

निर्णय नं. ८८६९

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री खिलराज रेग्मी
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय
मुद्दा नं. ०६८-DF-०००५
फैसला मिति: २०६९।४।१९।५

मुद्दा :- अंश चलन ।

पुनरावेदक वादी: काठमाडौं जिल्ला, साङ्गला
गा.वि.स. वडा नं. ९ घर भई हाल
काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. २९,
सामाखुशी वस्ने चिरागमान सिंह कुँवर
विरुद्ध

प्रत्यर्थी प्रतिवादी: काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. २९ घर भई
हाल ऐ.ऐ. वडा नं. १६, बालाजु वस्ने ज्ञानु
कुँवर

शुरु फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री रामकृष्ण खनाल

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री हरिवंश त्रिपाठी

मा.न्या.श्री मीरा खड्का

संयुक्त इजलासमा रायवाभी :-

मा.न्या.श्री रामकुमार प्रसाद शाह

मा.न्या.श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

- वकसपत्रको लिखतमा दाताले उल्लेख गरेको व्यहोरालाई अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म स्वाभाविक हो भन्ने कुरा अदालतले अनुमान गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.५)

- अंशबण्डाको १८ नं. मा उल्लिखित “कसैबाट” भन्ने शब्दले नजिकको हकदार, इष्टमित्र वा माइती मावलीपट्टिका व्यक्तिलाई मात्र सीमित नगरी उल्लिखित व्यक्ति वाहेक जोसुकै व्यक्तिलाई पनि जनाउने देखिन्छ । यसरी अंशबण्डाको १८ नं. मा उल्लिखित “कसैबाट” भन्ने शब्दले जो कोही समेत सम्भन मिल्ने हुँदा उक्त १८ नं. मा भएको व्यवस्थालाई संकुचित व्याख्या गर्नु न्यायोचित नदेखिने ।

(प्रकरण नं.६)

- लिखतको व्यहोराबाटै लिखतबमोजिम पाउने व्यक्तिले निजी तवरबाट प्राप्त गरेको भन्ने देखिन आएको अवस्थामा अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म सो व्यहोरालाई असत्य मानी थैली हालेर नै खरीद गरेको भनी अनुमान गर्नु कानूनसंगत एवं न्यायोचित नदेखिने ।

(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदकका तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताहरू
जयनारायण पौडेल, सरीता शर्मा, राजेश्वर
अधिकारी र वोर्णबहादुर कार्की

विपक्षीको तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता विश्वप्रकाश
सिग्देल

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- प्रमाण ऐन २०३१ को दफा २८
- मुलुकी ऐन अंशबण्डाको १८ नं.
- स्त्री अंशधनको महलको ५ नं.

फैसला

प्र.न्या.खिलराज रेग्मी: यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६८।३।२९ मा रायवाभी फैसला भई सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ को नियम ३(१) बमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार रहेको छ :-

ज्ञानु कुँवरसँग आज भन्दा २५, २६ वर्ष अगाडि विवाह भई हामीबाट १ छोरा अनुराग कुँवरको जन्म भै निजलाई अध्ययनको सिलसिलामा विदेश सिंगापुर पठाएको, यसरी घर व्यवहार गरी आएकोमा विपक्षी श्रीमतीका नाउँमा घर जग्गा भएकोमा मसँग रिसाई घर छोडी माईतीमा गएकाले आफ्नो अंश समेत हरण हुन गएकाले यो अंश मुद्दा गर्न बाध्य भै प्रस्तुत नालेस गर्न आएको छु । सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई ३ भाग लगाई ३ भागको १ भाग अंशपाउँ भन्ने मिति २०६३।१।२८ को चीरागमान कुँवरको फिराद दावी ।

मेरो नाउँमा रहेको कि.नं. ३५६ र ३५७ को घर जग्गा मेरो एकलौटी हक भोगको हो । सो जग्गाहरू मैले कसैबाट बकस पाएकाले अरुको अंश हक नलाग्ने सम्पत्ति भएकाले हाम्रो छोरा अनुराग कुँवरलाई शेषपछि बकसपत्र गरी दिएको छु अंश दिन पर्ने होइन भन्ने समेत व्यहोराको ज्ञानु कुँवरको प्रतिउत्तर पत्र ।

यसमा वादी प्रतिवादीबीच नातामा विवाद नदेखिएको र एक आपसमा अंशवापत चल अचल सम्पत्ति लिए दिएको नदेखिँदा अंश हक छुट्टयाई लिन पाउने नै देखियो । के कुन सम्पत्तिबाट अंश पाउने हो भनी हेर्दा कि.नं. ३५६ हाल कि.नं. ८७ को ०-४-० जग्गा र त्यसमा बनेको घर र कि.नं. ३५७ हाल कि.नं. ८६ को ०-४-० जग्गा प्रतिवादीले निजी आर्जन भनेकोमा हाल कि.नं. ८७ को जग्गा श्याम डंगोलबाट हालैको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको र प्रतिवादी जागीरे देखिँदा तलब समेतको रकम खर्च गरी घर निर्माण गरेको वादीले घर निर्माण गर्न यति खर्च गरेको भन्न नसकेकोले सो घर जग्गा बाहेकका तायदातीमा उल्लिखित सम्पत्तिबाट छोरा अनुराग कुँवरको विवाह खर्च परसारी ३ भागको १ भाग वादीले प्रतिवादीबाट अंश छुट्टयाई लिन पाई चलन समेत पाउने ठहर्छ भन्ने समेत काठमाडौँ जिल्ला अदालतको २०६४।९।१२ को फैसला ।

मलाई आंशिक हराई गरेको शुरुको फैसलामा चित्त बुभेन । श्रीमान श्रीमती जो सुकैको नाउँमा जुनसुकै किसिमबाट प्राप्त भएको सम्पत्ति भए पनि बण्डा हुनुपर्ने मुलुकी ऐन अंशबण्डाको १ नं. लगायत सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको आधारमा शुरुले बण्डा नहुने ठहराएको साविक कि.नं. ३५६ हाल कि.नं. ८७ को जग्गा र सो मा बनेको घर समेत बण्डा लाग्ने गरी न्यायपाऊँ भन्ने समेत वादी चीरागमान सिंह कुँवरको पुनरावेदन पत्र ।

मुद्दा गर्नु अगावै मेरो नामको श्री सम्पत्ति छोराले पाउने गरी बकसपत्र गरी दिएको छु । मेरा नामको घरजग्गा अंशबण्डाको १८ नं. ले बण्डा गर्न कर लाग्ने होइन र मेरो स्वआर्जनको जग्गा बण्डा लाग्ने गरी भएको शुरु फैसला बदर गरी प्रतिउत्तर र तायदातीमा लेखिए बमोजिम गरी इन्साफ पाऊँ भन्ने समेत प्रतिवादी ज्ञानु कुँवरको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा प्रस्तुत मुद्दामा वादी प्रतिवादी दुबै पक्षको दोहोरो पुनरावेदन परेको देखिँदा एक अर्काको पुनरावेदन पत्र दुबै पक्षलाई परस्परमा जानकारी गराउनु भन्ने पुनरावेदन अदालतको २०६५।७।५ को आदेश ।

यसमा श्याम डंगोलबाट ज्ञानु कुँवरले र.नं. २३५५ बाट मिति २०६४।३।११ मा पारीत गराई लिएको बकसपत्र र शुरु अदालतको मिति २०६४।५।९ को आदेशानुसार कि.नं. ३५६ को बारे खुलाई प्रतिवादीले गरिदिएको कागज समेतको आधार प्रमाणबाट उक्त कि.नं. ३५६ को जग्गा ज्ञानु कुँवरको निजी आर्जनको बण्डा गर्न कर नलाग्ने प्रकृतिको जग्गा देखिन आउँछ । उक्त जग्गामा बनेको घर ज्ञानु कुँवरले कर्मचारी सञ्चयकोषबाट लिएको सापटी ऋण समेतको रकमबाट निर्माण गरेको भन्ने लिखत प्रमाण पेश गरेको देखिनुका साथै उक्त घर निर्माणको लागि पुनरावेदक वादी समेतले कुनै रकम लगाएको भन्ने कुनै ठोस प्रमाण पेश भएको नदेखिँदा उपरोक्त

घर समेत ज्ञानु कुँवरको निजी आर्जनबाट बनेको बण्डा गर्न कर नलाग्ने सम्पत्तिको रूपमा रहेको देखिएकोले कि.नं. ३५६ को जग्गा र सोमा बनेको घर समेतमा अंश छुट्टयाइ पाउँ भन्ने पुनरावेदन जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन ।

अर्कोतर्फ कि.नं. ३५७ को ०-४-० जग्गा र.नं. ४७१६ बाट राजीनामा पारीत गरी उक्त जग्गा खरीद गरेको देखिँदा एकासगोलमा रहेको अवस्थामा जुनसुकै अंशियारले खरीद गरी लिएको सम्पत्ति सँगोलको आर्जनबाटै खरीद गरिएको हो भनी सहजै अनुमान गर्न सकिने हुँदा त्यस्तो जग्गामा सगोलका सबै अंशियारहरूको अंशहक लाग्ने नै देखिने हुँदा उक्त जग्गा बण्डा गर्न मिल्ने होइन भन्न मिलेन । काठमाडौँ जिल्ला अदालतले आंशिक अंशमा दावी पुग्ने ठहर्‍याई मिति २०६४।१।१२ मा गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुन्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६६।१।२२।३ को फैसला ।

विपक्षी ज्ञानु कुँवरले कर्मचारी सञ्चयकोषबाट मिति २०६३।८।३ मा ९० प्रतिशत सापटीअन्तर्गतको रू.२,०२,९००। र मिति २०५९।६।२३ गते घरायसी प्रयोजनका लागि भनी सेभेनसीज बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि. बाट लिएको रू. ५०,०००।- ऋण यो यस्तो काममा प्रयोग भएको छ भनी प्रतिउत्तर पत्रमा खुलाएको छैन । यस्तो विषयमा फैसलामा बोलिनुपर्नेमा सो भएको छैन । श्रीमान श्रीमती जो सुकैको नाउँमा जुनसुकै किसिमबाट प्राप्त भएको सम्पत्ति पनि बण्डा गरिनुछ भन्ने मान्यता रही आएको र अंशबण्डाको १ नं को कानूनी मकसद पनि यही हो भने बकसको लिखतकै आधारमा मात्र बण्डा गर्न नमिल्ने भनी व्याख्या गर्न मिल्ने हुँदैन । बकस प्राप्त गरेको आधार र कारण मा.पो.का. मा पास भएको लिखतले मात्र प्रष्ट हुँदैन । श्याम डंगोललाई ज्ञानु कुँवरले रिभाउनुपर्ने कारण समेत छैन । मैले ३ वर्ष जति जापानमा मजदुरी गरी कमाएको रूपैयाँ समेत घर बनाउने कार्यमा खर्च भएको तथ्यलाई प्रतिवादीले इन्कार गरेको छैन । प्रतिवादीले सञ्चयकोषबाट

लिएको ऋण रू. २६,०००।- ले ३ तले घर तयार हुन सक्तैन । ज्ञानु कुँवरको नाउँमा रहेको घरजग्गा बण्डा नलाग्ने फैसलाले अंशियार छोरा अनुराग कुँवरलाई समेत असर पुऱ्याएको छ ।

अतः पुनरावेदन अदालतको फैसलामा अंशबण्डाको १०, १८, नं. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, दफा ६ (क) दफा ५४ समेतको गम्भीर त्रुटि हुनका साथै नेकाप २०६४, अङ्क -२, नि.नं. ७८१४ पृष्ठ १४०, नेकाप २०५४, अङ्क ११, नि.नं. ६४६९, पृष्ठ ६४८ मा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको विपरीत हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ (१) (क), (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याई पाउँ भन्ने वादीको तर्फबाट परेको निवेदन ।

यसमा ज्ञानु कुँवर र वादी लोग्नेस्वास्नी भएका र पति पत्नीले नै कमाई गरी घर बनाई घरजम गरी बसी छोरा नै बालिग भई विदेशमा अध्ययनरत अवस्थामा लोग्ने स्वास्नीमा परेको अनबनबाट पर्न आएको सम्पत्ति विवादमा पत्नीले घर बनी सकेपछि लिएको ऋणको आधारमा घर पत्नीले मात्र चलनमा ल्याउने र स्वामित्व समेत कायम हुने गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलामा अंशबण्डाको १, २, १८ एवम् अ.बं. १८४क नं. समेतको व्याख्यात्मक त्रुटि रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) (क) अनुसार मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतबाट भएको मिति २०६६।१।२।५।४ को आदेश ।

यसमा फिराद पत्र र प्रतिउत्तर पत्रबाट वादी प्रतिवादीका छोरा अनुराग कुँवर अंशियार देखिएको र फिराद पत्रमा निजलाई प्रतिवादी कायम गरेको नदेखिँदा निजलाई अ.बं. १३९ नं. बमोजिम भिर्काई बयान गराई नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।१।२८।४ को आदेश ।

वादी चीरागमान सिंह कुँवर मेरो पिता, प्रत्यर्था ज्ञानु कुँवर आमा हुनुहुन्छ । पिता र आमासँग एकाघर सगोलमा छु । म वादी, र आमा गरी जम्मा ३ अंशियार छौं, हामीबीच अंशबडा

भएको छैन। अंशबडा हुने सम्पत्ति मेरा नाउँमा छैन। आमाका नाउँमा घर घडेरी दर्ता छ। मेरो आमा राजश्व विभागमा नोकरी गर्ने हुँदा आमाले आफ्नो सञ्चयकोषबाट र आफ्नै निजी आर्जन तलब समेतबाट घडेरी आफ्ना नाउँमा खरीद गरी घर बनाउनु भएको हो। सो घर घडेरी जग्गा आमाको निजी आर्जनको हो। सो घर घडेरी जग्गामा म, मेरो पिताले अंश पाउने होइन। बाबुका नाउँमा दर्ता रहेका जग्गा बाबुले केहि बिक्री गरिसकेका केही बुबाकै नाउँमा दर्ता कायम छन्। बाबुले बिक्री गरेका जग्गा म र आमालाई थाहा जानकारी नदिइ आफ्नै निजी प्रयोजनका लागि बिक्री गर्नुभएको हो। ती बिक्री गरेका जग्गा जमीनबाट म र आमालाई कानूनसम्मत पाउनुपर्ने भाग दिनुभएको छैन। बाबुले बिक्री गर्नु भएको जग्गाबाट पनि मैले मेरो भाग पाउनुपर्छ र बाँकी रहेका बुबाका नाउँको जग्गा समेतबाट मैले ३ भागको १ भाग अंश पाउनुपर्ने हो। त्यसो हुँदा पिताका नाउँमा दर्ता रहेका जग्गा जमीन समेतबाट ३ भागको १ भाग सम्पत्ति मैले अंश पाउनुपर्छ फिराद, प्रतिउत्तर व्यहोरा सुनाउँदा सुने। प्रतिउत्तर व्यहोरा सही सत्यतामा आधारित छ। पिताको फिरादको व्यहोरा अंशियार बाहेकको व्यहोरा भूठा हो भन्ने अ.व. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका अनुराग कुँवरको यस अदालतमा भएको मिति २०६७/१०/१७/२ को बयान।

यसमा प्रतिवादी ज्ञानु कुँवरले वकसपत्रबाट पाएको साविक कि.नं. ३५६ को हाल कि.नं. ८७ को घर जग्गामा चीरागमान सिंहको समेत अंश लाग्ने हुनाले सो सम्पत्तिमा अंश नलाग्ने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण देखिँदा केही उल्टी भै सो जग्गा र सो मा बनेको घरमा समेत वादीले ३ खण्डको १ खण्ड अंश पाउने ठहर्‍छ भन्ने माननीय न्यायाधीश रामकुमार प्रसाद शाहको राय।

माननीय न्यायाधीश रामकुमार प्रसाद शाहले विवादित कि.नं. ८७ मा बनेको घर

पुनरावेदक र प्रत्यर्थीका बीच वण्डा हुने भनी व्यक्त रायसम्ममा मेरो सहमती रहेको भएतापनि कि.नं. ८७ को जग्गा पनि वादी प्रतिवादी बीच वण्डा हुने भन्ने रायमा मेरो सहमती नभै पृथक राय रहेको भन्ने माननीय न्यायाधीश ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्कीको राय।

नियमबमोजिम आजको पेशी सूचीमा चठी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू जयनारायण पौडेल, सरिता शर्मा, राजेश्वर अधिकारी र वोर्णबहादुर कार्कीले पुनरावेदक वादी तथा प्रत्यर्थी प्रतिवादी पति पत्नी भएकोमा विवाद छैन। कि.नं. ३५६ को जग्गामा प्रतिवादीले मात्र ऋण लिएर घर बनाएको भन्ने जिकीर तथ्यमा आधारित छैन। वादी ३ वर्ष रोजगारीका लागि जापानमा गई कमाएर प्रतिवादीलाई पठाएको रूपैयाँ समेतबाट कि.नं. ३५६ को जग्गा खरीद गरी घर बनाएको हुँदा सो घर जग्गामा दुवै पक्षको लगानी परेको छ। यस स्थितिमा दावीको जग्गा वण्डा नलाग्ने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त एवं अंशवण्डाको १, २, १० र १८ एवं प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) विपरीत हुँदा सो हद सम्म उक्त फैसला बदर गरी कि.नं. ३५६ को घरजग्गा समेत वण्डा लाग्ने ठहर्‍याएको माननीय न्यायाधीश रामकुमार प्रसाद शाहको राय सदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो। विपक्षीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री विश्वप्रकाश सिग्देलले प्रतिवादी ज्ञानु कुँवरलाई श्याम डंगोलबाट हालैदेखिको वकसपत्रबाट प्राप्त भएको कि.नं. ३५६ को जग्गा स्त्री अंशधनको सम्पत्ति भएकोले आफूखुशी गर्न पाउने हुँदा अन्य अंशियारलाई वण्डा गर्न कर लाग्दैन। त्यस्तै, प्रतिवादीले कर्मचारी सञ्चयकोषबाट पटक पटक ऋण लिई घर बनाएको देखिएको तर सो घर बनाउँदा वादीले के कति रकम लगानी गरेको भन्ने तथ्ययुक्त प्रमाण पेश हुन सकेको देखिँदैन।

जापानबाट यो यति रकम पठाएको भनी वादीले देखाउन सकेको छैन । त्यसैले बक्सपत्रबाट प्राप्त जग्गामा प्रतिवादीले निजी तवरबाट बनाएको घर समेत बण्डा नलाग्ने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसला कानूनसम्मत हुँदा सदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

दुवै तर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीको बहस जिकीर सुनी पुनरावेदन पत्रसहितको सम्पूर्ण मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा यस अदालतको संयुक्त इजलासमा माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह र माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्कीमध्ये कसको राय सदर हुने हो वा कानूनबमोजिम के हुनुपर्ने हो भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा वादीले विपक्षी श्रीमतीका नाउँमा घर जग्गा भएको र निजले मसँग रिसाई घर छाडी माइतीमा गएपछि घर आउने चासो नदेखाएकी, मेरा विरुद्ध विभिन्न षडयन्त्र गरी मलाई अंश हकबाट वञ्चित गर्ने भएकोले ३ भागको १ भाग अंश दिलाई अड्डाबाटै चलन समेत चलाई पाऊँ भन्ने फिराद दावी रहेकोमा मेरा नाउँमा दर्ता रहेको कित्ता नं. ३५७ को जग्गा मिति २०५१।८।२६ मा रु. ५०,०००।- मा राजीनामा पास गरी खरीद गरेको हो । उक्त जग्गा खरीद गर्ने रुपैयाँ मेरो नोकरी र माइतीमावलीले दिएको टिका दक्षिणाको रकम समेतबाट खरीद गरेको हुँ । कि.नं. ३५६ को जग्गा श्याम डंगोलबाट हालैको बक्सपत्रबाट प्राप्त गरी मेरो आफ्नो दुःख मेहनत गरी कमाएको रकमबाट उक्त घर समेत निर्माण गरेकोले दुवै जग्गा र घरमा वादीको अंश लाग्ने होइन । उक्त कि.नं. ३५६ र ३५७ को दुवै जग्गा मैले हाम्रो छोरा अनुराग कुँवरलाई शेषपछिको बक्सपत्र पास गरिदिएको छु भन्ने प्रतिउत्तर जिकीर रहेको देखिन्छ ।

३. प्रस्तुत मुद्दामा कि.नं. ३५६ को जग्गा र सोमा बनेको घर प्रतिवादी ज्ञानु कुँवरले हालैको बक्सपत्रबाट प्राप्त गरेको निजी आर्जनको भै बण्डा

नलाग्ने र कि.नं. ३५७ को जग्गा संगोलमा छँदै राजीनामाबाट खरीद गरेको हुँदा अंशियारबीच बण्डा लाग्ने भनी शुरु जिल्ला अदालतले गरेको निर्णयउपर परेको पुनरावेदनमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट शुरु फैसला सदर भएपश्चात् कि.नं. ३५६ को जग्गा र सोमा भएको घर बण्डा नलाग्ने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा वादीको चित्त नबुझी मुद्दा दोहोर्‍याई पाऊँ भन्ने यस अदालतमा निवेदन परी मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गर्ने आदेश भई संयुक्त इजलासमा पेश हुँदा संयुक्त इजलासमा माननीय न्यायाधीशहरूका बीच रायवाझी भै सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ को नियम ३(१) बमोजिम यस पूर्ण इजलाससमक्ष पेश हुन आएको देखिन्छ ।

४. यसमा दावीको साविक कि.नं. ३५६ हाल कि.नं. ८७ को ज.रो. ०-४-० जग्गा बण्डा नलाग्ने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला नमिलेको भन्ने वादीको पुनरावेदन जिकीर रहेकोले सो तर्फ विचार गर्दा विवादित कि.नं. ८७ को जग्गामा निर्माण भएको घरको सम्बन्धमा विपक्षी प्रतिवादीले कर्मचारी सञ्चयकोषबाट मिति २०४७।१०।३० मा ६० प्रतिशत आंशिक भुक्तानी रकम रु. २६,६००।- प्राप्त गरेको देखिन्छ । त्यसपछि सञ्चयकोषबाटै मिति २०६३।८।३ मा ९० प्रतिशत विशेष सापटी रकम रु. २,०२,९०० लिएको देखिन्छ । तर सो घर मिति २०४७।९।१६ मा निर्माण भएको भन्ने प्रतिवादीका वारेश गजराज के.सी. ले शुरु अदालतको मिति २०६४।३।१० का आदेशानुसार गरिदिएको कागज तथा मिसिल संलग्न काठमाडौँ महानगरपालिकाको नक्सा फायलबाट देखिन्छ । यसबाट कि.नं. ८७ को घर आफ्नै तर्फबाट मात्र बनाएको भन्ने विपक्षी प्रतिवादीको जिकीर तथ्यमा आधारित देखिन नआएकोले पुनरावेदक वादी र विपक्षी प्रतिवादीबीच प्रस्तुत मुद्दा पर्नु अगावै दुवै जनाको सामूहिक प्रयासबाट सो घर बनाएको पुष्टि हुन

आउँछ। त्यसैले उक्त घरमा समान अवस्था र स्तरका अंशियार प्रतिवादीका पति यी चीरागमानको समेत अंश लाग्ने हुनाले सो सम्पत्तिमा अंश नलाग्ने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण देखिएको भनी केहि उल्टी गरी सो घरमा समेत वादीले ३ खण्डको १ खण्ड अंश पाउनेमा दुवैजना माननीय न्यायाधीशहरूको राय मिलेकोले त्यसतर्फ थप विवेचना गरिरहनु परेन।

५. विपक्षी प्रतिवादी ज्ञानु कुँवरले वकसबाट प्राप्त गरेको साविक कि.नं. ३५६ हाल कि.नं. ८७ को ज.रो. ०-४-० जग्गा समेत वण्डा लाग्ने भन्ने माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाहको र सो जग्गा वण्डा नलाग्ने भन्ने माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्कीको अलग-अलग राय रहेकोले सो सम्बन्धमा विचार गर्दा दावीको साविक कि.नं. ३५६ र हाल कि.नं. ८७ को ज.रो. ०-४-० जग्गा र.नं. २३५५ मिति २०४६।३।११ मा प्रतिवादीले श्याम डंगोलबाट हालैदेखिको वकसपत्रबाट प्राप्त गरेको कुरा मिसिल संलग्न उक्त पारीत लिखतको प्रतिलिपीबाट देखिन्छ। सो लिखतको कैफियत महलमा “मेरा हरेक काम काजमा सहयोग गरी रिरिभाई आउनु भएवापत उक्त जग्गा तपाईं श्रीमती ज्ञानु कुँवरलाई हा.व. गरिदिएँ” भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख गरिएको पाइन्छ। वकसपत्रको लिखतमा दाताले उल्लेख गरेको उक्त व्यहोरालाई अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म स्वाभाविक हो भन्ने कुरा अदालतले अनुमान गर्नुपर्ने हुन्छ। अदालतबाट अनुमान गरिने यस्तो कुरा कुनै पक्षले खण्डन गरेमा वा कुनै जग्गा वकसपत्रबाट प्राप्त भएको भनी लिखतमा उल्लेख भए पनि वास्तविक रूपमा सो जग्गा खरीद गरी लिएको हो भनी दावी लिएमा त्यस्तो दावी प्रमाणित गर्ने भार प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २८ अनुसार त्यस्तो दावी गर्ने पक्षमा नै रहन्छ।

६. मुलुकी ऐन अंशवण्डाको १८ नं. मा “मानो नछुट्टिई सँग बसेका अंशियार छनू भने जुनसुकै अंशियारले सँगोलको सम्पत्तिबाट वा सँगोलको खेती, उद्योग, व्यापार व्यवसायबाट बढेबढाएको सँगोलको आर्जन र लेनदेन व्यहोराको महलको ८ नं. बमोजिम लगाएको ऋण सबै अंशियारलाई भाग लाग्छ। सो बाहेक कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान वा शीप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको वा कसैबाट निजी तवरले दान वा वकस पाएको वा कसैको अपुताली परेको वा स्त्री अंशधनको महलको ५ नम्बरबमोजिम पाएकोमा त्यस्तो आर्जन वा पाएको सम्पत्ति सो आर्जन गर्ने वा पाउने अंशियारको निजी ठहरी आफूखुशी गर्न पाउछ। वण्डा गर्न कर लाग्दैन” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार कसैबाट निजी तवरले दान वा वकस पाएको सम्पत्ति त्यस्तो आर्जन गर्ने वा पाउने अंशियारको निजी ठहरी आफूखुशी गर्न पाउने देखिन्छ। अंशवण्डाको १८ नं. मा उल्लिखित “कसैबाट” भन्ने शब्दले नजिकको हकदार, इष्टमित्र वा माइती मावलीपट्टिका व्यक्तिलाई मात्र सीमित नगरी उल्लिखित व्यक्ति बाहेक जोसुकै व्यक्तिलाई पनि जनाउने देखिन्छ। यसरी अंशवण्डाको १८ नं. मा उल्लिखित “कसैबाट” भन्ने शब्दले जो कोही समेत सम्भन मिल्ने हुँदा उक्त १८ नं. मा भएको व्यवस्थालाई संकुचित व्याख्या गर्नु न्यायोचित् देखिँदैन।

७. प्रतिवादी ज्ञानु कुँवरलाई वकस दिने श्याम डंगोलले रिभवापत कि.नं. ३५६ को जग्गा हालै देखिको वकसपत्र गरिदिएको देखिएको र वादीले प्रमाण ऐन २०३१ को दफा २८ बमोजिम सप्रमाण खण्डन गर्न सकेको नदेखिनुको साथै प्रतिवादीले वकसपत्रबाट प्राप्त गरेको जग्गा पैसा लगानी गरी लिएको भनी प्रमाणित गरी वण्डा लाग्ने आधार पुनरावेदक वादीले प्रस्तुत गर्न सकेको पनि देखिँदैन। यसरी लिखतको

व्यहोराबाटै सो लिखतबमोजिम पाउने व्यक्तिले निजी तवरबाट प्राप्त गरेको भन्ने देखिन आएको अवस्थामा अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म सो व्यहोरालाई असत्य मानी थैली हालेर नै खरीद गरेको भनी अनुमान गर्नु कानूनसंगत एवं न्यायोचित् देखिँदैन ।

८. तसर्थ विवेचित आधार कारणबाट विवादित साविक कि.नं. ३५६ हाल कि.नं. ८७ को ज.रो. ०-४-० जग्गा पुनरावेदक वादी र विपक्षी प्रतिवादीबीच वण्डा नहुने भन्ने माननीय न्यायाधीश ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्कीबाट व्यक्त राय मनासिव हुँदा सदर हुने ठहर्छ । अरुमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि इन्साफ खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम पुनरावेदन अदालतको फैसला केही उल्टी भै साविक कि.नं. ३५६ हाल कि.नं. ८७ को ज.रो. ०-४-० जग्गामा बनेको घरसम्म पुनरावेदक वादी र विपक्षी प्रतिवादीबीच वण्डा हुने ठहरेकोले अंश छुट्याई पाउँ भनी दण्ड सजायको ४३ नं. बमोजिम वादीको दरखास्त परे कानूनबमोजिम लाग्ने दस्तूर लिई तीन खण्डको एक खण्ड घर वण्डा छुट्याई दिनु भनी काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा लगत दिनु -१

दायरीको लगत कट्टागरी मिसिल नियमानुसार गरी वुभाई दिनु -----१

उक्त रायमा सहमत छौँ ।

न्या.प्रकाश वस्ती
न्या.वैद्यनाथ उपाध्याय

इति संवत् २०६९ साल साउन ११ गते रोज ५ शुभम्.

निर्णय नं. ८८७०

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
मुद्दा नं. ०६८-DF-०००४
फैसला मिति: २०६९।३।१४।५

मुद्दा: फैसला बदर ।

पुनरावेदक वादी: काठमाडौँ जिल्ला, का.म.न.पा.वडा
नं.२२ सुन्धारा बस्ने परवेज अख्तर अन्सारी
विरुद्ध

विपक्षी प्रतिवादी: ल.पु.जि., ल.पु.उम.न.पा.वडा नं.
२ सानेपा बस्ने नरेन्द्रविक्रम राणा समेत

शुरु फैसला गर्ने:

मा.न्या.श्री रणबहादुर बम
मा.न्या.श्री शम्भुबहादुर खड्का

- अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भए वा चित्त नवुभ्ने कानूनद्वारा निर्दिष्ट मार्ग अवलम्बन गरी मुद्दाका पक्षहरूद्वारा नै बदर गराउन सक्नुपर्छ । त्यसरी बदर गराउन नसकेमा त्यस्तो अन्तिम फैसला जे जस्तो भए पनि पक्षहरू लगायत सबैलाई कानून सरह लागू हुने ।

(प्रकरण नं.७)

- वादी वाहेक अन्य निकाय वा व्यक्तिले हक कायम गर्न अ.बं. ८६ नं.को कानूनी व्यवस्थाले मिल्ने देखिँदैन । उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार वादीले आफ्नो हकसम्म कायम गराई माग्ने हो । अन्य कसैको हक

कायम गराई माग्ने हकदैया निजमा रहेको नहुने । (प्रकरण नं.१०)

- केही अपवाद बाहेक सामान्यतया सम्पत्तिको स्वामित्वसम्बन्धी अधिकार (Proprietary Right) मात्र उत्तराधिकारबाट प्राप्त हुन सक्छ । कुनै व्यक्तिको मृत्यु हुँदा पनि उसका केही अधिकारहरू जीवित रहन्छन् र यस्ता जीवित अधिकारहरू उसका उत्तराधिकारीहरूमा सर्दछन् । तर, मृतकका केही अधिकारहरू उसको मृत्युको साथसाथै समाप्त हुने हुनाले यस्ता अधिकारहरू निजका उत्तराधिकारीहरूमा सर्न नसक्ने ।
- व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको घर सरकारी खर्चमा मर्मत गरी खसी वेच्ने भारतीय मुसलमानहरूलाई निजहरू बसेसम्म भाडा नलिने भन्नेसम्म सनद भएको र यस्ता मुसलमानहरूका सन्तान दरसन्तानलाई समेत यो व्यवस्था लागू हुने भन्ने व्यहोरा सो सनदमा उल्लेख भएको नदेखिँदा सोही सनदका आधारमा सो घरको भोगाधिकार उत्तराधिकारीको रूपमा प्राप्त हुनुपर्छ भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.१३)

पुनरावेदक तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता महादेवप्रसाद यादव र अधिवक्ता थइन्द्रबहादुर आडवुहाड

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता ठोकप्रसाद शिवाकोटी, विद्वान अधिवक्ता वालकृष्ण नेउपाने

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- अ.वं. ८२ नं. तथा ८६ नं.
- न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११, १९

फैसला

न्या.रामकुमार प्रसाद शाह: पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६३।२।२४ को फैसलाउपर वादीको तर्फबाट न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन परी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यस प्रकार छ:-

कि.नं. ५२ को जग्गामा उक्त जग्गा दर्ता गराउने प्र. नरेन्द्रविक्रमको हजुरबुवाकै पालादेखि हाम्रा हजुरबुवाले खसी राँगाको व्यापार गरी बसी आउनु भएको र म समेतका तेस्रो पुस्ताको व्यक्तिहरू समेत सोहीबमोजिम निरन्तर रूपमा अहिलेसम्म बसी आएका छौं । सो कुरा २००१।१।२७ को सनद समेतबाट समर्थित छ । त्यसै गरी मिति २०००।१।२।११ को खड्ग निशाना, मिति २००१।१।२७ को सनद एवं २०१६।१।२८ को अपील तेस्रो फाँटका फैसलाबाट सरकारी घर भै हाल बहाल नतिरी बस्न पाउने गरी राँगा, खसीको व्यापार गर्ने मुसलमानहरूको भोगाधिकार भएको घर २०३४ सालमा शहरी नापी हुँदा काठमाडौं महानगर पालिका वडा नं. २२ कि.नं. ५२ को क्षे.फ. ०-६-१-२ कायम भएको हो । जग्गाधनीको महलमा अपसर मियाँ समेत पाँच र जोताहामा बृषबहादुर शाही भन्ने उल्लेख भई नापनक्सा भएकोमा उनीहरूको बयान भै ३ नं. नापी गोश्वाराबाट उनीहरूको नाउँ जग्गाधनी र जोताहाबाट हटाई जग्गाधनी महलमा श्री ५ को सरकार उल्लेख गरी कैफियतमा २०००।१।२।११ को खड्ग निशानाअनुसार खसी राख्ने मुसलमानहरू बसेसम्म सो टहराको बहाल लिनु पर्दैन भन्ने उल्लेख गरी श्री ५ को सरकारको नाउँमा अस्थायी दर्ता गरेको, सोउपर पुनरावेदन गर्दा मिति २०३९।३।१६ मा अञ्चल अदालतबाट, मिति २०४०।१।१।११ मा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट ३ नं. नापी गोश्वाराको उक्त निर्णय सदर कायम रही अन्तिम भई रहेको छ । मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसला पछि २०४३।१।२४ मा

मालपोत कार्यालयबाट श्री ५ को सरकारको नाउँमा स्थायी दर्ता गर्ने निर्णय पश्चात् निज नरेन्द्रविक्रमको उजूरी नपरी पहिले नै थाहा पाइसकेको कुरामा हदम्याद कायम गराउन मिति २०४६।२।१९ को मालपोत कार्यालय काठमाडौंले सुनाएको आधारमा नरेन्द्रविक्रम राणाले मिति २०४६।५।१८ मा तत्कालीन बागमती अञ्चल अदालतमा फिराद गरी मिति २०५२।७।२२ मा पुनरावेदन अदालतबाट फैसला गराउनु भएको रहेछ। मिति २०६१।९।५ का दिन साँझ निज नरेन्द्रविक्रमका मानिस हुँ भन्ने मैले नचिनेका दुई जवान उक्त घर टहरामा आई मलाई बोलाई यो घर टहरा नरेन्द्रविक्रम राणाको भैसकेको छ। तपाईं छिट्टै अर्को व्यवस्था गर्नुहोस् अन्यथा हामी प्रहरी प्रशासन समेतको मद्दत लिई यो घर टहरा खाली गराउँछौं भनेकोले के रहेछ भनी मिति २०६१।९।७ मा श्री सर्वोच्च अदालतबाट पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को उक्त फैसलाको नक्कल लिई अ.बं. ८६ नं. बमोजिम यो फिराद गर्न आएको छु।

पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति १९४३ सालको खड्ग निशाना र १९४५ सालको लालमोहर एवं मेठवन्दी समेतका प्रमाणहरूबाट विवादको कि.नं. ५२ को जग्गामा वादीको हक स्वामित्व रहे भएको देखिन आएको जग्गा श्री ५ को सरकारको नाउँमा दर्ता गर्ने गरेको मालपोत कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०४३।१।२४ को निर्णय र सोको आधारमा श्री ५ को सरकारको नाउँमा भएको उक्त कि.नं. ५२ को दर्ता बदर भई फिरादीका नाउँमा दर्ता हुने समेत ठहर्छ भनी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०५२।७।२२ मा फैसला भएको रहेछ। मिति २०००।१।२।१९ को खड्ग निशाना र मिति २००१।१।२७ को सनद कायम रहेको अवस्थामा सोविपरीत हुने गरी भएको फैसला बदरभागी छ। मिति २०१६।९।२८ को अपील तेस्रो फाँटको फैसलाले त्यहाँ मुसलमानको भोगाधिकारको निरन्तरताको ग्यारेन्टी गरेको छ। मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसला समेतबाट उक्त कि.नं. ५२ को घर टहरा जग्गा श्री ५ को

सरकारको स्वामित्वको हो र यज्ञ विक्रमकै पालादेखि अविच्छिन्न रूपमा उक्त घरटहरामा खसी बेच्ने मुसलमानहरूको तेस्रो पुस्तासम्मले निरन्तर भोग गरी आएकोबाट भोगाधिकार कायम रहेको समेत कुरालाई गम्भीरतापूर्वक मूल्याङ्कन नगरी निज नरेन्द्रविक्रम राणाका नाउँमा दर्ता गर्ने गरी गरिएको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसला अ.बं. ८६ नं. अनुसार बदर गरी जग्गाधनीमा नेपाल सरकार र खड्ग निशानाअनुसार उक्त घर टहरा भोग गर्नेमा खसी बेच्ने मुसलमानको भोगाधिकार कायम गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको अ.बं. १० नं. बमोजिम अनुमति लिई दायर भएको फिराद पत्र।

बिना आधार र कारण यस कार्यालयलाई समेतलाई विपक्षी बनाई दिएको फिराद दावी खारेजभागी छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको प्रतिउत्तर पत्र।

विवादित कि.नं. ५२ को जग्गा ३ नं. नापी गोश्वाराले तत्कालीन श्री ५ को सरकारको नाउँमा अस्थायी दर्ता गर्ने निर्णय गरेको व्यहोरा र प्रकरण ५ मा प्रतिवादीमध्येका नरेन्द्रविक्रम राणाले यस कार्यालयमा पेश गरेको मिति २०४०।२।१९ को निवेदन बमोजिम तत्कालीन श्री ५ को सरकारका नाउँमा दर्ता भै मुद्दा चली रहेको हुँदा अन्तिम भएपछि कारवाही गर्ने गरी तामेलीमा राखेको र मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसला पछि विवादित जग्गा श्री ५ को सरकारको नाउँमा स्थायी दर्ता गर्ने गरी यस कार्यालयबाट भएको मिति २०४३।१।२४ को निर्णय सम्मानीत पुनरावेदन अदालतबाट बदर भै फैसला भएको र सरकारको तर्फबाट कि.नं. ५२ को जग्गाको सम्बन्धमा विपक्षीको हक हितमा असर पर्ने गरी निर्णय नभएको अवस्थामा दायर भएको विपक्षीको फिराद दावी खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजारको प्रतिउत्तर पत्र।

विपक्षीले उल्लेख गरेको मिति २०५२।७।२२ को फैसला र सो फैसलाका आधारमा

भएको निर्णय बदर लिखत बदर गरी नेपाल सरकारका नाउँमा कायम गरिपाऊँ भनी यस अधि अब्दुल सलाम मियाँ समेतले मुद्दा गरेकोमा दावी नपुग्ने गरी का.जि.अ.बाट मिति २०५५।३।१९ मा फैसला भई यसै अदालतबाट मिति २०५७।३।१४ मा सदर भई सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६१।९।१५ मा सदर हुने ठहरी फैसला भई अन्तिम भइसकेको छ। अब्दुल सलाम समेतले दिएको नालेसमा यस अदालतबाट मिति २०५७।३।१४ मा फैसला भई अन्तिम भएपछि पुनः पछि सोही विषयमा अजिम मियाँ अन्सारीले नालेस गरेकोमा सो विषयमा पनि विपक्षी नेपाल सरकार समेतको दावी नपुग्ने गरी सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट फैसला भई सकेको छ। यसरी एकै विषयमा पटक पटक मुद्दा परी अन्तिम भइसकेको अवस्थामा पुनः फिराद गर्न मिल्दैन। हदम्याद, हकदैया नभएको र अ.बं.८५ नं. समेतको विपरीत विपक्षीको फिराद स्वतः खारेजभागी छ। विपक्षीले फिरादमा उल्लेख गरेको खड्ग निशाना र सनद समेतको विषयमा अब्दुल सलाम र अजिम मिया अन्सारीले गरेको मुद्दा समेतमा विवेचना भई विपक्षी श्री ५ को सरकार र विपक्षी सरहका अजिम मिया अन्सारी समेतको दावी नपुग्ने गरी अन्तिम फैसला भैरहेको अवस्थामा पुनः सोही विषय र कारण उठाई पुनः फिराद दर्ता गर्न मिल्दैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी नरेन्द्रविक्रम राणाको प्रतिउत्तर पत्र।

फैसला बदरमा दावी लिनको लागि आफ्नो हक स्थापित गर्नुपर्नेमा मिसिल संलग्न कागजातबाट उक्त कि.नं. ५२ मा वादीको हक स्थापित भएको अधिकारिक सबूद प्रमाण पेश हुन सकेको अवस्था पनि देखिँदैन। एउटै विषयमा पटक पटक विवाद उठाउनु न्यायोचित् पनि हुँदैन। प्रस्तुत मुद्दामा प्रमाणको रूपमा आएको पुनरावेदक वादी अजिम मियाँ अन्सारी विरुद्ध प्रत्यर्थी प्रतिवादी मन्त्रिपरिषद् सचिवालय समेत भएको दे.पु.नं.

९८६९ को फैसला बदर मुद्दामा मिति २०६१।९।१५ मा सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट यही विवादित कि.नं. ५२ को घर टहरा जग्गाको सम्बन्धमा फैसला गर्दा नेपाल सरकारलाई प्रतिवादी बनाई दर्ता बदरमा फिराद परी दर्ता बदर हुने ठहरी भएको फैसलाउपर पुनः नेपाल सरकारको कायम गरिपाऊँ भनी अ.बं. १० नं. को अनुमति लिई अन्य व्यक्तिले फिराद गर्ने हकदैया राख्छ भनी भन्नु कदापि मिल्न सक्दैन भनी ठहर भै अन्तिम भै रहेको देखिएकोले सोही विवादित कि.नं. ५२ को घर टहरा जग्गा सम्बन्धमा यी वादीलाई अ.बं. ८२ नं. तथा ८६ नं. ले मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गरिपाऊँ भनी फिराद गर्ने हकदैया रहेको छ भनी कानूनतः मान्न नमिल्ने देखिएकोले प्रस्तुत फिराद खारेज हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६३।२।२४ गतेको फैसला।

खड्ग निशाना, सनद, अपील तेस्रो फाँटको फैसला, नापी गोश्वराको निर्णय र मालपोत कार्यालयको मिति २०४३।१।२४ को निर्णय समेतले विवादित घर जग्गा सरकारी सम्पत्ति रहे भएको कुरा अन्तिम भएर बसेको छ। सोही बमोजिम म फिरादीको निरन्तर भोगमा रहेको छ। तसर्थ पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६३।२।२४ को फैसला बदरभागी रहेकोले बदर गरी मेरो फिराद दावीबमोजिम गरी इन्साफ पाऊँ भन्ने वादीको पुनरावेदन पत्र।

यसमा २०००।१।२।१९ को खड्ग निशाना, २००१।१।२७ को पोता अड्डाको नाममा भएको सनद, २०१६।९।२८ को अपील तेस्रो फाँटको फैसला र २०४०।१।१९ को मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाबमोजिम कि.नं. ५२ को जग्गा मालपोत कार्यालय काठमाडौँको मिति २०४३।१।२४ को निर्णयबमोजिम नेपाल सरकारको नाउँमा स्थायी दर्ता भएकोले सो दर्ता र निर्णय बदर गरी विपक्षीका नाउँमा दर्ता गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गर्न फिरादमा

माग गरेको देखिन्छ । अदालत न्यायिक निष्कर्षमा पुग्न अधिवादी प्रतिवादीले उल्लेख गरेका प्रमाणहरू बुझ्नु पर्नेमा वादीबाट नेपाल सरकारको हक रहेका भनी प्रस्तुत गरिएका प्रमाणहरू बुझ्दै नबुझी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट वादी दावी पुग्न नसक्ने गरी भएको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा त्रुटिपूर्ण हुँदा छलफलको निमित्त विपक्षी भिकाई पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।२।२ को आदेश ।

यसमा मिति २०६७।२।२ को विपक्षी भिकाउने आदेशमा उल्लिखित बुँदाहरूको सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसलामा विवेचना गरिएको पाइएन । साथै यस अदालतबाट मिति २०६१।१।५ मा भएको फैसलामा पनि तत्सम्बन्धमा कुनै विश्लेषण गरिएको देखिँदैन । यसरी संयुक्त इजलासले विपक्षी भिकाउने आदेश गर्दा लिइएका आधारहरू जस्तै मिति २०००।१।२।११ को खड्ग निशाना, २००१।१।२७ को पोता अड्डाको नाउँमा भएको सनद, २०१६।१।२८ को अपील तेस्रो फाँटको फैसला र २०४०।१।११ को मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाको सम्बन्धमा विवेचना गरी सोको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी संयुक्त इजलासबाट निर्णय गर्न असमाञ्जस्य परिस्थिति उत्पन्न भै जटिल कानूनी प्रश्न समावेश भएको हुँदा यस सम्बन्धमा पूर्ण इजलासबाट नै निर्णय गर्न उपयुक्त देखिएकोले नियमानुसार पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको २०६८।३।२६ को आदेश ।

नियमबमोजिम आजको पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता महादेवप्रसाद यादव र अधिवक्ता थडुन्द्र बहादुर आडवुहाडले दावीको घर जग्गा सरकारी धर्मशाला रहेको र यसमा बस्ने मुसलमानहरू राँगा खसीको व्यापार गरेसम्म बहाल नतिरी बस्न पाउने व्यवस्था मिति २०००।१।२।११ को खड्ग निशाना, मिति २००१।१।२७ को सनद र सो सम्बन्धमा तत्कालीन

अपील तेस्रो फाँटबाट मिति २०१६।१।२८ मा भएको फैसला समेतका आधारमा पुनरावेदकहरूको भोगाधिकार कायम भएको र उल्लिखित खड्ग निशाना, सनद र फैसला बदर नभई यथावत् रहेको अवस्थामा दावीको घर जग्गामा विपक्षीहरूको कुनै हक स्थापित हुन नसक्ने भएकोले यसतर्फ कुनै विचार नगरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला बदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो । विपक्षीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता बालकृष्ण नेउपानेले पुनरावेदक वादीले लिएको दावीका सम्बन्धमा यस भन्दा अधि पनि पटक पटक विवाद परी विभिन्न मितिमा सर्वोच्च अदालतबाट वादी दावी नपुग्ने गरी फैसला भई अन्तिम भैसकेको अवस्थामा सोही विषयमा पुनः फिराद परी आएको प्रस्तुत मुद्दा अ.बं. ८५ नं. को समेत विपरीत हुँदा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला सदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो । विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता ठोकप्रसाद शिवाकोटीले नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदकहरूको हक अधिकारमा आघात पार्ने किसिमको कुनै आदेश वा निर्णय नभएकोले फिराद खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी पुनरावेदन पत्र सहितको सम्पूर्ण मिसिल कागजात अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला मिले नमिलेको के हो ? पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकीर पुग्छ वा पुग्दैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो ।

वादीले कि.नं. ५२ को जग्गामा उक्त जग्गा दर्ता गराउने प्र. नरेन्द्रविक्रमको हजुरबुवाकै पालादेखि हाम्रा हजुरबुवाले खसी राँगाको व्यापार गरी बसी आउनु भएको र म समेतका तेस्रो पुस्ताको व्यक्तिहरू समेत सोहीबमोजिम निरन्तर रूपमा अहिलेसम्म बसी आएका छौं । सो कुरा २००१।१।२७ को सनद समेतबाट समर्थित छ । त्यसै गरी मिति २०००।१।२।११ को खड्ग निशाना,

मिति २००१।१।२७ को सनद एवं २०१६।१।२८ को अपील तेस्रो फाँटका फैसलाबाट उक्त सरकारी घर भै हाल बहाल नतिरी बस्न पाउने गरी राँगा, खसीको व्यापार गर्ने मुसलमानहरूको भोगाधिकार भएको घर हो । २०३४ सालमा शहरी नापी हुँदा जग्गाधनी महलमा श्री ५ को सरकार उल्लेख गरी कैफियतमा २०००।१।२।११ को खड्ग निशानाअनुसार खसी राख्ने मुसलमानहरू बसेसम्म सो टहराको बहाल लिनु पर्दैन भन्ने उल्लेख भई अस्थायी दर्ता गरेकोमा सोउपर पुनरावेदन गर्दा मिति २०४०।१।१।११ मा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट समेत ३ नं. नापी गोश्वाराको उक्त निर्णय सदर भएपछि मिति २०४३।१।२४ मा मालपोत कार्यालयबाट नेपाल सरकारको नाउँमा स्थायी दर्ता गर्ने निर्णय भएको हो । तत्पश्चात नरेन्द्रविक्रमले तत्कालीन बागमती अञ्चल अदालतमा फिराद गरी मिति २०५२।७।२२ मा पुनरावेदन अदालतबाट फैसला गराउनु भएको रहेछ । पुनरावेदन अदालत पाटनबाट “नेपाल सरकारको नाउँमा भएको उक्त कि.नं. ५२ को दर्ता बदर भई फिरादीका नाममा दर्ता हुने” भनी मिति २०५२।७।२२ मा फैसला भएको रहेछ । मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसला समेतबाट उक्त कि.नं. ५२ को घर टहरा जग्गा नेपाल सरकारको स्वामित्वको र खसी बेच्ने मुसलमानहरूको भोगाधिकार कायम रहेको समेत कुरालाई गम्भीरतापूर्वक मूल्याङ्कन नगरी निज नरेन्द्रविक्रम राणाका नाउँमा दर्ता गर्ने गरी गरिएको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गरी जग्गाधनीमा नेपाल सरकार र खसी बेच्ने मुसलमानको भोगाधिकार कायम गरिपाउँ भन्ने फिराद दावी रहेकोमा विपक्षीले उल्लेख गरेको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाउपर मुद्दाको पक्ष तत्कालीन श्री ५ को सरकारको पुनरावेदन नपरेको र सो फैसलाका आधारमा भएको निर्णय बदर लिखत बदर गरी नेपाल सरकारका नाउँमा कायम गरिपाउँ भनी यस

अघि अब्दुल सलाम मियाँ समेतले दिएको मुद्दामा दावी नपुग्ने गरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०५७।३।१४ मा सदर भए पश्चात मुद्दा दोहोर्‍याई पाउँ भनी परेको निवेदनमा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६१।९।५ मा मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गर्न नमिल्ने भन्ने आदेश भई अन्तिम भएको देखिन्छ । पुनः पछि सोही विषयमा अजिम मियाँ अन्सारीले नालेस गरेकोमा निजको पनि दावी नपुग्ने गरी सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६१।९।५ मा फैसला भई सकेको छ । एकै विषयमा पटक पटक मुद्दा परी अन्तिम भइसकेको अवस्थामा पुनः सोही विषयमा पर्न आएको प्रस्तुत फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने नरेन्द्रविक्रम राणाको प्रतिउत्तर जिकीर भई वादीलाई प्रस्तुत विषयमा नालेस गर्ने हकदैया नभएको भनी फिराद खारेज हुने भनी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भई यस अदालतमा वादीको पुनरावेदन परेको रहेछ ।

विवादित कि.नं. ५२ को घर टहरा जग्गा सम्बन्धमा यी वादीलाई अ.वं. ८२ नं. तथा ८६ नं. ले मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गरिपाउँ भनी फिराद गर्ने हकदैया रहेको छ भनी कानूनतः मान्न नमिल्ने भनी फिराद खारेज हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६३।२।२४ को फैसलाउपर वादी पक्षको प्रस्तुत पुनरावेदन परेकोमा विपक्षी भिकाउने आदेश गर्दा लिइएका आधारहरूको सम्बन्धमा बिबेचना गरी सोको तथ्यभित्र प्रवेश गरी संयुक्त इजलासबाट निर्णय गर्न असमाञ्जस्य परिस्थिति उत्पन्न भै जटिल कानूनी प्रश्न समावेश भएकोले पूर्ण इजलासबाट निर्णय गर्न उपयुक्त देखिएकोले पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भनी संयुक्त इजलासबाट आदेश भएपछि प्रस्तुत मुद्दा यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको देखिन्छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा वादी परवेज अख्तर अन्सारीले मिति २०००।१।२।११ को खड्ग निशाना, मिति २००१।१।२७ को सनद एवं

२०१६।९।२८ को अपील तेस्रो फाँटको फैसला समेतबमोजिम दावीको कि.नं. ५२ को जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारको भएकोमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट नरेन्द्रविक्रम राणाका नाममा दर्ता गर्ने फैसला भएकोले अ.बं. ८६ नं. अनुसार सो २०५२।७।२२ को फैसला बदर गरी उक्त जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारको नाममा कायम गरी त्यसको भोगाधिकार आफ्नो कायम गरिपाउँ भन्ने नै पुनरावेदक वादीको मुख्य दावी रहेको देखिन्छ। दावीको कि.नं. ५२ को जग्गाको स्वामित्वसम्बन्धी विवाद प्रतिवादी नरेन्द्रविक्रम राणा र नेपाल सरकारका बीच रहेको देखिन्छ। २०३४ सालमा शहरी नापी हुँदाका अवस्थामा सो जग्गामा अपसर मियाँ समेतले स्वामित्वको दावी गरेकोमा ३ नं. नापी गोश्वाराले मिति २०३७।३।१४ मा नेपाल सरकारका नाउँमा अस्थायी दर्ता गर्ने निर्णय गरेको र सो निर्णयउपर अपसर मियाँ समेतको पुनरावेदन परेकोमा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत समेतबाट नेपाल सरकारका नाउँमा अस्थायी दर्ता गर्ने ३ नं. नापी गोश्वाराको निर्णय सदर भई मालपोत कार्यालयले मिति २०४३।१।२४ मा नेपाल सरकारका नाउँमा स्थायी दर्ता गर्ने निर्णय गरेको देखिन्छ। मालपोत कार्यालयको सो निर्णयउपर नरेन्द्रविक्रम राणाले तत्कालीन श्री ५ को सरकार मन्त्रिपरिषद् सचिवालय र मालपोत कार्यालय काठमाडौँ समेतलाई प्रतिवादी बनाई कि.नं. ५२ को घरजग्गा १९४३ र १९४५ को लालमोहर र मेठवन्दीबमोजिम आफ्नो नाममा दर्ता हुनुपर्छ भनी नेपाल सरकारका नाममा मिति २०४३।१।२४ मा भएको दर्ता बदरको माग गरी तत्कालीन बागमती अञ्चल अदालतमा फिराद दायर गरेको देखिन्छ।

३. निजको सो फिरादउपर निर्णय हुँदा सो मुद्दाका प्रतिवादीहरूले प्रतिउत्तरमा जिकीर लिएका २००० सालको खड्ग निशाना, २०१६ सालको अपील तेस्रा फाँटको फैसला र २०३७ सालको ३ नं. नापी गोश्वाराको निर्णय मिसिल

प्रमाणार्थ आउन नसकेको, प्रमाणमा रहेको वादी खलिल मियाँ समेत भएको निर्णय बदर मुद्दाको फैसला समेतबाट दावीको जग्गामा खलिल मियाँ समेतको हक कायम भएको नभै नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहे भएको देखिएको र नेपाल सरकारको नाउँमा भएको उक्त जग्गाको दर्ता बदरको माग गरी फिराद परेको भनी वादीले प्रमाणमा उल्लेख गरेका १९४३ र १९४५ सालको खड्ग निशाना, लालमोहर र मेठवन्दी मालपोत विभागबाट प्रमाणस्वरूप इजलाससमक्ष पेश हुन आएको र ती प्रमाणहरूलाई प्रतिवादीहरूले अन्यथा जिकीर लिन नसकेको अवस्थामा विवादको कि.नं. ५२ को जग्गामा वादीको हक स्वामित्व रहे भएको देखिन आएको जग्गा हुँदा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्ने गरेको मालपोत कार्यालय काठमाडौँको मिति २०४३।१।२४ को निर्णय र सोको आधारमा नेपाल सरकारका नाममा भएको दर्ता बदर भै फिरादी नरेन्द्रविक्रम राणाका नाममा दर्ता हुने ठहर्छ भनी मिति २०५२।७।२२ मा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट फैसला भएको भन्ने प्रमाण निमित्त साथ रहेको उक्त मिसिलबाट देखिन्छ।

४. पुनरावेदन अदालतको सो फैसलाउपर तत्कालीन श्री ५ को सरकार मन्त्रिपरिषद् सचिवालयले सर्वोच्च अदालतमा दर्ता गर्न ल्याएको पुनरावेदन म्याद नाघी दर्ता हुन आएको भनी दर्ता नभई दरपीठ भएको र सो दरपीठ आदेश मिति २०५३।५।१४ मा सदर भई पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को फैसला अन्तिम भएको देखिन्छ। यसरी विवादित कि.नं. ५२ को जग्गाको स्वामित्व दावीकर्ता प्रतिवादी नेपाल सरकारका नाममा कायम रहेको दर्ता प्रमाणको मूल्याङ्कनको आधारमा बदर भई अर्का दावीकर्ता नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता हुने ठहरी सोउपर नेपाल सरकारले कानूनको म्यादभित्र पुनरावेदन नगरेको अवस्थामा सो फैसला नै अन्तिम भएको तथा उक्त अन्तिम फैसलाबमोजिम विवादित जग्गाको स्वामित्वको विवाद अन्त्य भई पुनरावेदन अदालतको

फैसलाबमोजिम सो कि.नं. ५२ को जग्गाको स्वामित्व प्राप्त व्यक्ति नरेन्द्रविक्रम भएको तथ्य अन्तिम भएर रहेको देखिन्छ।

५. पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाबाट आफ्नो हक भएको भनी अ.वं. ८६ नं. अनुसार सो फैसला बदर गरी दावीको घर जग्गा सरकारी कायम गरिपाऊँ समेत भनी अब्दुल सलाम मिया समेतको काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा फिराद परेकोमा वादी दावी पुग्न नसक्ने भनी फैसला भई पुनरावेदन अदालत समेतबाट सो फैसला सदर भएको तथा सो फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको भनी मुद्दा दोहोर्‍याई हेरिपाऊँ भनी वादीको यस अदालतमा निवेदन परेकोमा यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गर्न मिलेन भनी मिति २०६१।९।१५ मा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट आदेश भई पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर नहुने भन्ने फैसला अन्तिम रहेको देखिन्छ। तत्पश्चात् पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को सोही फैसलालाई बदर गर्न माग गरी अजिम मिया अन्सारीले अ.वं. ८६ नं. को कानूनी व्यवस्थाबमोजिम दायर गरेको फिरादमा पनि तह-तह फैसला भै फिराद दावी खारेज हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६१।९।१५ मा सदर हुने गरी फैसला भएको देखिन्छ। सर्वोच्च अदालतबाट भएको उक्त फैसला न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११ बमोजिम पुनरावलोकन गरी पाउन वादीको निवेदन परेकोमा पुनरावलोकनको निस्सा प्रदान गर्न मिलेन भनी मिति २०६७।१०।१४ मा आदेश भएको मिसिल संलग्न उक्त प्रमाण मिसिलहरूबाट देखिन आउँछ।

६. यसप्रकार विवादित कि.नं. ५२ को जग्गा नेपाल सरकारको नाममा अस्थायी दर्ता गरेको ३ नं. नापी गोश्वाराको निर्णय र सो सदर भई मालपोत कार्यालयको मिति २०४३।१।२४ मा स्थायी दर्ता गर्ने निर्णयबमोजिम तत्कालीन श्री ५ को

सरकारको नाममा दर्ता भएकोमा सो जग्गाको स्वामित्व सरकारको नभई आफ्नो हो भनी नरेन्द्रविक्रम राणाको फिराद परी संकलित सबूद प्रमाणको आधारमा नेपाल सरकारको नाममा भएको दर्ता बदर गरी वादी नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता कायम हुने भनी मिति २०५२।७।२२ मा भएको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलाउपर नेपाल सरकारले कानूनले तोकेको म्यादभित्र पुनरावेदन नगरी पुनरावेदनको म्याद गुजारी पुनरावेदन लाग्न नसकेको र विभिन्न व्यक्तिहरूले सो फैसला बदरका लागि अ.वं. ८६ नं. बमोजिम फिराद दिए पनि वादी दावी पुग्न नसक्ने गरी सर्वोच्च अदालत समेतबाट फैसला भई अन्तिम भएर रहेको अवस्थामा सोही मिति २०५२।७।२२ को पुनरावेदन अदालतको फैसला बदरका लागि यी पुनरावेदक वादीले अ.वं. ८६ नं. अनुसार दावी लिई प्रस्तुत फिराद दायर भएको देखिन्छ। सो फिरादमा यी वादीले कि.नं. ५२ को जग्गामा उक्त जग्गा दर्ता गराउने प्र. नरेन्द्रविक्रमको हजुरबुवाकै पालादेखि हाम्रा हजुरबुवाले खसी राँगाको व्यापार गरी बसी आउनु भएको र म समेतका तेस्रो पुस्ताको व्यक्तिहरू समेत सोही बमोजिम निरन्तर रूपमा अहिलेसम्म बसी आएका छौँ भन्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ। वादीको सो कथनबाट दावीको कि.नं. ५२ को जग्गाको हकवाला र धनी नरेन्द्रविक्रमको हजुरबुवा हो भन्ने कुरा वादीले आफ्नो फिरादमा पनि स्वीकार गरेको देखिन्छ। अ.वं. ८६ नं. अनुसार परेको फिरादमा दावीको कि.नं. ५२ को जग्गामा सरकारको हक कायम गरी आफ्नो भोगाधिकार कायम गरिपाऊँ भनी वादीले दावी गरेको छ तर हक हुने भनिएको सरकारले पुनरावेदन अदालतको फैसलाबाट सो जग्गामा हक कायम गराउन नसके पछि रीतपूर्वकको पुनरावेदन दिई आफ्नो हक कायम गराई लिनुपर्नेमा सो गराउन सकेको देखिँदैन। यस्तो अवस्थामा अ.वं. ८६ नं को रोहमा यी वादीको प्रस्तुत फिरादबाट अन्य निकाय नेपाल सरकारको दावीको जग्गामा हककायम गरिदिन सर्वथा नमिल्ने हुन्छ। अ.वं. ८६ नं को कानूनी

व्यवस्था हेर्दा फैसला, डिसमिस, मिलापत्र, खारेज भएका मुद्दामा सो फैसला डिसमिस, मिलापत्र, खारेज भएकोले अर्काको हक समेत जाने भएको रहेछ भने जसको हक जानेछ त्यसैले थाहा पाएका ३५ दिनभित्र यसमा हाम्रो पनि हक लाग्छ यसले मात्र हारी वा डिसमिस खारेज मिलापत्र गराएकोले हाम्रो हक जाने होइन भनी आफ्नो हक जतीमा भगडियाका नाममा नालिस दिए इन्साफ गरी दिनुपर्छ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम कुनै फैसलाबाट तेस्रो पक्षको हक जाने अवस्थामा सो तेस्रो पक्षले आफ्नो हक स्थापित गराउन नालेस दिन पाउने हुन्छ। तर यी वादीले मिति २०५२।७।२२ को फैसलाबाट कि.नं. ५२ को जग्गामा सो मुद्दाका पक्ष नेपाल सरकारको हक स्वामित्व कायम गरी पाउन दावी लिएको देखिँदा त्यस्तो दावी लिने हकद्वारा यी वादीमा रहेको भन्ने उक्त अ.बं. ८६ नं. को पठनबाट देखिँदैन।

७. अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भए वा चित्त नवुझे कानूनद्वारा निर्दिष्ट मार्ग अवलम्बन गरी मुद्दाका पक्षहरूद्वारा नै बदर गराउन सक्नु पर्छ। त्यसरी बदर गराउन नसकेमा त्यस्तो अन्तिम फैसला जे जस्तो भए पनि पक्षहरू लगायत सबैलाई कानून सरह लागू हुन्छ। यस मान्यताको पछ्याडि कुनै पनि विवाद एउटा निश्चित अवस्थामा पुगेपछि टुङ्गो लाग्नु पर्छ अन्यथा विवादको कहिल्यैपनि अन्त्य हुन सक्दैन भन्ने फैसलाको अन्तिमताको सिद्धान्त (Doctrine of Finality) अन्तर्निहित रहेको छ। विवादको टुङ्गो कहिल्यै नलाग्ने अवस्थाले एकातर्फ मुद्दाका पक्षलाई अनावश्यक श्रम, समय र साधन खर्च गर्नुपर्ने स्थिति आउँछ भने अर्कोतर्फ न्याय प्रशासनप्रति नै आशंका र अन्यौलको स्थिति उत्पन्न भई अदालत र फैसला प्रति जनविश्वास कायम रहन नसक्ने हुन्छ। त्यसैले फैसलाको अन्तिमताको सिद्धान्तलाई न्यायको मान्य सिद्धान्तको रूपमा अंगीकार गरिँदै आएको छ।

८. साथै सक्षम अदालतबाट फैसला भई अन्तिम भएपछि पुनः सोही विषयमा पटक-पटक

मुद्दा दायर गर्न नमिल्ने भनी फैसलाको अन्तिमताको सिद्धान्त हाम्रो न्याय प्रणालीले पनि अंगीकार गरेको छ। मुद्दा मामिलाको रोहमा सर्वोच्च अदालतलगायत मातहतका अदालतको आदेश वा निर्णय सबैले पालना गर्नुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था छ। संविधानको यस भावनाअनुरूप त्यस्ता आदेश वा निर्णयहरू मुद्दाका पक्षहरूका निमित्त बन्धनकारी हुनुको अतिरिक्त सरकार लगायत सबैले पालना गर्नुपर्ने हुन्छ। कुनै अदालत निकाय वा अधिकारीले गरेको अन्तिम निर्णय मुद्दाका पक्षहरूलाई मान्न कर लाग्ने तथा एक पटक कुनै अदालत निकाय वा अधिकारीले निर्णय गरिसकेको मुद्दा पुनः सोही अदालत निकाय वा अधिकारीले हेर्न वा त्यसमा कुनै संशोधन गर्न नहुने भनी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १९ मा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ।

९. प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा हेर्दा नेपाल सरकारको नाममा भएको कि.नं. ५२ को जग्गाको दर्ता बदर गरी वादी नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता कायम हुने भनी मिति २०५२।७।२२ मा पुनरावेदन अदालत पाठनबाट फैसला भएको देखिन्छ। सो फैसलाउपर म्यादभित्र नेपाल सरकारको पुनरावेदन पर्न नसकी सो फैसला अन्तिम भएको र उक्त फैसला बदरको लागि यसअघि एक पटक अब्दुल सलाम मियाँले अ.बं. ८६ नं. अनुसार मुद्दा दायर गरेकोमा वादीको दावी नपुग्ने भनी सर्वोच्च अदालतबाट फैसला भएको र त्यसपछि अजिम मियाँले पनि सोही फैसलालाई बदर गराउन अ.बं. ८६ नं. बमोजिम मुद्दा दायर गरेकोमा वादी दावी पुग्न नसक्ने भनी सर्वोच्च अदालत समेतबाट फैसला भई अन्तिम भएर रहेको अवस्थामा पुनः पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को सोही फैसला बदरका लागि यी पुनरावेदक वादीको फिराद परेको छ। यसरी एकै विषयमा पटक पटक विभिन्न व्यक्तिद्वारा सोही मिति २०५२।७।२२ को पुनरावेदन अदालतको फैसला बदर गर्ने सम्बन्धमा नालेस गर्नु फैसला अन्तिमताको सिद्धान्त (Doctrine of Finality) विपरीत समेत देखिन आयो।

१०. अर्कोतर्फ वादीले २०५२।७।२२ को पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला अ.बं.८६ नं. को आधारमा बदर गरिपाऊँ भनी दावी लिएको र दावीको कि.नं.५२ कित्ता काट भई हाल कि.नं. १८४१ र १८४२ कायम भैसकेको जग्गामा आफ्नो भोग रहेकोले सरकारको स्वामित्व कायम गरी मेरो भोगाधिकार कायम गरिपाऊँ भन्ने समेत वादीको दावी रहेको देखिन्छ। अ.बं. ८६ नं. को रोहमा वादी वाहेक अन्य निकाय वा व्यक्तिको हक कायम गर्न सो कानूनी व्यवस्थाले मिल्ने देखिँदैन। उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार वादीले आफ्नो हक सम्म कायम गराई माग्ने हो। अन्य कसैको हक कायम गराई माग्ने हकद्वैया निजमा रहेको हुँदैन। तर वादीले बदरको माग गरेको पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाबाट प्रत्यर्थी प्रतिवादी नेपाल सरकारको नामको जग्गा दर्ता बदर गर्ने निर्णय भएको र सोउपर उक्त मुद्दाको पक्ष रहेको स्वयं नेपाल सरकारको म्यादभित्र पुनरावेदन परेको देखिँदैन। जग्गाको स्वामित्व दावी गर्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदन नपरेको अवस्थामा यी वादीको फिरादबाट नेपाल सरकारको स्वामित्व कायम गर्न मिल्ने कानूनी आधार फिराद पत्रमा कतै उल्लेख भएको देखिएन। साथै पुनरावेदक वादीले आफ्नो फिरादमा उक्त मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गरी विवादित घरजग्गामा आफ्नो भोग रहेको भन्ने दावी गरेको देखिन्छ, तर मिति २०५२।७।२२ को पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलामा जग्गाको स्वामित्वको सम्बन्धमा मात्र निर्णय भएको देखिन्छ। सो मुद्दामा भोगाधिकार सम्बन्धी विवाद सन्निहित नरहेको तथा भोगको सम्बन्धमा उक्त अदालतबाट निर्णय भएको समेत देखिँदैन। यसरी उक्त फैसलामा पुनरावेदक वादीको भोगाधिकारका सम्बन्धमा अन्यथा हुने निर्णय बोलेको अवस्था नहुँदा निजको भोग प्रस्तुत अ.बं. ८६ नं. को रोहमा परेको मुद्दाबाट स्थापित गरिदिने भन्ने अवस्था आउँदैन।

११. जहाँसम्म मिति २००७।१२।११ को खड्ग निशाना, २००१।१।२७ को पोता अड्डाको नाउँमा भएको सनद, २०१६।१।२८ को अपील तेस्रो फाँटको फैसला र २०४०।१।११ को मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाको सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत र यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट विवेचना नगरिएकोले सोको विवेचना गरी तथ्यभित्र प्रवेश गरी संयुक्त इजलासबाट निर्णय गर्न असमञ्जस्य परिस्थिति उत्पन्न भै जटिल कानूनी प्रश्न समावेश भएको हुँदा यस सम्बन्धमा पूर्ण इजलासबाट नै निर्णय गर्न उपयुक्त देखिएको भन्ने यस अदालत संयुक्त इजलासको मिति २०६८।३।२६ को आदेश छ, सो सम्बन्धमा मिति २००१।१।२७ को पोता अड्डाको नाउँमा भएको सनदको व्यहोरा हेर्दा “दावीको घरको मर्मत गर्न रु.१,२५४।६४ को लागत तयार भएको, सोबमोजिम बनाउने गरी रिपोर्ट तयार भएको अवस्थामा सो घर टहरा सरकारिया नभै दुनियाको भन्ने देखिन आएको भनी क. ताछे विक्रम राणालाई बुझ्न निजको नाउँमा नेपालगञ्ज गोश्वारामा म्याद जारी गरी निजले सो घरमा आफ्नो बाबुको पालादेखि नै खसी ल्याउनेलाई ११ पैसा लिने गरी खसी राख्न दिनुपर्छ भन्ने भएको र त्यसबाट आउने पैसाले मर्मत गर्न समेत नपुग्ने भएकोले सो टहरा मर्मत गर्न समेत छोडिदिएको र सो टहरा अव मर्मत गर्नुपर्ने हुन्छ भने खसी राख्दा तल फोहोर गर्ने हुनाले माथि मानिस बस्न नआउने भै तला थप्न फजुल हुने हुँदा खसी राख्न नपाउने हुन्छ भने मर्मत गरिने छ” भन्ने ताछे विक्रम राणाले जवाफ दिएको भन्ने समेत व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ। सो व्यहोराबाट उक्त घरजग्गा सरकारी नभई यी प्रतिवादी नरेन्द्रविक्रमका वाजे ताछे विक्रमको घर जग्गा रहेको भन्ने देखिन्छ। साथै खसी राख्न नपाउने गरी ताछे विक्रमबाट मर्मत गराउने वा एकपटकका लागि सरकारतर्फबाट बनाउन दिनु भन्ने निक्सारीको लागि पेश गर्दा “सरकारी खर्चमा बनाउने र खसी राख्ने मोगलानीया मुसलमानहरू बसेसम्म सो टहरा घरको वहाल

लिनु पर्दैँन अरु बस्न आए बहाल लिने गरी पोता तहसीललाई लेखी पठाउनु भन्ने २०००।१२।११ मा खड्ग निशाना भै आएकोले सोहीबमोजिम गर्ने” भन्ने समेत व्यहोरा सो सनदमा उल्लेख भएको देखिन्छ। उल्लिखित व्यहोराबाट दावीको घरजग्गा सरकारी नभै तार्छेविक्रमको भएको र खसी ल्याउने मुसलमानबाट ११ पैसा लिने गरी दिएको भाडाबाट मर्मत गर्न नपुगेकोले मर्मत गर्न छोडेको र सरकारी पक्षबाट सोधनी हुँदा खसी राख्न नदिने भएमात्र मर्मत गर्ने भनेपछि तत्कालीन समयमा बजारमा मासुको आपूर्ति व्यवस्था मिलाउन र खसी बेच्ने व्यक्तिहरूको हितको निमित्त व्यक्तिको घर सरकारी खर्चमा मर्मत गरी खसी राख्ने मोगलानिया अर्थात् भारतीय मुसलमानहरू वसेसम्म सो घर टहराको बहाल नलिने र अरु बस्न आए बहाल लिने वन्दोवस्त भएको देखिन्छ। यसरी उक्त सनदको व्यहोराबाट सो घर टहरामा खसीराख्ने मुसलमानका सन्तान र दरसन्तानले भोगाधिकार प्राप्त गर्ने भन्ने नदेखिनुको साथै खसी बेच्ने भारतीय मुसलमानलाई बहाल नलिई बस्ने व्यवस्था सो घरमा गरिएको र भारतीय मुसलमान बाहेक अरुलाई पनि बहालमा दिन सकिने र अरु व्यक्ति बहाल बस्न आए बहाल लिने भन्ने तथ्य देखिन्छ। तर यी वादी मिति २००१।१।२७ को सनदमा उल्लेख भएबमोजिम मोगलानीया मुसलमान अर्थात् भारतीय मुसलमान रहेको भन्ने फिरादमा उल्लेख भएको निजको वतनबाट देखिन आउँदैन।

१२. मिति २०१६।१।२८ को अपील तेस्रो फाँटको फैसला हेर्दा पनि जमिंदार मिया समेतले दावीको घरजग्गामा होमियोप्याथिक औषधालय राख्ने निर्णय भएकोमा सो घर जग्गालाई सार्वजनिक सन्धि सर्पन धर्मशाला कायम गरिपाउँ भन्ने फिराद दावी गरेकोमा धर्मशाला हो भन्ने कुरा नभै खड्ग निशानाबमोजिम खसी राख्ने मुसलमानलाई भाडा नलिने गरी राखेको घर भनी होमियोप्याथिक औषधालय राख्न दिने गरेको निर्णय बदर भएको देखिन्छ। यसैगरी मिति २०४०।१।११ को

मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाको व्यहोरा हेर्दा सो मुद्दामा दावीको कि.नं. ५२ को जग्गा ३ नं. नापी गोश्वाराले सरकारी जग्गा भनी सरकारका नाममा दर्ता गरेको मिलेन सो जग्गामा हाम्रो समेत नाम उल्लेख गराई पाऊँ भन्ने दावी गरी खलिल मियाँ, अपसर मिया, जियाउल हक मियाँ र साफिक मियाँले फिराद दिएको र वादीहरूको सो फिराद रीत नपुन्याई दायर भएको भन्ने आधारमा खारेज भएको देखिन्छ।

१३. प्रस्तुत मुद्दाका वादीले उक्त खड्ग निशाना सनद समेतको प्रमाणको आधारमा आफ्नो बाबु वा बाजेले भोगाधिकार प्राप्त गरेको र निजको उत्तराधिकारीको हैसियतले सो भोगाधिकार आफूलाई प्राप्त हुनुपर्ने हो भनी आफ्नो बाबु बाजे कसैको नाम उल्लेख गरी दावी गरेको देखिँदैन र मिति २००१।१।२७ को पोता अड्डाको नाउँमा भएको सनदको व्यहोराबाट पनि कुनै व्यक्ति तोकेर भाडा नलिने भन्ने वन्दोवस्त गरेको नभई “तत्काल खसीको व्यापार गर्ने मोगलानीया मुसलमानहरूलाई भाडा नलिने” भन्ने सम्म उल्लेख भएको देखिन्छ। यस उल्लेखनबाट तत्कालीन समयमा खसीको व्यापार गर्ने भारतीय मुसलमानको मृत्यु भैसकेपछि सो अधिकार अन्य व्यक्तिमा स्वतः सर्न सक्ने अवस्था देखिँदैन। केही अपवाद बाहेक सामान्यतया सम्पत्तिको स्वामित्व सम्बन्धी अधिकार (Proprietary Right) मात्र उत्तराधिकारबाट प्राप्त हुन सक्छ। कुनै व्यक्तिको मृत्यु हुँदा पनि उसका केही अधिकारहरू जीवित रहन्छन् र यस्ता जीवित अधिकारहरू उसका उत्तराधिकारीहरूमा सर्दछन्। तर मृतकका केही अधिकारहरू उसको मृत्युको साथसाथै समाप्त हुने हुनाले यस्ता अधिकारहरू निजका उत्तराधिकारीहरूमा सर्न सक्दैन। प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा हेर्दा मिति २०००।१।२१ को खड्ग निशाना र मिति २००१।१।२७ को पोता अड्डाको नाउँमा भएको सनदको व्यहोरामा दावीको घर सरकारिया नभई व्यक्तिको हो भन्ने तथ्य स्थापित भएको देखिन्छ। यसरी व्यक्तिको स्वामित्वमा रहेको घर सरकारी खर्चमा मर्मत गरी

खसी बेच्ने भारतीय मुसलमानहरूलाई निजहरू वसेसम्म भाडा नलिने भन्नेसम्म सनद भएको र यस्ता मुसलमानहरूका सन्तान दरसन्तानलाई समेत यो व्यवस्था लागू हुने भन्ने व्यहोरा सो सनदमा उल्लेख भएको नदेखिँदा सोही सनदका आधारमा यी पुनरावेदक वादीलाई सो घरको भोगाधिकार उत्तराधिकारीको रूपमा प्राप्त हुनुपर्छ, भन्न मिल्ने देखिएन ।

१४. अर्कोतर्फ पुनरावेदक वादीले मिति २००१/११/२७ को पोता अड्डाको नाउँमा भएको सनदलाई आफ्नो हकको स्रोत भनी दावी गरेपनि यस्तो सनद जारी गर्ने सरकारले आफ्नो स्वामित्व समाप्त हुने गरी मिति २०५२/७/२२ मा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलाउपर म्यादभिन्न पुनरावेदन समेत गर्न नसकी आफ्नो स्वामित्व स्थापित गर्न नसकेको अवस्थामा व्यक्तिको निजी सम्पत्तिमा निजको मञ्जुरीबेगर अन्य व्यक्तिको असीमित भोगाधिकार कायम रहन्छ, भनी व्याख्या गर्नु न्यायोचित देखिएन ।

१५. तसर्थ, उपर्युक्त विवेचित आधार कारण एवं प्रमाणहरूबाट मिति २०००/१२/११ को खड्ग निशाना, २००१/११/२७ को सनद समेतमा उल्लिखित व्यहोराबाट दावीको घर जग्गा सरकारिया नभई यी प्रतिवादी नरेन्द्रविक्रम राणाका हजुरवुवा क. तार्छेविक्रम राणाको रहेको देखिएको र सो घर खसी बेच्ने मुसलमानलाई भाडामा बस्न दिई आएकोमा निजले मर्मत गर्न छोडेबाट सरकारी खर्चमा मर्मत गरी मोगलानीया मुसलमान अर्थात् भारतीय मुसलमानलाई विना भाडा बस्न दिने भनी सनदसम्म भएकोमा सन्तान दरसन्तान बस्न दिने भन्ने सो सनदमा उल्लेख नभई यी वादी सो बमोजिम भारतीय मुसलमान रहेको समेत नदेखिएको, दावीको घर जग्गाका सम्बन्धमा नापीको अवस्थादेखि नै स्वामित्वमा विवाद भई यी प्रतिवादी नरेन्द्रविक्रम र तत्कालीन श्री ५ को सरकारबीच चलेको मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२/७/२२ को फैसलाबाट नरेन्द्रविक्रम राणाको हकको ठहरे

उपर सरकारको पुनरावेदन नपरी अन्तिम भएको र अन्य व्यक्ति अब्दुल सलाम मिया र अजिम मियाँ समेतको सो फैसला बदर गरी पाउन पटक-पटक नालेस परी सो फैसला बदर नहुने ठहरी सर्वोच्च अदालत समेतबाट अधि अन्तिम फैसला भइसकेकोमा सोही फैसला बदर गरी पाउन वादीको प्रस्तुत फिराद परेको देखिँदा एकै विषयमा पटकपटक विभिन्न व्यक्तिको नालेसबाट सोही विषयमा अन्यथा निर्णय हुने अवस्था नहुनुको साथै वादीको फिराद दावीबमोजिम दावीको कि.नं. ५२ को घर जग्गा सरकारको स्वामित्व कायम गरिपाउँ भनी दावी गर्ने हकद्वैया नभएको भनी फिराद खारेज हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन । मिसिल नियमानुसार गरी बुभाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तर्कराज भट्ट

मा.न्या.ताहिर अली अन्सारीको राय

मिसिल अध्ययन गरी दुवै तर्फका विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकीर समेतलाई दृष्टिगत गर्दा यसमा निम्न प्रश्नहरूको निरोपण गर्दै पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ वा छैन भनी निर्णय दिनुपर्ने देखियो:

१. विवादित साविक कि.नं. ५२ सरकारी जग्गा हो वा निजी जग्गा हो ?
२. वादी नरेन्द्रविक्रम राणा प्रतिवादी नेपाल सरकार भएको निर्णय दर्ता बदर मुद्दाको फिराद हदम्यादभिन्न छ वा छैन ?
३. जग्गा दर्ता र हकवेहकसम्बन्धी विवादमा नागरिक अधिकार ऐन अन्तर्गत सिधै पुनरावेदन अदालतमा फिराद दावी लाग्न सक्ने हो वा होइन ?

४. पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर हुनुपर्ने हो वा होइन ?

पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा यसमा मिति २०००।१।२।११ को खड्ग निशाना, मिति २००१।१।२७ को सनद एवं २०१६।१।२८ को अपील तेस्रो फाँटको फैसला समेतबाट दावीको कि.नं. ५२ को जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारको कायम भई त्यसको भोगाधिकार आफ्नो भएकोले प्रतिवादी नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा साविक कि.नं. ५२ को जग्गा दर्ता गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गर्ने गरी नेपाल सरकारको स्वामित्व र हाम्रो भोग कायम हुनुपर्छ भन्ने नै पुनरावेदक वादीको मुख्य दावी रहेको देखिन्छ। विवादित जग्गा २०३४ सालको शहरी नापी हुँदा सो जग्गामा अपसर मियाँ समेतले ३ नं. नापी गोश्वारामा उजूर गरेपछि मिति २०३७।३।१४ मा ३ नं. नापी गोश्वाराले नेपाल सरकारका नाउँमा अस्थायी दर्ता गर्ने निर्णय गरेको रहेछ। सोउपर अपसर मियाँ समेतको पुनरावेदन परेकोमा मिति २०३९।३।१६ मा तत्कालीन वागमती अञ्चल अदालतबाट र मिति २०४०।१।११ मा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत समेतबाट नेपाल सरकारका नाउँमा अस्थायी दर्ता गर्ने ३ नं. नापी गोश्वारको निर्णय सदर भएको देखिन्छ। यसरी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट अन्तिम फैसला भएपछि २०४१।२।१९ मा नेपाल सरकारको नाममा अस्थायी दर्ता गरेको मालपोत कार्यालयले मिति २०४३।१।१४ मा उक्त कि.नं. ५२ को जग्गा नेपाल सरकारकै नाउँमा स्थायी दर्ता गर्ने निर्णय गरेको देखिन्छ। मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको सो फैसलालाई कसैले चुनौती दिएको देखिँदैन र सो फैसला अन्तिम भएर रहेको छ। सोही फैसलाबमोजिम मालपोत कार्यालयले मिति २०४३।१।१४ मा नेपाल सरकारका नाउँमा स्थायी दर्ता गर्ने निर्णय गरेपश्चात् पनि त्यसबाट आफ्नो हकमा असर परेको भए हदम्यादभित्र सो निर्णय

बदरको लागि उजूरी गर्न सक्नु पर्नेमा कसैले पनि कानूनी उपचारको लागि गएको देखिँदैन।

साविक कि.नं. ५२ को जग्गा काठमाडौँ वडा नं. २२ भित्रको ज.रो. ०-६-१-२ जग्गा यहाँको ऐतिहासिक धरहराको ठीक पछाडिको सडकसँगै पश्चिमतर्फ जोडिएको जग्गा हो। यसमा विवाद छैन। काठमाडौँको महत्वपूर्ण क्षेत्रमा रहेको जग्गा (Prime Location) भएकोले यो सरकारी हो वा होइन भनी हेर्नु पर्ने हुन आउँछ। यस्तो जग्गा गलत ढङ्गले कुनै व्यक्ति विशेषको हकभोगमा जान दिनु हुँदैन। यस अदालतबाट मिति २०६७।२।२ मा भएको प्रत्यर्थी भिकाउने आदेशमा नेपाल सरकारको हक रहेको भनी प्रस्तुत गरिएका प्रमाणहरू बुझ्दै नबुझी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट फैसला भएको भन्ने उल्लेख गरिएको छ। यस्तै पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाउपर यस अघि परेका फैसला बदर मुद्दाहरूमा फैसलाहरू भैसकेको तर संयुक्त इजलासले विपक्षी भिकाउँदा लिएको आधारहरू मिति २०००।१।२।११ को खड्ग निशाना, मिति २००१।१।२७ को पोता अड्डाका नाममा भएको सनद र २०१६।१।२८ को अपील तेस्रो फाँटको फैसला र मिति २०४०।१।११ को मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाको सम्बन्धमा विवेचना गरी सोको तथ्यभित्र प्रवेश गरी निर्णय गर्न असमाञ्जस्य परिस्थिति उत्पन्न भई जटिल कानूनी प्रश्न समावेश भएको भन्ने आधारमा यस अदालतको संयुक्त इजलासले मिति २०६८।३।२६ मा गरेको आदेशानुसार पूर्ण इजलासमा प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ पेश हुन आएको देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा मिति २०५२।७।२२ को फैसलाउपर पहिला पनि फैसला बदरमा मुद्दा परी निर्णय भैसकेको र यस अदालतबाट पनि निस्सा नहुने भनी आदेश भई सकेको भन्ने आधारमा प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यभित्र प्रवेश गरी निर्णय गर्न नमिल्ने भन्ने देखिँदैन। संयुक्त इजलासको आदेशमा उल्लेख भएको लिखितहरूको विवेचना गर्नुपर्ने नै हुन आउँछ।

उपरोक्त लिखतहरूमध्ये २००० सालको खड्ग निशानामा खसी व्यापार गर्ने मुसलमानहरू बसुञ्जेलसम्म बहाल नलिनु भन्ने समेत उल्लेख छ भने २००१ सालको सनदमा पनि सोही कुराको पुष्टि गरिएको पाइन्छ। यी लिखतहरूलाई पुनर्पुष्टि गर्दै २०१६।१।२८ को अपील तेस्रो फाँटको फैसलाले उक्त जग्गामा साविकदेखि बस्दै आएका मुसलमानहरूले बसोबास गर्न पाउने गरी तिनीहरूको भोगधिकारलाई सुरक्षित गरेको छ। तत्कालीन सरकारले होमियोप्याथिक अस्पताल बनाउन लाग्दा परेको मुद्दामा यो जग्गा सरकारको हो, सरकारले जसरी भए पनि यसको उपभोग गर्न सक्दछ भनी स्वास्थ्य सेक्रेटरीको प्रतिउत्तरमा उल्लेख भएको देखिन्छ। तर सरकारी जग्गा भएतापनि त्यसमा खड्ग निशाना समेतबाट भोगाधिकार पाएकाहरूको भोगधिकारमा हस्तक्षेप गर्न नपाइने भनी २०१६ को फैसलामा उल्लेख गरिएको छ। त्यसपछिको समयमा भएको नापी र नापीको निर्णयउपर परेका मुद्दामा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालत समेतबाट भएका फैसलाहरूबाट उक्त कि.नं. ५२ को जग्गामा सरकारी स्वामित्व र यी वादी समेतको भोगाधिकार कायम नै रहेको पाइन्छ।

अब प्रतिवादी नरेन्द्रविक्रम राणाको हकको स्रोतको सम्बन्धमा विचार गर्दा निजको जिजुबुवा यज्ञ विक्रम बहादुर राणाले वि.सं. १९४३ साल पौष सुदी ६ को खड्ग निशानाबाट विर्ता पाएको र वि.सं. १९४५ आषाढ १० मा घर बनाउने लालमोहर पाई घर बनाएको भन्ने समेत उल्लेख भएको पाइन्छ। उक्त लिखतहरू पछिको कुनै लिखत, प्रमाणको जिकीरसम्म पनि निज नरेन्द्रविक्रमले आफ्नो फिराद पत्रमा र प्रस्तुत मुद्दाको प्रतिउत्तर पत्रमा उल्लेख गरेको पाइँदैन। उक्त वि.सं. १९४३ र १९४५ पछि सो जग्गाको तिरोभरो गरेको वा कुनै सरकारी अड्डामा वा नगरपालिकामा निजको नाममा सो जग्गा वा घर विधिवत दर्ता नामसारी भएको अभिलेखको रूपमा दर्ता भएको भन्ने समेत पाइँदैन। उक्त विर्ता जग्गा रैकर परिणत गराएको भन्ने पनि

निजको दावी, जिकीर छैन। यसको अतिरिक्त विवादित जग्गामा यस मुद्दाका वादीहरूको भोग निरन्तर र निर्विवाद रहिआएको छ। वि.सं. २०१६ सालको अपील तेस्रो फाँटको फैसलामा सरकारी जग्गा भनी उल्लेख भैरहेकोले निज नरेन्द्रविक्रमको हकको स्रोत भनिएको वि.सं. १९४३ र १९४५ को लिखतबाट निजको हक कायम हुन सक्ने अवस्था छैन। पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।१।२२ को फैसलाले वि.सं. १९४३ र १९४५ को खड्ग निशाना र लालमोहरलाई हकको स्रोतको रूपमा स्वीकार गरेको भए पनि ती लिखतमा लेखिएको जग्गा यही कि.नं. ५२ नै हो भनी उक्त फैसलामा विवेचना गरिएको पाइँदैन।

यसरी विवादित मिति २०५२।१।२२ को फैसला हेर्दा सो मुद्दाका वादी नरेन्द्रविक्रम राणाको जीजुबुवा भनिएको यज्ञ विक्रम राणाको वि.सं. १९४३ र १९४५ को खड्ग निशाना र सनदअनुसारको जग्गा नै कि.नं. ५२ हो भनी प्रमाणबाट पुष्टि भएको पाइँदैन। अर्कोतर्फ उक्त जग्गा वि.सं. १९४३ र १९४५ पछि सो मुद्दाका वादी नरेन्द्रविक्रम राणाका बाबु वा बाजे कसैको नाममा रैकर परिणत, दर्ता वा नामसारी भएको छैन। सो जग्गाको शहरी नापी हुँदा पनि निजको नाम जग्गाधनी वा जोताहामा लेखिएको पाइँदैन। तिरो भरो र भोग चलन पनि निजको छैन। यस्तो अवस्थामा नापी पछि मुद्दा परी तह-तह हुँदै क्षेत्रीय अदालतबाट भएको अन्तिम फैसलाअनुसार पहिलादेखिको सरकारी जग्गा नेपाल सरकारको नाममा मिति २०४३।१।१४ मा दर्ता समेत रहे भएको र त्यसमा कुनै व्यक्तिको हकको कुनै ठोस प्रमाण नरहेकोले उक्त किता नं. को जग्गा व्यक्तिको निजी नभई सरकारी स्वामित्वको जग्गा हो भन्ने देखिन्छ।

अब हदम्यादसम्बन्धी दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा हदम्याद सम्बन्धी प्रश्न कानूनी प्रश्न भएकोले अदालती कारवाहीको जुनसुकै तह र चरणमा पनि यसतर्फ अदालतले विचार गर्न सक्दछ र विचार

गर्नु पनि पर्दछ । मुद्दा विचाराधीन रहेको वा फैसला भई सकेपछि सो फैसलाउपर फैसला बदर मुद्दा परेकोमा पनि अघिल्लो फैसला हदम्याद भित्रको दावीमा भएको हो वा होइन भनी हेर्न मिल्ने नै हुन्छ । हदम्यादको हकमा उक्त मिति २०५२।७।२२ को फैसला हेर्दा मालपोत कार्यालयले सो मुद्दाको वादी नरेन्द्रविक्रम राणालाई “मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाबाट मिति २०४३।१।१४ को निर्णयले श्री ५ को सरकारको नाममा स्थाई दर्ता भई सकेकोले सो दर्ता बदर गर्ने हक यस कार्यालयलाई नभएकोले तपाईंको हक पुग्ने भए सम्बन्धित अदालतबाट हक कायम गरी ल्याउनु” भनी निजलाई २०४६।१।१९ मा दिएको जानकारीको आधारमा हदम्याद समेत कायम गरी नागरिक अधिकार ऐनअन्तर्गत सोभै पुनरावेदन अदालतमा नालेस दिएको देखिन्छ । यसरी मिति २०४३।१।१४ को मालपोत कार्यालयको सरकारका नाममा दर्ता गर्ने निर्णयलाई सम्पत्ति अपहरण गरेको भन्ने संज्ञा दिई प्रतिवादी नरेन्द्रविक्रम राणाले लाग्नै नसक्ने नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १८ को हदम्यादभित्र भनी मिति २०४६।५।१८ मा गरेको फिराद पत्र नागरिक अधिकार ऐनको उक्त दफा समेतको हदम्याद नघाई दिएको देखिन्छ । किनभने निजको सम्पत्ति मालपोत कार्यालयले अपहरण गरेको मान्ने हो भने सो कार्य मालपोत कार्यालयले पहिला २०४१।२।१९ मा सरकारको नाममा अस्थायी दर्ता गरेको र पछि स्थायी दर्ता गर्ने गरेको मिति २०४३।१।१४ को निर्णयबाट भएको मान्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तो अवस्थामा बढीमा सोही २०४३।१।१४ को मितिदेखि नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा २० अनुसारको आठ महिनाको हदम्याद लागू हुन्छ । उक्त मितिको निर्णयको जानकारी आफूले चाहेको मितिमा माग गर्ने अनि जानकारी लिएको मितिबाट उक्त ऐनको हदम्याद कायम गर्ने गरी नालिस गर्न भने कदापि मिल्दैन । सो वाहेक आफ्नो हककायम गराउन जग्गा मिच्नेको महल वा जग्गा पजनीको महल र जग्गा नापजाँच ऐनअनुसारको हदम्यादभित्र अधिकारप्राप्त अदालतमा

मिति २०४३।१।१४ को निर्णय बदरको लागि दावी परेको छैन । यसरी मिति २०५२।७।२२ को फैसलाको फिरादकर्ताले नियमित कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन नगरेको र आफूले अवलम्बन गरेको ऐनको पनि हदम्याद नघाई फिराद दिएको देखिन्छ ।

जग्गा दर्ता र हकवेहक सम्बन्धी विवादमा पुनरावेदन अदालतमा सोभै फिराद गर्न मिल्ने नमिल्ने भन्ने तेश्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा “निर्विवाद हक भोग तथा स्वामित्व स्थापित भई नसकेको सम्पत्तिका सम्बन्धमा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ अनुसार नालिस गर्न नमिल्ने” भन्ने तथा नापी दर्ता सम्बन्धी विवादको विषयमा नेपाल सरकारले अपहरण गरेको भनी मौलिक वा नागरिक हकको विवाद बनाई पुनरावेदन अदालतमा फिराद लिई सीधै प्रवेश गर्न र हक बेहक सम्बन्धी निर्णय समेत एकै पटक सोही तहको अदालतबाट गराउन पाउने व्यवस्था नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १२ र १८ ले गरेको छैन भनी यस अदालतबाट पुनरावेदक प्रतिवादी मालपोत कार्यालय काठमाडौं विरुद्ध लिलानाथ भन्ने नीलानाथ देवकोटा भएको २०५६ को दे.पु.नं. ५१४४ मा मिति २०५९।१०।२४ मा भएको फैसलाले कानूनी सिद्धान्त स्थापित गरेको छ । (नेकाप २०५९, नि.नं. ७१५५, पृ. ७६६) । उक्त नजीर पूर्ण रुपले प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुने अवस्था छ । यसको अतिरिक्त मालपोत कार्यालयले सरकारको नाममा दर्ता गर्ने गरेकोमा सो निर्णय र दर्ता बदर गर्ने विषय जग्गा पजनीको १७ नं. तथा जग्गा मिच्नेको १८ नं. अन्तर्गत पर्ने भएकोले सो सम्बन्धमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ८(३) र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को ८(३) र १८ अन्तर्गतको भनी पुनरावेदन अदालतबाट शुरु कारवाही र किनारा गर्न नमिल्ने भएकोले उक्त ऐनको दफा १९(क) अन्तर्गतको देखाई गरेको फिराद दावी खारेज हुने भन्ने सिद्धान्त पनि पुनरावेदक नौमान सिंह तामाङ विरुद्ध नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद् भएको मुद्दामा यस अदालतबाट कायम भएको रहेछ । (नेकाप २०६१, नि.नं. ७३७२, पृ. ४८४)

कसैको स्थापित र निर्विवाद हक प्रचलन गराउन नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ ले कानूनी उपचारको व्यवस्था गरेको छ। हक कायम गराउन उक्त ऐनअन्तर्गत पुनरावेदन अदालतको शुरु अधिकारक्षेत्रभित्र प्रवेश गर्न मिल्ने व्यवस्था नागरिक अधिकार ऐनले गरेको छैन। हक स्वामित्वसम्बन्धी विवादको निरोपण गर्न र हक कायम गराउन नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को प्रयोग हुँदैन। दर्ता सम्बन्धी विवाद वा आफ्नो हक कायम गराउने विवादको निरोपणका लागि नियमित न्यायिक प्रक्रियाअन्तर्गत शुरु अदालतको अधिकारक्षेत्र कानूनले निर्धारण गरेको छ। यस कानूनी व्यवस्थालाई यस अदालतले पटक पटक आफ्नो अनेक निर्णय र व्याख्याबाट स्पष्ट गर्दै आएको छ। यसरी मालपोत कार्यालयले हक कायम गराई ल्याउन सुनाएकोमा सो हक कायम गराउन शुरु जिल्ला अदालतमा फिराद दावी गर्नुपर्ने हुन्छ। त्यसरी दावी नगरिएकोमा पुनरावेदन अदालतले हक कायम हुने, नहुने भन्ने विवादमा नागरिक अधिकार ऐनअन्तर्गतको शुरु अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी निर्णय गर्न मिल्दैन। यसरी सरकारको नामको दर्ता बदर गरी आफ्नो नाममा दर्ता वा हक कायम गराउन नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ अन्तर्गत पुनरावेदन अदालतमा फिराद गर्न नमिल्नेमा पनि दायर भएको नरेन्द्रविक्रम राणाको फिराद दावी खारेज गर्नुपर्नेमा भई रहेको कानूनी व्यवस्थाको ठाडो विपरीत हुने गरी पुनरावेदन अदालत पाटनको एक न्यायाधीशको इजलासले हदम्यादविहीन दावीमा अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटि गरी मिति २०५२।७।२२ मा गरेको फैसला कानूनबमोजिमको फैसला नभएको स्पष्ट छ। जग्गा दर्ता र हक बेहकसम्बन्धी विवादमा हक कायम गराउन नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ अनुसार पुनरावेदन अदालतमा फिराद दावी लाग्ने नसक्नेमा त्यस्तो दावीबाट गरिएको निर्णय कानूनविपरीत छ।

अब वादीको दावीबमोजिम पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गर्नुपर्ने हो, होइन भन्ने चौथो र अन्तिम प्रश्नतर्फ

विचार गर्नुपर्ने देखियो। यस सम्बन्धमा विचार गर्दा विवादित साविक कि.नं. ५२ को जग्गा सरकारी जग्गा हो र त्यसमा प्रस्तुत मुद्दाका वादी समेतको भोगधिकार कायम रहेको भनी प्रश्न नं. १ को सन्दर्भमा विवेचना गरी सकिएको छ। मिति २०५२।७।२२ को फैसलासँग सम्बन्धित मिसिल हेर्दा वादी नरेन्द्रविक्रम राणाले नेपाल सरकार र मालपोत कार्यालयलाई मात्र प्रतिवादी बनाएको देखिन्छ। दावीबमोजिम मालपोत कार्यालयको मिति २०४३।१।१४ को निर्णय बदर गरेको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाउपर सरकारी पक्षले पुनरावेदन नगरेको वा पुनरावेदनको म्यादभित्र पुनरावेदन गर्न नसकेको कारणले सरकारी जग्गामा कुनै व्यक्तिको निजी हक स्थापित हुन सक्दैन। उक्त विवादित २०५२ को दे.ठ.नं. ५।६ को निर्णय दर्ता बदर हक कायम मुद्दामा प्रतिवादी मालपोत कार्यालय र तत्कालीन श्री ५ को सरकारको मुख्य सचिवबाट दाखिल गरिएको प्रतिउत्तरमा उक्त जग्गामा मुसलमानहरू बसी आएको तथ्य स्पष्टसँग उल्लेख गरिएको छ। उक्त जग्गामा २०३४ सालमा भएको नापी एवं मिति २०३७।३।१६ को ३ नं. नापी गोश्वाराको निर्णयउपर उजुरी परी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट भएको फैसलापछि उक्त कि.नं. ५२ को जग्गा सरकारको नाममा दर्ता भएको लगायतका तथ्यगत कुराहरू पनि मुख्य सचिवको प्रतिउत्तर पत्रमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ।

उक्त विवादित फैसलाको मुद्दामा यस मुद्दाका वादी समेतलाई प्रतिवादी बनाइएको छैन। प्रतिउत्तरबाट मुसलमानहरूको भोग बसोबास भनी उल्लेख भएको देखिए पछि पनि यी वादी समेतका त्यसमा बसोबास गर्नेहरूलाई पुनरावेदन अदालतबाट बुझिएको छैन। कसैलाई सुनुवाईको मौका नदिई निजको कुनै पनि अधिकारमाथि विपरीत असर पर्ने गरी कुनै निर्णय गर्न मिल्दैन। यसै सन्दर्भमा विवादित २०५२ को निर्णय दर्ता बदर हक कायम मुद्दाको फिराद पत्र हेर्दा सरकारको नाममा भएको दर्ता बदर गरी मेरो नाममा दर्ता भई हककायम हुनुपर्ने

भन्ने सम्म दावी लिई वादी नरेन्द्रविक्रम राणाले फिराद गरेको देखिन्छ। सो फिराद पत्रमा कि.नं. ५२ को जग्गा र सोमा रहेको घर टहरा चलन चलाई पाऊँ वा त्यसमा बसोबास गरी आएकालाई हटाई पाऊँ भनी दावी लिइएको छैन। यस्तै मिति २०५२।७।२२ को विवादित फैसलामा कि.नं. ५२ को श्री ५ को सरकारको नाममा भएको दर्ता बदर गरी वादी नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता हुने भन्ने सम्म उल्लेख भएको पाइन्छ। सो फैसलाको तपसील खण्ड हेर्दा पनि कि.नं. ५२ ज.रो. ०-६-१-२ को जग्गा वादीको नाममा दर्ता गर्नु भन्ने सम्म उल्लेख भएको छ। उक्त जग्गा र त्यसमा रहेको घर टहरा उक्त मुद्दाको वादीलाई चलन चलाई दिने भन्ने उक्त फैसलाले बोलेको छैन।

अब प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा वादी दावी हेर्दा अ.वं. ८६ नं. अनुसार समेत प्रस्तुत फिराद दायर भएको देखिन्छ। उक्त नम्बरको कानूनी व्यवस्था हेर्दा फैसला, डिसमिस, मिलापत्र वा खारेज भएको मुद्दाका फैसलाबाट अर्काको हक समेत जाने भएको रहेछ भने जसको हक जति रहेछ त्यसले थाहा पाएको मितिले ३५ दिनभित्र नालिस दिन पाउने व्यवस्था गरिएको पाइन्छ। “अर्का” भन्नाले अधिल्लो फैसलाको मुद्दामा पक्ष विपक्ष नभएको व्यक्तिलाई जनाउँछ। प्रस्तुत मुद्दाका वादीले कि.नं. ५२ को घर जग्गा नेपाल सरकारका नाममा पूर्ववत कायम हुन र यसमा वादीको भोगाधिकार कायम हुन भनी दुईवटा दावी लिई फिराद दावी गरेको भए पनि वादीको वास्तविक सरोकार निजको भोगाधिकारसँग मात्र हुनुपर्ने हो। आफ्नो स्वामित्वको सुरक्षा नेपाल सरकार आफैले गर्नुपर्ने हुन्छ र गर्न सक्दछ पनि। यसै साथ पेश भएको ०६८ को WF-०००२ उत्प्रेषण मुद्दामा साविक कि.नं. ५२ को जग्गाको व्यक्तिको नामको दर्ता मालपोत कार्यालयले मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम बदर गरी नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्ने निर्णय गरी सकेको भन्ने देखिएको छ। व्यक्तिका नामको दर्ता बदर

गर्ने मालपोत कार्यालयको निर्णय बदरका लागि परेको रिट निवेदनमा सो रिट जारी नहुने, खारेज हुने भनी मैले राय व्यक्त गरी सकेको छु।

नेपाल सरकारको स्वामित्वको जग्गा प्रचलित कानूनी प्रक्रियानुसार आफ्नो स्वामित्वमा कायम राख्ने दायित्व र अधिकार नेपाल सरकारको हो। यी वादीले नेपाल सरकारको स्वामित्व कायम हुनुपर्ने भन्ने दावी गरे तापनि २०५२।७।२२ को फैसलामा नेपाल सरकार एउटा पक्ष रहेकै छ। उक्त फैसलाबाट नेपाल सरकारको स्वामित्व बदर भए पनि अन्य प्रक्रियाअनुसार नेपाल सरकारको स्वामित्व कायम भै नै सकेको र पछि पनि नेपाल सरकारले आफ्नो स्वामित्व कायम राख्न सक्ने नै हुन्छ।

यी वादी समेत कि.नं. ५२ को घर जग्गामा बसोबास गर्नेहरू उक्त मुद्दामा पक्ष नरहेको र निजहरूको बसोबासलगायत भोगाधिकारमा उक्त मिति २०५२।७।२२ को फैसलाले कुनै असर परेको भन्ने नदेखिएकोले दावी अनुसार अ.वं. ८६ नं. बमोजिम मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गर्नुपर्ने अवस्था रहेन।

तसर्थ, दावी गरिएको २०५२।७।२२ को फैसला बदर गर्न नपर्ने भन्ने सम्मको निर्णय निष्कर्षमा यस पूर्ण इजलासका अन्य माननीय न्यायाधीशहरूको रायसँग मेरो सहमति छ। निष्कर्षमा सहमत भए पनि मुद्दासँग सम्बन्धित अन्य प्रश्नहरूको निरोपण गर्दै यस मुद्दासँग सम्बन्धित एवं यस अदालतको संयुक्त इजलासको २०६८।३।२६ को आदेशमा उल्लिखित तथ्य र लिखतहरूको विवेचना गर्दै विवादित २०५२।७।२२ को फैसलाको कानूनी आधार नभएतर्फ विवेचना गर्नु आवश्यक भएकोले सो समेत गर्ने गरी मैले छुट्टै निर्णयाधार लेखेको छु। मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

इति संवत् २०६९ साल असार १४ गते रोज ५ शुभम्
इजलास अधिकृत: कृष्णमुरारी शिवाकोटी

निर्णय नं. ८८७१

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
०६८-WF-०००२
फैसला मिति: २०६९।३।१४।५

मुद्दा: उत्प्रेषण ।

निवेदक: का.जि., का.म.न.पा.वडा नं. २६ वस्ने
रत्नकाजी महर्जन समेत

विरुद्ध

विपक्षी: अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग

- सरकार स्वयंले पुनरावेदन अदालतको फैसलालाई पुनरावेदन दिई बदर गराउन नसकेको अवस्थामा अन्य तरिका र माध्यमबाट वा अन्य कुनै निकायबाट वा स्वयं सरकारबाट साधिकार र सक्षम अदालतको फैसलालाई बदर गर्न वा अमान्य गर्न कानूनसंगत र मान्य हुन नसक्ने .

(प्रकरण नं.७)

- कुनै अधिकारप्राप्त अदालत वा सक्षम निकायले कानूनबमोजिम गरेको निर्णयानुरूप मालपोत कार्यालयले एकपटक व्यक्तिको नाममा दर्ता गरेको निर्णयलाई अदालतभन्दा पनि सशक्त र असाधारण क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी उत्प्रेषण प्रकृतिको आदेश जारी गर्ने अधिकार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई विद्यमान कानूनले प्रदान गरेको नदेखिने ।

(प्रकरण नं.८)

- कुनै पनि न्यायिक प्रकृतिको निर्णय गर्दा न्यायसम्पादन गर्ने निकाय सदा निष्पक्ष

हुनुपर्छ र हरेक पक्षलाई पूर्ण र स्वच्छ रूपले सुनुवाई गर्ने यथेष्ट मौका दिनु पर्दछ भन्ने प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त हो । न्यायको सारभूत आवश्यकता प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त भएको हुँदा त्यसलाई उपेक्षा गर्न नहुने ।

- कुनै अदालत वा न्यायिक निकाय वा अधिकारीले कुनै निर्णय गर्दा जवसम्म सम्बन्धित पक्षलाई उसको विरुद्धमा निर्णय गर्नु पूर्व प्रतिरक्षा गर्ने वा सफाइ पेश गर्ने पूर्ण अवसर प्रदान गरेको हुँदैन यस्तो निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तप्रतिकूल तथा बदरयोग्य हुने ।

(प्रकरण नं.१०)

- अर्धन्यायिक तवरले निर्णय गर्दा सो निर्णयबाट असर पर्ने व्यक्तिलाई आफ्नो कुरा भन्ने उचित मौका दिनुपर्ने र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । कसैको सम्पत्ति सम्बन्धमा निजको हक र हितविपरीत निर्णय गर्नु भन्दा पहिले सम्पत्तिधारकलाई तथा सो निर्णयबाट असर पर्ने व्यक्तिलाई आफ्नो कुरा भन्ने दिनुपर्ने ।

(प्रकरण नं.११)

निवेदकको तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता हरिहर दाहाल तथा अधिवक्ता हिरा रेग्मी

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता ठोकप्रसाद शिवाकोटी र विद्वान अधिवक्ता माधव वस्नेत

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११६(१)
- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२ख.
- अ.बं. ८६ नं.
- मालपोत ऐन २०३४ को दफा २४(१), (२)

आदेश

न्या.रामकुमार प्रसाद शाह: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छ :-

का.जि.,का.म.न.पा.वडा नं. २२ को कि.नं. ५२ को क्षे.फ. ०-६-१-२ जग्गा हामी निवेदकका परदाता नरेन्द्रविक्रम राणा वादी र तत्कालीन श्री ५ को सरकार प्रतिवादी भएको निर्णय बदर हक कायम मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाअनुसार उक्त जग्गा श्री ५ को सरकारका नाममा दर्ता गर्ने २०४३।१।२४ को निर्णय बदर भई नरेन्द्रविक्रम राणाका नाममा कायम भएको उक्त मिति २०५२।७।२२ को फैसला अन्तिम भएको छ। पुनरावेदन अदालत पाटनको उक्त फैसला बदर गरी कि.नं. ५२ को जग्गा सरकारको कायम गरिपाऊँ भनी वादी अब्दुल सलाम मियाँले काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा दिएको फैसला बदर मुद्दा का.जि.अ.बाट मिति २०५३।३।१९ मा र पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०५७।३।१४ मा वादीको दावी नपुग्ने फैसला भएको र सम्मानीत सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६१।९।५ मा निस्सा नहुने र विपक्षीको वादी दावी नपुग्ने गरी फैसला भएको छ। मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गरिपाऊँ भनी हामी निवेदकका परदाता नरेन्द्रविक्रम राणाका विरुद्धमा प्रद्युम्न विक्रम राणा भन्ने विक्रम राणाले दिनु भएको फैसला बदर मुद्दा समेतमा निज विपक्षीको दावी नपुग्ने गरी मिति २०६३।२।१४ मा फैसला भयो। त्यसै गरी अजिम मियाँ अन्सारीले पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को सोही फैसला बदर गर्न अ.बं. ८६ नं. अनुसार दिएको फैसला बदर मुद्दामा पनि निजको दावी नपुग्ने फैसला बदर नहुने गरी सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६१।९।५ मा फैसला भई अन्तिम भएको छ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलाबमोजिम उक्त कि.नं. ५२ को जग्गा मिति २०५३।१।२७ को मालपोत कार्यालय काठमाडौँको निर्णयले नरेन्द्रविक्रम राणाको

दर्ता कायम भई निजबाट सावित्री तिमिल्सिना र भेषराज नेउपानेले खरीद गरी लिएको र निजहरूबाट मिति २०६१।१।२६ को पारीत राजीनामा बमोजिम निवेदक जुजुकाजी महर्जन र रत्नकाजी महर्जनले खरीद गरी कि.नं. ५२ बाट कित्ताकाट भएको कि.नं. १८४१ र १८४२ को जग्गा हामी निवेदकका नाममा दर्ता छ। विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले मिति २०६४।१।२४ को उजुरीको आधारमा उक्त जग्गाको हामी निवेदकहरूको नाममा भएको दर्ता बदर गरी सरकारका नाउँमा पूर्जा बनाउनु भनी निर्णय गरेको र मा.पो.का.ले उक्त अख्तियारको निर्णयलाई सिरान हाली हामी निवेदकका नाउँको दर्ता बदर गरेको छ भनी सुनेकोले के भएको रहेछ भनी मिति २०६५।३।३१ मा नक्कल सारी हेर्दा विपक्षी आयोगले २०६५।३।१७ को निर्णयबमोजिम मा.पो.का. काठमाडौँले २०६५।३।२४ को निर्णय कार्यान्वयन गर्ने बारेको पत्र, का.म.न.पा.वडा नं. २२ को मिति २०६५।३।२० को प्रतिक्रिया पठाएको सम्बन्धी स्थलगत सर्जमीन संलग्न पत्र र जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयको राय सम्बन्धी मिति २०६४।१।२।१७ को पत्र समेत मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूको आधारमा उपरोक्त बमोजिम का.म.न.पा.वडा नं. २२ को साबिक कि.नं. ५२ को हाल कि.नं. १८४१ र १८४२ का कित्ता जग्गाहरूको मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) बमोजिम व्यक्तिको स्रेस्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाउँमा स्रेस्ता पूर्जा प्रदान गरी दिने ठहरेछ। सो ठहर्नाले यस निर्णयको जानकारी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय तथा जुजुकाजी महर्जन र रत्नकाजी महर्जनलाई दिई मिसिल दायरीको लगत कट्टा गर्ने निर्णय गरी कार्यान्वयनपश्चात् तामेली फाँटमा बुझाई दिने भन्ने उल्लेख भएको रहेछ।

विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले ५ पटक अदालतमा विवाद परी सरकारको होइन व्यक्तिको हो भनी सर्वोच्च अदालतबाट अन्तिम फैसला भएको कुरामा अधिकारक्षेत्रविहीन र प्राकृतिक

न्यायको सिद्धान्तविपरीत निर्णय गरी निर्देशन दिएको र उक्त कानूनविपरीतको निर्देशनलाई सिरान हाली हामी निवेदकका नामको दर्ता बदर गर्ने गरी मा.पो.का.बाट निर्णय भएको, अख्तियारको निर्देशनको निर्णयउपर पनि पुनरावेदन लाग्ने र मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) को निर्णयउपर मालपोत ऐनको दफा ३१ ले पुनरावेदन लाग्ने समेत कानूनी व्यवस्था नभएकोले अन्य प्रभावकारी कानूनी उपचारको अभाव रहेकोले सम्मानीत अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र गुहार्न आएका छौं । विपक्षी आयोगको मिति २०६५।३।१७ को निर्णय, सो निर्णय कार्यान्वयन गर्न लेखेको पत्र, मा.पो.का.को २०६५।३।२५ को निर्णय विपक्षी जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयको राय, हाम्रो पूर्जा काटी नेपाल सरकारको नाउँमा बनाएको धनीपूर्जालगायत सो सम्बन्धी सम्पूर्ण कामकारवाही बदर हुनुपर्ने अवस्था छ ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ ग ले आयोगले यस ऐनबमोजिम कारवाही गरी दिएको आदेशउपर पुनरावेदन लाग्ने कानूनी व्यवस्था रहेको भए तापनि प्रस्तुत विवादको सन्दर्भमा विशेष अदालतको पुनरावेदकीय अधिकारक्षेत्र आकृष्ट हुन सक्दैन । किनकी उक्त दफा ३५ ग मा यस ऐनअन्तर्गत कारवाही गरी कसैलाई जरीवाना वा कुनै रकम असूलउपर गर्न दिएको आदेश वा अन्य कुनै आदेशउपर पुनरावेदन गर्न नसकिने भन्ने व्यवस्था छ । प्रस्तुत विवादमा जरीवाना वा रकम असूलउपर गर्ने वा त्यस्तो किसिमको आदेश भएको अवस्था छैन । विशेष अदालतमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ ग अन्तर्गत पुनरावेदन गर्ने व्यवस्था मूलतः सोही ऐनको दफा १२ क प्रयोग गरी अधिकारक्षेत्र भएको विषयमा भएको निर्णय आदेशसँग सम्बन्धित रहेको Eiusdem Generis को सिद्धान्त अनुसार पनि जरीवाना वा रकम असूलउपर गर्ने वा यसै किसिमको आदेशउपर मात्र पुनरावेदन लाग्ने हो ।

यसैगरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐनबमोजिम कुनै स्पष्टीकरण नसोधेको, सार्वजनिक पदधारण गरेका व्यक्तिलाई कुनै कारवाही नभएको, हामी निवेदकलाई सुनुवाईको मौका नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको प्रतिकूल हुने गरी एकतर्फी निर्णय गरेको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्देशनबमोजिम मालपोत कार्यालयले सोही निर्देशनलाई सिरान हाली २०६५।३।२५ मा निर्णय गरेको हुँदा सो निर्णयअनुसार भएका कामकारवाहीउपर अन्य वैकल्पिक प्रभावकारी उपचारको बाटो नभएकोले सम्मानीत अदालत समक्ष यो रिट निवेदन प्रस्तुत गरेका छौं ।

अतः माथि उल्लिखित तथ्य तथा कानून समेतका आधारमा विपक्षी निकायको उल्लिखित कामकारवाही र निर्णय समेतबाट हामी निवेदकको कानूनी हक र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(ड) (च), १३ धारा १९ र ११६ को हक हनन भएकोले धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी गरी विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६५।३।१७ र विपक्षी मालपोत कार्यालय काठमाडौंको मिति २०६५।३।२५ को निर्णय र सो सम्बन्धी सम्पूर्ण कामकारवाही बदर गरी निवेदकका नाउँमा साविकबमोजिम दर्ता स्रेस्ता र धनीपूर्जा यथावत् कायम राख्नु भन्ने आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो र निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण भए बाटाको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत विपक्षीहरूलाई सूचना दिई लिखित जवाफ परेपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश ।

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(१) ले सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता वा आवाद गारउन हुँदैन भनी उल्लेख भएको र सोही ऐनको दफा २४(२) मा कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनु भन्दा अगाडि वा पछि कुनै

सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गरी आवाद गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुनेछ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ। तर नेपाल सरकारको नाममा दर्ता कायम रहेको घरजग्गा नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता भै निजबाट पुनः हक हस्तान्तरण भएर हाल जुजुकाजी महर्जन र रत्नकाजी महर्जनको नाममा कायम भएको पाइयो। उल्लिखित घर जग्गा सार्वजनिक एवं नेपाल सरकारको हुँदा व्यक्तिका नाममा रहेको दर्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्न आयोगबाट दिएको निर्देशन कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ।

विवादित जग्गा २०४३ सालमा सभै नापी हुँदा समेत कोही व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता कायम भएको फिलडबुकलगायतका सेस्ताबाट नदेखिएको अवस्थामा निवेदकले मुद्दा जीतेको कारणले मात्र सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गा व्यक्तिका नाममा दर्ता हुन नसक्ने मालपोत ऐन, २०४३ को दफा २४(१) को व्यवस्था समेतका आधारमा मिसिल संलग्न सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कन र विवेचना गरी यस कार्यालयबाट कानूनी राय सल्लाह दिइएको हुँदा उक्त राय सल्लाह कानूनसम्मत भएको र सोही आधारबाट मालपोत कार्यालयले उक्त जग्गा नेपाल सरकारकै नाममा दर्ता कायम हुने गरी गरेको निर्णय कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयको लिखित जवाफ।

विवादित जग्गा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६५।३।१७ को निर्णयबमोजिम मालपोत कार्यालय काठमाडौंको मिति २०६५।३।२५ को निर्णयले नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भैसकेको छ। मालपोत ऐन, २०४३ को दफा २४(१) अनुसार सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता वा आवाद गर्नु गराउन हुँदैन भन्ने बाध्यात्मक व्यवस्था गरिएको छ। आफ्नो नाउँमा दर्ता हुनुपर्ने भनी दावी गरेको जग्गा सरकारको

नाउँमा दर्ता भएको भनी विपक्षीले रिट निवेदनमा उल्लेख गर्दागर्दै उपरोक्त कानूनी व्यवस्थालाई उपेक्षा गरी दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयको लिखित जवाफ।

निवेदकको दावीको व्यहोरालाई हेर्दा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०६५।३।१७ मा उल्लिखित जग्गाको दर्ता बदर गर्ने भनी निर्णय भएको र सोही आधारमा मालपोत कार्यालय काठमाडौंबाट कामकारवाहीसम्म भएको देखिन्छ। रिट निवेदकको सम्बन्धमा यस मन्त्रालयबाट कुनै आघात पुग्ने काम नभएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने भूमि सुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

मालपोत ऐन २०३४ ले जग्गा दर्ता गर्ने अधिकार मालपोत कार्यालयलाई दिएको र दफा २४ को विषयवस्तु पनि दर्ता कै कुरा रहेकोमा विवाद छैन। यसरी दफा २४(२) अन्तर्गत मालपोत कार्यालयले मिति २०६५।३।२५ गते नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्ने गरी गरेको निर्णयउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७ र ८ अन्तर्गत वैकल्पिक उपचार तर्फ जानु पर्नेमा रिट क्षेत्र आकर्षित हुँदैन। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट भएको निर्णयउपर पुनरावेदन सुन्ने अधिकार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५ ग ले विशेष अदालतलाई पुनरावेदन सुन्ने अधिकारक्षेत्र दिएको देखिन्छ। विपक्षीले भनेभै संविधानको धारा ११६ को विपरीत पनि कुनै कामकारवाही भएको छैन। हक नै नरहेको विपक्षीको हकमा आघात पुग्ने कुरा आउँदैन। मालपोत कार्यालयले आफ्नो क्षेत्राधिकारअन्तर्गत कानून अनुसार गरेको निर्णय बदर हुने अवस्था छैन। सरकारी जग्गा रहेको घर टहरालाई मर्मत गर्दै हामीले बस्दै आएको घर जग्गामा अनाधिकार आफ्नो हक रहेको भन्नु कानूनप्रतिकूल रहेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नुरे आलम र जमील अख्तरको लिखित जवाफ।

दावीको साविक कि.नं. ५२ को फिल्डबुकको कैफियत महलमा “३ नं. नापी गोश्वाराको मिति २०३७३१४ को निर्णयअनुसार पाटी घर भएकाले श्री ५ को सरकारका नाममा अस्थायी दर्ता गर्ने भन्ने निर्णय भएको” भनी उल्लेख भई यस कार्यालयको मिति २०४३१२४ को निर्णयबाट तत्कालीन श्री ५ को सरकारको नाममा दर्ता स्रेस्ता प्रमाणित समेत भैसकेको आधार प्रमाण साथै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६०१३२४ को पत्र, जिल्ला सरकारी वकील कार्यालय काठमाडौंको मिति २०६४१२१७ को पत्र समेतका आधारमा यस कार्यालयबाट कि.नं. १८४१ र १८४२ का जग्गाहरू नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता गर्ने निर्णय भएको हो। मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) अनुसार यस कार्यालयबाट प्रचलित कानूनबमोजिम भएको उक्त निर्णय बदर हुनुपर्ने होइन। विपक्षीको भ्रूठा निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने मालपोत कार्यालय काठमाडौंको लिखित जवाफ।

यसमा यसै लगाउको २०६३ सालको दे.पु.नं. ०३२६ को फैसला बदर मुद्दामा आजै यस इजलासबाट गम्भीर कानूनी प्रश्न समावेश भएको हुँदा पूर्ण इजलासबाट निर्णय गर्न उपयुक्त देखिएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम पूर्ण इजलासमा पेश गर्ने आदेश भएकोले प्रस्तुत रिट पनि सोही मुद्दासँग अन्तरप्रभावी भएकोले पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८१३२६ को आदेश।

नियमबमोजिम आजको पेशी सूचीमा चही पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता हरिहर दाहाल तथा अधिवक्ता हिरा रेग्मीले विवादित कि.नं. ५२ को जग्गा मिति २०५२१७२२ को पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलाबमोजिम निवेदकका परदाता नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता कायम रहेको र सो फैसलालाई बदर गर्ने मागसहित परेको मुद्दामा सर्वोच्च अदालतबाट फैसला बदर नहुने भनी मिति

२०६११९।५ मा निर्णय भएर अन्तिम रहेको अवस्थामा नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता भई निजबाट सावित्री तिमिल्सिना र भेषराज न्यौपानेले खरीद गरी लिएको तथा निजहरूबाट निवेदकहरूले खरीद गरी भोगचलन गरी आएको घर जग्गा अदालतको अन्तिम फैसलालाई समेत निष्क्रिय पार्ने गरी आफ्नो क्षेत्राधिकार नभएको विषयमा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत दर्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता गर्नु भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले गरेको निर्णय र सोही आधारमा निवेदकको नाममा रहेको जग्गाको दर्ता बदर गर्ने मालपोत कार्यालयको निर्णय समेत कानूनविपरीत हुँदा निवेदन दावीबमोजिम रिट जारी हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो। विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता माधव बस्नेतले १९४५ सालको मेठबन्दीमा उल्लिखित सीमाना र अहिलेको सीमाना एक आपसमा मिल्दैन। मिति २०००१२१९९ को खड्ग निशाना र २००११२१७ को पोता अड्डाको नाउँमा भएको सनदबाट दावीको घर जग्गा सरकारी कायम भैसकेको र विपक्षीहरूले ७ नं. फाँटवारी भरेको समेत देखिँदैन। सो घर जग्गामा मुसलमान समुदायले अनन्तकालदेखि बसोबास गरिआएको अवस्थामा प्रतिकूल कब्जा (Adverse Possession) को आधारमा समेत निवेदकको दावी पुग्न नसक्ने हुँदा विवादित जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्ने गरी भएको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णयबमोजिम मालपोत कार्यालयबाट भएको निर्णय समेत कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनु पर्दछ भनी बहस गर्नुभयो। विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता ठोकप्रसाद शिवाकोटीले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले आफ्नो क्षेत्राधिकारअन्तर्गत रही अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐनको दफा १२क बमोजिम लेखिपठाएअनुरूप मालपोत कार्यालयले आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी गरेको निर्णय कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकीर सुनी निवेदन पत्रसहितको सम्पूर्ण मिसिल कागजात अध्ययन गरी निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन भनी निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो ।

रिट निवेदकले का.जि.,का.म.न.पा.वडा नं. २२ कि.नं. ५२ को क्षे.फ. ०-६-१-२ जग्गा हामी निवेदकका परदाता नरेन्द्रविक्रम राणा वादी र तत्कालीन श्री ५ को सरकार प्रतिवादी भएको निर्णय बदर हक कायम मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाअनुसार नेपाल सरकारका नाममा दर्ता गर्ने मिति २०४३।१।२४ को निर्णय बदर भई नरेन्द्रविक्रम राणाका नाममा कायम भएको तथा उक्त मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गरिपाऊँ भनी अ.वं. ८६ नं. अनुसार वादी अब्दुल सलाम मियाँले दिएको फैसला बदर मुद्दामा वादी दावी नपुग्ने भनी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भई सर्वोच्च अदालतसमेतबाट सदर भई अन्तिम भएको छ । त्यसै गरी अजीम मियाँ अन्सारीले पनि सोही मिति २०५२।७।२२ को फैसला बदर गर्न अ.वं. ८६ नं. बमोजिम दिएको फैसला बदर मुद्दामा पनि फैसला बदर नहुने गरी सर्वोच्च अदालतसमेतबाट मिति २०६१।९।१५ मा अन्तिम फैसला भएको छ । पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाबमोजिम दावीको उक्त कि.नं. ५२ को जग्गा मालपोत कार्यालयको मिति २०५३।५।२७ को निर्णयले नरेन्द्रविक्रम राणाको कायम भई निजबाट सावित्री तिमिल्सिना र भेषराज नेउपानेले खरीद गरी लिएको तथा निजहरूबाट मिति २०६१।१।२६ मा हामी निवेदकहरूले खरीद गरी कित्ताकाट भएको कि.नं. १८४१ र १८४२ को जग्गा हाम्रो नाममा दर्ता छ । उक्त जग्गा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले हामीलाई प्रतिवादको मौका समेत नदिई दर्ता बदर गरी सरकारका नाउँमा पूर्जा बनाउनु भनी निर्णय गरेको र मालपोत कार्यालयले उक्त अख्तियारको निर्णयलाई आधार मानी हामी निवेदकका नाउँको दर्ता बदर

गरी नेपाल सरकारको नाउँमा सेस्ता पूर्जा बनाउने निर्णय गरेकोले उक्त जग्गाको विषयमा अदालतमा विवाद परी पटक पटक सरकारको होइन व्यक्तिको हो भनी सर्वोच्च अदालतसमेतबाट अन्तिम फैसला भएको कुरामा अधिकारक्षेत्रविहीन र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत निर्णय गरी निर्देशन दिएको र उक्त कानूनविपरीतको निर्देशन बमोजिम मालपोत कार्यालयबाट भएको कामकारवाही र निर्णय समेतबाट हामी निवेदकको कानूनी र सवैधानिक हक हनन भएकोले विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६५।३।१७ को र विपक्षी मालपोत कार्यालय काठमाडौँको मिति २०६५।३।२५ को निर्णय र सो सम्बन्धी सम्पूर्ण कामकारवाही बदर गरी निवेदकका नाउँमा साविक बमोजिम दर्ता सेस्ता र जग्गा धनी प्रमाण पूर्जा यथावत् कायम राख्नु भन्ने परमादेश जारी गरिपाऊँ भन्ने निवेदन दावी रहेकोमा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता कायम रहेको घरजग्गा नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता भै निजबाट पुनः हक हस्तान्तरण भएर निवेदकहरूका नाममा कायम भएको उल्लिखित घर जग्गा सार्वजनिक एवं नेपाल सरकारको जग्गा हुँदा व्यक्तिका नाममा रहेको दर्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्न आयोगबाट दिएको निर्देशन र सो निर्देशन बमोजिम सरकारको नाममा भएको दर्ता समेत कानूनसम्मत भएको भन्ने प्रत्यर्थीहरूको लिखित जवाफ रहेको पाइन्छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकले दावी गरेको कि.नं. ५२ को क्षे.फ. ०-६-१-२ जग्गा सभै नापीको अवस्थामा श्री ५ को सरकारको नाममा मिति २०४३।१।२४ मा दर्ता भई स्वामित्वका सम्बन्धमा विवाद उठेपछि निवेदकहरूका परदाता नरेन्द्रविक्रम राणा वादी र तत्कालीन श्री ५ को सरकार प्रतिवादी भई चलेको निर्णय बदर हक कायम मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट उक्त जग्गाको नेपाल सरकारका नाममा मिति २०४३।१।२४ को निर्णय बदर भई नरेन्द्रविक्रम राणाका नाममा दर्ता कायम हुने गरी मिति

२०५२।७।२२ मा फैसला भएको देखिन्छ। सो फैसलाउपर उक्त मुद्दाको प्रतिवादी श्री ५ को सरकारको कानूनको म्यादभित्र पुनरावेदन नपरी सो फैसला अन्तिम भएकोमा उक्त फैसला बदर गरी कि.नं. ५२ को जग्गा सरकारको कायम गरिपाउँ भनी अ.वं. ८६ नं. को आधारमा वादी अब्दुल सलाम मियाँले फैसला बदर मुद्दा दायर गरेकोमा वादी दावी नपुग्ने ठहरी भएको फैसला सर्वोच्च अदालतबाट समेत सदर भई अन्तिम भएर बसेको देखिन्छ। तत्पश्चात अर्को व्यक्ति अजिम मियाँ अन्सारिले अ.वं. ८६ नं. अनुसार पुनः सोही फैसला बदर गरिपाउँ भनी मुद्दा दिएकोमा वादी दावीबमोजिम फैसला बदर नहुने भनी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भई सर्वोच्च अदालतबाट समेत पुनरावलोकनको निस्सा समेत नहुने गरी अन्तिम रहेको देखिन्छ। यस प्रकार पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाअनुरूप दावीको कि.नं. ५२ को जग्गा मालपोत कार्यालयको मिति २०५३।५।२७ को निर्णयले नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता भई निजबाट तह-तह बिक्री हुँदा निवेदकहरूले खरीद गरी हाल निजहरूको दर्ता र हकभोगमा रहेको भन्ने तथ्य प्रमाणमा आएका फैसला बदर मुद्दाका मिसिलहरू तथा अन्य मिसिल संलग्न कागजातसमेतबाट देखिन आउँछ।

३. यसरी विवादित कि.नं. ५२ को जग्गा सर्भे नापीको समयमा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भई सेस्ता कायम भएकोमा सोउपर विवाद उठी नेपाल सरकारको नाममा कायम रहेको दर्ता बदर भई नरेन्द्रविक्रम राणाको हक कायम हुने गरी पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएकोमा सो फैसला मुद्दाको पक्ष श्री ५ को सरकारको पुनरावेदन नपरी अन्तिम रहेको तर सोही अन्तिम फैसला बदरको लागि पटक-पटक विभिन्न व्यक्तिहरूको अदालतमा मुद्दा परी उक्त फैसला बदर गर्नु नपर्ने भनी सर्वोच्च अदालत समेतबाट फैसला भई पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसला नै अन्तिम भएको र सोही फैसलाको आधारमा नरेन्द्रविक्रम

राणाको नाममा दर्ता सेस्ता कायम भई निजले सावित्री तिमिल्सिना र भेषराज नेउपानेलाई बिक्री गरी निजहरूबाट मिति २०६१।११।२६ मा यी निवेदकहरूले खरीद गरी कि.नं. ५२ बाट कित्ताकाट भई कि.नं. १८४१ र १८४२ का जग्गा यी निवेदकहरूको नाममा कायम भैरहेको देखिन्छ। व्यक्तिको नाउँमा रहेको सो जग्गाको दर्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाममा दर्ता गर्नु भनी विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय तथा सो आधारमा मालपोत कार्यालय समेतबाट निर्णय भई रिट निवेदकको नामको दर्ता बदर गरी सरकारको नाममा दर्ता भएकोले सो निर्णयहरू कानूनसम्मत नभएकोले बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदकहरूको मुख्य दावी रहेको देखिन्छ।

४. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६५।३।१७ को उक्त निर्णय हेर्दा “निवेदकहरूका नाममा दर्ता रहेको कि.नं. १८४१ र १८४२ को जग्गा मिति २०४३।१।१४ मा तत्कालीन श्री ५ को सरकारका नाममा जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा बनेको पाइयो। मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(१) ले सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता वा आबाद गर्न गराउन हुँदैन भनी उल्लेख भएको र सोही ऐनको दफा २४(२) मा कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनु भन्दा अघि वा पछि कुनै सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गरी आबाद गरेमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुनेछ, भनी उल्लेख भएको भन्ने आधारमा निवेदकहरूको नाममा कायम रहेको दर्ता बदर गरी सात दिनभित्र नेपाल सरकारको नाममा कायम गरी जग्गा धनी प्रमाणपूर्जाको प्रतिलिपि आयोगमा पठाउन मालपोत कार्यालय काठमाडौँलाई निर्देशन दिने” भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ।

५. यी रिट निवेदकहरूको नाममा दावीको कि.नं. १८४१ र १८४२ साविक कि.नं. ५२ बाट कित्ताकाट भई आएको र उक्त कि.नं. ५२ का सम्बन्धमा रिट निवेदकका दाताका दाता नरेन्द्रविक्रम राणा र तत्कालीन श्री ५ को

सरकारबीच सो जग्गाको दर्ता र स्वामित्वका सम्बन्धमा अदालतमा मुद्दा परी पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को अन्तिम फैसलाको आधारमा मिति २०५३।५।२७ मा मालपोत कार्यालयको निर्णयबाट निज नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा आएको र निजबाट तह-तह हक हस्तान्तरण हुँदै यी रिट निवेदकको नाममा दर्ता भएको देखिन्छ। पुनरावेदन अदालतको उक्त फैसलाउपर सो मुद्दाको पक्ष तत्कालीन श्री ५ को सरकारले म्यादभित्र पुनरावेदन गर्न नसकेको र सो फैसला बदर गराउन तथा सरकारी जग्गा कायम गराउन नसकेबाट उक्त जग्गामा सरकारको हक स्वामित्व नरही व्यक्तिको हक स्वामित्वको जग्गा रहेको स्पष्ट छ। सो फैसलाउपर सरकारको पुनरावेदन नपरे पनि अन्य व्यक्ति अब्दुल सलाम मियाँ तथा अजिम मियाँको अ.ब. ८६ नं. बमोजिम फैसला बदरमा छुट्टाछुट्टै नालिस परेकोमा सो फैसला बदर नहुने ठहरी सर्वोच्च अदालत समेतबाट अन्तिम फैसला भएकोबाट पनि पुनरावेदन अदालत पाटनको उक्त २०५२।७।२२ को फैसलाबाट साविक कि.नं. ५२ को जग्गा सरकारी जग्गा रहेको भन्ने नभई व्यक्तिको जग्गा रहेकोमा विवाद गर्ने अवस्था हुँदैन।

६. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६५।३।१७ को निर्णय र निर्णय प्रक्रियाको वैधानिकताको सम्बन्धमा विचार गर्दा आयोगको निर्णयले निवेदकहरूका परदाता नरेन्द्रविक्रम राणा वादी र तत्कालीन श्री ५ को सरकार प्रतिवादी भएको निर्णय बदर हक कायम मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसला र सो फैसला बदरका लागि अब्दुल सलाम मियाँ तथा अजिम मियाँ अन्सारिले दिएको फैसला बदर मुद्दाबाट फैसला बदर नहुने गरी सर्वोच्च अदालतबाट भएको अन्तिम फैसला समेतलाई प्रभावहीन र निष्क्रिय गरेको देखिन्छ।

७. कुनै अदालत साधिकार निकाय वा न्यायिक अधिकारीले गरेको निर्णय अन्तिम हुने र

अदालतको सो निर्णय मुद्दाका पक्षहरूलाई मान्न कर लाग्ने व्यवस्था न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १९(१) मा गरिएको छ। यसका अतिरिक्त मुद्दा मामिलाको रोहमा सर्वोच्च अदालतलगायत मातहतका अदालतको आदेश वा निर्णय सबैले पालना गर्नुपर्ने संवैधानिक व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ११६(१) मा गरिएको छ। यसबाट अदालतको फैसलालाई मुद्दाका पक्षलगायत सबैलाई मान्न कर लाग्ने संवैधानिक र कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। सो फैसलालाई अमान्य गर्ने अधिकार प्रत्यर्थी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलगायत कसैलाई हुँदैन। अदालतको फैसलालाई कानूनले तोकेको आधार र प्रक्रियाबमोजिम मात्र बदर गराउन सकिने हुन्छ र सरकार स्वयंले पुनरावेदन अदालतको उक्त २०५२।७।२२ को फैसलालाई पुनरावेदन दिई बदर गराउन नसकेको अवस्थामा अब अन्य तरिका र माध्यमबाट वा अन्य कुनै निकायबाट वा स्वयं सरकारबाट साधिकार र सक्षम अदालतको फैसलालाई बदर गर्न वा अमान्य गर्न कानूनसंगत नहुने र मान्य हुन नसक्ने हुन्छ।

८. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२ख. को व्यवस्थाबमोजिम सार्वजनिक पदधारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य गरेको ठहर भएपछि सो अनुचित कार्यबाट उत्पन्न दुष्परिणाम प्रचलित कानूनबमोजिम सच्याउनका लागि विपक्षी आयोगले दफा १२ख. बमोजिम लेखी पठाउन सक्ने देखिन्छ। तर कुनै अधिकारप्राप्त अदालत वा सक्षम निकायले कानूनबमोजिम गरेको निर्णयअनुरूप मालपोत कार्यालयले एकपटक व्यक्तिको नाममा दर्ता गरेको निर्णयलाई अदालत भन्दा पनि सशक्त र असाधारण क्षेत्राधिकार ग्रहणगरी उत्प्रेषण प्रकृतिको आदेश जारी गर्ने अधिकार प्रत्यर्थी आयोगलाई विद्यमान कानूनले प्रदान गरेको देखिँदैन।

९. सोको अतिरिक्त अदालतको फैसलाबमोजिम कुनै व्यक्तिका नाममा दर्ता कायम

रहेको जग्गा निजलाई आफ्नो प्रतिवाद गर्न र प्रमाण पेश गर्नको लागि सुनुवाईको मौका समेत नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त उल्लंघन हुने गरी विपक्षी आयोगले निर्णय गरेको भन्ने निवेदकको कथन छ। निवेदकको सो कथनलाई अन्यथा हो तथा निवेदकहरूको नामको दर्ता अन्त्य गर्नु अघि निजहरूलाई सुनुवाईको मौका दिएको थियो भनी प्रत्यर्थीहरूले सप्रमाण खण्डन गर्न सकेको देखिँदैन।

१०. कुनै पनि न्यायिक प्रकृतिको निर्णय गर्दा न्यायसम्पादन गर्ने निकाय सदा निष्पक्ष हुनुपर्छ र हरेक पक्षलाई पूर्ण र स्वच्छ रूपले सुनुवाई गर्ने यथेष्ट मौका दिनु पर्दछ भन्ने प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त हो। न्यायको सारभूत आवश्यकता प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त भएको हुँदा त्यसलाई उपेक्षा गर्न हुँदैन भन्ने मान्यता न्यायिक क्षेत्रमा विकसित र स्थापित भएर रहेको छ। प्रत्येक मुद्दामा मुद्दाका पक्षहरूलाई सुनुवाई हुँदा आफ्नो कुरा भन्ने र प्रतिरक्षा गर्ने मौकाबाट वञ्चित गर्नु हुँदैन। जसको हक र हितमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी निर्णय गरिन्छ, सो व्यक्तिलाई आफ्नो कुरा भन्ने तथा तत्सम्बन्धी प्रमाण पेश गर्ने मौका दिनु पर्दछ। अर्थात् हरेक व्यक्तिलाई उसको विरुद्धको उजुरी, तत्सम्बन्धी प्रमाणलगायत सबै कुराहरूका बारेमा थाहा दिई त्यस सम्बन्धमा प्रतिरक्षा गर्ने अवसर प्रदान गर्नु पर्दछ। कुनै अदालत वा न्यायिक निकाय वा अधिकारीले कुनै निर्णय गर्दा जवसम्म सम्बन्धित पक्षलाई उसको विरुद्धमा निर्णय गर्नु पूर्व प्रतिरक्षा गर्ने वा सफाई पेश गर्ने पूर्ण अवसर प्रदान गरेको हुँदैन यस्तो निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल तथा बदरयोग्य हुन्छ।

११. अर्धन्यायिक तवरले निर्णय गर्दा पनि सो निर्णयबाट असर पर्ने व्यक्तिलाई आफ्नो कुरा भन्ने उचित मौका दिनु पर्ने र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको पालना गर्नुपर्ने हुन्छ। कसैको सम्पत्ति सम्बन्धमा निजको हक र हित विपरीत निर्णय गर्नु भन्दा पहिले सम्पत्तिधारकलाई तथा सो निर्णयबाट

असर पर्ने व्यक्तिलाई आफ्नो कुरा भन्ने दिनुपर्ने प्राकृतिक न्यायको मूलभूत आधार हो। सम्पत्तिमा आघात हुने व्यक्तिलाई नवुम्भी गरेको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत भई बदरभागी हुन्छ।

१२. कुनै सार्वजनिक पदधारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य गरेको ठहर भएपछि सो अनुचित कार्यबाट उत्पन्न दुष्परिणाम प्रचलित कानूनबमोजिम सच्याउनका लागि आदेश दिनेसम्मको अधिकार विपक्षी आयोगको भएको भन्ने प्रत्यर्थीको लिखित जवाफबाट देखिन्छ तर नेपाल सरकारको नामबाट नरेन्द्रविक्रमको नाममा विवादित जग्गा दर्ता गर्ने निर्णय गर्दा कुनै अधिकारीले अनुचित कार्य गरेको थियो भनी आफ्नो अनुसन्धानबाट प्रमाणित गरेको र त्यस तर्फ कुनै प्रयाससम्म गरेको देखिँदैन।

१३. कि.नं. ५२ को जग्गा नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता गर्दा मालपोत कार्यालयले कुनै प्रशासकीय निर्णयबाट वा आफूमा निहीत रहेको कानूनी अधिकारअन्तर्गत रही निर्णय गरेको नभई पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को अन्तिम फैसलाअनुसार दर्ता गरेको र अदालतको फैसला बदर नभएसम्म तथा सो फैसलाको अस्तित्व कायम रहेसम्म नेपाल सरकार वा यसका कुनै निकाय तथा प्रत्यर्थी आयोग समेतले सो फैसलाप्रतिकूल कुनै निर्णय गर्न मिल्ने हुँदैन। पुनरावेदन अदालतको उक्त मिति २०५२।७।२२ को फैसला अन्तिम रहेको तथा अ.बं. ८६ नं. को आधारमा अन्य व्यक्तिहरूले पटक-पटक फैसला बदर गरी पाउन दिएको नालिसको आधारमा सर्वोच्च अदालत समेतबाट पनि सो फैसला बदर हुन नसकेको तथा दावीको कि.नं. ५२ को जग्गामा नेपाल सरकारको हक कायम हुन नसकेको अवस्थामा सर्वोच्च अदालत समेतबाट भएको अन्तिम फैसलालाई निष्क्रिय र प्रभावशून्य पार्ने किसिमले सो फैसलाहरू प्रतिकूल हुने गरी तथा उक्त जग्गामा हाल स्वामित्व ग्रहण गर्ने यी रिट निवेदकहरूलाई सुनुवाईको मौका समेत नदिई

प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत निर्णय गरेको देखिएकोले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धानको सो निर्णय संविधान र प्रचलित कानूनले प्रदान गरेको क्षेत्राधिकारभित्र रहेर गरेको देखिएन । साथै मालपोत कार्यालयले अधि मिति २०५३।१२।२७ मा पुनरावेदन अदालतको मिति २०५२।७।२२ को फैसलाअनुरूप सरकारको हकको जग्गा नरहेको र व्यक्ति विशेषको जग्गा भनी नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता गरेको कुरा आफ्नो सेस्ताबाट देखिई रहेको अवस्थामा तथा पटक-पटक सो जग्गा तह तह विक्री भई हक हस्तान्तरण समेत भई स्वयंले दर्ता नामसारी गरी आएको कि.नं.१८४१ र १८४२ को जग्गा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको अधिकारविहीन निर्णयको आधारमा दर्तावाला रिट निवेदकहरूको दर्ता समाप्त गरेको तथा सो गर्दा निजहरूलाई सुनुवाईको मौका नदिएको समेत कानूनप्रतिकूल देखिएको स्पष्ट छ ।

१४. तसर्थ, विवेचित आधार कारणबाट विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले पुनरावेदन अदालत एवं सर्वोच्च अदालत समेतबाट कि.नं. ५२ को जग्गा सरकारको हकको नभई व्यक्ति विशेषको हकको रहेको भनी पटक पटक भएको फैसलाहरू प्रतिकूल हुने गरी सो फैसलाहरूलाई प्रभावहीन एवं शून्य गर्ने गरी अधिकारविहीन रूपमा मिति २०६५।३।१७ मा गरेको निर्णय र सोही निर्णयको आधारमा विपक्षी मालपोत कार्यालय काठमाडौंले सम्बन्धित दर्तावाला यी रिट निवेदकहरूलाई वुभ्रै नवुभ्री प्रतिवादको मौका नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल रिट निवेदकको नाउँको दर्ता बदर गरी सरकारको नाममा दर्ता गर्ने गरेको मिति २०६५।३।२५ को निर्णयलगायतका सम्पूर्ण कामकारवाहीहरूबाट निवेदकहरूको सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा आघात पुगेको देखिएकोले सो निर्णयहरू समेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्छ । अब साविकबमोजिम निवेदकका नाउँमा कि.नं. १८४१ र १८४२ को जग्गाको दर्ता सेस्ता र जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पूर्जा यथावत

कायम राख्नु भन्ने प्रत्यर्थी मालपोत कार्यालयको नाममा परमादेश समेत जारी हुने ठहर्छ । आदेशको जानकारी विपक्षीलाई दिई मिसिल नियमानुसार गरी वुभ्रै दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तर्कराज भट्ट

मा.न्या.ताहिर अली अन्सारीको राय

यसमा दावीको साविक कि.नं. ५२ को जग्गा मिति २०५२।७।२२ को पुनरावेदन अदालतको फैसला र सोही अनुसार मालपोत कार्यालयको मिति २०५३।१२।२७ को निर्णयले नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा दर्ता भई निजबाट सावित्री तिमिल्सिना र भेषराज नेउपानेले खरीद गरी लिएका र निजहरूबाट मिति २०६१।११।२६ मा हामी निवेदकहरूले खरीद गरी किताकाट भएको कि.नं. १८४१ र १८४२ को जग्गा विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले हाम्रा नामको दर्ता बदर गरी सरकारका नाउँमा पूर्जा बनाउनु भनी निर्णय गरेको र मालपोत कार्यालयले उक्त अख्तियारको निर्णयलाई आधार मानी हामी निवेदकका नाउँको दर्ता बदर गरी नेपाल सरकारको नाउँमा सेस्ता पूर्जा बनाउने निर्णय गरेकोले विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६५।३।१७ र विपक्षी मालपोत कार्यालय काठमाडौंको मिति २०६५।३।२५ को निर्णय र सोसम्बन्धी सम्पूर्ण कामकारवाही बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदकहरूको मुख्य दावी रहेको छ । निवेदकहरूले आफ्नो दावीको पुष्ट्याई गर्ने प्रमाणको रूपमा नरेन्द्रविक्रम राणा वादी र तत्कालीन श्री ५ को सरकार प्रतिवादी भएको निर्णय बदर हक कायम मुद्दामा पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसला र सो फैसला बदरका लागि पछि अब्दुल सलाम मियाँ तथा अजिम मियाँ अन्सारीले दिएको फैसला बदर मुद्दामा फैसला बदर नहुने गरी सर्वोच्च अदालतसमेतबाट भएको फैसलालाई आधार बनाएको देखिन्छ ।

सो सम्बन्धमा यसै लगाउको मुद्दा नं. ०६८-DF-०००४ को फैसला बदर मुद्दामा विवादित जग्गामा मिति २०००।१२।११ को खड्ग निशानाले राँगा खसी वोका समेतको व्यापार गर्ने मुसलमानहरूलाई उक्त विवादित कि.नं. ५२ को टहरा घर, जग्गामा वसी भोग चलन गर्ने अनुमती प्रदान गरेको र निजहरू वसेसम्म उठाउन नपाउने र वहाल पनि नलिने गरी खड्ग निशाना भएको देखिन्छ। यसबाट उक्त ०६८-DF-०००४ को मुद्दाका वादी विवादित घर जग्गामा २००० साल अधिदेखि नै वसोवास गरी भोग गर्दै आएको तथ्यमा विवाद देखिदैन। यसका अतिरिक्त मिसिल संलग्न अपील तेस्रा फाँटको मिति २०१६।१२।२८ को फैसलामा २००० सालको खड्ग निशानामा मुसलमानहरू वसेसम्म वहाल लिनु पर्दैन अरु बस्न आए ऐनबमोजिम वहाल लिने कुराको खड्ग निशाना भएकोले धर्मशाला हो भन्ने कुरा नभै मुसलमानहरू वसे सम्म वहाल नलिने अरु बस्न आए वहाल लिने कुरा देखिएको उल्लेख गर्दै खड्ग निशानाबमोजिम विवादित घर जग्गामा मुसलमानहरू बस्न र भोग गर्न पाउने हक छ भनी उल्लेख भई नेपाल सरकारले सो जग्गामा होमियोपेथिक अस्पताल बनाउन नपाउने गरी भएको फैसला अन्तिम भएर वसेको छ। शहरी नापीमा कि.नं. ५२ को जग्गाधनी श्री ५ को सरकार र कैफियतमा खसी व्यापार गर्ने मुसलमानहरू वसेको भन्ने ३ नं. नापी गोश्वाराबाट २०३७ सालमा भएको निर्णयउपर मुद्दा परी २०४०।११।११ मा भएको तत्कालीन मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाअनुसार समेत हुने गरी नेपाल सरकारको नाममा मिति २०४१।२।१९ मा अस्थायी दर्ता र मिति २०४३।१।१४ को मालपोत कार्यालयको निर्णयले नेपाल सरकारको नाममा उक्त जग्गा स्थायी दर्ता भएको रहेछ। मालपोत कार्यालयको मिति २०४३।१।१४ को सोही निर्णय बदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०५२।७।२२ को फैसला हदम्यादविहीन दावीको आधारमा र अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटि गरी भएकोले

कानूनबमोजिम नभएको भन्ने देखिए तापनि त्यसमा बसोबास गर्ने विपक्षीमध्येका नुर आलाम समेतको भोगाधिकारमा उक्त फैसलाले असर नपरेकोले सो फैसला बदर नहुने भनेसम्म यस इजलासका माननीय न्यायाधीशहरूको बहुमतको रायसँग मेरो समेत सहमति रहेको छ। सो फैसलामा छुट्टै निर्णयाधार पनि लेखेको छु।

अब यस रिट निवेदनमा बदर गरिपाऊँ भनी माग गरिएको विपक्षी अख्तियार दुरुपयोगको मिति २०६५।३।१७ र मालपोत कार्यालयको २०६५।३।२५ को निर्णयको वैधानिकता सम्बन्धमा विवेचना गरी निर्णय गर्नुपर्ने देखियो। उक्त मध्ये विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको २०६५।३।१७ को निर्णय हेर्दा सा.कि.नं. ५२ को घर जग्गा सार्वजनिक एवं नेपाल सरकारको हो। व्यक्तिको दर्ता खारेज गरी नेपाल सरकारको कायम गरिपाऊँ भनी नुरे आलाम समेतको उजूरी मालपोत कार्यालय काठमाडौँमा परेको र मालपोत ऐनको दफा २४(१)(२) बमोजिम व्यक्तिको नामको दर्ताको लगत कट्टा गरी नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्न भनी स्पष्ट राय प्रदान गरिसकेको। आयोगमा समेत सोही विषयमा उजूरी परी आयोगको अधिकृतबाट पेश भएको स्थलगत निरीक्षण प्रतिवेदनमा “उक्त घर जग्गामा हाल पनि माथिल्लो तलामा मस्जिद र तल्लो तलामा सार्वजनिक प्रयोग भई सो घर जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको देखिन आएको छ” भन्ने उल्लेख गरिएको छ। यसरी खड्ग निशाना तथा अपील तेस्रो फाँटको मिति २०१६।१२।२८ को फैसला समेतको आधार प्रमाणबाट वि.सं. २००० साल पूर्वदेखिनै मुसलमानहरूले सार्वजनिक रूपमा प्रयोग गर्दै आएको घर जग्गा नेपाल सरकारको रहेको प्रष्ट हुन आएकोले समेत व्यक्तिका नामको दर्ता बदर गरी ७ दिनभित्र नेपाल सरकारको नाममा कायम गरी दर्ता प्रमाण पूर्जा बनाउनु भन्ने समेत व्यहोरा आयोगको निर्णयमा उल्लेख छ। सोलाई समेत आधार बनाई मालपोत कार्यालयले २०६५।३।२५ मा यी रिट निवेदकहरूको

नामको दर्ता बदर गरी सरकारको नाममा दर्ता कायम गरेको भन्ने तथ्यमा विवाद छैन ।

यस सन्दर्भमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२ ख हेर्नु आवश्यक हुन आउँछ । सर्वप्रथम मालपोत ऐनको दफा २४ हेर्दा “सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा दर्ता गर्न वा आवाद गर्न नहुने” भन्ने शीर्षकअन्तर्गत उपदफा (१) मा “सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता वा आवाद गर्न गराउन हुँदैन” भन्ने व्यवस्था गरिएको पाइन्छ । उपदफा (२) मा “कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनु भन्दा अघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाममा दर्ता गरी आवाद गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुनेछ । त्यस्तो जग्गाको व्यक्ति विशेषका नाउँमा रहेको दर्ता लगत समेत मालपोत कार्यालय वा नेपाल सरकारले तोकेको अधिकारीले कट्टा गर्नेछ,” भन्ने व्यवस्था गरिएको छ । सोही दफाको उपदफा (३) ले सरकारी जग्गा र सार्वजनिक जग्गा सम्बन्धित मालपोत कार्यालयले दर्ता गरी तोकिएबमोजिमको अभिलेख अद्यावधिक राख्नुपर्नेछ ।” भन्ने पनि उल्लेख गरिएको छ । उपदफा (१) को प्रतिबन्धात्मक खण्डमा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गाको प्रयोगको सम्बन्धमा सरकारले व्यवस्था गर्न सक्ने विशेष प्रावधान पनि राखिएको छ ।

यसरी मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ को व्यवस्था आफैमा पूर्ण (Self-content) रहेछ । यस दफाको उपदफा (१) ले सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता वा आवाद गर्नु गराउनु हुँदैन भनी व्यक्ति र सम्बन्धित अधिकारीको दायित्व निर्धारित गरेको छ । जबकि यस कानूनी व्यवस्थाको विपरीत सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता, आवाद गरे, गराएमा त्यस्तो दर्ता बदर गर्ने र सोहीबमोजिम अभिलेख अद्यावधिक राख्ने सम्बन्धित अधिकारीको अधिकार र दायित्व उपदफा (२) र (३) ले निर्धारित गरेका छन् । यो दायित्व पूरा गर्ने र अधिकारको प्रयोग

गर्ने मालपोत कार्यालय आफैले हो । तर दायित्व पूरा गर्नु वा अधिकार प्रयोग गर्नु भनी अन्य व्यक्ति वा निकायले भन्दै मा उक्त दायित्व वा अधिकार संकुचित हुन वा निष्क्रिय हुन सक्दैन ।

यसै रिट निवेदनको लगाउमा रहेको ०६८-DF-०००४ मा विवादित सा.कि.नं. ५२ को जग्गा सरकारी जग्गा हो । वि.सं. २००० सालको खुड्गा निशाना, २००१ सालको सनद र २०१६ सालको अपील तेस्रो फाँटको फैसला र २०४०।११।११ को मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको फैसलाले उक्त कुराको पुष्टि गर्नुका साथै त्यसमा २००० साल अघिदेखि खसी व्यापार गर्ने मुसलमानहरूको भोगाधिकार रहेको कुरालाई समेत स्वीकार गरेको भनी मेरो निर्णयाधारमा विस्तृत विवेचना भई नै सकेको छ । साविक कि.नं. ५२ को जग्गा यी रिट निवेदकहरूका दाताको दाता नरेन्द्रविक्रम राणाको नाममा वा निजको बाबु वा बाजेको नाममा दर्ता वा भोग कायम नरहेको भन्ने समेतका तथ्यगत विवेचना र २०५२।११।२२ को कानूनविपरीत भएको पुनरावेदन अदालतको फैसलासँग सम्बन्धित कानूनी व्याख्या समेत उक्त ०६८-DF-०००४ को फैसला बदर मुद्दाको निर्णयाधारमा भई नै सकेको छ ।

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४ ले कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता भएको रहेछ भने कस्तो अवस्थामा सो दर्ता बदर हुने र कस्तो अवस्थामा सो दर्ता बदर नहुने भन्ने पूर्वावस्था वा शर्त निर्धारण गरेको छैन । यसको तात्पर्य के हो भने कुनै व्यक्ति विशेषले कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा नापीको माध्यमबाट वा छूट जग्गा दर्ताको माध्यमबाट वा अदालतको फैसलाको माध्यमबाट, जे जुन माध्यमबाट दर्ता गराएको भए पनि दफा २४ अनुसार त्यस्तो दर्ता बदर हुनेछ । कुनै सरकारी कर्मचारीले सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा कसैको नाममा दर्ता गरेको, कुनै दुई व्यक्ति मुद्दा गरी, गराई भएको फैसलाबाट दर्ता गरे, गराएको वा स्वयम् सरकारलाई पक्ष बनाई मुद्दा गरी फैसला भएको र सोउपर सरकारी

अधिकारीको लापरवाही वा मिलेमतोले पुनरावेदन नगरेबाटै कुनै कानूनविपरीतको त्यस्तो फैसलाको आधारमा भएको व्यक्तिका नामको दर्ता कायम रहन सक्दैन। त्यस्ता सबै दर्ता समेत उक्त दफा २४ अनुसार मालपोत अधिकृतले बदर गर्ने कानूनी व्यवस्था हो। यसरी यो व्यवस्था कुनै शर्त वा अवस्थाको अधिनमा (Conditional) रहेको छैन। सोही अधिकार प्रयोग गर्दै व्यक्ति विशेष यी रिट निवेदकहरूको नामको दर्ता बदर गरी सरकारको नाममा दर्ता गरी अभिलेख अद्यावधिक राख्ने गरेको मालपोत कार्यालयको २०६५।३।२५ को निर्णयमा कुनै सारवान वा प्रक्रियागत कानूनको त्रुटि विद्यमान रहेको देखिएन। कानूनबमोजिमको उक्त निर्णयबाट यी निवेदकको कानूनी हकमाथि असर परेको वा पर्ने अवस्था समेत देखिन आउँदैन।

अब अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको २०६५।३।१७ को निर्णयको सन्दर्भमा हेर्दा साविक कि.नं.५२ को विवादित घर जग्गामा व्यक्ति विशेषको नामको दर्ता बदर गर्नेसम्बन्धी कारवाही २०६४ सालदेखि मालपोत कार्यालयमा विचाराधीन अवस्थामा रहेको पाइन्छ। यस सम्बन्धमा मालपोत कार्यालयले सरकारी वकीलको राय पनि २०६४।१२।१७ मा लिइएको देखिन्छ। अन्य आवश्यक कारवाही समेत गर्दै गरे पनि आफ्नो दायित्व समयमै पूरा नगरेको कारण दर्शाई सोही व्यहोराको उजूरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा परी सो आयोगबाट समेत छानबीन भई उक्त निर्णय भएको देखिन्छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२ख ले “सार्वजनिक पदधारण गरेको व्यक्तिले गरेको अनुचित कार्यबाट उत्पन्न दुष्परिणाम प्रचलित कानूनबमोजिम सच्याउनका लागि आयोगले सम्बन्धित अधिकारी वा निकायलाई लेखी पठाउन सक्ने” अधिकार प्रदान गरेको छ।

सरकारी जग्गा कुनै व्यक्ति विशेषले आफ्नो नाममा केही गरी दर्ता गराएको छ भने सो दर्ता बदर गर्ने र सरकारको नाममा लगत अद्यावधिक गर्नुपर्ने मालपोत कार्यालयको दायित्व र अधिकार

हो। साविक कि.नं. ५२ को उक्त घर टहरा जग्गा नेपालको ऐतिहासिक स्थल भीमसेनस्तम्भ वा धरहराको पश्चिम तर्फको हो। यस्तै सोही क्षेत्रसँग जोडिएको पूर्व तर्फको टुडिखेलको केही भाग होस् वा कुनै पनि सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा होस् व्यक्ति विशेषको नाममा केही गरी दर्ता हुनु र त्यस्तो दर्ता कायम रहनु आफैमा गैरकानूनी कार्य हो। सो सच्याउनका लागि कुनै व्यक्ति निकाय वा पदाधिकारीले भन्नु वा लेखी पठाउनु आफैमा गैरकानूनी कार्य हुन सक्दैन।

पहिलादेखि व्यक्ति विशेषका नाममा निर्बिवाद नापी दर्ता कायम रही आएकोमा सो दर्ता बदर गरी सरकारको नाममा लगत राख्नु भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निर्णय गरेको छैन। अपितु पचासौं वर्ष अघिदेखि २०१६ को अपील तेस्राको फैसला र २०४० को क्षेत्रीय अदालतको अन्तिम फैसलाअनुसार सरकारी स्वामित्वमा रहेको सरकारको नाममा नापी दर्ता समेत कायम भएर रहेको जग्गा कानूनविपरीत व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता भए गरेको कार्यबाट देखिएको दुष्परिणाम हटाउन सो आयोगले उक्त निर्णय गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाएको हो। यसरी सरकारी जग्गामा रहेको कुनै व्यक्तिको गैरकानूनी दर्ता बदर गरी पूर्ववत सरकारी कायम गर्नु भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले गरेको कुनै निर्णय पनि यस अदालतबाट बदर भएको छैन। निर्णय गर्ने अधिकारीले आफ्नो विवेक प्रयोग गरी निर्णय गर्नुपर्ने हो। निर्देशित निर्णय गर्नु हुँदैन। यसमा कुनै विवाद छैन। तर यसको आडमा व्यक्ति विशेषका नाममा सरकारी सम्पत्तिको गैर कानूनी दर्ताले वैधानिकता प्राप्त गर्न सक्दैन। यस अदालतबाट कायम भएका र निवेदक पक्ष तर्फबाट बहसमा देखाइएका कुनै पनि नजीर प्रस्तुत रिट निवेदनको सन्दर्भमा आकर्षित हुने अवस्थाको छैन। कसैको जिम्मेवारी र अधिकारप्रति ध्यानाकर्षण गराएबाटै कसैले आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गर्न नपर्ने अवस्थाको सिर्जना हुन सक्दैन।

त्यस्तो हुने गरी यस अदालतका फैसलाहरूको व्याख्या गर्न मिल्दैन। सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता भएको रहेछ भने मालपोत ऐनको दफा २४ प्रयोग गरी मालपोत कार्यालयले जहिले पनि बदर गर्न पाउँछ। यसमा कुनै शंका वा द्विविधा छैन। सोही कुरा विपक्षी आयोगले भन्दैमा मालपोत कार्यालयको उक्त अधिकार सीमित निष्क्रिय हुन वा मालपोतको निर्णय अवैध हुन सक्दैन। विपक्षी आयोगको निर्णयलाई मालपोत कार्यालयले अनेकमध्ये एउटा निर्णयाधारको रूपमा मात्र लिएको छ।

यसरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले २०६५।३।१७ मा निर्णय गर्नु भन्दा धेरै पहिलादेखि साविक कि.नं. ५२ र हालको कि.नं. १८४१ र १८४२ को घर जग्गामा भएको व्यक्तिका नाउँको गैरकानूनी दर्ता बदर गर्ने सम्बन्धी कारवाही मालपोत कार्यालयमा चली रहेको; मालपोत कार्यालयले अन्य जाँच बुझ्न र कारवाही गर्दै गरेको अवस्थामा विपक्षी आयोगले गरेको निर्णयबाट मात्र मालपोत कार्यालयको कारवाही र मिति २०६५।३।२५ को निर्णय प्रभावित वा निर्देशित भएको भन्नु वा मालपोत कार्यालयले कानूनविपरीत निर्णय गरेको भन्ने अर्थ गर्न मिल्ने अवस्था छैन। आफ्नो कानूनी दायित्व समयमै पूरा नगरेको देखिएको अवस्थामा कानूनबमोजिमको जिम्मेवारी पूरा गर्न लगाउने गरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२ख अनुसार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले २०६५।३।१७ मा गरेको निर्णय कानूनविपरीत नरहेकोले त्यसबाट र सो निर्णयलाई समेत आफ्नो निर्णयाधार बनाएको मालपोत कार्यालयको निर्णयबाट पनि यी निवेदकहरूको कानूनी वा संबैधानिक हक हितमा विपरीत असर परेको भन्ने देखिन आएन।

तसर्थ, उल्लिखित आधार कारणबाट विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६५।३।१७ को निर्णय र सरकारी जग्गा व्यक्ति विशेषले आफ्नो नाउँमा गराएको दर्ता बदर गर्ने

गरी मालपोत कार्यालय काठमाडौंले गरेको मिति २०६३।३।२५ को निर्णय कानूनसम्मत रहेकोले सो बदर गर्न भनी निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने देखिएन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। यस इजलासका दुईजना माननीय न्यायाधीशहरूको बहुमत रायसँग सहमत हुन नसकेकोले यो आफ्नो छुट्टै राय लेखेको छु। मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

इति संवत् २०६९ साल असार १४ गते रोज ५ शुभम्
इजलास अधिकृत: कृष्णमुरारी शिवाकोटी

निर्णय नं. ८८७२

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
रिट नं.०६८-WS-००५६
आदेश मिति: २०६९।४।१९।५

विषय:- उत्प्रेषण समेत।

निवेदक: सर्लाही जिल्ला, खैर्वा गा.वि.स.वडा नं.
५ बस्ने अधिवक्ता जगदेव चौधरी समेत
विरुद्ध

प्रत्यर्थी: संवैधानिक परिषद् काठमाडौं समेत

- संविधानले विधायिकालाई प्रदान गरेको विधायिकी अधिकारक्षेत्र नाघी वा संविधानको दायराभन्दा बाहिर गई कानून निर्माण गरेको अवस्थामा मात्र कुनै पनि कानूनलाई असंवैधानिक कानूनको संज्ञा दिई बदर घोषित गर्न मिल्ने।

(प्रकरण नं.८)

- संविधानको भावना र आवश्यकताअनुसार कानून बनाउने कार्य विधायिकी कार्य भएकोले त्यसको न्यायिक प्रतिस्थापन गर्न नमिल्ने ।
- विधायिकाले राष्ट्र र समाजको आवश्यकताअनुसार तत्काल नगरी नहुने अति जरुरी कार्य पनि सम्पादन नगरी संविधानप्रदत्त आफ्नो दायित्वप्रति उदासीनता देखाएको कारण सार्वजनिक जीवनमा जटिलता उत्पन्न भएको, राज्य सञ्चालनमा समस्या देखा परेको तथा सर्वसाधारणले अनावश्यक दुःख र हैरानी व्यहोर्नु परेको भन्ने कुरा प्रमाणित गरिएको अवस्थामा बाहेक सार्वजनिक सरोकारको निवेदनबाट सतही रूपमा विधायिकालाई कुनै कुराको न्यायिक निर्देश गरिरहनु शक्तिपृथकीकरणको सिद्धान्त समेतको दृष्टिकोणबाट उचित र मनासिब नहुने ।
(प्रकरण नं.९)
- संवैधानिक निकायको मुख्य काम कार्यपालिकाको स्वेच्छाचारीतामा अङ्कुश लगाउँदै जवाफदेही बनाउने र मुलुकमा सुशासन कायम गर्ने हो । त्यसैले यस्ता निकायमा नियुक्ति गरिने व्यक्तिहरू कुनै वाद, सिद्धान्त, क्षेत्रीयता, जातीयता आदि कुराहरूसँग निकट रहेको कारणले भन्दा पनि तिनमा निहित रहेको योग्यता, क्षमता, निष्पक्षता, इमानदारिता, निर्भीकता विशेषज्ञता जस्ता वस्तुनिष्ठ गुण र चरित्रका आधारमा चयन गरिनु पर्ने ।
(प्रकरण नं.११)
- सम्बन्धित पदमा रही कार्यसम्पादन गर्न आवश्यक पर्ने योग्यता, दक्षता, निष्पक्षता, इमानदारिता, निर्भीकता र विशेषज्ञता जस्ता गुणहरू नभएको व्यक्तिलाई समावेशीताका नाममा त्यस्तो पदमा नियुक्ति गर्न मिल्ने गरी नियुक्तिको द्वैध योग्यता निर्धारण गर्न नमिल्ने ।
- समावेशीताका नाउँमा योग्यता र क्षमता नै नभएको व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्नुपर्ने भन्ने संविधानको आशय र मर्म नभएकाले संवैधानिक निकायका पदाधिकारी चयनको आधार एक वर्गका नागरिकलाई एउटा र अर्को वर्गका नागरिकलाई छुट्टै रूपमा निर्धारण गर्न नमिल्ने ।
(प्रकरण नं.१२)

निवेदक तर्फबाट:

प्रत्यर्थी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता विनोद पोखरेल

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २१ र १०३(२), १२२(५), १२५(३), (६), १२८(५), १३१(१)(क), (ख), १३८, १४९, १४९(१), (३)
- संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को दफा ५, ५(२)

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ (१) र (२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार रहेको छ:-

हामी निवेदकहरू कानून व्यवसायीको रूपमा कार्य गरी आएका सचेत नागरिक भएकोले संविधान र कानूनको पालना गर्ने गराउने हाम्रो प्रथम दायित्व हो । नेपालको अन्तरिम संविधानको प्रस्तावनामा देशमा विद्यमान वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, लैङ्गिक समस्या समाधान गर्न राज्यको अग्रगामी पुनर्संरचना गरिने संकल्प गरिएको छ । धारा ४ मा गरिएको राज्यको परिभाषामा समावेशीताको सिद्धान्त अवलम्बन गरिने कुरा उल्लेख छ । त्यस्तै धारा १३

को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबाट पनि समावेशी प्रतिनिधित्व हुन पाउने अधिकार प्रदान गरिएको छ । धारा २१ ले आर्थिक, सामाजिक वा शैक्षिक दृष्टिले पिछ्छ परेका महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति, मधेशी समुदाय, उत्पीडित वर्गलाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा राज्यको संरचनामा सहभागी हुने सामाजिक न्यायको हक हुने कुरा उल्लेख गरिएको छ । संविधानको धारा ३८ र विस्तृत शान्ति सम्झौताको बूँदा ३.५ मा समेत यो विषय समेटिएको छ ।

तर संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को दफा ५ मा उल्लिखित संवैधानिक प्रावधानविपरीत महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, अल्पसंख्यक मुसलमान, शारीरिक रूपले अशक्त, पिछ्छाइएको वर्ग समेतको प्रतिनिधित्व गर्ने गराउने गरी नियुक्तिको सिफारिशको व्यवस्था नगरे नगराएको हुँदा सो प्रावधान संविधानको मर्म, भावना तथा उद्देश्यप्रतिकूल भएकोले बदरभागी छ ।

अन्तरिम संविधानको धारा १३१(२) मा राष्ट्रिय मावन अधिकार आयोगको अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्ति गर्दा महिलासहित विविधता कायम गर्नुपर्ने व्यवस्था गरी समानुपातिक समावेशी अवधारणा अनुरूपले व्यवस्था गर्न खोजिएको छ । तर अन्य संवैधानिक निकायको नियुक्तिमा भन्ने त्यस्तो केही उल्लेख नभएकोले सोहीअनुरूपको व्यवस्था उक्त ऐनमा गर्नु आवश्यक छ ।

अतः संवैधानिक निकायका पदाधिकारी नियुक्ति गर्दा समानुपातिक समावेशीकरण गर्ने कानूनी व्यवस्था अनिवार्य रूपमा लागू गरिनु पर्नेमा संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को दफा ५ संविधानको धारा २१ र १३८ समेतको प्रतिकूल भएकोले धारा १०७(१) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी नियुक्ति सिफारिश गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधिहरूमा संशोधन गरी आदिवासी जनजाति, मधेशी, महिला, शारीरिक रूपमा अशक्त, अल्पसंख्यक मुसलमान,

पिछ्छाइएको वर्ग, दलित समुदाय समेतबाट उचित प्रतिनिधित्व गरी समानुपातिक समावेशी सिफारिश गर्नु पर्नेछ भनी अनिवार्य व्यवस्था लागू गराउनु भनी धारा १०७(२) बमोजिम विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेश लगायत उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, विपक्षीहरूबाट लिखित जवाफ मगाई आएपिछ्छि नियमबमोजिम विशेष इजलासमा पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको आदेश ।

न्यायाधीश तथा विभिन्न संवैधानिक निकायका पदाधिकारीको नियुक्तिका लागि के कस्तो योग्यता वा शर्त हुनुपर्छ भन्ने विषयमा संविधानमा नै स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ । कुनै पदको लागि संविधानमा नै प्रष्ट रूपले योग्यता तथा शर्तहरू तोकिएका हुन्छन् भने त्यसलाई पूर्ण मानिन्छ । संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को दफा ५ को उपदफा (२) मा परिषद्ले उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्तिलाई नियुक्तिको लागि सिफारिश गर्दा निजको सामाजिक प्रतिष्ठा, उच्च नैतिक चरित्र, इमानदारिता निज प्रतिको जनभावना तथा निजले पहिले गरेको सेवा र पेशागत अनुभव समेतलाई विचार गर्नुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था छ । उक्त कुराहरू कुनै नयाँ योग्यता वा शर्त नभई संविधानले तोकेको योग्यतामा स्वतः अन्तर्निहित रहने स्वाभाविक कुराहरू हुन् । ती कुराहरू संविधान र कानूनमा उल्लेख नभएपनि सिफारिश वा नियुक्ति गर्दा विचार गर्नुपर्ने कुराहरू हुन् । संवैधानिक निकायका पदहरूमा सम्भव भएसम्म समावेशी प्रतिनिधित्व गरिनुपर्दछ र त्यसमा नेपाल सरकार सदैब सचेत र प्रयत्नशील पनि छ । समावेशी आधारमा नियुक्ति हुँदै आइरहेको अवस्था पनि हो । संविधानले तोकेको योग्यता तथा शर्तहरूको अधिनमा रही संवैधानिक पदहरूमा समावेशी प्रतिनिधित्व गर्न कुनै कानूनले अवरोध गरेको पनि छैन । उक्त ऐन कसैलाई हक

अधिकार प्रदान गर्ने सारवान कानून नभई कार्यविधि कानून मात्र भएकोले सो कार्यविधि कानूनबाट कोही कसैको हक, अधिकार हनन् हुने भनी मान्न मिल्दैन । अतः उक्त दफा ५ को व्यवस्था संविधानको धारा २१ र १३८ प्रतिकूल रहेको मान्न नसकिने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रपरिषद्को कार्यालय एवं संवैधानिक परिषद्को तर्फबाट मुख्य सचिव माधवप्रसाद घिमिरेले पेश गरेको लिखित जवाफ ।

न्यायिक पुनरावलोकनको निवेदनमा व्यवस्थापिका संसद सचिवालयलाई प्रत्यर्थी बनाउनु अनावश्यक रहेको प्रस्तुत रिट निवेदन प्रथम दृष्टिमा नै खारेजभागी छ । त्यसमा पनि संवैधानिक परिषद्को सिफारिशमा नियुक्त हुने विभिन्न संवैधानिक पदको लागि आवश्यक योग्यता संविधानले नै स्पष्ट रूपमा निर्धारण गरेको छ । ऐनले सिफारिश गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधिसम्म उल्लेख गरेको अवस्था हो । संवैधानिक पदमा नियुक्तिको लागि उच्च नैतिक चरित्र हुनुपर्ने शर्त संविधानले नै स्पष्ट गरेको छ । कुनै योग्यता पुगेको व्यक्तिमा सामाजिक प्रतिष्ठा, इमानदारिता, निज प्रतिको जनभावना तथा निजले पहिले गरेको सेवा तथा पेशागत अनुभव समृद्ध किसिमको रहेछ भने त्यस्ता तत्वहरूले योग्य व्यक्तिलाई अझ प्रभावकारी बनाउने कुरामा विवाद छैन । आदिवासी, जनजाति, मधेशी, महिला, शारीरिक रूपमा अशक्त, अल्पसंख्यक मुसलमान, पिछ्छडिएको वर्ग, दलित समुदायका व्यक्तित्वहरूमा यस्ता तत्वहरू विद्यमान हुनै सक्दैन भन्ने पनि होइन । संविधानको धारा २१ र १३८ राज्यले बाध्यात्मक रूपले पालना गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोले संवैधानिक परिषद्ले पनि त्यसको पालना गर्नुपर्ने स्वतः स्पष्ट छ । तर ऐनको व्यवस्था संविधानको उक्त धाराहरूसँग बाभिएको अवस्था देखिँदैन । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको

व्यवस्थापिका संसद सचिवालयका तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६४ बमोजिम संवैधानिक परिषद् सम्बन्धी विषय यस मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र भित्रको विषय नभएको हुँदा यस मन्त्रालयलाई समेत विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदन निरर्थक छ । ऐनको दफा ५ को व्यवस्थाले समावेशीरूपले नियुक्तिको लागि सिफारिश गर्न रोक नलगाएको र उक्त व्यवस्था संविधानको धारा २१ र १३८ को व्यवस्था प्रतिकूल नभएको तथा संविधानको मर्म र भावना विपरीत समेत नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कानून तथा न्याय मन्त्रालयको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेश हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक तर्फबाट कोही पनि उपस्थित नभएको र विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री विनोद पोखरेलले उक्त ऐनको प्रावधान संविधानसँग बाभिएको भन्ने निवेदन दावी छैन । समावेशी व्यवस्था उल्लेख हुनुपर्नेमा सो भएन भन्ने आधारमा मात्र कानून बदर हुन सक्दैन । त्यसमा पनि उक्त ऐन स्वतन्त्र ऐन नभई संविधानको धारा १४९ अनुसार संवैधानिक परिषद्को कामकारवाही व्यवस्थित गर्ने प्रयोजनले बनेको ऐन भएको हुँदा निवेदन खारेज गरिनु पर्दछ भनी गर्नु भएको बहस सुनी रिट निवेदनसहितको फायल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन ? भन्ने विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को दफा ५ ले संविधानको धारा २१ र १३८ समेतको प्रावधानविपरीत महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, अल्पसंख्यक मुसलमान, शारीरिक रूपले अशक्त, पिछ्छडिएको वर्ग समेतको प्रतिनिधित्व गर्ने गराउने गरी नियुक्तिको सिफारिश गर्ने व्यवस्था

नगरे नगराएको हुँदा सो दफा ५ बदर गरी उपरोक्त वर्ग र समुदाय समेतको उचित प्रतिनिधित्व हुने गरी समावेशी सिफारिश गर्नुपर्नेछ भन्ने अनिवार्य व्यवस्था लागू गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने समेत निवेदकको मुख्य निवेदन माग रहेको देखिन्छ। प्रत्यर्थी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय समेतको लिखित जवाफ हेर्दा संवैधानिक निकायका पदाधिकारीको नियुक्तिका लागि संविधानमा नै योग्यता तोकिएको र संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को दफा ५(२) ले कुनै नयाँ योग्यता वा शर्त ताकेको नभई संविधानले तोकेको योग्यतामा स्वतः अन्तर्निहित हुने स्वाभाविक विषय उल्लेख गरेकोसम्म हो। सो ऐन कसैलाई हक अधिकार प्रदान गर्ने गरी बनेको सारवान कानून नभई परिषद्को कामकारवाही व्यवस्थित गर्न बनेको कार्यविधि कानूनसम्म भएको कारणबाट समेत उक्त प्रावधान संविधानसँग बाभिएको नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत जिकीर लिएको पाइन्छ।

३. उपरोक्त निवेदन माग र लिखित जवाफ जिकीरको सन्दर्भमा प्रथमतः निवेदकले संविधानसँग बाभिएको भनेको संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को प्रावधान दृष्टिगत गर्नुपर्ने हुन्छ। सो कानून नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १४९ को प्रयोजनको लागि निर्माण गरिएको भन्नेमा विवाद छैन। सो धारा १४९ को उपधारा (१) मा संवैधानिक निकायका पदाधिकारीहरूको नियुक्तिको सिफारिश गर्न एउटा संवैधानिक परिषद् रहने व्यवस्था भएको पाइन्छ। त्यस्तै धारा १४९ को उपधारा (३) मा संवैधानिक अङ्गका पदाधिकारीको नियुक्तिसम्बन्धी कार्यविधि, संवैधानिक परिषद्को अन्य काम, कर्तव्य र अधिकार तथा कार्यविधि कानूनद्वारा निर्धारण भएवमोजिम हुनेछ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। संविधानको उपरोक्त प्रावधान अनुरूप संवैधानिक पदाधिकारीको

नियुक्तिको सिफारिशसम्बन्धी कार्यविधि र संवैधानिक परिषद्को कामकारवाही व्यवस्थित गर्ने प्रयोजनको लागि सो ऐन बनाइएको रहेछ भन्ने कुरामा कुनै द्विविधा हुनुपर्ने अवस्था देखिँदैन।

४. त्यसमा पनि उक्त ऐनको प्रस्तावना हेर्दा, संवैधानिक निकायका पदाधिकारीको नियुक्तिसम्बन्धी कार्यविधि तथा संवैधानिक परिषद्को काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले सो ऐन बनाइएको भन्ने देखिन्छ। ऐनको प्रस्तावनामा उल्लेख भएको उक्त व्यहोराबाट पनि सो ऐन संवैधानिक निकायका पदाधिकारीको योग्यता र सेवाका शर्त निर्धारण गर्न बनाइएको सारवान प्रकृतिको कानून नभई त्यस्ता पदाधिकारीको नियुक्तिसम्बन्धी प्रक्रिया व्यवस्थित गर्न र संवैधानिक परिषद्को काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि सुनिश्चित गर्न बनाइएको कार्यविधिगत कानूनसम्म हो भन्ने देखिन्छ।

५. यसका अतिरिक्त संवैधानिक परिषद्ले नियुक्तिको सिफारिश गर्ने संवैधानिक पदाधिकारीहरूको योग्यता र सेवाका शर्त अन्तरिम संविधानको सम्बन्धित धाराहरूमा नै तोकिएको देखिन्छ। संवैधानिक परिषद्को सिफारिशमा नियुक्त हुने प्रधान न्यायाधीशको योग्यता अन्तरिम संविधानको धारा १०३(२) मा तोकिएको छ। त्यसैगरी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको प्रमुख आयुक्त र आयुक्तको लागि आवश्यक पर्ने योग्यता धारा ११९ को उपधारा (५) मा तोकिएको देखिन्छ। साथै महालेखा परीक्षक, लोकसेवा आयोगका अध्यक्ष र सदस्य निर्वाचन आयोगको प्रमुख निर्वाचन आयुक्त र आयुक्तहरू तथा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष र सदस्यहरूको योग्यता क्रमशः धारा १२२ (५), धारा १२५(३) र (६), धारा १२८(५) र धारा १३१(१) को खण्ड (क) र (ख) मा तोकिएको हुँदा संविधानमा नै स्पष्ट रूपमा योग्यता तोकिएको विषयमा कार्यविधिसम्बन्धी ऐनमा कुनै थप योग्यता तोकिरहनु पर्ने अवस्था समेत देखिँदैन।

६. अब, निवेदकले चुनौती दिएको संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को दफा ५ को व्यवस्था हेरौं। उक्त दफाको शीर्षक नै “नियुक्तिको लागि सिफारिश गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि” भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। दफा शीर्षकबाटै सो दफामा नियुक्तिको लागि आवश्यक पर्ने योग्यता तोकिएको नभई सिफारिश गर्दा अपनाउनु पर्ने कार्यविधि तोकिएको बोधगम्य नै छ। उक्त दफाको अन्तर्वस्तु हेरिएमा पनि उपदफा (१) मा परिषद्ले कुनै व्यक्तिलाई संवैधानिक निकायको कुनै पदाधिकारीको पदमा नियुक्तिको लागि सिफारिश गर्दा त्यस्तो पदमा नियुक्त हुन संविधान तथा प्रचलित कानूनमा उल्लेख भएको योग्यता तथा उपयुक्तताको कारण र आधार समेत स्पष्ट रूपमा उल्लेख गर्नु पर्दछ भन्ने समेत उल्लेख भएको देखिन्छ। त्यस्तै उपदफा (२) मा परिषद्ले उपदफा (१) बमोजिम कुनै व्यक्तिलाई नियुक्तिको लागि सिफारिश गर्दा निजको सामाजिक प्रतिष्ठा, उच्च नैतिक चरित्र, इमानदारिता, निज प्रतिको जनभावना तथा निजले पहिले गरेको सेवा र पेशागत अनुभव समेतलाई विचार गर्नुपर्नेछ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। दफा ५ को उपदफा (१) मा उल्लेख भएको कुराले नियुक्तिको सिफारिश गर्दा पुऱ्याउनु पर्ने प्रक्रिया र उपदफा (२) ले विचार पुऱ्याउनु पर्ने विषयहरूलाई इंगित गरेको पाइन्छ। निवेदकले जिकीर गरे जस्तो आदिवासी जनजाति, मधेशी, महिला, पिछडिएको वर्ग, अल्पसंख्यक समुदाय वा मुसलमान समेतलाई सिफारिश गर्न नपर्ने गरी कुनै शर्त बन्देज लगाएको वा त्यस्तो वर्ग वा समुदायमा व्यक्तिहरूलाई संवैधानिक निकायको पदाधिकारीमा नियुक्तिको सिफारिश गर्न अयोग्य हुने गरी अयोग्यता कायम गरेको समेत कुनै अवस्था र आधार देखिन आउँदैन।

७. निवेदन दावीको मुख्य आशय विवादित कानूनमा उल्लेख गरिएको कुनै कानूनी व्यवस्था संविधानसँग बाभिएको (Ultravires) भन्ने नभई

कुनै अमुक कुरा उल्लेख नगरिएको कारणले संविधानसँग बाभिएको भन्ने देखिन्छ। अर्थात् विवादित कानूनले संवैधानिक निकायका पदाधिकारीको नियुक्तिको सिफारिश गर्दा समावेशीताको सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्नु नपर्ने व्यवस्था गरेको कारण सो दफा ५ संविधानसँग बाभिएको भन्ने नभई समावेशीताका आधारमा नियुक्तिको सिफारिश गरिनेछ भन्ने व्यवस्था गर्नुपर्नेमा सो नगरेको कारणबाट संविधानको धारा २१ समेतसँग बाभिएको बदर गरिपाउँ भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ।

८. वस्तुतः संविधानले विधायिकालाई प्रदान गरेको विधायिकी अधिकारक्षेत्र नाघी वा संविधानको दायराभन्दा बाहिर गई कानून निर्माण गरेको अवस्थामा मात्र कुनै पनि कानूनलाई असंवैधानिक कानूनको संज्ञा दिई बदर घोषित गर्न मिल्दछ। निवेदकहरूले Doctrine of ultravires सम्बन्धी संवैधानिक विधिशास्त्रको यस आधारभूत सिद्धान्तको सामान्य हेक्का समेत नराखी कानूनमा हुँदै नभएको व्यवस्था बदर गर्न माग गरेको देखिएकोले सार्वजनिक सरोकारको विवाद अदालतमा प्रवेश गराई सस्तो लोकप्रियता हासिल गर्न खोजेको देखियो। संविधान र कानूनको सामान्य सिद्धान्तप्रति पनि न्याय गर्न नसक्ने व्यक्तिले व्यक्तिगत स्वार्थ र बौद्धिक लहडबाजीबाट जस्तासुकै विवादलाई अदालतमा प्रवेश गराउने सोचले अदालतको महत्वपूर्ण समयको बर्बादी मात्र हुने नभई सार्वजनिक सरोकारको विधिशास्त्रीय मान्यता र अभ्यास नै विकृत बन्न पुग्ने हुँदा यस्तो कार्यलाई प्रोत्साहित गर्न हुँदैन। संविधानको धारा १०७(१) बमोजिम संविधानसँग कुनै कानून बाभिएको भए सो हदसम्म असंवैधानिक घोषणा गर्न माग गर्न सकिने हो। यस्तो स्थिति नभएमा धारा १०७(१) को व्यवस्था आकर्षित हुने अवस्था नै रहँदैन।

९. जहाँसम्म समावेशीताको आधारमा संवैधानिक निकायका पदाधिकारीको नियुक्तिको

सिफारिश गरिनु पर्ने व्यवस्था ऐनमा समावेश गर्नु भनी परमादेश जारी हुनुपर्ने भन्ने निवेदन माग रहेको छ, संविधानको भावना र आवश्यकताअनुसार कानून बनाउने कार्य विधायिकी कार्य भएकोले त्यसको न्यायिक प्रतिस्थापन गर्न मिल्दैन । विधायिकामार्फत् गर्नुपर्ने कुरामा निवेदकलगायतले त्यस्तो निकाय मार्फत नै आफ्नो मागको सम्बोधन गराउनेतर्फ प्रयास गर्नुपर्ने हुन्छ । विधायिका वा कार्यपालिकाले नियमित रूपमा गर्नुपर्ने वा गर्न सक्ने कुराहरूमा अदालतले सदैव हस्तक्षेप गर्ने अवस्था रहँदैन र यो उचित पनि होइन । विधायिकाले राष्ट्र र समाजको आवश्यकताअनुसार तत्काल नगरी नहुने अति जरुरी कार्य पनि सम्पादन नगरी संविधानप्रदत्त आफ्नो दायित्वप्रति उदासीनता देखाएको कारण सार्वजनिक जीवनमा जटिलता उत्पन्न भएको, राज्य सञ्चालनमा समस्या देखा परेको तथा सर्वसाधारणले अनावश्यक दुःख र हैरानी व्यहोर्नु परेको भन्ने कुरा प्रमाणित गरिएको अवस्थामा बाहेक सार्वजनिक सरोकारको निवेदनबाट सतहीरूपमा विधायिकालाई कुनै कुराको न्यायिक निर्देश गरी रहनु शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्त समेतको दृष्टिकोणबाट उचित र मनासिब हुँदैन ।

१०. नेपालको अन्तरिम संविधान जारी हुनुको पृष्ठभूमि र संविधानको प्रस्तावना, धारा १३ (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश धारा २१, धारा ३३ को खण्ड (घ), (घ१) र धारा ३५ को उपधारा (१४) समेतको परिप्रेक्ष्यमा राज्यका सम्पूर्ण अंग र निकायहरूमा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र जातजातिका मानिसहरूको समानुपातिक प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनु स्वाभाविक र अपेक्षित कुरा हो । यसमा राज्यका जिम्मेवार निकायको ध्यानाकर्षण हुनु पर्दछ । तर निवेदकले चुनौती दिएको संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को विवादित दफा ५ मा उल्लिखित कुनै पनि कुरा संविधानको उपरोक्त व्यवस्थाप्रतिकूल तथा आपत्तिजनक देखिँदैन । उक्त दफामा निवेदकले माग गरेको समावेशीताको सिद्धान्तअनुसार गर्नुपर्ने

भन्ने शब्द नपर्नेमा संविधानको अक्षर र भावनाप्रतिकूल नियुक्तिको सिफारिश गर्नु पर्छ वा त्यस्तो नियुक्तिकर्ता र सिफारिशकर्तालाई त्यस्तो छूट छ भनी भन्न र सम्झन मिल्दैन । संविधानको मर्म र भावनाअनुरूप काम गर्नको लागि उक्त दफा ५ को व्यवस्थाले अनुचित प्रतिबन्ध लगाएको वा छेकेको लगायत कुनै प्रतिकूल अवस्था देखिँदैन । मूलतः नियुक्तिकर्ता र सिफारिशकर्ताले अमुक संवैधानिक नियुक्तिको सन्दर्भमा विचार पुऱ्याउनु पर्ने कुराहरू मात्र सो दफामा उल्लेख भएको देखिन्छ । सो प्रक्रिया अवलम्बन गर्दा संविधान र प्रचलित कानूनको योग्यताको प्रसंग उल्लेख गरिएकोबाट कुनै वर्ग वा समुदायका व्यक्तिलाई बाधा अवरोध पुगेको सम्झनु पर्ने देखिँदैन ।

११. संवैधानिक निकायको मुख्य काम कार्यपालिकाको स्वेच्छाचारीतामा अड्डुश लगाउँदै जवाफदेही बनाउने र मुलुकमा सुशासन कायम गर्ने हो । त्यसैले यस्ता निकायमा नियुक्ति गरिने व्यक्तिहरू कुनै वाद, सिद्धान्त, क्षेत्रीयता, जातीयता आदि कुराहरूसँग निकट रहेको कारणले भन्दा पनि तिनमा निहीत रहेको योग्यता, क्षमता, निष्पक्षता, इमानदारिता, निर्भीकता विशेषज्ञता जस्ता वस्तुनिष्ठ गुण र चरित्रका आधारमा चयन गरिनु पर्दछ । अर्थात् राज्यमा उपलब्ध नागरिकहरूमध्ये सबै दृष्टिकोणबाट योग्यतम् ठहरिएका व्यक्तिलाई यस्ता निकायमा नियुक्ति गर्ने संयन्त्र, पद्धति र संस्कारको विकास गर्न सके मात्र संवैधानिक निकाय गठनको संवैधानिक उद्देश्य हासिल हुन सक्दछ ।

१२. निवेदकले समावेशीतालाई संवैधानिक निकायका पदाधिकारी नियुक्तिको आधार बनाउन माग गरेका छन् । तर सम्बन्धित पदमा रही कार्यसम्पादन गर्न आवश्यक पर्ने योग्यता, दक्षता, निष्पक्षता, इमानदारिता, निर्भीकता र विशेषज्ञता जस्ता गुणहरू नभएको व्यक्तिलाई समावेशीताका नाममा त्यस्तो पदमा नियुक्ति गर्न मिल्ने गरी नियुक्तिको द्वैध योग्यता निर्धारण गर्न मिल्दैन । समावेशीताका नाउँमा योग्यता र क्षमता नै नभएको

व्यक्तिलाई नियुक्ति गर्नुपर्ने भन्ने संविधानको आशय र मर्म पनि होइन । त्यसैले संवैधानिक निकायका पदाधिकारी चयनको आधार एक वर्गका नागरिकलाई एउटा र अर्को वर्गका नागरिकलाई छुट्टै रूपमा निर्धारण गर्न मिल्दैन । संविधानले निर्दिष्ट गरेको योग्यता भएको र समावेशी वर्गमा पर्ने व्यक्तिलाई संवैधानिक निकायको पदाधिकारी नियुक्ति गर्दा संवैधानिक परिषद्ले वेवास्ता गर्नुपर्ने कुनै कारण देखिँदैन भने त्यस्तो गरेको कुनै अमुक दृष्टान्त निवेदकले प्रस्तुत गर्न सकेको अवस्था पनि छैन । मनोगत र काल्पनिक तर्कका आधारमा रिट जारी हुन सक्दैन ।

१३. तसर्थ उपरोक्त विश्लेषण समेतको आधार कारणबाट संवैधानिक निकायका पदाधिकारीको नियुक्तिको सिफारिश गर्दा विचार पुऱ्याउनु पर्ने गरी संवैधानिक परिषद् (काम, कर्तव्य, अधिकार र कार्यविधि) सम्बन्धी ऐन, २०६६ को दफा ५ मा उल्लेख भएका कुराहरू नेपालको अन्तरिम संविधानको कुनै पनि व्यवस्थासँग बाभिएको अवस्था नदेखिएको र त्यस्तो नियुक्तिको सिफारिश गर्दा अन्य के कस्ता विषयहरू थप गरिनु पर्दछ भन्ने कुरा विधायिकाको विधायिकी कार्यक्षेत्रअन्तर्गतको विषय भएको हुँदा तत्काल निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था देखिएन । अतः प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या.ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की
न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०६९ साल साउन ११ गते रोज ५ शुभम्
इजलास अधिकृत :- नारायणप्रसाद सुवेदी

निर्णय नं. ८८७३

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री भरतराज उप्रेती
माननीय न्यायाधीश श्री कमलनारायण दास
मुद्दा नं.: २०६८-CF-०००५,०००६,०००७,०००८
फैसला मिति: २०६९।५।२८
मुद्दा:- ठगी ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी: जिल्ला मोरङ, विराटनगर
उपमहानगरपालिका, वडा नं. ४ बस्ने
गोपीकृष्ण पराजुली
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी: शिवप्रसाद रिजालको जाहेरीले नेपाल
सरकार

पुनरावेदक/प्रतिवादी: जि.मोरङ, विराटनगर उप-
महानगरपालिका १६ बस्ने शकुन्तला चापागाई
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी: शिवप्रसाद रिजालको जाहेरीले नेपाल
सरकार

पुनरावेदक/प्रतिवादी: जिल्ला मोरङ, विराटनगर
उपमहानगरपालिका, वडा नं. १६ बस्ने
महेश चापागाई
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी: शिवप्रसाद रिजालको जाहेरीले नेपाल
सरकार

पुनरावेदक/प्रतिवादी: जिल्ला मोरङ, विराटनगर
उपमहानगरपालिका, वडा नं. १५ बस्ने
अशोकजंग राणा भन्ने अशोकप्रताप राणा
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी: शिवप्रसाद रिजालको जाहेरीले नेपाल
सरकार

शुरु फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा

पुनरावेदन फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री डम्बरबहादुर शाही

मा.न्या.श्री सत्यराज गुरुङ्ग

- सरकारी कर्मचारी प्रतिवादी हुने वित्तिकै त्यस्ता मुद्दाको फिराद वा अभियोग पत्र पुनरावेदन अदालतमा दायर गरिनुपर्ने अर्थ गर्न नमिल्ने ।
- सरकारी कर्मचारीले कर्तव्यपालनको सन्दर्भमा गरेको कार्यबाट उठेको मुद्दाको शीघ्र निर्णय होस् भन्ने विधिकर्ताको अभिप्राय अ.व. २९ को देहाय ८ नम्बरको हो । सरकारी कर्मचारीको संरक्षण र सुविधाको प्रबन्ध गर्ने यो कानून आपराधिक कार्यको रक्षाकवच बन्न नसक्ने ।
- एउटा व्यक्तिको सम्पत्ति अर्कै नक्कली व्यक्ति खडा गरी हस्तान्तरण गराउने कार्यलाई अड्डासम्बन्धी काम कुरा मान्न नसकिने ।
- अड्डासम्बन्धी कामको परिधिमा नपर्ने कार्यबाट उत्पन्न हुने परिणामको भागी सम्बन्धित कर्मचारी वैयक्तिक रूपमा नै हुनुपर्ने ।
- ठगीजन्य कार्य कुनै पनि अड्डासम्बन्धी काम हुन सक्दैन, न त कुनै सरकारी कर्मचारीको पदीय कर्तव्यपालनाभित्र ठगी गर्ने कार्य नै पर्दछ । त्यसैले प्रस्तुत मुद्दाका केही प्रतिवादी सरकारी कर्मचारी रहेको भन्ने मात्र आधारमा प्रस्तुत मुद्दालाई अ.व.को २९ को देहाय ८ नम्बरअन्तर्गतको मुद्दाका रूपमा राख्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.५)

- कुनै पनि ठगीजन्य कार्य निजामती कर्मचारीको ओहदाको कर्तव्यपालन सम्झी गरेको कार्यअन्तर्गत पर्दैन । त्यस्तो कार्यलाई

विद्यमान कानूनले फौजदारी कसूरअन्तर्गत परिभाषित गरेको छ । त्यस्तो कसूरजन्य कार्य गर्ने व्यक्तिलाई निज सार्वजनिक सेवामा रहेको भन्ने मात्र आधारमा उन्मुक्ति प्रदान गर्ने उद्देश्य निजामती सेवा ऐनले ग्रहण गरेको होइन र त्यसलाई त्यति विकृत रूपमा बुझ्न पनि नहुने ।

- प्रस्तुत मुद्दामा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५७ को सन्दर्भ पनि उठेको छ । निजामती सेवा ऐनमा रहेको उल्लिखित व्यवस्थाले कर्मचारीलाई बिना डर, धाक र प्रभावमा आफ्नो पदीय जिम्मेवारीभित्र पर्ने कार्य गर्न उत्प्रेरित गर्दछ । आफ्नो जिम्मेवारी इमानदारपूर्वक निर्वाह गर्दासम्म कर्मचारीको बचाउ गर्न सकिने हुन्छ । तर, यो कानूनी प्रावधानले कर्मचारीलाई वदूनियतका साथ कार्य गर्ने अनुमति प्रदान गर्दैन, न त त्यस्तो कर्मचारीको बचाउ नै हुने ।

(प्रकरण नं.७)

- ठगी र भ्रष्टाचार जस्ता आपराधिक कार्य सरकारी कर्मचारीको ओहदाको कर्तव्यपालनको विषय हुन सक्दैन । यस्ता आपराधिक कार्य विरुद्ध मुद्दा चलाउन अख्तियारवालालाई सूचना दिनु र स्वीकृति लिनुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको मान्न सकिँदैन । पदको दुरुपयोग गरी ठगी र भ्रष्टाचार जस्ता कसूरजन्य कार्यमा संलग्न हुनका लागि त्यस्तो बचाउको प्रावधान सहयोगी बन्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं.८)

- घटनामा जानाजानी संलग्न हुनु र अनजानवस घटनाको कुनै चरणमा सहभागी भएको देखिनु फरक-फरक कुरा हुन् । मालपोत कार्यालयको अधिकृतका रूपमा वहाल रहेका व्यक्तिले आफ्नो कार्यालयसँग सम्बन्धित कुनै कार्यमा संलग्न

रहनु उसको पदीय जिम्मेवारी नै हो । त्यस्तो कार्यमा संलग्न हुनु उसको कर्तव्य पनि हो । त्यसरी कर्तव्यपालना गर्ने सिलसिलामा बढ्नियत राखी आफूले लाभ लिने वा अन्य कसैलाई हानि पुऱ्याउने कार्य गरेमा त्यस्तो क्रिया निश्चय नै गैरकानूनी हुन्छ । तर, यी प्रतिवादीले त्यस्तो बढ्नियत राखी कार्य गरेको वा आफूलाई लाभ हुने गरी कुनै कार्य गरेको भन्ने कुरा पुष्टि हुन नआएको हुँदा केवल अनुमान र आशंकाका आधारमा निजलाई कसूरदार मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.१२)

- अपराध स्वीकार गरिरहेका प्रतिवादीहरूले त्यसको परिणामस्वरूप हुने विगो र जरीवानाको सामान्य हेरफेरलाई निर्णयमा तात्त्विक अन्तर मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.१८)

पुनरावेदक/प्रतिवादी तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता रामप्रसाद भण्डारी 'सम्भव' तथा विद्वान अधिवक्ताहरू कृष्णप्रसाद सापकोटा, माधव बास्कोटा, कमलमणि निरौला र रमेशप्रसाद प्रसाई

वादी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता सरोज गौतम अवलम्बित नजीर:

- नेकाप २०३७, जेठ, नि.नं. १३३४, पृष्ठ १६ सम्बद्ध कानून:

- मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २९(८) र २०५ नं.
- निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५७, ५७(१),(२), १०
- मुलुकी ऐन, ठगीको ४ नं.

फैसला

न्या.प्रकाश वस्ती: पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०६७/११/३ को फैसलाउपर

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ (१) बमोजिम पर्न आएको पुनरावेदनको रोहमा संयुक्त इजलासबाट सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम पूर्ण इजलाससमक्ष पेश गर्नु भनी भएको आदेशअनुसार यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार रहेको छ:

जिल्ला मोरङ, साविक विराटनगर न.पा. १० हाल १५ स्थित कि.नं. १२८ को ज.वि. ०-२-० जग्गा काठमाडौँ हाँडिगाँउ बस्ने रोहिणीकुमारी उपाध्यायको नाममा दर्ता रहेकोमा प्रतिवादी महेशकुमार चापागाई, उमेशकुमार नेपालको मिलोमतोबाट कीर्ते नक्कली मानिस खडा गरी नागरिकता, जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा, मोठ सेस्ता समेत सच्याई बनाई कीर्ते गरी मिति २०५६/११/८ गते मालपोत कार्यालय मोरङबाट पारीत गराई मबाट जग्गाको मूल्यवापत भनी रु. १० लाख ठगी गर्न सफल भएकोले मबाट ठगी गरेको रकम रु. १० लाख र राजश्व तिरेको रु. ८० हजार समेत रु. १०,८०,०००/- प्रतिवादीहरूबाट दिलाई भराई कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको शिवप्रसाद रिजालको जाहेरी दरखास्त ।

भतिजो युवराज पोखरेलले बृद्ध भत्ता पाइन्छ फोटो खिच्नु पर्दछ भनी विराटनगर ल्याई आफैँले पैसा तिरी फोटो खिचायो । २०५६ साल श्रावण १ गते युवराज पोखरेल मेरो घरमा आई आज साउन सक्रान्ति खसी काटी मनाउनु पर्दछ, जाऊँ भनी निजको घरमा ल्यायो । निजको घरमा मैले नचिनेको दुई जना व्यक्तिहरू ल्याई निजहरू र भतिजा युवराज समेत भै दुई कट्टा जग्गाधनी पूर्जा बनाई विक्री गर्नुपर्दछ । तपाईंलाई अकै नाम राखी जग्गाधनी बनाउछौं । रु. १० हजार तपाईंलाई दिउँला भनेकोले गरिव मानिस भएको कारण १० हजार पाउने प्रलोभनमा परी सहमती जनाई मिति २०५६/४/२ गते भतिज युवराजले एउटा निवेदन लेखी मालपोत कार्यालय मोरङबाट जग्गाधनी प्रमाणपूर्जाको नक्कल लिनु पर्दछ, कसैले

सोध्यो भने घर काठमाडौं हाँडिगाउँ हो, नाम रोहिणीकुमारी उपाध्याय भन्नु भनी सिकाई सो निवेदनमा मेरो ल्याप्चे सहिछाप गर्न लगाए । मालपोत कार्यालय मोरङभिन्न कोठामा लगेपछि एकजना महिला कर्मचारी मोटो आईमाईले मलाई कोठामा राखी यहाँ कोही कसैले तपाईंलाई नाम ठेगाना सोधे भने घर काठमाडौं हाडीगाउँ, नाम रोहिणीकुमारी उपाध्याय बताउनु भनी सिकाइन्, तर मैले बोल्दै परेन । पछि मोटो आईमाई कर्मचारीले भित्रबाट एउटा कागज ल्याएर दिइन् । त्यसमा युवराजले ल्याप्चे सही गराए । म त्यही दिन घरमा गएँ । ३/४ दिन पछाडी युवराज पोखरेलले मलाई र छोरा दानबहादुरलाई निजको घरमा ल्याए । बेलुका पहिला माल अड्डामा बसेको कर्मचारी मोटो आईमाई समेत ४/५ जना मानिस भई जग्गा चाँडै पास गराउन सल्लाह गरे । भोलिपल्ट युवराजकै घरमा दुई जना मानिस आई युवराजसँग कुराकानी गरे । उनीहरूले तपाईंको जग्गा हो भन्दा हो भनेँ । युवराजले मेरो छोरो दानबहादुरलाई जग्गाधनीको छोरा रामप्रसाद उपाध्याय उहाँ हुनुहुन्छ भनी चिनाइदिए । त्यसपछि छोरा र युवराजले मलाई घरमा पुऱ्याई दिए । त्यसको ९/१० दिन पछि युवराज र छोरा दानबहादुरले आज जग्गा बेच्नु पर्दछ भनी मलाई र बुहारी पवित्रालाई मालपोत कार्यालय मोरङमा ल्याई कागजहरूमा ल्याप्चे सही थिचन लगाए । मालपोत कार्यालयको उत्तरतर्फको च्यापबाट कार्यालयमा छिराई कार्यालयमा बसेको सरकारी कर्मचारी मोटो आईमाईले कसैले सोधे भने नाम रोहिणीकुमारी उपाध्याय, घर हाँडीगाउँ, मैले नातिलाई जापान पठाउन रु. १० लाखमा जग्गा बिक्री गर्दैछु भन्नु भनी सिकाई १/२ वटा कागजमा थिचन लगाएकी हुन् । सो काम सल्लाहा मिलाउने अन्य २/३ जना थिए । मैले रकम लिए दिए गनेको देखिन । मलाई दिने भनेको रु. १०,०००।-माग्दा हिसाब मिलाउन बाँकी छ भनी दिएका छैनन् । राजीनामा लिखतमा भएको ल्याप्चे सहिछाप

जग्गाधनी प्रमाणपूर्जामा टाँसिएको फोटो ल्याप्चे आँठाछाप मेरो हो । साक्षीमा कविता उपाध्याय बनी छोरा दानबहादुर पोखरेलले सहिछाप गरेका हुन् । कीर्ते मानिस बनी ठगी गर्न हुँदैन भन्ने थाहा थियो । युवराज पोखरेलको भनाईमा लागी सबै जनाले केही हुँदैन हामी सबै मिलेका छौं भनेकोले थाहा पाइपाइ गरेको हुँ । मालपोत कार्यालयकी मोटो महिला कर्मचारीको नाम शकुन्तला चापागाई अर्को कोठामा बस्ने शाखा अधिकृत गोपीकृष्ण पराजुली, शकुन्तलाको श्रीमान् महेश चापागाई, शकुन्तलाको भाई उमेश नेपाल, यो काममा सहयोग पुऱ्याउने अशोकजंग राणा भनी सोही दिन जम्मा भएका अवस्थामा चिनाएको हो भन्ने समेत बालाकुमारी पोखरेलले मौकामा गरेको बयान कागज ।

मेरो देवर नाताका युवराज पोखरेल पटक पटक हामी बसेको ठाउँमा आउने र विराटनगरको ०-२-० जमीन बिक्री गर्ने कुरा गर्थे । २०५६ साल जेष्ठ र श्रावण सक्रान्तिको दिन सासूलाई लिई विराटनगर आएका थिए । मेरा श्रीमान प्रायजसो युवराजसँगै रहनु हुन्थ्यो, भाद्र महिनको ७/८ गते जस्तो लाग्छ, मेरो श्रीमान दानबहादुरले विराटनगरमा ०-२-० जग्गा बिक्री गर्न आँटेका छौं । ८/९ जनाको सहयोगबाट काम कुरा भैसकेको छ । जग्गा काठमाडौं बस्ने रोहिणीकुमारी उपाध्यायको हो । आमालाई रोहिणीकुमारी बनाई मलाई रोहिणीकुमारीको छोरा रामप्रसाद बनाई मिलाएको छ । केही काम बाँकी भएकोले काठमाडौं जाने भनी हिँड्नु भएको थियो । मिति २०५६।१।१८ गते युवराज र मेरो श्रीमानले आज जग्गा बिक्री हुँदैछ, मालपोत कार्यालय विराटनगर जानु पर्दछ, सोधी खोजी हुँदा घर काठमाडौं हाँडीगाउँ, नाम रोहिणीकुमारी उपाध्याय, नातिलाई जापान पठाउन जग्गा बिक्री गरेको भन्नु भनी सासूलाई सिकाई मलाई मेरो नाम कविता हो । म रोहिणीकुमारीको बुहारी रामप्रसादको श्रीमती हुँ भन्नु भनी सिकाई विराटनगरमा ल्याए । श्रीमान तथा देवरले सम्पूर्ण

कागजपत्र मिलाई जग्गा लिने मानिस तथा अरु मानिस समेत त्यहाँ उपस्थित थिए । मालपोत कार्यालयमा एकजना मोटी कर्मचारी बसेको ठाउँमा पुग्याई ती महिलाले मलाई कसैले सोधे भने नाम कविता उपाध्याय भन्नु, सासू रोहिणीकुमारी उपाध्याय भन्नु भनी सिकाई हाकिम बसेको कोठामा लगी हतार हतार मोटी कर्मचारी, देवर तथा पतिले ठूलो नेपाली कागजको फारमको छेउमा कविता उपाध्याय लेखेका ठाउँमा औलाको सहिछाप गराएर आमा बालाकुमारी पोखरेललाई रोहिणीकुमारी उपाध्याय भनी ल्याप्चे सहिछाप गराएपछि काम सकियो भनी हामी सासू बुहारीलाई बाहिर पठाए । बाहिर श्रीमानसँग यो काम गर्न हुँदैनथ्यो भन्दा श्रीमानले शकुन्तला चापागाई, महेश चापागाई, गोपीकृष्ण पराजुली, उमेशकुमार नेपाल, अशोकजंग राणा सबै आफन्त हुनु, केही हुँदैन भन्नु भयो । सो काम गरेवापत हामीलाई केही रकम दिएका छैनन् भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी पवित्रा पोखरेलले मौकामा गरेको कागज ।

प्रतिवादीमध्येका उमेश नेपालले २०५६ साल श्रावण महिनाको २५/२६ तिर दुई कट्टा जग्गा बिक्री गर्नुपर्ने भएको छ, खरीद गर्ने मानिस भए देखाई दिनुहोस् भनी जग्गाधनी प्रमाणपूर्जाको फोटोकपी दिएको हो । हाल बुझ्दा प्रतिवादीहरूको मिलेमतोबाट मोठ सेस्ता समेत सच्याई कीर्ते मानिस खडा गरी जाहेरवालालाई ठगी गरेकोमा विश्वास लाग्छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रेमबहादुर बस्नेतले मौकामा गरेको कागज ।

प्रतिवादीहरू सबैको जाल परिपञ्चबाट बालाकुमारी पोखरेलाई कीर्ते जग्गाधनी बनाई मालपोत कार्यालयका कर्मचारी गोपीकृष्ण पराजुली, शकुन्तला चापागाई समेतको सहयोगबाट जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा, मोठ सेस्तासमेत सच्याउन, बनाउन सहयोग गरी जाहेरवालालाई रु. १० लाखमा बिक्री गराई ठगी गरेका हुन्, के कति रकम बाँडी लिए सो थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको मौकामा बुझिएका देवीप्रसाद वास्तोलाको कागज ।

मिति २०५६।७।२८ गतेको पन्नालाल सहनीसमेत पाँच जनाको व्यहोरा भएको वस्तुस्थिति मुचुल्का मिसिल सामेल रहेको ।

साविक विराटनगर १० हाल १५ को कि.नं. १२८ को ०-२-० जग्गा मैले २०२२।६।१३ गते वेदराजेश्वरी थापाबाट बकसपत्र पाएको हो । तत्काल धनीपूर्जामा फोटो टाँस्ने चलन थिएन । मालपोत तिरी अशोक राणालाई भाडामा दिएको थिएँ । मिति २०५६।५।२९ गते मेरो जग्गा शिवप्रसाद रिजाललाई बिक्री गरेको छ भन्ने अज्ञात व्यक्तिको फोनबाट थाहा पाई विराटनगर आई वास्तविकता बुझ्दा मेरो नामको जग्गाधनी पूर्जामा बालाकुमारी पोखरेलको फोटो टाँसी नक्कली रोहिणीकुमारी उपाध्याय पौडेल बनाई शिवप्रसाद रिजाललाई बिक्री गर्न सहयोग पुग्याउने तथा कीर्ते गरी बिक्री गर्नमा मेरो परिचित मालपोत कार्यालय विराटनगरका खरिदार शकुन्तला चापागाई, निजको पति महेश चापागाई, शकुन्तलाको भाई उमेश नेपाल, युवराज पोखरेल, अशोकजंग राणा, मालपोत अधिकृत गोपीकृष्ण पराजुली र दानबहादुर पोखरेलसमेत हुन् भन्ने बुझिन आएको भन्ने समेत व्यहोराको जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्यायले मिति २०५६।१०।७ मा गरेको कागज ।

जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्याय, अशोकजंग राणा, युवराज पोखरेल, बालाकुमारी, दानबहादुर, पवित्रा पोखरेललाई चिन्दिन । उमेश मेरो साला नाताका हुन् । निजसँग १ वर्ष देखि भेटघाट छैन । गोपीकृष्ण पराजुलीलाई मालपोत अधिकृतको नाताले चिन्दछु । शकुन्तला चापागाई मेरो श्रीमती हुन्, तर कहाँ छन् मलाई थाहा छैन । जाहेरवालालाई ठगी भएको हो, तर को कसले ठगी गरे मलाई थाहा छैन । ठगी गर्नेमा मेरो संलग्नता छैन । म मिति २०५६।५।१५ देखि अफिसको कामले काठमाडौँ विभागमा गएको थिएँ । २०५६।५।२२ गते मात्र पुनः कार्यालयमा हाजीर भएको छु । श्रीमतीसँग भेट नभएको ५ महिना ८ दिन भयो । कसूरमा म निर्दोष छु । म काजमा

गएको भ्रमण आदेश नं. ३३ को भ्रमण आदेश पेश गरेको छु भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी महेश चापागाईंले मिति २०५६।१।२० गते मौकामा गरेको बयान कागज ।

विवादित जग्गाको पञ्चकृते मूल्याङ्कन भै मिति २०५६।१।२२ को मुचुल्का मिसिल सामेल रहेको ।

प्रतिवादी महेशकुमार चापागाईं लाई बेरुजु संपरीक्षण गर्न काजमा खटाएको भ्रमण आदेश र हाजीरी फारमको प्रतिलिपि क्षेत्रीय वाली संरक्षण प्रयोगशालाको पत्रसाथ प्राप्त भै मिसिल सामेल रहेको ।

जग्गाधनी काठमाडौं बस्ने विराटनगरको कुरा निजलाई थाहा नहुने अशोकजंग राणालाई थाहा भएपछि निजको योजनामा दिदी शकुन्तला चापागाईं, शा.अ. गोपीकृष्ण पराजुली मार्फत मुख्य रुपमा सेस्तामा हेरफेर गरी नक्कली धनीपूजा खडा गरेको र नक्कली जग्गाधनी खोज्ने काम दिदी शकुन्तलाकै पुरोहित युवराज पोखरेलले गरी अगाडि देखि नै ठगी गर्ने पूर्वयोजना बनाई काम गरेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ । साधारण निवेदनको भरमा प्रतिलिपि माग भन्दा बढी फोटो समेत टाँसी प्रमाणित गरी तत्काल धनीपूजा उपलब्ध गराउनु, शिवप्रसाद रिजाललाई जग्गा पास गर्दा पनि हतारहतार पास गर्न लगाउनुले पनि सो कुराको पुष्टि गर्दछ । जग्गाधनी नक्कली हो भन्ने कुरा उठी सकेपछि मैले दिदीलाई सोझा दिदीले असली हो भनी विश्वास दिलाउँदा विश्वासमा परेको थिए । जग्गा विक्री भएकोमा दिदी शकुन्तलाले मलाई कमीशन रु. २२,०००।- (बाईस हजार रुपैया) दिनु भएको थियो । जाहेरवालालाई ठगी भएको हो कमीशन लिईसकेपछि व्यवहार पाको हुनुपर्दथ्यो नभएकोमा मेरो समेत जिम्मेवारी छ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी उमेशकुमार नेपालले मौकामा गरेको बयान कागज ।

नक्कली जग्गाधनी र पूजा समेत खडा गरी जग्गा विक्री गरेको कुरा थाहा पाएपछि असली

जग्गाधनीको नातेदारबाट फोन नं. मागी जग्गाधनीलाई जग्गा विक्री गर्ने हो भनी सोझा निजले होइन भनेकोले हामीले तपाईंको जग्गा त यहाँ विक्री भैसक्यो भनी बुझेको कुरा बताएपछि असली जग्गाधनी यहाँ आएकी हुन । मालपोत कार्यलयमा काम गर्ने गोपीकृष्ण पराजुली र शकुन्तला चापागाईंले आफू काम गर्ने गरेको आफ्नो पहुँचको फाईदा उठाई युवराज पोखरेल, अशोकजंग राणा समेतको मिलेमतो र सहयोगमा नक्कली धनी र धनीपूजा समेत खडा गरी जाहेरवालालाई विक्री गरी ठगी गरेका हुन् सो सम्बन्धमा उमेश नेपाललाई सोझा दिदी शकुन्तलाले नक्कली होइन भनेकी छिन् भनी बताएको थियो भन्ने समेतको पुरुषोत्तम शर्माको मिति २०५७।१।२ को कागज ।

असली जग्गाधनीले मलाई काठमाडौंबाट फोन गरी नक्कली जग्गाधनी र पूजा खडा गरी जग्गा विक्री भएको सुन्नमा आएको छ बुझिदिनु पथ्यो भनेपछि म मालपोत कार्यालय मोठ शाखाको शकुन्तला चापागाईंलाई भेटी सोधपुछ गर्दा काठमाडौंबाट जग्गाधनी सरर आइन्, जग्गा पास गरी प्लेनमै हरर गईन्, सबै ठीक छ, हेर्नु पर्दैन भनी बताएकीले मैले विश्वास नमानी मोठ हेर्दा अर्कै मान्छेको फोटो टाँसी कीर्ते गरेको देखी कीर्ते भएकोले जग्गा रोकी पाउन निवेदन पनि दिएको थिएँ । शकुन्तला चापागाईं, गोपीकृष्ण पराजुलीले युवराज पोखरेलमार्फत् बूढी मान्छे, जग्गाधनी खडा गरी अशोकजंग राणा र महेश चापागाईंसमेतको मद्दत लिई पूर्व नियोजित योजनासँग जाहेरवाला शिवप्रसाद रिजाललाई रु. १० लाखमा विक्री गरी रुपैयाँ वाँडी खाएका हुन् । पछि महेश चापागाईंले जाहेरवालाको रकम फिर्ता दिने र असली जग्गाधनीलाई जग्गा फिर्ता गर्ने कुरा भएको थियो पछि कुरा नमिलाई महेश चापागाईं समेत फरार भएका हुन भन्ने समेत बुझिएका इश्वर कोइरालाले गरेको कागज ।

कि.नं. १२८ को जग्गा सस्तोमा विक्री हुँदैछ भन्ने सुनि बुझ्न आउँदा उक्त जग्गा नक्कली

जग्गाधनी खडागरी बिक्री भैसकेको कुरा सुन्नमा आयो । म र साथी पुरुषोत्तमले सोधपुछ गर्दा पिचरामा जग्गाधनीको आफन्त छ भन्ने थाहापाई उक्त जग्गा बिक्री गर्ने पनि होईन र बिक्री गरेको पनि छैन भन्ने जवाफ प्राप्त भएकोले ठगी गरी जग्गा बिक्री भएकोमा पूर्ण विश्वास भयो । सो कुरा उमेश नेपाललाई सुनाउँदा निजले सोही जग्गाधनीनै आएर पास गरेको हो भनी हामीलाई बतायो । शकुन्तला चापागाईले गोपीकृष्ण पराजुलीसँग मिलि नक्कली सेस्ता खडा गरेको र महेश चापागाईले युवराज पोखरेल मार्फत बूढी आईमाईलाई जग्गाधनी बनाउन लगाई अन्य प्रतिवादीहरूको सहयोग र संलग्नतामा ठगी गरेका हुन् । निजहरूले जाहेरवाला नभए अरुलाई पनि ठगी गर्ने थिए । संयोगले मात्र जोहेरवाला परेका हुन् भन्ने समेत व्यहोराको विष्णु के.सी. को मौकामा भएको कागज ।

अनुसन्धानको सिलसिलामा संकलित सबूद प्रमाणको आधारमा प्रतिवादीहरूको बीचको पारस्परिक परिपञ्चबाट रोहिणीकुमारी उपाध्याय नाउँको जिल्ला मोरङ, विराटनगर नगरपालिका, वडा नं. १० हाल वडा नं. १५ को कि.नं. १२८ को ज.वि. ०-२-० जग्गा बालाकुमारी पोखरेल आफू स्वयं उक्त जग्गाको धनी रोहिणीकुमारी उपाध्याय बनी अन्य प्रतिवादीहरूको परिपञ्चमा बालाकुमारीलाई नक्कली रोहिणीकुमारी बनाई निज नै जग्गाधनी हो भनी जाहेरवाला शिवप्रसाद रिजाललाई विश्वासमा पारी उल्लिखित जग्गाको राजीनामा लिखत खडा गरी मिति २०५६।५।१८ गतेको दिन राजीनामा पारीत गरी एकाको नाउँको जग्गा शिवप्रसाद रिजाललाई हक हस्तान्तरण गरेको राजीनामा खडा गरी जाहेरवालालाई रु. १० लाख जग्गाको मूल्य भनी लिई खाई जाहेरवालालाई ठगी गरेको अपराध प्रमाणित हुन आएकोले प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेलले आफ्नो नाम ढाँटी रोहिणीकुमारी उपाध्याय बनी प्रतिवादी युवराज पोखरेल, प्रतिवादी शकुन्तला चापागाई र

प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीको सहयोग र प्रत्यक्ष संलग्नतामा प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेललाई विराटनगर १५ कि.नं. १२८ को ज.वि. ०-२-० जग्गाको जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्याय बनाई सोहीअनुसारको सेस्ता तयार गरी गराई तथा दानबहादुर पोखरेलले आफ्नो नाम ढाँटी रामप्रसाद उपाध्याय बनी र पवित्रा पोखरेलले आफ्नो नाम ढाँटी कविता उपाध्याय बनी र अन्य प्रतिवादी महेश चापागाई, अशोकजंग राणा, उमेशकुमार नेपालले कि.नं. १२८ को ०-२-० जग्गाको धनीपूजाको फोटो टाँसिएको बालाकुमारी पोखरेल नै जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्याय हुन् भनी सोहीअनुसार जाहेरवालालाई विश्वास हुने व्यवहार गरी सबै प्रतिवादीहरूले भूठा कुरालाई सद्धे हो भनी आफ्नो हक नपुग्ने रोहिणीकुमारी उपाध्यायको नामको कि.नं. १२८ को ०-२-० जग्गा जाहेरवाला शिवप्रसाद रिजाललाई भुक्त्यान गफलतमा पारी धोका दिई निजबाट रु. १० लाख लिई उक्त जग्गा बिक्री गरी सोबापतको १० लाख रुपैयाँ प्रतिवादीहरूले आ-आफूले लिई खाई ठगी गरेको भन्ने कुरा स-प्रमाण देखिन आएकोले प्रतिवादी शकुन्तला चापागाई, प्रतिवादी युवराज पोखरेल, बालाकुमारी पोखरेल, दानबहादुर पोखरेल, पवित्रा पोखरेल, महेश चापागाई, अशोकजंग राणा, उमेशकुमार नेपाल, गोपीकृष्ण पराजुलीलाई मुलुकी ऐन, ठगी महलको १ नं. र २ नं. को कसूरमा सोही महलको ४ नं.बमोजिम सजाय हुन तथा जाहेरवाला शिवप्रसाद रिजालबाट लिए खाएको बिगो रु १० लाख सबै प्रतिवादीहरूबाट दिलाई भराई पाउनको साथै मालपोत कार्यालयबाट पारीत मिति २०५६।५।१८ को राजीनामा कच्चा ठहरी जग्गा हस्तान्तरण सम्बन्धी कार्य पाको हुन नसकेकोले सोबापत जाहेरवालालाई लिएको राजश्व रु. ८०,०००।- निजलाई फिर्ता दिने व्यवस्था हुन फरार रहेका प्रतिवादी दानबहादुर पोखरेल, शकुन्तला चापागाई, गोपीकृष्ण पराजुली, युवराजत पोखरेल, अशोकजंग राणा हाजीर जमानीमा

छोडिंकी बालाकुमारी पोखरेल र पवित्रा पोखरेललाई अदालतबाटै समाप्तवान जारी गरी बुझिपाउन अभियोग पत्र प्रस्तुत गरिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग पत्र ।

जाहेरवाला शिवप्रसाद रिजाल, प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेल, पवित्रा पोखरेल, दानबहादुर पोखरेल, युवराज पोखरेल, अशोकजंग राणालाई चिन्दिन । गोपीकृष्ण पराजुलीलाई मालपोत अधिकृतको हैसियतले सामान्य चिनेको हुँ । शकुन्तला चापागाईं श्रीमती र उमेश नेपाल साला नाताका हुन् । म क्षेत्रीय बाली संरक्षण प्रयोगशाला विराटनगरको सहलेखापाल भएकोले कार्यालयको बेरुजु हेर्न र तलवी प्रतिवेदन पारीत गर्न मिति २०५६।५।१५ गते काठमाडौं गै २०५६।५।२२ गते फर्किएको हुँ । मैले मिति २०५६।५।१८ गतेका दिन साविक विराटनगर १० हाल १५ को कि.नं. १२८ को ज.वि. ०-२-० जग्गा को कसले के कसलाई के कस्तो परिवन्दबाट खरीद विक्री गरे मलाई केही थाहा छैन । सो जग्गा खरीद विक्रीको कुरा समेत मेरो अगाडि भएको छैन । मलाई लगाएको आरोप जाहेरी व्यहोरा कपोलकल्पित मनगढन्त हुन् । अन्य प्रतिवादीले कीर्ते मानिस खडा गरी ठगी गरे गरेनन् मलाई थाहा छैन । मेरो समेत सहमतिबाट कीर्ते मानिस खडा गरी जग्गा पास गरी शिवप्रसाद रिजाललाई दिएको होइन । मउपर एउटै विषयमा पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा भ्रष्टाचार मुद्दा चली मबाट रु. ३०,०००/- धरौट मागी तारिखमा छुटिसकेको हुँदा सोही विषयमा यो मुद्दा लगाएको हुँदा मलाई सजाय हुने होइन सफाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी महेशकुमार चापागाईंले शुरु अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईं दिदी, महेश चापागाईं भिनाजु नाताको हुनुहुन्छ । शिवप्रसाद रिजाल, गोपीकृष्ण पराजुली, अशोकजंग राणालाई चिन्दछु । प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेल, पवित्रा पोखरेल, युवराज पोखरेललाई मिति २०५६।५।१८

गते मालपोत कार्यालय मोरङमा जग्गा पास गर्ने सिलसिलामा परिचय चिनजान भएको हो । जाहेरवालासँग मालपोत कार्यालय मोरङमा जग्गा पास गर्ने सिलसिलामा परिचय चिनजान भएको हो । जाहेरवालासँग मालपोत कार्यालय मोरङको प्राङ्गणमा भेट भै जग्गाधनी प्रमाणपूर्जाको फोटोकपी मलाई दिई यो जग्गाको मोठ फाँटमा गई यो जग्गाको मोठ सेस्ता हेर्न आएको हेरिदिनु होस् भनी फोटोकपी दिँदा दिदीले फोटोकपी हेरी भित्र फाँटमा बोलाउनु भयो । यो जग्गाको जग्गाधनी हाम्रो पुरोहित युवराजलाई प्रमाणपूर्जाको नक्कल माग गरी लानु भएको हो । जग्गाधनी युवराज पोखरेलसँगै हुनुपर्दछ भन्नु भएकोले जाहेरवालालाई सोही कुरा बताई दिएँ । त्यसको ३ दिनपछि दिदी शकुन्तलाले ४ बजे निजलाई फोनमा कुरा गर्दा युवराजसँग जग्गाधनी छन् र जग्गा लिने भए शिवप्रसाद रिजाललाई लिएर विहान म कहाँ आउन भन्नु भएकोले बेलुकै जाहेरवालालाई सो कुरा सुनाई विहान दुई जना शकुन्तलाकोमा जाँदा दिदी भिनाजु मात्र हुनु हुन्थ्यो । जग्गाधनी खोईत भनी सोद्धा दिदीले युवराजसँग आउँदैछन् भन्नु भयो । १० मिनेट पछि युवराज मात्रै पुगेकोले जग्गाधनीबारे सोद्धा आउँदैछन् भनेकोले समयसम्म पनि नआएकोले जग्गाधनी लिन युवराज गएर २० मिनेट जति पर्खदा युवराज नआएकोले जाहेरवाला र म मोटरसाइकलमा चढी युवराजको घरतर्फ जाँदै गर्दा बाटोमा भेटभै जग्गाधनी र निजको छोरा रामप्रसाद भनी परिचय भएपश्चात जग्गा आफूले बकस पाएको र छोरालाई जापान पठाउन विक्री गर्न लागेको कुरा रामप्रसादले बताएकोले सेस्ता अनुशार नाम मिलेकै देखी जग्गाको दरदाम रु.१० लाख तय गरी छोराको नागरिकता माग्दा काठमाडौंमा रहेको बताएकोले नागरिकता हेर्ने भनेपछि नागरिकता लिन काठमाडौं जान भनी जाहेरवाला र मसँगबाट रु. ३०००/- लिई गएका पछि फोनबाट दिदी शकुन्तलालाई युवराज काठमाडौंबाट नागरिकता लिई आए

नआएको बुभ्दा भोलि विहान आइपुग्दछन्, शुक्रबार नै पास गर्नु पर्दछ, सोही कुरा शिव रिजाललाई भन्नु भएको हुँदा शिवप्रसाद रिजाललाई सो कुरा बताई २०५६।१९८ गते विहान जाहेरवाला र म युवराज पोखरेलको घरमा जाँदा निज थिएनन्, काठमाडौँबाट विहान ४ बजे आइपुगेको हुँदा सो कुरा श्रीमतीले बताए पछि युवराजलाई शकुन्तलाकोमा पठाई दिनु भनी हामी गयौं । जग्गासम्बन्धी गफ हुँदाहुँदै युवराज आई जग्गा आजै पास गर्ने भनेकोले रकम जम्मा गर्ने बैंक वारेमा रा.वा.बैंक विराटनगर शाखामा जम्मा गर्ने सहमति भै दिउँसो मालपोत कार्यालयमा राजीनामा फारम भरी मोठ भिडाउने काम सकेपछि सनाखत गर्न मालपोत अधिकृत गोपीकृष्ण पराजुलीकोमा गई सनाखत भैसकेपछि रामप्रसादको नाममा खाता खोली रु.५ लाख ७५ हजार जम्मा गरी ४ लाख २५ हजार मालपोत अधिकृतको टेबुलमै गनी रामप्रसादलाई दिई बाँकी काम मालपोतबाट भएको हो । सो काम गरेबापत पास गरेको दिन ५ हजार पछि १७ हजार गरी रु.२२,०००।- मलाई दिदी शकुन्तलाले दिनु भएको हो । बनाबटी जग्गाधनी छोरा बुहारी हुन भन्ने थाहा नपाई जग्गाधनी सद्धे हुन् भन्ने दिदी भिनाजु र युवराज पोखरेलको विश्वासमा परी आफूले सक्नेसम्म सहयोग गरेको हुँ । कीर्ते मानिस खडा गरी जग्गा पास भएको १०/१२ दिनपछि थाहा पाएको हुँ । म समेतले कीर्ते मानिस खडा गरी जग्गा पास भएको १०/१२ दिनपछि थाहा पाएको हुँ । म समेतले कीर्ते मानिस खडा गरी ठगी गरेको होइन । सही व्यक्ति नै होला भन्ने विश्वासमा परी जग्गा खरीद विक्री गर्ने काममा सहयोग पुऱ्याएको हुँ । जग्गा खरीद विक्रीको कुरा हुँदा भिनाजु महेश चापागाईको पनि उपस्थिति थियो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी उमेशकुमार नेपालले शुरु अदालतमा गरेको वयान ।

प्रतिवादी उमेशकुमार नेपालले अदालतमा वयान गर्दा समेत पीडितलाई ठगी गरिएको रहेछ,

मलाई सबै कुरा थाहा नभएकोले त्यस्तो काम मैले गरेको हुँ काम गरेबापत शकुन्तला चापागाईबाट दुई पटक गरी रु. १७,०००।- र रु.५,०००।- गरी रु. २२,०००।- लिएको हुँ भनी जसको काम गरी दिएको हो उवाट नभई अन्य मानिसबाट रुपैयाँ लिए खाएको कुरामा समेत सावित भै कसूरलाई अन्यथा भनी भन्न नसकेकोले र मौकामा बुभिएका प्रेम बस्नेत, ईश्वर कोइराला, विष्णु खतिवडा, पुरुषोत्तम शर्मा, रोहिणीकुमारी उपाध्याय, टंकप्रसाद पोखरेल, देवीप्रसाद बास्तोला समेतले गरिदिएको मौकाको कागज हेर्दा यी प्रतिवादीसमेत मिली ठगी गरेको कुरा थाहा हुन आयो भनी स्पष्ट रुपमा लेखाई दिएको अवस्था समेत हुँदा हालसम्म संकलित तत्काल प्राप्त प्रमाणहरूको आधारमा निजले आरोपित कसूर गरेनन् होला भनी भन्न सकिने अवस्थाको अभाव रहेकोले निजको कसूर गर्नमा रहेको भूमिका समेतलाई मध्यनजर राखी अ.व. ११८(५) बमोजिम नगद रु.३,००,०००।- (तीनलाख रुपैया) धरौटी वा जेथा जमानी दिए लिई दिन नसके थुनुवा पूर्जा दिई थुनामा राख्न पठाउनु भन्ने मिति २०५७।१।१३ को मोरङ जिल्ला अदालतको थुनछेक आदेश अनुशार धरौट जमानत राख्न नसकी प्रतिवादी उमेश नेपाल थुनामा बसेको रहेछ ।

प्रतिवादी युवराज पोखरेल बाहेकका प्रतिवादीहरू कसैलाई पनि म चिन्दैन । जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्यायलाई राम्ररी चिन्दछु । विवादित कि.नं. १२८ को जग्गामा म ०५२/०५३ साल देखि भाडामा बस्दै आएको छु । पहिला मैले भाडामा लिई बसेको कि.नं. १२८ को ज.वि. ०-२-० जग्गा विक्री हुनु भन्दा अगाडि मलाई कुनै जानकारी थिएन । जग्गा विक्री भएको कुरा मैले काठमाडौँमा नै हल्ला सुनेको हुँ । मैले अभियोग दावीबमोजिमको कुनै कसूर गरेको छैन । मउपरको पोल उजुर सरासर भूठा हो । अभियोग मागदावीबमोजिम सजाय पाउनुपर्ने होइन सफाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी अशोक प्रताप राणाको शुरु अदालतमा भएको वयान ।

जाहेरवालालगायतका प्रतिवादीहरूलाई चिन्दिन । प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईं मालपोत कार्यालय मोरङको भूतपूर्व खरिदार भएकोले निजलाई चिन्दछु । रोहिणीकुमारी उपाध्यायलाई म चिन्दिन । रोहिणीकुमारीको धनीपूजाको नक्कल पाऊँ भन्ने निवेदन मिति २०५६।४।२ मा परेको भन्ने कुरा थाहा भयो । त्यसमा मैले तोक आदेश गरेको छैन । प्रमुख मालपोत अधिकृत शशिनारायण दासले आदेश गर्नु भएको छ । सक्कल नागरिकता पेश भएकोमा मन्त्रपरिषद्को निर्णयअनुसार फोटो टाँस गरी प्रमाणित गरी नक्कल दिएको हो । म ठगीलगायतका कुनै पनि अपराधजन्य क्रियाकलापमा संलग्न छैन । मैले पेश भएको नागरिकताको आधारमा नक्कल प्रमाणित गरी दिएको हुँ । मैले वद्विनियत चिताएको छैन । यस कुरामा म विलकुल अनभिज्ञ र निर्दोष छु । रु. १०,००,०००।- (दशलाख रुपैया) थैली कायम गरी ऋणी धनीको सही सनाखत साक्षी र संरक्षकको समेत सनाखत सहिछाप रजिष्ट्रेशन फाँटमा गराई सो को लाग्ने राजश्व रु. ८०,०००।- असूल गरी तहतह फाँटवाला तहरिर समेतले दस्तखत गरी रीत पुऱ्याई मेरो टेबलमा पेश गरेको लिखतमा मैले ऋणी धनी दुवै थरलाई मञ्जूर छु, छैन लेनदेन भयो भएन भनी सोधनी गरी लेनदेन मञ्जूर छु भनेकाले दस्तखत गरी दिएको हुँ । मैले तमसुक पट्याई टेबुलमा राखी रुपैयाँ जम्मा गरेर आउनु भनी कुनै कुरा भनेको होइन । कानून विपरित अपराधजन्य कुनै पनि काम कुरा गरेको छैन । न त मैले कसैलाई ठगेको छु । न त कसैलाई ठग्ने नियत राखेको छु । मैले तत्काल पेश भएको प्रमाणअनुरूप प्रचलित कानून मालपोत अधिकृतको पदिय जिम्मेवारी पूरा गरेको हुँ । प्रस्तुत अभियोग पत्र फरेवयुक्त भूठा लाञ्छना मात्र हो भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीले शुरु अदालतमा गरेको वयान ।

जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्यायलाई चिनेको छैन । अभियोग पत्रमा उल्लेख गरेको सम्पूर्ण विवरण भूठा हो । सो वारदातमा म संलग्न छैन ।

मैले कुनै कसूर गरेको होइन । मुद्दाको स्थिति हेर्दा पहिले नै सजाय गराउने अठोट गरी गोश्वारा रुपमा दोषारोपण गराई काम कारवाही चलाएको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दा मउपरमा चलन सक्ने नै होइन अभियोग पत्रमा उल्लिखित कुनै पनि कसूर मैले नगरेको हुँदा अभियोग दावीबमोजिम मलाई कुनै सजाय हुनुपर्ने होइन म निर्दोष छु भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईंको अदालतसमक्ष भएको वयान ।

प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेलको मृत्यु भइसकेको भन्ने जिल्ला प्रहरी कार्यालय मोरङको च.नं. २६३४ मिति २०५७।८।२० को पत्रबाट जानकारी प्राप्त भै आएको रहेछ ।

प्रतिवादी युवराज पोखरेलको नाउँको म्याद मिति २०५७।२।११ मा र प्रतिवादी दानबहादुर पोखरेलको म्याद २०५७।३।१० मा घरदैलामा तामेल भएकोमा निजहरू म्यादभित्र उपस्थित नभै फरार रहेका रहेछन् ।

प्रतिवादी पवित्रा पोखरेलका नाउँको म्याद मिति २०५८।१।५ मा बेपत्ता तामेल भै आएकोले अर्को वतन भए खुलाई पठाउन आदेशानुसार लेखी पठाएकोमा निजको अभियोग पत्रमा उल्लिखित वतन बाहेक अर्को वतन नभएको भन्ने जानकारी भै आएको रहेछ ।

वादी प्रतिवादीका तर्फका साक्षीहरूको बकपत्र भै मिसिल सामेल रहेको रहेछ ।

प्रतिवादीहरूले अभियोग माग दावीबमोजिमको कसूर गरेको ठहर्छ । सो ठहर्नाले प्रतिवादीमध्येकी बालाकुमारीको मृत्यु भै सकेको भन्ने मिसिलबाट देखिँदा निजका हकमा केही बोली रहनु परेन । अन्य प्रतिवादीहरूको हकमा ठगी गरेको रकम यो यसले यति खाएको भन्ने मिसिल प्रमाणबाट खुल्न नआएको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई जनही १ वर्षका दरले कैद सजाय र बिगोबमोजिम दामासाहीको हिसाबले जरीवाना हुने र दामासाहीको हिसाबले अभियोग माग दावीबमोजिमको बिगो जाहेरवालालाई भराई दिने ठहर्छ । फेरारी प्रतिवादी

पवित्रा पोखरेलको हकमा वेपत्ते म्याद तामेल भएको र निजलाई वादी पक्षले उपस्थित गराउन समेत नसकेको हुँदा फेला परेका बखत कारवाही हुने नै हुँदा हाल निजको वारेमा पनि बोली रहनु परेन भन्ने शुरु मोरङ जिल्ला अदालतको मिति २०६०।३।३० को फैसला ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) विपरीत दोहोरो मुद्दा चलाएको मुलुकी ऐन, अ.व. २९(८) बमोजिम मुद्दा दर्तासम्म मात्र गर्न पनि पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा दर्ता गर्नुपर्नेमा सो नगरी अधिकारक्षेत्रबाहिर गई मुद्दा दर्ता गरी फैसला भएको र राष्ट्रसेवक कर्मचारीलाई र अन्य प्रतिवादीहरू भए अरुलाई समेत मुद्दा चलाउनु पर्दा पुनरावेदन अदालतमा मात्र मुद्दा दर्ता गर्नुपर्ने व्यहोराको सर्वोच्च अदालतबाट विभिन्न मुद्दाको नजीरबाट पुष्टि र प्रमाणित भइरहेको अवस्थामा मेरो भएका र देखिएका प्रमाण समेतको कुनै वास्तै नगरी शुरुवाट भएको फैसला खारेज एवं उल्टी बदर गरी वादीका भूठा एवं फरेबयुक्त आरोप एवं गैरकानूनी तथा कानूनको रीत एवं मर्यादा समेतको पालना नगरी दर्ता गरिएको अभियोग पत्र तथा मलाई सजाय, दण्ड जरीवाना तथा बिगो समेत भराउने भनी गरेको फैसलाबाट फुर्सद गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी महेशकुमार चापागाईको पुनरावेदन जिकीर ।

मैले ठगी भएको भनिएको रकम लिए खाएको वा मैले बुझेको भन्ने कसैले पनि अभियोग लगाउन सकेको छैन, रजिष्ट्रेशन लिनु दिनु गर्दाको अवस्थामा मेरो संलग्नता भएको पुष्टि प्रमाणित छैन । जाहेरवालाकै भूठो कथन हेर्दा पनि बैकमा पैसा लिन गएको वा जाहेरवालाले मेरो हातमा पैसा दिएको भन्न कथनसम्म गर्न नसकेको अवस्थामा मलाई समेत सजाय दण्ड जरीवाना तथा बिगो समेत भराउने भनी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले सो फैसला उल्टी बदर गरी भूठा अभियोग दावीबाट अलग फुर्सद गरिपाउँ

भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईको पुनरावेदन जिकीर ।

ठगीको कायमी बिगो बराबर नै सबै प्रतिवादीहरूलाई जरीवाना गर्नुपर्नेमा बिगोको दामासाहीले जरीवाना गर्ने गरेको फैसला मिलेको छैन, प्रतिवादी पवित्रा पोखरेलका हकमा बुझिएसम्मका प्रमाणहरूको आधारमा इन्साफ गरिनुपर्नेमा नगरी निजको हकमा फेला परेका बखत कारवाही गर्ने भनी शुरुवाट भएको फैसला अ.व. ११२ नं. समेतको प्रतिकूल छ, अतः प्रतिवादीउपरको कसूर ठहर नगरी निजबाट ठगी गरिएको बिगो भराई दिने भन्ने फैसला बूँदा नै त्रुटिपूर्ण हुँदा सो हदसम्म उक्त फैसला बदर गरी प्रतिवादीको नाममा अ.व. ११२ नं. को रीत पुऱ्याई म्याद तामेल गरी निजका हकमा समेत माग दावीको कसूर ठहर गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकीर ।

भ्रष्टाचार मुद्दाका जाहेरवाला रोहिणीकुमारीको छोरा इन्दुकुमारको सो मुद्दाको बकपत्रले मेरो अपराधमा संलग्नता नभएको र शुरुमा मउपर उजूर नगरेको अवस्थामा जग्गा बहालमा लिई बस्दैमा अपराधी ठान्नु न्यायको रोहवाट नमिल्नेमा शुरुवाट मलाई समेत सजाय गरेको शुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले सो फैसला उल्टी बदर गरी मलाई अभियोगबाट अलग फुर्सद गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी अशोकप्रताप राणाको पुनरावेदन जिकीर ।

लिखत पारीत गर्ने सम्बन्धमा मैले अन्यथा वा पदीय दायित्वविपरीत कार्य गरेको छैन, मैले जग्गाको मूल्यबापतको रकम बैकमा जम्मा गराएको भन्ने नितान्त निराधार कुरा हो, मैले बैकमा पैसा जम्मा गर्न लगाउनुपर्ने कुनै कारण नभएको नरहेको स्थितिमा म समेतलाई सजाय गर्ने गरी शुरुवाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले सो फैसला उल्टी बदर गरी मलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिलाई पाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीको पुनरावेदन जिकीर ।

यसमा पुनरावेदक प्रतिवादीमध्येका गोपीकृष्ण पराजुली र शकुन्तला चापागाई सरकारी कर्मचारी भएको देखियो र प्रस्तुत मुद्दाको विषयवस्तु पनि अड्डासम्बन्धी काम कुरासँग नै जोडिएकोबाट अ.वं. २९(८) नं. को प्रावधानको सन्दर्भमा क्षेत्राधिकारसम्बन्धी प्रश्न उपस्थित भै र प्रतिवादीहरूलाई बिगोको दामासाहीले जरीवाना गर्ने गरेको शुरुको फैसला फरक पर्ने देखिँदा छलफल निमित्त अ.वं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी भिकाउने प्रयोजनार्थ हाजीर रहेका प्रतिवादीहरूलाई र पुनरावेदन सरकारी वकील कार्यालय, विराटनगरलाई समेत जानकारी दिई अन्य प्रतिवादीहरूको हकमा म्याद जारी गरी नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

मूलतः एउटै विषयमा दुई अलग मुद्दा परी कारवाही हुनसक्ने हो होइन र दोहोरो खतराको सिद्धान्त आकर्षित हुने नहुने के हो भन्ने मूल प्रश्नमा नै व्याख्या भै सोको टुङ्गे लागेपछि मात्र प्रस्तुत मुद्दामा कारवाही गरिनु उपयुक्त देखिएको हुँदा उक्त भ्रष्टाचार मुद्दा सर्वोच्च अदालतबाट किनारा भएपछि जगाई कारवाही किनारा गर्ने गरी प्रस्तुत मुद्दा अ.वं. १२ नं. बमोजिम मुलतवीमा राखी दायरीबाट लगत कट्टा गर्नु र प्रस्तुत आदेशको प्रतिलिपि सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा पठाई कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

यसमा प्रस्तुत मुद्दा यस अदालतको मिति २०६६।४।२७ को आदेशानुसार मुलतवी रहेकोमा सर्वोच्च अदालतको मिति २०६६।९।२१।३ को आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दा कारवाहीको लागि मुलतवी जगाई दिएको छ । मूल दायरीमा दर्ता गरी प्रस्तुत मुद्दा मुलतवी रहँदाका अवस्था हाजीर रहेका प्रतिवादीहरूमध्ये प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुली, प्रतिवादी महेश चापागाई र प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईलाई सर्वोच्च अदालतबाट नै तारिख तोकी पठाएको हुँदा निजहरू बाहेक प्रतिवादी अशोकप्रताप

राणलाई ७ दिने म्याद दिई भिकाई हाजीर भए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०६६।१०।१३ को आदेश ।

प्रतिवादी पवित्रा पोखरेलको हकमा मुद्दा तामेलीमा राख्ने ठहर भै सकेपछि निजबाट बिगो भराउ हुन नसक्नेमा शुरु मोरङ जिल्ला अदालतले निजबाट समेत बिगो भराउने गरी गरेको फैसला र जरीवानाको हकमा प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेलेको मृत्यु भएकोले निजलाई जरीवाना माफ हुने भए पनि निजलाई समेत दामासाहीले जरीवाना गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम नगरी प्रतिवादी बालकुमारी पोखरेलबाहेक सातजना प्रतिवादीहरूलाई मात्र दामासाहीले जरीवाना गर्ने गरी शुरु मोरङ जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६०।३।२० को फैसला सो हदसम्म मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी हुने ठहर्छ । सो हदसम्म पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्दैन भन्ने समेत पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०६७।१।१३ को फैसला ।

म पुनरावेदक मालपोत कार्यालय मोरङको तत्कालीन अवस्थाको मालपोत अधिकृत थिएँ । मेरो सेवाको सुरक्षा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५७(१) ले गरेको छ । कुनै निजामति कर्मचारीलाई आफ्नो ओहोदाको कर्तव्य सम्भन्धी गरेको कुनै सरकारी कामको सम्बन्धमा मुद्दा चलाउन अख्तियारवालाको अनुमति प्राप्त भएको हुनुपर्छ भन्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था रहेकोमा सोअनुरूप मलाई प्रस्तुत मुद्दा चलाउदा अनुमति लिइएको छैन । यस्तो अवस्थामा पुनरावेदन अदालतबाट शुरु फैसला सदर गर्ने क्रममा ठगी जस्तो कार्य ओहोदाको कर्तव्य पालना सम्भन्धी गरेको काम हो भन्न मिल्दैन भनी गलत तर्क लिइएको छ । मिति २०५६।५।१८ मा पारीत भएको विवादित लिखतमा मैले मालपोत अधिकृतको हैसियतले आफ्नो कार्यकक्षमा बसी सही गरेको हुँ । सम्पूर्ण कार्यविधि प्रक्रिया पूरा भएपछि मात्र मेरो सही भएको हो । साथै प्रस्तुत

मुद्दा अ.वं. २९(८)बमोजिम पुनरावेदन अदालतमा दायर गर्नुपर्नेमा सो नभई अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटि समेत हुन गएको छ। अर्को तर्फ जाहेरवालाको भनिएको बिगो कुन माध्यमबाट मैले के कति रकम लिएको हो सो कुरा स्वयं जाहेरवालाले खुलाउन नसकेको अवस्थामा शंकाको भरमा अपराधी ठहर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो बदर गरी भ्रूठा दावीबाट सफाई पाऊँ भन्ने प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीको पुनरावेदन पत्र।

विवादित कि.नं. १२८ को जग्गा जाहेरवाला शिवप्रसादले लिने निर्णय गर्नु अगाडि त्यस्तो जग्गा घटी बढी के छ त्यसको फिल्ड चेकजाँच गर्नुपर्नेमा गरेका छैनन्। सो जग्गा भाडामा लिई बस्ने म पुनरावेदकसँग निज जाहेरवालाले जग्गा लिनु अगाडि सम्पर्क पनि गरेका छैनन्। मसँग प्रत्यक्ष सम्पर्क भएको भए मैले सबै कुरा बताई दिने थिएँ। सो केही नगरी जग्गा खरीद गरी लिइसके पछि गलत तरिकाले लिएको जग्गाउपर मुद्दा पर्ने स्थिति उत्पन्न भएपछि आफ्नो कम्जोरी ढाकछोप गर्नका लागि मउपर समेत जाहेरी दिइएको छ। मउपर दिइएको जाहेरी व्यहोरा अन्य प्रमाणबाट पुष्टि हुन सकेको छैन। केवल जाहेरी व्यहोराकै आधारमा मलाई समेत ठगीमा संलग्न भएको भनी सजाय गर्ने गरेको शुरु तथा पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट भएको फैसला फौजदारी न्यायका मान्य सिद्धान्त समेतको प्रतिकूल भई त्रुटिपूर्ण हुँदा सो उल्टी गरी सफाई पाऊँ भन्ने प्रतिवादी अशोकप्रताप राणाको पुनरावेदन पत्र।

म पुनरावेदक एक निजामती कर्मचारी हुँ। मउपर प्रस्तुत मुद्दा चलाउनु अगाडि निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५२(२) र सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १८(४) बमोजिम अख्तियारवाला वा विभागीय प्रमुखबाट अनुमति लिनुपर्नेमा सो नलिई मुद्दा दायर गरिएको छ। त्यस्तै प्रस्तुत मुद्दा मुलुकी ऐन, अ.वं. २९(८) नं.बमोजिम पुनरावेदन अदालतबाट शुरु कारवाही

हुनुपर्नेमा सो नभई अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटिसमेत भएको छ। साथै एउटै विषयवस्तु र कसूरमा विशेष अदालत काठमाडौँमा भ्रष्टाचार मुद्दामा अभियोग दायर भई सो अदालतबाट मलाई समेत सजाय गर्ने फैसला भई सकेपछि पुनः प्रस्तुत मुद्दामा पनि मुद्दा चलाई सजाय गर्ने गरिएको शुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला नेपालको अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४(२) र वर्तमान नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा २४(६) वितरीत भई त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी बदर गरी भ्रूठा अभियोग दावीबाट फुसंद पाऊँ भन्ने प्रतिवादी महेश चापागाईको पुनरावेदन पत्र।

म पुनरावेदक एक निजामती कर्मचारी हुँ। मउपर प्रस्तुत मुद्दा चलाउनु अगाडि निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५७(२) र सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १८(४) बमोजिम अख्तियारवाला वा विभागीय प्रमुखबाट अनुमति लिनुपर्नेमा सो नलिई मुद्दा दायर गरिएको छ। त्यस्तै प्रस्तुत मुद्दा मुलुकी ऐन, अ.वं. २९(८) नं.बमोजिम पुनरावेदन अदालतबाट शुरु कारवाही हुनुपर्नेमा सो नभई अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटि समेत भएको छ। साथै एउटै विषयवस्तु र कसूरमा विशेष अदालत काठमाडौँमा भ्रष्टाचार मुद्दामा अभियोग दायर भई सो अदालतबाट मलाई समेत सजाय गर्ने फैसला भई सकेपछि पुनः प्रस्तुत मुद्दामा पनि मुद्दा चलाई सजाय गर्ने गरिएको शुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा १४(२) र वर्तमान नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा २४(६) वितरीत भई त्रुटिपूर्ण छ। साथै हाकिमको तोक लागेपश्चात मन्त्री परिषद्को निर्णय, विभागिय परिपत्र एवं हाकिमको निर्देशनबमोजिम आज्ञाकारिता पूर्वक सेस्तामा जे देखियो सोही कुराको सक्कलबमोजिम नक्कल प्रतिलिपि इमानदारी साथ असल नियतले तयार पारी पेश सम्म गरेको कार्य नेपाल कानून व्याख्या सम्बन्धी

ऐन, २०१० को दफा २(ज) समेतबाट कसूर गरेको नमानिने अवस्थामा सोको विपरीत मलाई ठगीको अभियोगमा कसूरदार ठहराई सजाय समेत गर्ने गरेको शुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले सो उल्टी बदर गरी भूठा अभियोग दावीबाट फर्सद पाऊँ भन्ने प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा लगाउको भ्रष्टाचार मुद्दाको फैसलामा बिगोको हकमा यिनै प्रतिवादीसमेत उपर मोरङ जिल्ला अदालतमा चलेको फौ.नं. ३०० को ठगी मुद्दाको फैसलाबमोजिम हुने नै हुँदा यसमा केही विचार गर्नु परेन भनी उल्लेख भई रहेको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा सोही मुद्दासँग सीधै सम्बन्ध रही अन्तर्प्रभावी समेत देखिनाले र सो मुद्दामा विपक्षी भिकाउने आदेश भई रहेको परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत मुद्दामा पनि छलफल निमित्त अ.वं. २०२ नं.बमोजिम प्रत्यर्थी वादीलाई भिकाई आएपछि वा अवधि नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७.८.१७ को आदेश ।

सरकारी कर्मचारी समेत संलग्न भई निजहरूले सरकारी कर्मचारीको हैसियतबाट गरेको काम कारवाहीबाट उठान भएको विषयमा निजहरूउपर समेत चलेको प्रस्तुत ठगी मुद्दाको अभियोग पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा दर्ता हुनुपर्ने हो वा मोरङ जिल्ला अदालतमा नै सो मुद्दा दर्ता गरी त्यसउपर शुरु कारवाही र किनारा हुन सक्ने हो सो विषयमा त्यसको विवेचना गरी सिद्धान्त कायम गरी विवादको दीर्घकालीन समाधान गर्नु उचित देखिएको तथा यसै लगाउको फौ.पु.नं.३७६१ समेतको भ्रष्टाचार मुद्दामा आजै भएको फैसलामा उल्लिखित आधार प्रमाणसमेतबाट प्रस्तुत मुद्दामा उठेको जटिल कानूनी प्रश्नको निरोपण बढी माननीय न्यायाधीश भएको इजलासबाट भई सिद्धान्त प्रतिपादन हुन उपयुक्त देखिँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दाको संयुक्त इजलासको दायरीको लगत कटा गरी पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने समेत

व्यहोराको यस अदालत, संयुक्त इजलासको मिति २०६८.१.२७ को आदेश ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट भएको फैसलासहितको मिसिल अध्ययन गरी प्रतिवादीहरूका तर्फबाट दायर गरिएको पुनरावेदन पत्र समेतको अध्ययन गरियो । मुद्दा सुनुवाइका सिलसिलामा पुनरावेदक/प्रतिवादीहरू महेश चापागाई र शकुन्तला चापागाईका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रामप्रसाद भण्डारी सम्भवले बालाकुमारी र पवित्रासँग जीरह गर्ने मौका प्रदान गरिएन, त्यस्ता कथनले प्रामाणिक महत्व राख्दैनन् । प्रतिवादीहरूले सफाई पाउनु पर्दछ भनी बहस गर्नु भएको थियो ।

प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सापकोटाले प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुली मालपोत कार्यालयका प्रमुख पनि होइनन् । मालपोत कार्यालयका प्रमुखको तोक लागेर प्रक्रिया प्रारम्भ भएको र जग्गाधनी प्रमाणपूजाको प्रतिलिपिमा सम्म निजले प्रमाणित गरेको अवस्था हुँदा ठगीको क्रियामा निजको संलग्नता भन्ने देखिँदैन । जग्गा जसको हो, उसको नाममा गैसकेको अवस्था हुँदा भ्रष्टाचार र ठगीको विषय आकर्षित हुने अवस्था पनि छैन । एउटै कसूरमा ठगी र भ्रष्टाचार समेत भएको भनी मुद्दा चलाइएको देखिँदा प्रथमतः फरक फरक कसूर हो भन्ने नै स्थापित हुनु पर्दछ । उजूरी अलग-अलग हुँदा कसूर नै फरक भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन । बुझिएका कसैले पनि यी प्रतिवादीसँग मिलेर कसूरजन्य क्रिया गरे/भएको भनी भनेको छैन । ठगी गरी लाभ लिएको भन्ने कहिँ कतैबाट देखिएको छैन । तसर्थ निजले सफाई पाउनु पर्दछ भनी बहस गर्नु भएको थियो ।

प्रतिवादी अशोकप्रताप राणाका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री माधव बास्कोटा,

श्री कमलमणी निरौला र श्री रमेशप्रसाद प्रसाईले कीर्तेमा अशोकप्रतापलाई प्रतिवादी बनाइएको छैन । त्यसले पनि निजको संलग्नता नरहेको भन्ने बुझिन्छ । शिवप्रसाद रिजालको बकपत्रको स.ज. ३५,३६,३७,५१,९१, सरकारी साक्षीका रूपमा रहेका देवीप्रसादको बकपत्रको स.ज.ज २१, हरि भट्टराईको सज २८ समेतबाट अशोकको संलग्नता नरहेको भन्ने देखिन्छ । रकम लिए खाएको भन्ने कहिँबाट खुल्न आएको छैन । संलग्नता पुष्टि हुने कुनै पनि प्रमाण नभेटिएको हुँदा निजले सफाइ पाउनु पर्दछ । एउटै विषयवस्तुमा एउटै व्यक्तिका विरुद्धमा फरक फरक मुद्दा चलाउन मिल्दैन । विवादको जग्गा भाडामा लिएर बसेको व्यक्ति सोही जग्गाको विषयमा ठगी गर्ने कार्यमा संलग्न भनिनु आफैँमा विश्वसनीय छैन । तसर्थ, प्रतिवादीले सफाई पाउनु पर्दछ, भनी बहस गर्नुभयो ।

वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री सरोज गौतमले लिखत कच्चा ठहरिएको अवस्था मात्र नरही लिखतमा नै बदनियत रहेको र त्यसमा सार्वजनिक पदाधिकारीको समेत संलग्नता रहेकोले भ्रष्टाचारमा मुद्दा चलाइएको हो । लिखत बदर र जालसाजी मुद्दाबाट व्यक्ति व्यक्तिबीचको विवाद समाधान भए पनि त्यस्तो कार्यमा संलग्न व्यक्तिको आपराधिक क्रियालाई उन्मुक्ति दिन सकिने अवस्था छैन । प्रतिवादीहरूबाट भ्रष्टाचार र ठगी गरी छुट्टा छुट्टै कसूर भएको छ । लिखत बदर र कीर्ते मुद्दा पर्नु अघि नै ठगी र भ्रष्टाचार मुद्दाको कारवाही प्रारम्भ भैसकेको छ । त्यसैले दोहोरो खतराको सिद्धान्त आकर्षित हुने अवस्था छैन । गैरकानूनी कार्यको जिम्मेवारी व्यक्ति स्वयंले लिनु पर्दछ, सरकारी कर्मचारी हुँदा गैरकानूनी कार्य गर्न पाउने भन्ने हुँदैन । प्रतिवादीमध्येका उमेश नेपालको ठगीतर्फको बयानबाट पनि शकुन्तलाको संलग्नता पुष्टि भएको छ । शिवप्रसाद रिजालको बकपत्र र जाहेरी दरखास्तले अशोकप्रतापको संलग्नता देखाएको छ । निजले आफूले भाडामा लिएको

जग्गाको जग्गाधनीलाई नचिन्ने भन्ने हुँदैन । त्यस आधारमा पनि कसूरजन्य कार्यमा निजको संलग्नता देखिन्छ । त्यसै गरी आफूले प्रमाणित गर्नुपर्ने कागजातहरू राम्ररी नकेलाई, नभिडाई प्रमाणित गरेको देखिँदा गोपीकृष्ण पराजुलीको संलग्नता रहेको भन्ने देखिन आएको हुँदा विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसला सदर हुनु पर्दछ भनी बहस गर्नु भएको थियो ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नु भएको बहस जिकीरका साथै पेश हुन आएको बहस नोट समेतको अध्ययन गरी संयुक्त इजलासबाट उठाइएका प्रश्नहरू समेतलाई आधार बनाउँदा दोहोरो खतराको सिद्धान्त प्रस्तुत मुद्दाहरूमा आकर्षित नहुने विषयमा यसै लगाउको भ्रष्टाचार मुद्दामा विवेचना भइसकेबाट प्रस्तुत मुद्दामा मूलतः देहायका प्रश्नहरूको निरोपण हुनुपर्ने देखिन आउँछ :

१. सरकारी कर्मचारीलाई समेत प्रतिवादी बनाइएको प्रस्तुत ठगी मुद्दाको अभियोग पुनरावेदन अदालतमा दर्ता गरिनुपर्ने हो वा जिल्ला अदालतमा नै सो मुद्दा दर्ता गरी शुरु कारवाही र किनारा गर्न सकिने हो ?
२. उल्लिखित पहिलो प्रश्नको निरोपणपछि मुद्दाको तथ्यभित्र प्रवेश गरी न्याय निरोपण गरिनुपर्ने अवस्थामा यसै इजलासबाट न्याय निरोपण गर्न मिल्ने हो वा होइन ?
३. यसै इजलासबाट न्याय निरोपण गर्न मिल्ने अवस्थामा अभियोग दावीबमोजिमको कसूरमा प्रतिवादीहरूमध्ये को कसको के कस्तो संलग्नता रहेको छ ?
४. पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन ?

२. उल्लिखित प्रश्नहरूमा प्रवेश गर्नु अघि प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यगत अवस्थाका बारेमा संक्षेपमा उल्लेखन हुनु सान्दर्भिक देखिन्छ । मोरङ जिल्ला, विराटनगर उपमहानगरपालिका, वडा नं. १५ स्थित

कि.नं. १२८ ज.वि. ०-२-० जग्गाका वास्तविक जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्याय रहेको भन्ने तथ्यमा विवाद छैन। बालाकुमारी पोखरेल नाम गरेकी महिलालाई नक्कली रोहिणीकुमारी उपाध्याय बनाई नक्कली नागरिकताको प्रमाणपत्र समेत खडा गरी सो आधारमा रोहिणीकुमारी उपाध्याय नाम दर्ताको कित्ता नं. १२८ को जग्गाधनी प्रमाणपूर्जाको प्रतिलिपि समेत प्राप्त गरेको देखिन्छ। सोही प्रमाणपूर्जाको आधारमा मिति २०५६।५।१८ मा उक्त जग्गाको मूल्य रु. १०,००,०००।- (दश लाख रुपैया) राखी शिवप्रसाद रिजाललाई र.नं. ८७५ बाट राजीनामा पारीत गरी हक हस्तान्तरण गरिदिएको भन्ने तथ्य पनि निर्विवाद रूपमा स्थापित भएको छ। त्यसरी नक्कली जग्गाधनी बनी हक हस्तान्तरण गरी ठगी गर्ने कार्यमा संलग्न रहेको भनी प्रतिवादीहरू शकुन्तला चापागाई, युवराज पोखरेल, बालाकुमारी पोखरेल, दानबहादुर पोखरेल, पवित्रा पोखरेल, महेश चापागाई, अशोकप्रताप राणा, उमेशकुमार नेपाल र गोपीकृष्ण पराजुलीलाई मुलुकी ऐन, ठगीको महलको १ नं. र २ नं. को कसूरमा सोही महलको ४ नं. बमोजिम सजाय हुन तथा जाहेरवाला शिवप्रसाद रिजालबाट लिएर खाएको बिगो रु.१० लाख सबै प्रतिवादीहरूबाट दिलाई भराई जाहेरवालाबाट लिएको राजश्व रु.८०,०००।- समेत निजलाई फिर्ता गरिनुपर्ने भन्ने समेतको मागदावीसहित मोरङ जिल्ला अदालतमा अभियोग पत्र दायर भएको देखिन्छ।

३. मोरङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६०।३।३० मा फैसला हुँदा प्रतिवादीहरूले अभियोग दावीबमोजिम कसूर गरेको ठहर्‍याई भएको फैसला पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट समेत सो हदसम्म सदर भएको रहेछ। सो फैसलाउपर प्रतिवादीहरूमध्ये केवल महेश चापागाई, शकुन्तला चापागाई, गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकप्रताप राणाले यस अदालतमा पुनरावेदन गरेको अवस्था विद्यमान छ। यी पुनरावेदनको रोहमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट

सरकारी कर्मचारी समेत संलग्न भई निजहरूले सरकारी कर्मचारीको हैसियतबाट गरेको काम कारवाहीबाट उठान भएको विषयमा निजहरूउपर समेत चलेको प्रस्तुत ठगी मुद्दाको अभियोग पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा दर्ता हुनुपर्ने हो वा मोरङ जिल्ला अदालतमा नै सो मुद्दा दर्ता गरी त्यसउपर शुरु कारवाही र किनारा हुन सक्ने हो भन्ने विषयमा विवेचना गरी सिद्धान्त कायम गरी विवादको दीर्घकालीन समाधान गर्नु उचित देखिएको भनी प्रश्न उठाई सो जटिल कानूनी प्रश्नको निरोपण पूर्ण इजलासबाट हुनु उपयुक्त हुने हुँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम पूर्ण इजलाससमक्ष पेश गर्नु भनी भएको आदेशबमोजिम प्रस्तुत मुद्दा यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको छ।

४. उल्लिखित सन्दर्भमा प्रथमतः माथि निर्धारण गरिएको पहिलो प्रश्नमा प्रवेश गर्दा प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीहरूमध्ये प्रतिवादी महेश चापागाई क्षेत्रीय वाली संरक्षण प्रयोगशालाका कर्मचारी रहेका छन्। प्रतिवादीहरू गोपीकृष्ण पराजुली र शकुन्तला चापागाई नक्कली व्यक्तिलाई जग्गाधनी प्रमाणपूर्जाको प्रतिलिपि दिने र लिखत पारीत गरिदिने मालपोत कार्यालय मोरङका कर्मचारी रहेको तथ्यमा विवाद नरहेको र निजहरूले सोही कार्यालयको कर्मचारीको हैसियतबाट नै अभियोग दावीबमोजिमको कसूरमा संलग्न रहेको भन्ने देखाइएको छ। त्यसरी सरकारी कर्मचारीउपर नालिस दिँदा सम्बन्धित पुनरावेदन अदालतमा दिनुपर्ने भन्ने मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोवस्तको २९ को देहाय ८ नम्बरमा कानूनी व्यवस्था रहेको परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादीहरू गोपीकृष्ण पराजुली र शकुन्तला चापागाई सरकारी कर्मचारी रहेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दाको उठान पुनरावेदन अदालतबाट हुनुपर्ने भनी तर्क गरिनु अस्वाभाविक होइन। यसै सन्दर्भमा यस अदालतको संयुक्त इजलासले पनि यही प्रश्न उठाएर पूर्ण इजलाससमक्ष पेश गरेको अवस्था छ।

५. मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको २९ नं. मा अदालतको क्षेत्राधिकारसम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको छ। कुन मुद्दा कुन इलाकाको अदालतबाट हेरिनुपर्ने भन्ने सम्बन्धमा सो नम्बरले स्पष्ट गरेको छ। उक्त २९ को देहाय ८ नम्बरमा उल्लेख भएअनुसार अड्डासम्बन्धी काम कुरामा सरकारी कर्मचारीउपर वा त्यस्ता कर्मचारीका साथ अन्य व्यक्तिहरू समेतउपर नालिस दिनु पर्दा त्यस्तो मुद्दा वादी रहेको वा सो काम कुरा भए गरेको इलाकाको पुनरावेदन अदालतमा दिनुपर्छ। यो कानूनी व्यवस्थालाई प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यसंग तादात्म्यता कायम गरेर हेर्ने हो भने प्रस्तुत मुद्दाका केही प्रतिवादी सरकारी कर्मचारी रहेको भन्ने देखिन आउँछ। तर, उक्त कानूनी व्यवस्थालाई सतही रूपमा मात्र बुझ्नु हुँदैन, त्यसरी बुझ्दा कानूनको गलत अर्थबोध गरेको ठहरिन्छ। अड्डासम्बन्धी काम कुरामा भन्ने बाक्यांश समेत रहेको उक्त कानूनी व्यवस्थाले सरकारी कर्मचारी प्रतिवादी रहेको अवस्थालाई मात्र ईंगित गरेको छैन। त्यस्तो कर्मचारीले आफ्नो पदीय जिम्मेवारीअन्तर्गत आफू कार्यरत कार्यालयसंग सम्बन्धित काम गरेको अवस्थामा मात्र उक्त कानूनी व्यवस्था आकर्षित हुने देखिन्छ। सरकारी कर्मचारी प्रतिवादी हुने वित्तिकै त्यस्ता मुद्दाको फिराद वा अभियोग पत्र पुनरावेदन अदालतमा दायर गरिनुपर्ने अर्थ गर्न मिल्दैन। सरकारी कर्मचारीले कर्तव्यपालनको सन्दर्भमा गरेको कार्यबाट उठेको मुद्दाको शीघ्र निर्णय होस् भन्ने विधिकर्ताको अभिप्राय उक्त अ.व. २९ को देहाय ८ नम्बरको हो। अर्को रूपमा सरकारी कर्मचारीको संरक्षण र सुविधाको प्रबन्ध गर्ने यो कानून आपराधिक कार्यको रक्षाकवच बन्न सक्दैन। कुनै पनि मालपोत कार्यालयका कर्मचारीको हकमा एउटा व्यक्तिको सम्पत्ति अर्कै नक्कली व्यक्ति खडा गरी हस्तान्तरण गराउने कार्यलाई अड्डासम्बन्धी काम कुरा मान्न सकिँदैन। अड्डासम्बन्धी कामको परिधिमा नपर्ने कार्यबाट

उत्पन्न हुने परिणामको भागी सम्बन्धित कर्मचारी वैयक्तिक रूपमा नै हुनु पर्दछ। सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कनका आधारमा निजको आपराधिकता निक्क्यौल हुने छुट्टै विषय हो। प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूउपर ठगीको आरोप लगाइएको छ। ठगीजन्य कार्य कुनै पनि अड्डासम्बन्धी काम हुन सक्दैन, न त कुनै सरकारी कर्मचारीको पदीय कर्तव्यपालनाभिन्न ठगी गर्ने कार्य नै पर्दछ। त्यसैले प्रस्तुत मुद्दाका केही प्रतिवादी सरकारी कर्मचारी रहेको भन्ने मात्र आधारमा प्रस्तुत मुद्दालाई अ.व.को २९ को देहाय ८ नम्बरअन्तर्गतको मुद्दाका रूपमा राख्न मिल्ने देखिन आउँदैन। त्यसरी पुनरावेदन अदालतको क्षेत्राधिकार आकर्षित हुने अवस्था नदेखिँदा प्रस्तुत मुद्दा स्वतः जिल्ला अदालतको क्षेत्राधिकारभिन्नको देखिन आयो।

६. प्रस्तुत मुद्दामा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५७ को सन्दर्भ पनि उठेको छ। सो सम्बन्धमा विचार गर्दा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ५७ मा निजामती कर्मचारीको बचाउसम्बन्धी व्यवस्थाअन्तर्गत उपदफा (१) मा निजामती कर्मचारीले आफ्नो ओहदाको कर्तव्य पालन सम्भनी गरेको कुनै सरकारी कामको सम्बन्धमा निजउपर उपदफा (२) बमोजिमको रीत नपुऱ्याई मुद्दा चलन सक्ने छैन भन्ने व्यवस्था गरिएको र उपदफा (२) मा कुनै निजामती कर्मचारीउपर मुद्दा चलाउनको लागि फौजदारी मुद्दाको हकमा अख्तियारवालाकोमस् अनुमति प्राप्त भएको हुनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था रहेको देखिन्छ। तर, प्रस्तुत मुद्दामा निजामती सेवामा रहेका प्रतिवादीहरूको क्रिया ओहदाको कर्तव्य पालन सम्भनी गरेको सरकारी कामअन्तर्गतको काम हो भन्ने देखिन आउँदैन।

७. निजामती सेवा ऐनमा रहेको उल्लिखित व्यवस्थाले कर्मचारीलाई बिना डर, धाक र प्रभावमा आफ्नो पदीय जिम्मेवारीभिन्न पर्ने कार्य गर्न उत्प्रेरित गर्दछ। आफ्नो जिम्मेवारी इमानदारीपूर्वक निर्वाह गर्दासम्म कर्मचारीको बचाउ गर्न सकिने हुन्छ। तर, यो कानूनी प्रावधानले कर्मचारीलाई वदैनियतका

साथ कार्य गर्ने अनुमति प्रदान गर्दैन, न त त्यस्तो कर्मचारीको बचाउ नै गर्दछ। कुनै पनि ठगीजन्य कार्य निजामती कर्मचारीको ओहदाको कर्तव्यपालन सम्झी गरेको कार्यअन्तर्गत पर्दैन। त्यस्तो कार्यलाई विद्यमान कानूनले फौजदारी कसूरअन्तर्गत परिभाषित गरेको छ। त्यस्तो कसूरजन्य कार्य गर्ने व्यक्तिलाई निज सार्वजनिक सेवामा रहेको भन्ने मात्र आधारमा उन्मुक्ति प्रदान गर्ने उद्देश्य निजामती सेवा ऐनले ग्रहण गरेको होइन र त्यसलाई त्यति विकृत रूपमा बुझ्नु पनि हुँदैन।

८. निजामती सेवा ऐन, २०४९ को यो कानूनी संरचनाले अख्तियारवालाको अनुमतिबिना फौजदारी मुद्दा चलनै नसक्ने प्रबन्ध गरेको छ। निजामती कर्मचारीको बचाउको यो व्यवस्था पनि निरपेक्ष होइन। सरकारी कर्मचारीलाई यस्तो बचाउ आफ्नो ओहदाको कर्तव्यपालन सम्झी गरेको सरकारी कामका हकमा मात्र प्राप्त हुन्छ। ठगी र भ्रष्टाचार जस्ता आपराधिक कार्य सरकारी कर्मचारीको ओहदाको कर्तव्यपालनको विषय हुन सक्दैन। यस्ता आपराधिक कार्य विरुद्ध मुद्दा चलाउन अख्तियारवालालाई सूचना दिनु र स्वीकृति लिनुपर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको मान्न सकिँदैन। कर्मचारीको हक र हितका लागि संरचित बचाउको कानूनी प्रावधान पदीय कर्तव्य पालनालाई प्रभावकारी बनाउने उद्देश्यले गरिएको हो। पदको दुरुपयोग गरी ठगी र भ्रष्टाचार जस्ता कसूरजन्य कार्यमा संलग्न हुनका लागि त्यस्तो बचाउको प्रावधान सहयोगी बन्न सक्दैन। तत्कालीन निजामती सेवा ऐन र नियमका परिप्रेक्ष्यमा व्याख्या भएको जयनारायण समेत विरुद्ध क्षेत्रप्रसाद गिरी समेत भएको फिल्डबुक सच्याएको दर्ता विषयक मुद्दामा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट “निजामती कर्मचारीले आफ्नो ओहदाको कर्तव्य पालनमा वा ओहदाको कर्तव्य पालन सम्झी गरेको कुनै सरकारी कामको सम्बन्धमा निजामती कर्मचारी उपर उजूर गर्दा मात्र उक्त दफा १० को व्यवस्था लागू हुने हो। फिल्डबुक सच्याई पहिले एउटाको नाम

लेखिएको काटी अर्काको नाम थपी दिएको भन्ने कुरालाई आफ्नो ओहदाको कर्तव्य पालन सम्झी गरेको भन्न नमिल्ने” भनी सिद्धान्त समेत प्रतिपादित भएको (नेकाप २०३७, जेठ, नि.नं. १३३४, पृष्ठ १६) सन्दर्भमा समेत प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदन अदालतमा दर्ता हुनुपर्ने भन्ने प्रतिवादीहरूको जिजीरसँग सहमत हुन सकिएन।

९. अब प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी न्याय निरोपण गरिनुपर्ने भएको छ। त्यसरी न्याय निरोपण गर्दा सो विषय संयुक्त इजलासको क्षेत्राधिकारको विषय मानी संयुक्त इजलासमा नै फिर्ता गरिनुपर्ने हो वा यस इजलासबाट न्याय निरोपण गर्न मिल्ने हो भन्ने प्रश्न उठ्नु स्वाभाविक छ। यस सन्दर्भमा यसै लगाउको भ्रष्टाचार मुद्दामा विस्तारमा उल्लेख गरिसकिएको हुँदा पुनः विवेचना गरिरहनु परेन। उक्त मुद्दामा भएको व्याख्याका आधारमा यो इजलास प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी न्याय निरोपण गर्न उचित सम्बन्ध छ।

१०. अब, प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी अभियोग दावीबमोजिमका कसूरमा प्रतिवादीहरूमध्ये को कसको के कस्तो संलग्नता रहेको छ भन्ने सम्बन्धमा विवेचना गर्नुपर्ने भएको छ। सो सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी बनाइएका र पुनरावेदन अदालत विराटनगर समेतबाट सजाय हुने ठहर भएका व्यक्तिहरूमध्ये महेश चापागाई, शकुन्तला चापागाई, गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकप्रताप राणाको मात्र यस अदालतसमक्ष पुनरावेदन पर्न आएको अवस्था छ। पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट सजाय हुने ठहर भएका व्यक्तिहरूमध्ये बालाकुमारी पोखरेलको मृत्यु भैसकेको छ। युवराज पोखरेल, दानबहादुर पोखरेल र उमेशकुमार नेपालको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको छैन। यसरी पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीहरूको हकमा अ.वं. २०५ नं. को अवस्थामा बाहेक विवेचना गर्न नमिल्ने कानूनी व्यवस्थाका सम्बन्धमा यसै लगाउको भ्रष्टाचार मुद्दा (प्रस्तुत मुद्दा यसै अङ्कको नि.नं. ८८७४ मा प्रकाशित

छ - सम्पादक) मा चर्चा गरिसकिएको हुँदा सो सम्बन्धमा पनि यहाँ पुनरावृत्ति गरिरहनुपर्ने देखिन आएन।

११. बालाकुमारी पोखरेलले आफूलाई रोहिणीकुमारी उपाध्यायका रूपमा प्रस्तुत गरी नक्कली नागरिकता समेत पेश गरी किता नं. १२८ को जग्गाका वास्तविक जग्गाधनी रोहिणीकुमारीको जग्गा अर्कै व्यक्तिलाई हक हस्तान्तरण गरेको भन्ने तथ्य निर्विवाद रूपमा स्थापित भएको देखिन्छ। त्यसरी अर्काका नामको जग्गा बिक्री गर्ने कार्यमा निज बालाकुमारीको भतिजो नाताका युवराज पोखरेलले तारतम्य मिलाएको, रोहिणीकुमारीको छोरा बनी दानबहादुर र बुहारी बनी पवित्रा पोखरेलले अभियोगअनुसार अपराध गरेको ठहर भई पुनरावेदन नपरी अन्तिम भएको छ। त्यसै गरी अर्का प्रतिवादी उमेशकुमार नेपालले प्रस्तुत मुद्दामा गरेको वयानमा आफूले दिदी शकुन्तला र भिनाजु महेश चापागाईं समेतसँगको मिलोमतोमा नक्कली जग्गाधनी खडा गरी जग्गा पास गर्ने कार्य सम्पन्न भएको भनी सोबापत आफूले समेत रकम लिनु खानु गरेको कुरा अदालतमा वयान गर्दा समेत स्पष्टसँग बताएका छन्। यसरी यी प्रतिवादीहरू बालाकुमारी पोखरेल, दानबहादुर पोखरेल, युवराज पोखरेल र उमेशकुमार नेपालको संलग्नता पुष्टि भएको मानी पुनरावेदन अदालत विराटनगरले निजहरूलाई समेत कसूरदार ठहर गरेको फैसलाउपर निजहरूले पुनरावेदन समेत नगरेको स्थितिमा निजहरूको हकमा अन्तिम भएर रहेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसलाका परिप्रेक्ष्यमा समेत प्रस्तुत पुनरावेदन पत्रहरूमा विचार गर्नुपर्ने अवस्था छ।

१२. यस अदालतसमक्ष पुनरावेदन गर्ने प्रतिवादीहरूको संलग्नताका सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादीमध्येका गोपीकृष्ण पराजुली उक्त समयमा मालपोत कार्यालय मोरङका मालपोत अधिकृतका रूपमा कार्यरत् रहेको भन्ने तथ्यमा

विवाद देखिँदैन। निजले आफूसमक्ष आएका कागजातहरू राम्रोसँग नहेरी नजाँची प्रमाणित गरिदिएको कारणबाट नै वास्तविक रोहिणीकुमारीका नामको जग्गा नक्कली रोहिणीकुमारीले बिक्री गर्न सम्भव भएको हुँदा निज समेत संलग्न रही ठगी कार्य सम्पन्न भएको भन्ने समेतको आधारमा निजलाई समेत प्रतिवादी बनाई अभियोग पत्र दायर भएको देखिन्छ। नक्कली व्यक्ति बालाकुमारीबाट जग्गाधनी प्रमाणपूजाको नक्कल प्राप्त गर्ने र सोही पूजाका आधारमा जग्गा बिक्री गर्ने कार्य भएको हुँदा ती प्रक्रियामा यी प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीको संलग्नताको प्रश्नलाई हेर्दा मिति २०५६।४।२ मा रोहिणीकुमारी उपाध्यायको जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूजाको नक्कल पाऊँ भन्ने निवेदन मालपोत कार्यलयमा दर्ता भएको छ। सो निवेदनमा प्रमुख मालपोत अधिकृतका हैसियतले शशिनारायण दासले तोक लगाई प्रक्रिया अधि बढेको भन्ने देखिन्छ। त्यसरी नक्कल उपलब्ध गराउने प्रक्रिया प्रारम्भ भएपछि सो सम्बन्धमा सम्बन्धित फाँटबाट सबै विवरण रुजु गरी अधिकृतसमक्ष पेश हुने नियमित प्रशासनिक प्रक्रियाअन्तर्गत नै तत्कालीन मालपोत अधिकृत निज गोपीकृष्ण पराजुलीसमक्ष पेश भएको र निजले सो प्रमाणित गरिदिएको पाइन्छ। सोही पूजाका आधारमा मिति २०५६।५।१८ मा र नं. ८७५ को लिखत पारीत भएको भन्ने देखिन्छ। तर, मालपोत कार्यालयको अधिकृत कर्मचारीको हैसियतबाट भएको सो कार्यमा निजको वदनियत रहेको वा निजले सो कार्य गरेबापत लिए खाएको भन्ने कुरा कहिँ कतैबाट देखिएको छैन। सो कार्यमा संलग्न रहेका अदालतमा समेत सावित हुने उमेशकुमार नेपाल र मौकामा सावित रही कसूरका बारेमा बेलीविस्तार लगाउने बालाकुमारी पोखरेल समेतले निज गोपीकृष्ण पराजुली समेतको संलग्नतामा सो कार्य सम्पन्न भएको भनी स्पष्ट एवं किटानीसाथ उल्लेख गरेको अवस्था पनि देखिँदैन। घटनामा जानाजानी संलग्न हुनु र

अनजानवस घटनाको कुनै चरणमा सहभागी भएको देखिनु फरक-फरक कुरा हुन् । मालपोत कार्यालयको अधिकृतका रूपमा वहाल रहेका व्यक्तिले आफ्नो कार्यालयसँग सम्बन्धित कुनै कार्यमा संलग्न रहनु उसको पदीय जिम्मेवारी नै हो । त्यस्तो कार्यमा संलग्न हुनु उसको कर्तव्य पनि हो । त्यसरी कर्तव्यपालना गर्ने सिलसिलामा वदैनियत राखी आफूले लाभ लिने वा अन्य कसैलाई हानि पुऱ्याउने कार्य गरेमा त्यस्तो क्रिया निश्चय नै गैरकानूनी हुन्छ । कसैलाई ललाई फकाई वा जाल परिपञ्च गरी वा कीर्ते कागज बनाई, दिई वा पेश गरी वा भूट्टो कुरालाई सद्दे हो भनी भुक्त्याई वा धोका वा गफलतमा पारी कसैलाई नोक्सान वा आफूलाई फाइदा हुने कार्यलाई ठगीका रूपमा लिइन्छ । तर, यी प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीले त्यस्तो वदैनियत राखी कार्य गरेको वा आफूलाई लाभ हुने गरी कुनै कार्य गरेको भन्ने कुरा पुष्टि हुन नआएको हुँदा केवल अनुमान र आशंकाका आधारमा निजलाई कसूरदार मान्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन । तसर्थ, निजलाई समेत कसूरदार ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण देखिन आयो ।

१३. अर्का प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईंको हकमा विचार गर्दा निज उक्त समयमा मालपोत कार्यालय, मोरङको खरिदार पदमा कार्यरत् रहेको भन्ने देखिन्छ । निजको पदीय जिम्मेवारीलाई हेर्दा निज मोठ फाँटमा रही कार्य गर्दै आएको भन्ने पनि देखिन आएको छ । तर, प्रस्तुत मुद्दाको समग्र तथ्य केलाउँदा निज मोठ फाँटमा मोठ भिडाउने वा मोठमा जनाउनेसम्मको कार्यमा मात्र सीमित नरही बालाकुमारी पोखरेललाई नक्कली जग्गाधनीका रूपमा खडा गरी कित्ता नं. १२८ को जग्गा बिक्री गर्ने समग्र प्रक्रियामा नै संलग्न रहेको भन्ने मिसिल संलग्न प्रमाणबाट देखिन आएको छ । निज शकुन्तला चापागाईंकै भाई नाताका उमेशकुमार नेपाल र नक्कली जग्गाधनी

बनेकी बालाकुमारी पोखरेलको बयानमा निज शकुन्तलाको संलग्नताका बारेमा पटकपटक प्रष्ट शब्दमा उल्लेख भएको पाइन्छ । निजले सो कार्य सम्पन्न गर्न सम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई जग्गा रजिष्ट्रेशन पारीत गरी बिक्री गर्ने समग्र प्रक्रियाका बारेमा अवगत गराई नक्कली जग्गाधनी र जग्गाधनीको छोरा, बुहारी समेतको अभिनय गर्न लगाएको भन्ने समेत प्रमाणबाट खुल्न आएको छ । यसरी आफू कार्यरत् कार्यालयसम्बन्धी कामको अनुभव र पदीय जिम्मेवारीको दुरुपयोग गरी एउटा व्यक्तिको नाममा रहेको जग्गा वास्तविक जग्गाधनीको उपस्थिति बिना नै नक्कली जग्गाधनी खडा गरी अर्कै व्यक्तिलाई हक हस्तान्तरण गरी गराई आपराधिक कार्य गरेको प्रमाणबाट पुष्टि हुन आयो । निजले यस प्रक्रियामा निर्वाह गरेको भूमिकालाई हेर्दा ठगीको १ र २ नं. अन्तर्गतको कसूरजन्य कार्य गरेको भन्ने देखिँदा यी प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईंले मुलुकी ऐन, ठगीको १ र २ नं. अन्तर्गतको कसूर गरेको ठहर गरी निजलाई सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसला सो हदसम्म मनासिव नै देखियो ।

१४. अर्का प्रतिवादी महेश चापागाईंको हकमा हेर्दा निज क्षेत्रीय बाली संरक्षण प्रयोगशाला, विराटनगरमा कार्यरत् रहेको पाइन्छ । पदीय जिम्मेवारीका हिसाबले निजको आवद्धता मालपोत कार्यालयसँग रहेको देखिँदैन । तर, निजले आफ्नी श्रीमती शकुन्तला चापागाईंसँग मिलोमतो गरी मालपोत कार्यालय, मोरङबाट भएको प्रस्तुत मुद्दासँग सम्बन्धित जग्गा बिक्रीको कार्यमा संलग्न रहेको भन्ने अभियोग दावी रहेको देखिन्छ । यी प्रतिवादी आफूले कसूर गरेको कुरामा इन्कार रहनुका साथै जग्गा पारीत भएको दिन आफू अन्यत्र रहेको भनी जिकीर लिए पनि निजको संलग्नताका बारेमा निजका साला नाता पर्ने उमेशकुमार नेपाल र नक्कली जग्गाधनी बन्ने बालाकुमारी पोखरेलले आफ्नो बयानमा स्पष्टसँग

उल्लेख गरेको पाइन्छ। जग्गा बिक्री गर्ने कार्य मिति २०५६।१।१८ मा सम्पन्न भए पनि सोको चाँजोपाँजो अर्थात् तारतम्य मिलाउने कार्य भने केही अधिदेखि नै प्रारम्भ भएको भन्ने देखिन्छ। सो तथ्य उमेशकुमार नेपाल र बालाकुमारी पोखरेलको वयानबाट पनि खुल्न आएको छ। उमेशकुमार नेपालले आफ्नो वयानमा जग्गा खरीद बिक्रीको कुरा हुँदा भिनाजु महेश चापागाईंको पनि उपस्थिति थियो भनी अदालतमा समेत स्पष्टसँग उल्लेख गरेको देखिँदा त्यसरी जग्गा बिक्रीको प्रक्रियामा यी प्रतिवादी महेश चापागाईं पनि संलग्न रहेको भन्ने खुल्न आएको परिप्रेक्ष्यमा लिखत पारीत भएको दिन आफू अन्यत्र रहेको भन्ने निजको जिकीरलाई आधार बनाएर निजलाई सफाई दिन मिल्ने अवस्था देखिन आएन। तसर्थ यी प्रतिवादीलाई समेत कसूरदार ठहर गरी सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसला सो हदसम्म मनासिव नै देखिन आयो।

१५. अर्का प्रतिवादी अशोकप्रताप राणाको हकमा विचार गर्दा निजले रोहिणीकुमारी उपाध्यायसँग सोही जग्गा बहालमा लिई प्रयोग गर्दै आएको पाइन्छ। नक्कली जग्गाधनी खडा गरी कित्ता नं. १२८ को उक्त जग्गा बिक्री गर्ने कार्यमा निजसमेत संलग्न रहेको भन्ने अभियोग दावी रहेको भए पनि निजको संलग्नता देखिने खालको प्रमाण पेश हुन सकेको पाइँदैन। प्रतिवादीमध्येकी बालाकुमारी पोखरेलको मौकाको वयानमा निज अशोकप्रताप राणाको नाम उल्लेख भएको भए पनि निज समेत संलग्न भै जग्गा बिक्रीको कार्य गरिएको र त्यसबाट निजले लाभ समेत लिएको भनी भन्न सकेको पाइँदैन। आफूले भाडामा लिएको सम्पत्ति सक्कली जग्गाधनीको सट्टा नक्कली व्यक्ति खडा गरी तेस्रो व्यक्तिलाई बिक्री गर्नु गराउनु पर्ने कारण केही देखिँदैन। यस कार्यबाट निजलाई कुनै लाभ हुने पनि देखिँदैन। आफैँले जग्गा बहालमा लिएका व्यक्तिका विरुद्धमा आफैँलाई समेत असर पर्ने गरी जग्गा बिक्री गर्ने

कार्यमा निज सहभागी भए होलान् भनी स्वाभाविक रूपमा अनुमान समेत गर्न सकिँदैन। निजको संलग्नता स्थापित हुने खालको स्पष्ट प्रमाण वादी पक्षबाट पेश हुन नसकेको अवस्थामा अनुमानका आधारमा मात्र ठगीको कसूरमा कसूरदार ठहर गर्नु न्यायोचित हुँदैन। तसर्थ निजलाई कसूरदार ठहर गरेको हदसम्म पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसला त्रुटिपूर्ण देखिन आयो।

१६. अब, पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट भएको मिति २०६७।१।१३ को फैसला मिलेको छ, छैन भन्ने अन्तिम प्रश्नमा विचार गर्दा माथि गरिएको विवेचना एवं विश्लेषण तथा अभियोग दावीको कसूरमा प्रतिवादीहरूको संलग्नताको बारेमा गरिएको विवेचना समेतका आधारमा पुनरावेदक/प्रतिवादीहरू मध्येका गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकप्रताप राणा अभियोग दावीको कसूरमा संलग्न रहेको भन्ने तथ्ययुक्त प्रमाणको अभावमा निजहरूलाई समेत कसूरदार ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसला त्रुटिपूर्ण देखिँदा उल्टी भै निजहरूले अभियोग दावीबाट सफाई पाउने ठहर्छ।

१७. अन्य पुनरावेदक/प्रतिवादीहरू महेश चापागाईं र शकुन्तला चापागाईंका हकमा निजहरूले अभियोग दावीबमोजिमको कसूर गरेको ठहर्नुलाई सजाय गर्ने गरेको हदसम्म पुनरावेदन अदालतको फैसला मनासिव नै देखिँदा सदर हुन्छ।

१८. जरीवाना तथा बिगोको हकमा, मुलुकी ऐन, ठगीको ४ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्था समेतका आधारमा बिगो रु.१०,८०,०००।- कसूरदार ठहरिएका प्रतिवादीहरूबाट दामासाहीले असूलउपर गरी जाहेरवाला पीडित शिवप्रसाद रिजाललाई भराई दिनुपर्ने अवस्था देखिन आउँछ। त्यसरी अभियोग दावीबाट सफाई पाउने प्रतिवादीहरूलाई बाहेक गर्दा जनही असूलउपर गर्नुपर्ने बिगोको अङ्क स्वाभाविक रूपमा बढ्न जाने हुन्छ। त्यसरी

असूलउपर गर्नुपर्ने विगोको रकम बढाउँदा पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीहरूलाई प्रतिवादको मौका प्रदान गर्नुपर्ने हो कि भन्नलाई निजहरूले आफूलाई कसूरदार ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसलामा चित्त बुझाई पुनरावेदन नगरी अपराध स्वीकार गरेको अवस्था भएबाट जनही असूल गर्नुपर्ने विगो रकम हेरफेर गर्न कानूनतः कुनै बाधा पर्ने अवस्था देखिन आउँदैन । अपराध स्वीकार गरिरहेका प्रतिवादीहरूले त्यसको परिणाम स्वरूप हुने विगो र जरीवानाको सामान्य हेरफेरलाई निर्णयमा तात्त्विक अन्तर मान्न मिल्दैन । यस्तो सामान्य हेरफेरलाई निजहरूको हकमा उल्टी भएको भन्न मिल्दैन ।

१९. तसर्थ, विगोबमोजिम जरीवाना हुने कानूनी व्यवस्था समेतलाई विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत विराटनगरको फैसलामा प्रक्रियागत रूपमा विगो र जरीवानाको अङ्कसम्म फरक पर्ने भएकाले उक्त फैसलामा सो हदसम्म फरक पर्ने भई कसूरदार ठहर भएका प्रतिवादीहरूबाट जनही रु.१,८०,०००/- का दरले विगो असूल गरी सोहीबमोजिम जरीवाना समेत हुने ठहर्छ । अरुमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि इन्साफ खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम पुनरावेदक/प्रतिवादीहरू मध्येका गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकजंग भन्ने अशोकप्रताप राणाले अभियोग दावीबाट सफाई पाउने ठहरेको कारणले गर्दा अन्य प्रतिवादीहरूको हकमा समेत विगो र जरीवानाको अङ्कमा फरक परेकोले पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०६७।१।१३ को फैसलाको तपसील खण्ड १ र २ नं. बमोजिमको लगत कायम नरहने हुँदा उक्त लगत कट्टा गरी देहायबमोजिमको लगत कसी असूलउपर समेत गरी कानूनबमोजिम जाहेरवालालाई भराइदिनु भनी शुरु मोरङ जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु ...१

प्रतिवादीहरूको नाम: बालाकुमारी पोखरेल:

कैद जरीवाना: निज बालाकुमारी पोखरेलको मृत्यु भैसकेको भन्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको ३ नं. बमोजिम कैद र जरीवानाको हकमा माफी हुने हुँदा लगत कायम नरहने

असूलउपर गर्नुपर्ने विगो रकम: रु.१,८०,०००/-

प्रतिवादीहरूको नाम: दानबहादुर पोखरेल, युवराज पोखरेल, उमेशकुमार नेपाल, महेश चापागाईं, शकुन्तला चापागाईं

कैद: १ (एक वर्ष),

जरीवाना: रु.१,८०,०००/-

असूलउपर गर्नुपर्ने विगो रकम: रु.१,८०,०००/-

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम पुनरावेदक/प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकप्रताप राणाले अभियोग दावीबाट सफाई पाउने ठहरेको हुँदा निजहरूले शुरु मोरङ जिल्ला अदालतको आदेश बमोजिम राखेको धरौटबापतको जेथा जमानतको सम्पत्तिको रोक्का फुकुवा गरिदिनु भनी सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाइदिनु२

पुनरावेदक/प्रतिवादीहरू शकुन्तला चापागाईं र महेश चापागाईंबाट फैसलाअनुसारको कैद तथा जरीवाना र विगो असूलउपर भएपछि निजहरूले शुरु मोरङ जिल्ला अदालतको आदेशबमोजिम धरौटबापत राखेको जेथा जमानतको सम्पत्ति रोक्का फुकुवा गरिपाऊँ भनी दरखास्त दिन आएमा रोक्का फुकुवा गरिदिनु भनी सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाइदिनु ..३

प्रस्तुत फैसलाको जानकारी वादी नेपाल सरकारलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमबमोजिम गरी बुझाइदिनु ४ उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या.भरतराज उप्रेती

न्या.कमलनारायण दास

इति संवत् २०६९ साल भदौ २८ गते रोज ५ शुभम्

निर्णय नं. ८८७४

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश श्री भरतराज उप्रेती
माननीय न्यायाधीश श्री कमलनारायण दास
मुद्दा नं.:०६८-CF-०००९,००१०,००११ र ००१२
फैसला मिति: २०६९।५।२८
मुद्दा : भ्रष्टाचार ।

पुनरावेदक/प्रतिवादी: जिल्ला मोरङ, विराटनगर
उपमहानगरपालिका, वडा नं. १६ बस्ने
महेश चापागाई
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी: रोहिणीकुमारी उपाध्याय समेतको
जाहेरीले नेपाल सरकार

पुनरावेदक/प्रतिवादी: जिल्ला मोरङ, विराटनगर
उपमहानगरपालिका, वडा नं. १६ बस्ने
शकुन्तला चापागाई
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी: रोहिणीकुमारी उपाध्याय समेतको
जाहेरीले नेपाल सरकार

पुनरावेदक/प्रतिवादी: जिल्ला मोरङ, विराटनगर
उपमहानगरपालिका, वडा नं. ४ बस्ने
गोपीकृष्ण पराजुली
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी: रोहिणीकुमारी उपाध्याय समेतको
जाहेरीले नेपाल सरकार

पुनरावेदक/प्रतिवादी: जिल्ला मोरङ, विराटनगर
उपमहानगरपालिका, वडा नं. १५ बस्ने
अशोकप्रताप राणा
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी: रोहिणीकुमारी उपाध्याय समेतको
जाहेरीले नेपाल सरकार

विशेष अदालतमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री तपबहादुर मगर
मा.न्या.श्री गोविन्दप्रसाद पराजुली
मा.न्या.श्री भूपध्वज अधिकारी

- दोहोरो खतराको सिद्धान्तले मूलतः उही व्यक्तिका विरुद्धमा उही कसूरमा पहिले नै कारवाही भई सजाय पाइसकेको वा सफाई पाइसकेको अवस्थालाई ईंगित गर्दछ । यस आधारमा यो सिद्धान्त पूर्व निर्णयसँग सम्बन्धित देखिन्छ । यो सिद्धान्त आकर्षित हुनका लागि मुख्य रूपमा सक्षम निकायबाट निर्णय भएको हुनुपर्ने, निर्णय अन्तिम भएको हुनुपर्ने र त्यस्तो निर्णय स्वच्छ समेत हुनुपर्ने ।

(प्रकरण नं.७)

- अमुक कानूनी सिद्धान्तलाई आड बनाएर आपराधिक क्रिया गर्ने वा त्यस्तो क्रियामा संलग्न व्यक्तिलाई उन्मुक्ति दिने सोच आफैमा कपटपूर्ण हुने ।
- आफू संलग्न आपराधिक क्रियाको यथार्थबोध नगरी केवल अमुक कानूनी सिद्धान्तको आड लिएर आफ्नो दूषित मनसायअनुसारको क्रिया गर्ने प्रवृत्ति फौजदारी न्याय व्यवस्थाका लागि चुनौतीका रूपमा रहेको हुन्छ । त्यसैले त्यस्तो प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्नु पनि फौजदारी कानूनको उद्देश्य रहने ।

(प्रकरण नं.८)

- दुबै मुद्दामा पीडित पक्ष फरक फरक रहेका छन् भने भ्रष्टाचार र ठगी मुद्दामा अपराधको प्रकृति र गम्भीरता, त्यसमा हुने सजाय र बिगो, पीडित पक्षलाई प्रदान गरिने उपचारमा पनि फरक फरक अवस्थाको विद्यमानता रहेको छ । दुबै मुद्दा सरकारवादी भै चल्ने भए पनि

भ्रष्टाचार मुद्दामा भ्रष्टाचार निवारणसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था आकर्षित हुन्छ भने ठगी मुद्दा, मुलुकी ऐन, ठगीको महलअन्तर्गत पर्ने ।

- दुई छुट्टाछुट्टै कानूनद्वारा परिभाषित अपराधअन्तर्गत पर्ने कसूरका हकमा ती छुट्टाछुट्टै कानूनद्वारा तोकिएबमोजिम मुद्दा परिचालित हुने अवस्था भएमा दोहोरो खतराको सिद्धान्त लागू नहुने ।
- एउटै तथ्यबाट एक भन्दा बढी कसूर हुन सक्दछन् । यसरी समग्र तथ्य र सम्बद्ध कानूनी व्यवस्था र त्यसले प्रदान गर्ने उपचारको व्यवस्था समेतका आधारमा फरक फरक अवस्थालाई प्रतिनिधित्व गरेबाट भ्रष्टाचार मुद्दा र ठगी मुद्दालाई एउटै विषय मान्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.१०)

- कसैले कानूनद्वारा निषिद्ध आपराधिक कार्य गरेको अवस्थामा त्यस्तो कार्यलाई अलग-अलग कानूनले अलग-अलग अपराध मान्दछ भने त्यसलाई एउटै कसूर मानेर एउटा मात्र कानूनअन्तर्गत कारवाही गर्नुपर्ने भनी सीमित तुल्याउन नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.११)

- भ्रष्टाचार मुद्दा र ठगी मुद्दामा उनै व्यक्तिहरू संलग्न रहेको र प्रतिवादी कायम गरिएको भए पनि उनीहरूले फरक फरक हैसियतबाट आपराधिक कार्य गरेको देखिएको अवस्थामा बिगोको हकमा भने ठगीको घटनाबाट पीडित भएका व्यक्तिलाई पुगेको हानि र भ्रष्टाचार मुद्दामा भ्रष्टाचारजन्य क्रिया गरिएको भनिएको अङ्क एउटै भएकाले त्यसलाई दुबै मुद्दामा बिगोको रूपमा कायम गर्न मनासिव नहुने ।

(प्रकरण नं.१३)

- भ्रष्टाचारको कसूरमा बिगो समेतको दावी लिई अभियोग दायर भएको अवस्थामा जरीवानाको सजायसम्म हुने ठहराई बिगोको हकमा ठगी मुद्दाको फैसलाबमोजिम हुने भनी भएको फैसलालाई अन्यथा भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.१४)

- मौकामा र अदालतमा समेत उपस्थित भै एउटा व्यहोराको वयान दिने, सो वयान व्यहोरालाई कानूनी प्रक्रियाबाटै अन्यथा हो भनी पुष्टि नगरी सामान्य निवेदन प्रेषित गरेर आफ्नो पूर्व वयान व्यहोरालाई अन्यथा भनी उल्लेख गर्दैमा त्यस्तो पछिल्लो अभिव्यक्तिले प्रामाणिक महत्व ग्रहण गर्न नसकिने ।

(प्रकरण नं.२४)

पुनरावेदक/प्रतिवादीहरू तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रामप्रसाद भण्डारी 'सम्भव' विद्वान अधिवक्ताहरू कृष्णप्रसाद सापकोटा, माधव बास्कोटा, कमलमणि निरौला र रमेशप्रसाद प्रसाई

वादी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता सरोज गौतम अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२)
- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४(६)
- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१), दफा ७, ८ तथा १६क.
- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ (दोस्रो संशोधन २०५९) को दफा ३०
- सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ)
- अदालती बन्दोवस्तको २०५ नं.

फैसला

न्या.प्रकाश वस्ती: विशेष अदालतको मिति २०६०।१२।३ को फैसलाउपर विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिमबमोजिम पर्न आएको पुनरावेदनका रोहमा संयुक्त इजलासबाट सर्वोच्च अदालत नियमावली २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम पूर्ण इजलाससमक्ष पेश गर्नु भनी भएको आदेशअनुसार यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार रहेको छ:

विराटनगर उपमहानगरपालिका, वार्ड नं. १० हाल वार्ड नं. १५ को कि.नं. १२८ को ज.वि. ०-२-० जग्गा हाम्रो अविच्छिन्न भोगचलनको हो । विपक्षी अपराधी व्यक्तिहरूको मिलेमतोबाट जग्गाधनी प्रमाणपूर्जाको नक्कल पाउन मिति २०५६।४।२ गते निवेदन मालपोत कार्यालय, मोरङमा दर्ता गरी काठमाडौं जिल्लाबाट जारी नै नभएको नागरिकता नम्बर मिति उल्लेख गरी मालपोतका कर्मचारी प्रत्यक्ष सामेल भई हामीलाई हानि र आफूलाई लाभ पुऱ्याउने नियतले कुनै निस्सा प्रमाणविना नै हाम्रो जग्गाधनी पूर्जामा फोटो टाँस गराई नक्कल लिई मिति २०५६।५।१८ मा उनीहरूकै मिलेमतोबाट उक्त जग्गा राजीनामा पास गरेछन् । जग्गा पास गर्दा आवश्यक मानिने नागरिकताको प्रमाणपत्र पनि खोजी नगरी ३० लाख पर्ने जग्गा १० लाख मूल्य राखी पारीत गरी मेरी आमाको नाममा अर्कै व्यक्तिको फोटो टाँस गरी गराई मोठमा बाबुको नाम सत्यप्रसाद भएकोमा सन्धप्रसाद लेखी लेखाई वतनमा समेत काठमाडौं महानगरपालिकाको सट्टा हाँडीगाउँ उपमहानगरपालिका लेखी ल्याएको लिखतमा कुनै छानवीन नै नगरी जानीजानी आफूलाई फाइदा हामीलाई हानि पुऱ्याई राजीनामाअनुसारको रकम १० लाख बाँडी खाएको हुँदा के कुन व्यक्तिलाई मेरी आमाको सट्टामा उभ्याएका हुन् यस अपराधमा को को कर्मचारी तथा अन्य व्यक्ति संलग्न छन पक्राउ गरी खोज्न

लगाई सबैलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ बमोजिम कारवाही गरी जग्गा फिर्ता गरी पाउन समेत अनुरोध गर्दछु भन्ने समेत व्यहोराको रोहिणीकुमारी उपाध्याय, ईन्दुकुमार पौडेलको संयुक्त जाहेरी दरखास्त ।

मालपोत कार्यालय, मोरङको च.नं. १५४५ मिति २०५६।५।१२ को पत्रसाथ र.नं. ८७५ मिति २०५६।५।१८ मा पारीत भएको लिखतमा जग्गा दिनेको तीनपुस्ते महलमा वर्ष ६८ को रोहिणीकुमारी उपाध्याय जिल्ला काठमाडौं हाँडीगाउँ उपमहानगरपालिका वार्ड नं. १९ बाबुको नाम सन्धप्रसाद, पति कुलदीप दिनेको ना.नं. २२।२९।४८ मिति २०३८।१२।२३ काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं कि.नं. १०/१२८ मोठ ठेली नं. ९/२ भिडछ भनी संगीता लम्साल (शिवाकोटी) को सही भएको पारीत गर्दा प्रमुख मालपोत अधिकृतको सही खाली भई मालपोत अधिकृत श्री गोपीकृष्ण पराजुली तहरीर केशवप्रसाद न्यौपाने फाँटवाला अर्जुन चापागाईको सही रहेको ।

रजिष्ट्रेशन फाँटमा लिने दिनेको विवरण हेर्ने काम रजिष्ट्रेशन फाँटका फाँट प्रमुख ना.सु. को हो । म रजिष्ट्रेशन फाँटमा खरिदार हुँ । रजिष्ट्रेशन फाँटको मूल्य कि.नं. ठीक छ, छैन म भिडाउँछु । सो बाहेक फाँटवालाको हैसियतले लिखतको सिरानमा फाँटवाला भनी सही मैले गर्ने गरेको छु । लिखतमा कि.नं., रोक्का, मूल्याङ्कन, सनाखत सही भएको छ कि छैन सो हेर्ने मात्र मेरो काम हो नागरिकताअनुसार पूर्जाको रेकर्ड भिडाउने काम रजिष्ट्रेशन फाँटको ना.सु. केशव न्यौपानेको हो । सो दिन निज नै कार्यरत थिए भन्ने मोरङको रजिष्ट्रेशन फाँटका फाँटवाला खरिदार अर्जुनप्रसाद चापागाईले अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयान ।

मोठमा पनि सत्यप्रसाद र लिखतमा पनि सोही देखी मोठ भिडाई प्रमाणित गरेको हुँ । मालपोत कार्यालयबाट मोठ भिडाउँदा लिखत सेस्ता तथा कि.नं. हेर्ने गरिन्छ । म प्रमुख मालपोत अधिकृत शशिनारायण दासको आदेशबमोजिम शकुन्तला

चापागाईसँग मोठ फाँटमा मौखिक रूपमा सहायक भई कार्यरत छु। मेरो प्रमाणित दस्तखत (मैले मोठ ठीक छ भनी गरेको सही) कार्यालयबाट मान्यता हुने गरेको छ। र नं. ८७५ को लिखतमा मोठ भिडाउनेको सही मेरो हो भन्ने समेत स.क.अ. संगीता लम्साल (शिवाकोटी) ले अनुसन्धानको क्रममा गरेको बयान।

२०५६।४।२ गते द.नं. १ मा दर्ता भएको रोहिणीकुमारी उपाध्यायको जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूर्जाको नक्कल पाउँ भन्ने निवेदनमा श्री मोठ भनी तोक आदेश प्रमुख मालपोत अधिकृत श्री शशिनारायण दासले लगाउनु भएको हो। पूर्जाको नक्कल दिने, फोटो टाँस्ने काम तत्कालीन ख. हाल ना.सु. शकुन्तला चापागाईको हो। २ गते दिएको निवेदनमा १३ गते प्रमाणित भएको छ, विलम्ब हुनको कारण फाँटवालालाई नै थाहा होला। मैले सबै काम कानून अनुकूल गरेको छु। वर्द्धनियत गरी गरेको छैन। उक्त लिखत नापीमा गई प्राप्त हुन ढिला भएको कारण सो दिनको अन्तिममा पारीत भएको हो। र नं. ८७५ मिति २०५६।५।१८ को पारीत लिखत हेरौं। मालपोत अधिकृतको सही मेरो हो, ऋणी धनीको नागरिकता हेरी लेनदेन सम्बन्धमा सोधपुछ गरी रुजु गरी लिखतमा सही गरेको हुँ। लिखतमा रीत अंग पुगेको छ। लिखतको तीनपुस्तै भिडाउँदा लेखन्दासको सामान्य गल्तीबाट बाबुको नाम सन्धूप्रसाद जस्तो देखिएको हुन सक्छ। काठमाडौं हाँडीगाउँ कति नं. वडामा पर्छ थाहा छैन भन्ने समेतको प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीले अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयान।

रोहिणीकुमारी उपाध्याय पौडेलको विराटनगर १० को कि.नं. १२८ को ०-२-० जग्गामा कीर्ते जग्गाधनी खडा गरी पास गरेको भन्ने सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन, जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूर्जाको नक्कल पाउँ भनी रोहिणीकुमारी उपाध्यायले २०५६।४।२ मा दिएको निवेदनमा मैले नै मोठ भनी तोक लगाएको हुँ। तोक लगाउने बेलामा कसैले नागरिकता लिएर आउँछ भने कसैले ल्याउँदैनन्।

मिति २०५६।५।१८ गते म कार्यालयमा कार्यरत थिइन। सेस्तामा फोटो टाँस्ने प्रमाणित गर्ने लिखत पारीत गर्ने काम मालपोत अधिकृत श्री गोपीकृष्ण पराजुलीलाई लिखित रूपमा अधिकार दिएको छ, भन्ने समेत व्यहोराको प्रमुख मालपोत अधिकृत श्री शशिनारायण दासले अनुसन्धान क्रममा गरेको बयान।

मलाई विराटनगरमा जग्गा खरीद गर्न आवश्यक भएकोले विराटनगरमा यत्रतत्र बुझ्ने सिलसिलामा लेखन्दास उमेश नेपालसँग भेट भयो। उनले मेरो दिदी शकुन्तला चापागाईको घर जाऊँ भनी २०५६।५।१९ गते जाँदा तत्काल विराटनगर १० को कि.नं. १२८ को २ कट्टा जग्गा बिक्रीमा छ। जग्गाधनी काठमाडौंमा बस्दछन्। बेला बखतमा विराटनगरमा आउँछन्। विराटनगरमा आउँदा मेरो पुरोहितको घर विराटनगर १५ मा युवराज पोखरेलको घरमा बस्दछन् भनी खरिदार शकुन्तला चापागाई निजको पति महेश चापागाई समेतका व्यक्तिले भन्दा म र उमेश नेपाल समेत युवराज पोखरेलको घरमा गएका थियौं। मैले जग्गा खरीद गर्नु अगाडि जग्गाको मोठ हेरौं भनी शकुन्तला चापागाईलाई बुझ्दा निजले यो २ कट्टा जग्गा यी रोहिणीकुमारीले नरशम्शेर थापालाई काम गरी रिभाएवापत २०२२ सालमा बकस पास गरी दिएको हो। हालतक उनकै भोगचलनमा छ, मोठ ठीक छ। जग्गाधनी बन्ने रोहिणीकुमारीलाई सोढा मेरो पतिको मृत्यु भइसकेका छ। मेरो एक मात्र छोरा रामप्रसाद उपाध्याय छ। जग्गाको मोल १० लाख हो। नातिलाई जापान पठाउने क्रममा बिक्री गर्न लागि रहेको हो। जग्गा २०५६।५।१८ गते पारीत गर्नुपर्छ भनी जग्गाधनी भनिएको रोहिणीकुमारी उपाध्याय, खरिदार शकुन्तला चापागाई, लेखन्दास युवराज पोखरेल तथा उमेश नेपालले भन्दा मैले हुन्छ भनी पैसाको व्यवस्था मिलाई २०५६।५।१८ गते मालपोत कार्यालय मोरङमा गएँ। अधिकृत गोपीकृष्ण पराजुलीको टेवलमा लिखत पेश भयो,

अधिकृत गोपीकृष्णले मलाई जग्गा लिनेको महलमा सही गराउनु भयो । मैले ८०,०००/- हजार राजश्व तिरेर त्यही दिन नै धनी पूर्जा र पारीत लिखत माग गर्दा ३:१५ बजे मैले लिखत र पूर्जा प्राप्त गरेको हुँ, पछि हल्ला चल्यो । नक्कली कागजात र व्यक्ति खडा गरी कि.नं. १२८ को ०-२-० जग्गा मैले लिएछु भन्ने २०५६।५।३२ मा मलाई विश्वास भयो । यो कार्यमा मलाई फसाउने अधिकृत गोपीकृष्ण पराजुली, खरिदार शकुन्तला चापागाई, लेखन्दास युवराज पोखरेल, शकुन्तलाका पति महेश चापागाई, अशोकजंग राणा, नक्कली जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्याय, उमेश नेपाल, मोल ठीक छ भनी प्रमाणित गर्ने रजिष्ट्रेशन फाँटका कर्मचारी हुन् । थैली १० लाख तथा राजश्व रकम समेत फिर्ता पाऊँ भन्ने व्यहोराको जग्गा खरीद गर्ने शिवप्रसाद रिजालको अनुसन्धानमा भएको बयान ।

बुझिएसम्मका सबूत प्रमाण तथा अनुसन्धानबाट यी प्रतिवादीहरू ख. शकुन्तला चापागाई, मालपोत अधिकृत गोपीकृष्ण पराजुली, लेखन्दास युवराज पोखरेल निजको छोरा दानबहादुर पोखरेल समेतले गैरकानूनी रूपमा जग्गा बिक्री गर्ने काममा संलग्न रहेकोले निजहरूउपर भ्रष्टाचार निवारण ऐनबमोजिम कारवाही हुन राय व्यक्त गरी अनुसन्धान अधिकृत श्री होमबहादुर खड्काले पेश गरेको प्रतिवेदन ।

नक्कली रोहिणीकुमारी उपाध्याय बनी मिति २०५६।४।२ मा सक्कली रोहिणीकुमारी उपाध्यायको विराटनगर उपमहानगरपालिका वार्ड नं. १० हाल वार्ड नं. १५ को कि.नं. १२८ को २ कठ्ठा जग्गाको जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूर्जाको नक्कल पाऊँ भनी निवेदन दिई २०५६।४।१३ गते नक्कल लिई २०५६।५।१८ गते र.नं. ८७५ बाट शिवप्रसाद रिजाललाई जग्गा बिक्री गर्ने म हुँ । यसमा नक्कली जग्गाधनी बन्न विराटनगर १५ बस्ने मेरो भतिजा नाता पर्ने राजन भन्ने युवराज पोखरेल तथा मालपोत कार्यालय मोरङ, विराटनगरको मोठ फाँटमा काम

गर्ने मोटोमोटो आईमाई शकुन्तला चापागाईले सिकाएकी हुन् । सो कार्य गरेबापत रु. १० हजार मैले मागेको थिएँ, तर दिएनन् । शकुन्तला चापागाई, मेरा भतिजा युवराज पोखरेलले जो जसले अड्डामा सोधे पनि नाम रोहिणीकुमारी उपाध्याय भन्नु । मेरो माइलो नातिलाई जापान पठाउन १० लाख रुपैयाँ आवश्यक परेकोले बेचन लागेको भन्नु भनी सिकाएको थियो । मेरो नागरिकताको प्रमाणपत्र आजसम्म बनाएको छैन । यो गलत काम गर्ने गराउने व्यक्ति मालपोत अड्डाका हाकिम गोपीकृष्ण पराजुली, शकुन्तला चापागाई, मेरो भतिजा नाता पर्ने राजन भन्ने युवराज पोखरेल तथा ३०/३२ वर्षको केटाहरूको संलग्नता छ भन्ने समेत व्यहोराको अनुसन्धानका क्रममा बालाकुमारी पोखरेलले गरेको बयान ।

र.नं. ८७५ को लिखतमा मलाई जागीर पाईन्छ, भनी युवराज पोखरेल म बसेकै ठाउँ भौडाहामा गई कागजमा सही थिचाएका थिए । कागजको व्यहोरा पढिन । पछि सासूलाई र पतिलाई भन्दा केही भनेनन् । मेरो सासू बालाकुमारी पोखरेल तथा मेरा पति दानबहादुर पोखरेल (नक्कली जग्गाधनी र जग्गाधनीको छोरा बन्ने) तथा कीर्ते लेखन्दास युवराज पोखरेललाई कानूनबमोजिमको सजाय होस्, म अलग फूसद हुन पाऊँ । मलाई ऋणीको एकासगोलकी बुहारी कविता उपाध्याय भनी लेखेका ठाउँमा दायाँ बायाँ ल्याच्चे २०५६।५।१८ भन्दा ३/४ दिन अगाडि भौडाहामा नै गई युवराज पोखरेलले लगाएका र सो कागज उनैले ल्याएका हुन् भन्ने समेत व्यहोराको पवित्रा पोखरेल (नक्कली कविता उपाध्याय) ले अनुसन्धानमा गरेको बयान ।

जग्गाधनी प्रमाणपूर्जाको नक्कल पाउन भनी दिएको निवेदनको विषयवस्तु बाहिर गई अर्कोको फोटो एउटाको मोठ सेस्तामा टाँसी, व्यहोरा भिडाई नहेरी जग्गा बिक्री गर्दा आधा रकम बैंकमा राखी आधा रकम मात्र अड्डाबाट बुझ्न लगाई अरुसँग मिली रकम बाँडी खाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन,

२०१७ को दफा ७(१) को कसूर गरेकोले प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुली र शकुन्तला चापागाईलाई सोही दफाबमोजिम सजाय गरिपाउन, प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेल आफ्नो नाममा नभएको जग्गाको प्रमाणपूर्जाको प्रतिवादीसँग मिली आफ्नो फोटो टाँसी सहिछाप गरी नक्कली जग्गाधनी भई, प्रतिवादी युवराज पोखरेलले काकी नाताकी मान्छेलाई रोहिणीकुमारी बन्न रुपैयाको प्रलोभन देखाई रोहिणीकुमारी उपाध्यायको जग्गा बिक्री गरी सोको रकम अरु प्रतिवादीसँग मिली बाँडी खाएको हुँदा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ८ बमोजिम सजाय हुन, प्रतिवादी महेश चापागाई र अशोक राणाले उमेश नेपाल र शकुन्तला चापागाईसँग मिली शिवप्रसाद रिजाललाई जग्गा पाको छ भन्ने कुरामा विश्वासमा पारी बालाकुमारी पोखरेललाई रोहिणीकुमारी हुन् भनी चिनाई सहयोगीको भूमिका निर्वाह गरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १६ (क) को प्रतिबन्धात्मक बाक्यांशबमोजिमको कसूरमा सोही नं. को आधारमा दफा ७, ८ तथा १६ (क)बमोजिम सजाय हुन तथा विगोको हकमा रु. १०,००,०००/-उपरोक्त प्रतिवादीहरूले आफूलाई गैरकानूनी रुपमा फाईदा लिई पीडितलाई हानि हुने कार्य गरेकोले निजहरूलाई जरीवाना गरी असूलउपर गरी पीडित शिवप्रसाद रिजाललाई दिलाई भराई पाउन तथा मालपोत कार्यालय मोरङमा राजीनामा पास गर्दा लागेको राजश्व ८०,०००/-समेत प्रतिवादीहरूबाट पीडितलाई भराई पाऊँ । नक्कली नागरिकता प्राप्त गर्ने रोहिणी भन्ने बालाकुमारी पोखरेल, रामप्रसाद भन्ने दानबहादुर पोखरेल तथा नागरिकता प्राप्त गर्न सहयोग पुऱ्याउने युवराज पोखरेलउपर जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा कारवाही चलाउने निर्णय भएको भन्ने समेत व्यहोराको अभियोग माग दावी ।

प्रतिवादी दानबहादुर पोखरेल भन्ने रामप्रसाद उपाध्यायले जग्गा पक्का छ जग्गाधनीलाई पैसा चाहिएकाले सस्तोमा बेचन लागेको हो भनी विश्वासमा पारी निज समेतले वदैनियतपूर्वक

रु.५,७५,०००/- बैकमा जम्मा गराई भोलिपल्ट रु.५,००,०००/- भिक्री बाँडी खाई खरीद गर्ने व्यक्तिलाई समेत हानि नोक्सानी र आफू समेतलाई लाभ हुने कार्य गरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ८ र १६ (क) को प्रतिबन्धात्मक बाक्यांशबमोजिमको कसूर गरेकोमा सोहीबमोजिम दानबहादुरलाई सजाय हुन माग दावी लिएको थप अभियोग पत्र ।

अभियोग पत्र भूठा हो । २०५६।५।१५ देखि ऐ. २२ गते सम्म म कार्यालयमा नरही कार्यालयको काममा काठमाडौँ रहँदा विरामी परी उपचार गराई ५।२२ गते मात्र कार्यालयमा उपस्थित भएको, म नभएको समयमा म माथि लगाइएको आरोप भूठा कपोलकल्पित छ । शिवप्रसादको बयान भूठा हो, निजलाई चिन्दन । बालाकुमारी पोखरेललाई पनि चिन्दन । बयान भूठा हो म निर्दोष हुँदा सफाई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको महेश चापागाईले पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा गरेको बयान ।

जाहेरवालालाई चिन्दन । बालाकुमारी, दानबहादुर, युवराज, अशोकजंग राणा भन्नेलाई पनि चिन्दन । उमेश नेपाल भाई नाताका हुन् । २०५६।५।१८ मा म कार्यालयमा रहेको, मेरो पति उक्त मितिमा कार्यालयको काममा काठमाडौँ जानु भएको, उक्त मितिमा मालपोत कार्यालय मोरङबाट जग्गा पारीत भए नभएको सम्बन्धमा म रजिष्ट्रेशन फाँटमा नभएकोले थाहा भएन । जाहेरी भूठा हो म रजिष्ट्रेशन फाँटको नहुँदा मलाई जानकारी हुने कुरा होइन । कुनै किसिमको राय सल्लाह कोही कसैसँग गरेको छैन । बेसरोकार व्यक्तिलाई मोठ हेर्न नदिने हुँदा, सो हेर्न नदिएकै कारण मउपर भूठो पोल गरेको हुनुपर्छ । मैले तोक आदेशअनुसार मोठमा जनाएकोसम्म हो, प्रमाणित गराएको होइन भन्ने समेत व्यहोराको शकुन्तला चापागाईले पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा गरेको बयान । जाहेरवालालाई चिन्दछु । निजहरूको नाउँको जग्गामा भएको घरमा म भाडामा बस्छु ।

प्रतिवादीमध्ये युवराज पोखरेललाई चिन्दछु, अन्यलाई चिन्दैन। उक्त जग्गा राजीनामा पास भएको भन्ने कुरा पास भएको १४/१५ दिन पछि थाहा पाएको हुँ। सो जग्गा कीर्ते गरी पास गरेको भन्ने सम्म सुनेको हुँ, कसले के कसरी गरे थाहा भएन। २०५६।१।१८ मा म आफ्नो घर विराटनगरमै थिएँ। युवराजसँग सो दिन भेटघाट थिएन। म उक्त दिन बैंकमा गएको छैन। मउपरको आरोप झुठा हो भन्ने समेत व्यहोराको अशोकप्रताप राणाले पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा गरेको बयान।

जग्गा खरीदकर्तालाई चिनेको छैन। फाँटबाट रीत पुऱ्याई ल्याएपछि मैले दस्तखत गरेको हुँ। मिति २०५६।४।१३ मा मोठ फाँट नं. १ बाट शकुन्तला चापागाईंले फोटो टाँस गरी नागरिकता नं. मिति सबै उल्लेख गरी म कहाँ पेश गरेकोले पल्टाई नागरिकताको फोटो र अन्य विवरण स्रेस्तामा भिडाई प्रमाणित गरिदिएको हुँ। वदनीयत पूर्वक कुनै कार्य गरेको छैन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीले पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा गरेको बयान।

जाहेरवालालाई चिनेको छैन। जग्गा खरीदकर्तालाई चिनेको छु। लिखतमा शिवप्रसादले साक्षी बस्ने भनेकोले साक्षीसम्म बसेको छु। अरु कुरा मलाई थाहा भएन। जग्गा पनि चिन्दैन। जग्गा पास सक्कली वा नक्कली जग्गाधनीबाट गराए भन्ने मलाई थाहा भएन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादी उमेशकुमार नेपालले पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा गरेको बयान।

जाहेरवाला इन्दुकुमार पौडेल, रोहिणीकुमारी उपाध्याय, अनुसन्धानको क्रममा बुझिएका शिव प्रसाद रिजाल, प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीका साक्षी रामकृष्ण तिमिल्सिना र सुधिरकुमार विश्वास, प्रतिवादी महेशप्रसाद रिजाल, प्रतिवादी उमेशकुमार नेपालका साक्षी हिराबहादुर पाण्डे, प्रतिवादी अशोकप्रताप राणको साक्षी दीपक शाहीको बकपत्र भई मिसिल सामेल रहेको।

पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०५९।८।१२ को आदेशले प्रस्तुत मुद्दा विशेष अदालत काठमाडौंमा सरी आएको।

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) मा कुनै व्यक्तिउपर अदालतमा त्यसै कसूरमा एक पटक भन्दा बढी मुद्दा चलाउने र सजाय गरिने छैन” भनिएको पाइन्छ। मूलतः यो सिद्धान्त अगाडि नै कारवाही र निर्णय भई सकेको कसूरको सम्बन्धमा पुनः कारवाही चलाउन रोक लगाउने सन्दर्भमा आकर्षित हुने देखिन्छ। एकैथरी प्रतिवादीबाट भएको कार्यको लागि दुई छुट्टाछुट्टै ऐनअन्तर्गतको कसूरको सम्बन्धमा अलग-अलग अनुसन्धान तहकीकात भई मुद्दा चलाउन र अदालतबाट निर्णय गर्न यस सिद्धान्तले रोक लगाएको देखिन्छ। अर्थात् त्यस्तोमा यो सिद्धान्त आकर्षित हुन सक्ने देखिन्छ। एउटै क्रियाबाट अर्को कसूरमा पुनः पुर्पक्ष गर्न र सजाय गर्न समेत रोक लाग्दैन। त्यसैले प्रस्तुत सन्दर्भमा दोहोरो खतराको सिद्धान्त आकर्षित हुन्छ भन्ने प्रतिवादीहरू तर्फका विद्वान अधिवक्ताहरूको बहस जिकीरसँग इजलास सहमत हुन सकेन। तसर्थ यसमा मिसिल संलग्न सबूद प्रमाणबाट प्रतिवादीहरूको अभियोग दावी समर्थित एवं प्रमाणित भई राखेकै देखिँदा निजहरूले आरोपित कसूर गरी प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुली र शकुन्तला चापागाईंले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को ७(१) अन्तर्गतको कसूर गरेको प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेल र राजन भन्ने युवराज पोखरेलले उक्त ऐनको दफा ८ अन्तर्गतको कसूर गरेको प्रतिवादी महेश चापागाईं, उमेशकुमार नेपाल, दानबहादुर पोखरेल र अशोकजंग भन्ने अशोकप्रताप राणाले उक्त ऐनको दफा १६(क) अन्तर्गतको कसूर गरेको ठहर्छ। सो ठहर्नाले प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेलको हकमा निजको मृत्यु भई सकेको भन्ने हुँदा सजायतर्फ केही गर्नु परेन। प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुली र शकुन्तला चापागाईंलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को

दफा ७(१) र २९(२) बमोजिम जनही रु.५०००।- , प्रतिवादी राजन भन्ने युवराज पोखरेललाई उक्त ऐनको दफा ८ र २९(२) बमोजिम रु.४०००।- , प्रतिवादी महेश चापागाई, दानबहादुर पोखरेल, अशोकजंग भन्ने अशोकप्रताप राणालाई उक्त ऐनको दफा १६(क) र २९(२) बमोजिम जनही रु.२०००।- तथा प्रतिवादी उमेशकुमार नेपाललाई उक्त ऐनको दफा १६(क) को प्रतिबन्धात्मक बाक्यांश र दफा २९(२) बमोजिम रु.४०००।- जरीवाना हुन्छ । विगोको हकमा यिनै प्रतिवादीहरू समेतउपर मोरङ जिल्ला अदालतमा चलेको फौ.पु.नं. ३०० को ठगी मुद्दाको फैसलाबमोजिम हुने नै हुँदा यसमा केही विचार गरी रहनु परेन भन्ने समेत व्यहोराको विशेष अदालत काठमाडौंको फैसला ।

एउटै तथ्य र विषयवस्तुबाट दुई वा दुई भन्दा बढी अपराधको सिर्जना हुन सक्दैन र दोहोरो सजाय पनि गर्न मिल्दैन "No one shall be twice vested for the same case" भन्ने फौजदारी न्यायको मान्य सिद्धान्तविपरीत एउटै विषयवस्तु र विवादमा मोरङ जिल्ला अदालतबाट मलाई ठगी मुद्दामा सजाय गर्ने गरी मिति २०६०।३।३० मा फैसला भई सकेपछि पुनः सोही विषयवस्तु र विवादमा विशेष अदालत काठमाडौंबाट २०६०।१२।३ मा मैले भ्रष्टाचार गरेको ठहर्‍याई सजाय गर्ने गरी भएको फैसला उल्लिखित फौजदारी न्यायका मान्य सिद्धान्तको रोहमा त्रुटिपूर्ण हुँदा सो बदर गरी भ्रष्टाचार मुद्दाको अभियोग दावीबाट सफाई पाउने गरी न्याय पाऊँ भन्ने समेत प्रतिवादी महेश चापागाईको पुनरावेदन पत्र ।

एउटा तथ्य एवं विषयवस्तुबाट दुई वा दुई भन्दा बढी अपराधको सिर्जना हुन नसक्ने र दोहोरो सजाय पनि गर्न मिल्दैन भन्ने फौजदारी न्यायका मान्य सिद्धान्त रहेको र सो सिद्धान्तलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) ले अङ्गीकार समेत गरेको अवस्थामा सो को विपरीत एउटै तथ्य र विषयवस्तुमा मलाई मोरङ जिल्ला अदालतको मिति २०६०।३।३० को फैसलाले ठगीको

कसूरमा कसूरदार ठहर्‍याई सजाय समेत गरी सकेपछि पुनः सोही तथ्य एवं विषयवस्तुमा भ्रष्टाचारको अभियोगमा विशेष अदालत काठमाडौंबाट कसूरदार ठहर्‍याई सजाय गर्ने गरेको मिति २०६०।१२।३ को फैसला उक्त दोहोरो खतराविरुद्धको संविधान प्रदत्त मौलिक हकविपरित हुँदा सो बदर उल्टी गरी भ्रष्टाचारउपरको अभियोग दावीबाट सफाई पाऊँ भन्ने समेत प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईको पुनरावेदन पत्र ।

एउटै कार्य र कसूरको लागि दुईवटा पृथक-पृथक मुद्दा चलन कारवाही हुन एवं सजाय हुन सक्दैन । नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) ले कुनै पनि व्यक्तिउपर अदालतमा त्यसै कसूरमा एक पटक भन्दा बढी मुद्दा चलाइने र सजाय गरिने छैन भन्ने फौजदारी न्यायको हक प्रदान गरेको छ । विवादित जग्गा बालाकुमारी भन्ने नक्कली जग्गाधनी खडा भई शिवप्रसाद रिजाललाई विक्री गरेको कार्यलाई मसमेतउपर मोरङ जिल्ला अदालतमा ठगी मुद्दा दायर गरिएको र सो ठगी मुद्दामा मिति २०६०।३।३० मा म समेतलाई कसूरदार ठहर्‍याई सजाय हुने गरी फैसला भएको छ । सोही विषयमा चलाइएको प्रस्तुत भ्रष्टाचार मुद्दामा पनि मलाई कसूरदार ठहर्‍याई सजाय भएको विशेष अदालतको उपर्युक्त फैसला संविधानले प्रत्याभूत गरेको दोहोरो खतरा विरुद्धको सर्वमान्य फौजदारी न्यायका सिद्धान्तप्रतिकूल भई त्रुटिपूर्ण हुँदा सो बदर उल्टी गरी आरोपित कसूरबाट पूर्ण सफाई दिलाई इन्साफ पाऊँ भन्ने समेत प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीको पुनरावेदन पत्र ।

एउटै विषयमा भिन्नभिन्न निकायलाई भिन्नभिन्न कानून र कार्यविधि अपनाई मुद्दा लगाउन र एकै कसूरमा एकै मानिसलाई भिन्नभिन्न निकायमा कारवाही चलाउन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४(२) ले अनुमति नदिएतापनि सो विपरीत एक पटक एउटै कसूरमा मोरङ जिल्ला अदालतबाट ठगी गरेको ठहर्‍याई सजाय समेत गरी सकेपछि पुनः सोही विषयमा विशेष अदालत

काठमाडौंबाट भ्रष्टाचारको कसूरमा सजाय गर्ने गरी भएको मिति २०६०।१।२३ को फैसला दोहोरो खतरा विरुद्धको संवैधानिक हकको गलत व्याख्या गरी भएको हुँदा सो बदर गरी अभियोगबाट सफाई पाउने गरी फैसला गरिपाऊँ भन्ने समेत प्रतिवादी अशोकप्रताप राणाको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा रोहिणीकुमारी उपाध्याय नाम दर्ताको जिल्ला मोरङ विराटनगर उपमहानगरपालिका वडा नं. १० को हाल वडा नं. १५ कित्ता नं. १२८ को ज.वि. ०-२-० को जग्गा प्रतिवादीहरूले मिलेमतो गरी नक्कली जग्गाधनी बनी जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूर्जा लिएको भन्ने आरोपमा यिनै पुनरावेदकहरूउपर वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी यिनै प्रतिवादीहरू भई ठगी मुद्दा चली सजाय भएको र हाल उक्त ठगी मुद्दा पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा विचाराधीन रहेको भन्ने देखिन्छ । सोही जग्गा प्रतिवादीहरूले मिलेमतो गरी नक्कली जग्गाधनी बनी राजीनामा पास गरी दिएको भन्ने अपराधमा पुनरावेदकहरू उपर भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ बमोजिम मुद्दा चली दुवै मुद्दामा पुनरावेदकहरूलाई सजाय भएको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा एउटै अपराधमा दोहोरो सजाय भएको भनी संविधानको धारा २४(६) विपरीत हुने हो, होइन र दुवै ऐनले कसूरदार ठहरे पनि सजायको हकमा एउटा मात्र ऐनले गर्नुपर्ने हो । सो समेत यकीन गर्नुपर्ने हुनाले विशेष अदालतको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा छलफलको निमित्त पेशीको सूचना महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई नियम बमोजिम पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६६।२।३ को आदेश ।

यसै विषयमा यिनै पुनरावेदक प्रतिवादीहरू समेतउपर पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा ठगी मुद्दा चली विचाराधीन रही सो अदालतबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र र विशेष अदालतबाट भएको फैसलाको प्रतिलिपि माग भएको मिसिलबाट देखिएकोले उक्त ठगी मुद्दा हाल कुन

अवस्थामा छ, फैसला नभएको भए चाँडो फैसला गरी सोउपर पुनरावेदन परे पुनरावेदन साथ र नपरे मिसिल पठाई दिन भनी पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा लेखी पठाई उपरोक्त कार्य सम्पन्न भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६६।४।२० को आदेश ।

यसमा शिवप्रसाद रिजालको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी यिनै प्रतिवादीहरू भएको फौ.पु.नं. ००००४ समेतको ठगी मुद्दा पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०६६।४।२७ को आदेशले मुलतवीमा रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत भ्रष्टाचार मुद्दाको मिसिल प्राप्त नभएको भन्ने समेतका आधारमा उक्त ठगी मुद्दा पुनरावेदन अदालतबाट मुलतवीमा राखेको देखिएको साथै प्रस्तुत वारदातसँग सम्बन्धित घटनाकै आधारमा उक्त ठगी मुद्दाको अनुसन्धान कारवाही भएको देखिन्छ । सो ठगी मुद्दामा शुरु मोरङ जिल्ला अदालतबाट स्वतन्त्र रूपले मूल्याङ्कन गरी फैसला समेत भई सकेकोमा सोउपर परेको पुनरावेदनमा पुनरावेदन अदालतबाट पनि स्वतन्त्र मुद्दाको रूपमा फैसला हुनुपर्ने तथा प्रस्तुत मुद्दामा विगोको हकमा उक्त ठगी मुद्दामा ठहरेबमोजिम हुने भनी शुरु विशेष अदालतको फैसलामा उल्लेख भएको समेत हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा यस अदालतबाट न्यायनिरोपण हुनुअघि सो ठगी मुद्दामा पुनरावेदन अदालतबाट न्याय निरोपण हुनुपर्ने देखिन्छ । त्यसपछि सो ठगी मुद्दाका कुनै पक्षको पुनरावेदन परेमा दुवै मुद्दामा संलग्न विवादका विषयहरूमा एकैसाथ यस अदालतबाट फैसला भई निरोपण गर्नु उपयुक्त हुने समेत देखिन्छ । तसर्थ, प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कायमै राखी उक्त फौ.पु.नं. ००००४ समेतको ठगी मुद्दाको मुलतवी जगाई यो आदेश प्राप्त भएका मितिले ३ महिनाभित्र फैसला गरी सो फैसलाउपर पुनरावेदन परे सोसहित र नपरे उक्त ठगी मुद्दाको र प्रमाणका अन्य मुद्दाहरूको मिसिलहरू समेत यस अदालतमा यथाशीघ्र पठाउनु भनी प्रस्तुत मुद्दाका पुनरावेदक

प्रतिवादीहरूलाई यस मुद्दामा समेत तारिखमा राखी उक्त ठगी मुद्दाको प्रतिरक्षार्थ हाजीर हुन जानु भनी अनुकूल मिल्ने गरी पुनरावेदन अदालत विराटनगरको तारिख तोकी सो ठगी मुद्दाको शुरु तथा पुनरावेदन अदालतको मिसिल र प्रमाणमा आएका अन्य मुद्दाको मिसिलका साथै प्रमाणको लागि आवश्यक पर्नसक्ने भएकोले प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल समेत पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा पठाई दिनु । माथि उल्लिखित म्यादभिन्न पुनरावेदन अदालत विराटनगरबाट ठगी मुद्दामा फैसला भई मिसिलहरू प्राप्त भएपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६६।१।२९ को आदेश ।

यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरू समेत संलग्न रहेको भन्ने एउटै कसूरजन्य कार्यका सम्बन्धमा एउटै प्रमाण समूहका आधारमा निजहरूउपर वादी नेपाल सरकारतर्फबाट दुई छुट्टाछुट्टै ठगी र भ्रष्टाचार मुद्दाको अभियोग लगाउन र सोअनुरूप दायर भई चलेको दुवै मुद्दामा छुट्टाछुट्टै अदालतबाट छुट्टाछुट्टै ऐनअनुरूप सजाय समेत गर्दा दोहोरो खतरा विरुद्धको सिद्धान्त आकर्षित हुने हो होइन, एउटै विवादमा यी पुनरावेदकहरूउपर भ्रष्टाचारको कसूरमा सजाय र बिगो समेतको दावी लिई अभियोग दायर भएको अवस्थामा विशेष अदालत काठमाडौँबाट दावीबमोजिम जरीवानाको सजायसम्म हुने ठहराई बिगोको हकमा मोरङ जिल्ला अदालतमा चलेको ठगी मुद्दाको फैसलाबमोजिम हुने भनी बिगोतर्फ यकीन निर्णय नगरी फैसला गर्न मिल्ने हो होइन, एउटै विषयवस्तुमा मोरङ जिल्ला अदालतमा उल्लिखित दु.फौ.नं. ३०० को कीर्ते र दे.नं. १०३३ को लिखत बदर मुद्दाको फिराद परी उक्त मुद्दाहरू सो अदालतमा विचाराधीन रहेकै अवस्थामा सोही विवादित विषयवस्तुउपर पुनः अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट अनुसन्धान र तहकीकात गरी चलेको प्रस्तुत भ्रष्टाचार मुद्दाको विषयवस्तुभिन्न प्रवेश गरी विवेचना गर्न अख्तियार दुरुपयोग

अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को साविक दफा ४(४) को कानूनी व्यवस्था तथा यस अदालतबाट उल्लिखित नि.नं. ६२८५ र नि.नं. ८४५९ मा प्रतिपादित नजीर सिद्धान्त समेतका सन्दर्भमा मिल्ने हो होइन भनी प्रस्तुत मुद्दामा उठेको जटिल कानूनी प्रश्नको निरोपण बढी माननीय न्यायाधीशहरू भएको इजलासबाट भई सिद्धान्त समेत प्रतिपादन हुन उपयुक्त देखिँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दाको संयुक्त इजलासको दायरी लागत कट्टा गरी पूर्ण इजलासमा पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालत संयुक्त इजलासबाट मिति २०६८।१।२७ मा भएको फैसला ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा विशेष अदालत काठमाडौँबाट भएको फैसलासहितको मिसिल अध्ययन गरी प्रतिवादीहरूका तर्फबाट दायर गरिएको पुनरावेदन पत्र समेतको अध्ययन गरियो । मुद्दा सुनुवाइका सिलसिलामा पुनरावेदक/ प्रतिवादीहरू महेश चापागाई र शकुन्तला चापागाईका तर्फबाट उपस्थित विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रामप्रसाद भण्डारी 'सम्भव' ले बालाकुमारी र पवित्रासँग जीरह गर्ने मौका प्रदान गरिएन, त्यस्ता कथनले प्रामाणिक महत्व राख्दैनन् । प्रतिवादीहरूले सफाइ पाउनु पर्दछ भनी बहस गर्नु भएको थियो ।

प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सापकोटाले प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुली मालपोत कार्यालयका प्रमुख पनि होइनन् । मालपोत कार्यालयका प्रमुखको तोक लागेर प्रक्रिया प्रारम्भ भएको र जग्गाधनी प्रमाणपूजाको प्रतिलिपिमा सम्म निजले प्रमाणित गरेको अवस्था हुँदा कसूरजन्य क्रियामा निजको संलग्नता भन्ने देखिँदैन । प्रतिवेदनमा समेत भुक्त्यानमा परेको भन्ने उल्लेख छ । जग्गा जसको हो, उसको नाममा गैसकेको अवस्था हुँदा भ्रष्टाचार र ठगीको विषय

आकर्षित हुने अवस्था पनि छैन । एउटै कसूरमा ठगी र भ्रष्टाचार समेत भएको भनी मुद्दा चलाइएको देखिँदा प्रथमतः फरक फरक कसूर हो भन्ने स्थापित हुनु पर्दछ । उजूरी अलगअलग हुँदा कसूर नै फरक भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन । बुझिएका कसैले पनि यी प्रतिवादीसँग मिलेर कसूरजन्य क्रिया गरे/भएको भनी भनेको छैन । घूस लिएर खाएको भन्ने कहिँ कतैबाट देखिएको छैन । तसर्थ निजले सफाई पाउनु पर्दछ भनी बहस गर्नु भएको थियो ।

प्रतिवादी अशोकप्रताप राणाका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री माधव बास्कोटा, श्री कमलमणि निरौला र श्री रमेशप्रसाद प्रसाईंले कीर्तेमा अशोकप्रतापलाई प्रतिवादी बनाइएको छैन । त्यसले पनि निजको संलग्नता नरहेको भन्ने बुझिन्छ । शिव रिजालको बकपत्रको स.ज. ३५, ३६, ३७, ५१, ९१, सरकारी साक्षीका रूपमा रहेका देवीप्रसादको बकपत्रको स.ज. २१, हरि भट्टराईको स.ज. २८ समेतबाट अशोकप्रताप राणाको संलग्नता नरहेको भन्ने देखिन्छ । रकम लिएर खाएको भन्ने कहिँबाट खुल्न आएको छैन । संलग्नता पुष्टि हुने कुनै पनि प्रमाण नभेटिएको हुँदा निजले सफाई पाउनु पर्दछ । एउटै विषयवस्तुमा एउटै व्यक्तिका विरुद्धमा फरकफरक मुद्दा चलाउन मिल्दैन । विवादको जग्गा भाडामा लिएर बसेको व्यक्ति सोही जग्गाको विषयमा ठगी गर्ने कार्यमा संलग्न भनिनु आफैँमा विश्वसनीय छैन । तसर्थ प्रतिवादीले सफाई पाउनु पर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री सरोज गौतमले लिखत कच्चा ठहरिएको अवस्थामात्र नरही लिखतमा नै वदनीयत रहेको र त्यसमा सार्वजनिक पदाधिकारीको समेत संलग्नता रहेकोले भ्रष्टाचारमा मुद्दा चलाइएको हो । लिखत बदर र जालसाजी मुद्दाबाट व्यक्ति व्यक्तिबीचको विवाद समाधान भए पनि त्यस्तो

कार्यमा संलग्न व्यक्तिको आपराधिक क्रियालाई उन्मुक्ति दिन सकिने अवस्था छैन । तत्कालीन संविधानको धारा १४(२) मा रहेको “त्यसै कसूरमा” भन्ने शब्दको व्याख्या गरिनु जरुरी छ । प्रतिवादीहरूबाट भ्रष्टाचार र ठगी गरी छुट्टाछुट्टै कसूर भएको छ । लिखत बदर र कीर्ते मुद्दा पर्नु अघि नै ठगी र भ्रष्टाचार मुद्दाको कारवाही प्रारम्भ भैसकेको छ । त्यसैले दोहोरो खतराको सिद्धान्त आकर्षित हुने अवस्था छैन । गैरकानूनी कार्यको जिम्मेवारी व्यक्ति स्वयंले लिनु पर्दछ । सरकारी कर्मचारी हुँदा गैरकानूनी कार्य गर्न पाउने भन्ने हुँदैन । प्रतिवादीमध्येका उमेश नेपालको ठगीतर्फको वयानबाट पनि शकुन्तलाको संलग्नता पुष्टि भएको छ । शिवप्रसाद रिजालको बकपत्र र जाहेरी दरखास्तले अशोकप्रतापको संलग्नता देखाएको छ । निजले आफूले भाडामा लिएको जग्गाको जग्गाधनीलाई नचिन्ने भन्ने हुँदैन । त्यस आधारमा पनि कसूरजन्य कार्यमा निजको संलग्नता देखिन्छ । त्यसैगरी आफूले प्रमाणित गर्नुपर्ने कागजातहरू राम्ररी नकेलाई, नभिडाई प्रमाणित गरेको देखिँदा गोपीकृष्ण पराजुलीको संलग्नता रहेको भन्ने देखिन आएको हुँदा विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसला सदर हुनु पर्दछ भनी बहस गर्नु भएको थियो ।

विद्वान कानून व्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नु भएको बहस जिकीरका साथै पेश हुन आएको बहस नोट समेतको अध्ययन गरी संयुक्त इजलासबाट उठाइएका प्रश्नहरू समेतलाई आधार बनाउँदा प्रस्तुत मुद्दामा मूलतः देहायका प्रश्नहरूको निरोपण हुनुपर्ने देखिन आउँछ :

१. दोहोरो खतराको सिद्धान्त आकर्षित हुने अवस्था विद्यमान रहेको छ, या छैन ?
२. भ्रष्टाचारको कसूरमा बिगो समेतको दावी लिई अभियोग दायर भएको अवस्थामा जरीवानाको सजायसम्म हुने ठहराई बिगोको हकमा ठगी मुद्दाको फैसलाबमोजिम हुने

- भनी बिगोतर्फ यकीन निर्णय नगरी फैसला गर्न मिल्ने हो वा होइन ?
३. उपर्युक्त सैद्धान्तिक प्रश्नको निरोपणपछि मुद्दाको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी न्याय निरोपण गरिनुपर्ने अवस्थामा यसै इजलासबाट न्याय निरूपण गर्न मिल्ने हो वा होइन ?
 ४. अभियोग दावीबमोजिमको कसूरमा प्रतिवादीहरूमध्ये को कसको के कस्तो संलग्नता रहेको छ ?
 ५. विशेष अदालत काठमाडौँबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन ?

२. मोरङ जिल्ला, विराटनगर उपमहानगरपालिका, वडा नं. १५ स्थित कि.नं. १२८ ज.वि. ०-२-० जग्गाकी वास्तविक जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्यायको नामबाट नक्कली जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा लिई दिई नक्कली व्यक्ति बालाकुमारी पोखरेल, छोरा दानबहादुर र बुहारी पवित्रालाई समेत नक्कली नाम दिई साक्षी राखी उक्त जग्गा राजीनामा पारीत गरी गराई दिएको कार्यमा भ्रष्टाचार भएको अभियोग साथ प्रस्तुत मुद्दा दायर भएको पाइन्छ। त्यसरी नक्कली जग्गाधनी बनी हक हस्तान्तरण गर्ने कार्यमा मालपोत कार्यालयका तत्कालीन कर्मचारी खरिदार शकुन्तला चापागाई, मालपोत अधिकृत गोपीकृष्ण पराजुली, कित्ता नं. १२८ को जग्गा पहिले देखि नै भाडामा लिई व्यवसाय गर्दै आएका अशोकप्रताप राणा र शकुन्तला चापागाईका पति महेश चापागाईको समेत संलग्नता रहेको भनी प्रतिवादीहरू गोपीकृष्ण पराजुली र शकुन्तला चापागाईको हकमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१) बमोजिमको कसूरमा सोही दफाबमोजिम सजाय हुन, प्रतिवादीहरू बालाकुमारी पोखरेल र राजन भन्ने युवराज पोखरेललाई ऐ.ऐनको दफा ८ बमोजिम सजाय हुन, प्रतिवादीहरू महेश चापागाई, अशोकप्रताप राणा र दानबहादुर पोखरेल (नक्कली रामप्रसाद

उपाध्याय) लाई ऐ. ऐनको दफा १६क. को प्रतिबन्धात्मक बाक्यांशबमोजिमको कसूरमा दफा ७, ८ तथा १६क. बमोजिम सजाय हुन तथा बिगोको हकमा रु. १०,००,०००/- प्रतिवादीहरूले आफूलाई गैरकानूनी रूपमा फाइदा लिई पीडितलाई हानि हुने कार्य गरेकोले निजहरूलाई जरीवाना गरी असूलउपर गरी पीडित शिवप्रसाद रिजाललाई दिलाई भराई पाउँ भन्ने समेतको अभियोग पत्र देखिन्छ।

३. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ मा दोस्रो संशोधन (२०५९) भएपछि सो ऐनको दफा ३० बमोजिम प्रस्तुत मुद्दाको विषयवस्तु विशेष अदालत, काठमाडौँको क्षेत्राधिकारभिन्न पर्ने हुँदा पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०५९।८।१२ को आदेशले प्रस्तुत मुद्दा विशेष अदालत, काठमाडौँमा पठाइएको देखिन्छ। विशेष अदालत काठमाडौँबाट प्रतिवादीहरूले कसूर गरेको ठहर्छ भनी भएको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूमध्ये केवल महेश चापागाई, शकुन्तला चापागाई, गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकप्रताप राणाले यस अदालतमा पुनरावेदन गरेको अवस्था विद्यमान छ।

४. सो पुनरावेदनको रोहमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट प्रतिवादीहरूउपर ठगी र भ्रष्टाचार मुद्दाको अभियोग लगाउन र सोअनुरूप दायर भई चलेको दुबै मुद्दामा छुट्टाछुट्टै अदालतबाट छुट्टाछुट्टै ऐनअनुरूप सजाय समेत गर्दा दोहोरो खतरा विरुद्धको सिद्धान्त आकर्षित हुने हो होइन र एउटै विवादमा यी पुनरावेदकहरू उपर भ्रष्टाचारको कसूरमा सजाय र बिगो समेतको दावी लिई अभियोग दायर भएको अवस्थामा विशेष अदालत काठमाडौँबाट दावीबमोजिम जरीवानाको सजायसम्म हुने ठहराई बिगोको हकमा अदालतमा चलेको ठगी मुद्दाको फैसलाबमोजिम हुने भनी बिगोतर्फ यकीन निर्णय नगरी फैसला गर्न मिल्ने हो होइन भन्ने समेतको प्रश्न उठाई त्यस्तो जटिल कानूनी प्रश्नको निरोपण पूर्ण इजलासबाट हुनु उपयुक्त हुने

हुँदा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम पूर्ण इजलाससमक्ष पेश गर्नु भनी भएको आदेशबमोजिम प्रस्तुत मुद्दा यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको अवस्था हुँदा उल्लिखित कानूनी प्रश्नको निरूपण गरिनुपर्ने भएको छ।

५. उल्लिखित सन्दर्भमा प्रथमतः माथि निर्धारण गरिएको पहिलो प्रश्न अर्थात् प्रस्तुत मुद्दामा दोहोरो खतराको सिद्धान्त आकर्षित हुने अवस्था विद्यमान रहे नरहेको भन्ने तर्फ विचार गर्दा, विवादको कित्ता नं. १२८ को जग्गाका वास्तविक जग्गाधनीको जानकारीबिना नै नक्कली जग्गाधनी खडा गरी सो जग्गा राजीनामा पारीत गरी हक हस्तान्तरण गरेको क्रियालाई चुनौती दिई वास्तविक जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्यायले मोरङ जिल्ला अदालतमा दायर गरेको लिखत बदर दर्ता बदर दर्ता कायम मुद्दाबाट उक्त राजीनामा लिखत बदर भई सो जग्गा साविक जग्गाधनीको नाममा दर्ता कायम हुने ठहर भएको देखिन्छ। त्यसरी नक्कली जग्गाधनी खडा गरी हक हस्तान्तरण गर्ने क्रिया जालसाजीपूर्ण भएको भनी मोरङ जिल्ला अदालतमा दायर भएको मुद्दामा पनि शिवप्रसाद रिजालबाहेकका प्रतिवादीहरूले कीर्ते कार्य गरेको ठहर्‍याई फैसला भएको छ। ती दुवै मुद्दा अन्तिम भएर रहेका छन्। त्यसै गरी प्रस्तुत मुद्दामा विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसलामा उल्लेख गरिएको ठगी मुद्दामा पनि यिनै प्रतिवादीहरूलाई प्रतिवादी कायम गरी सजायको माग दावीसहित अभियोग पत्र दायर गरिएको अवस्था विद्यमान छ। मोरङ जिल्ला अदालतबाट यी प्रतिवादीहरू समेतलाई कसूरदार ठहर गरी भएको फैसला सो हदसम्म पुनरावेदन अदालतबाट समेत सदर भएको र हाल यसै मुद्दाको लगाउका रूपमा यसै इजलाससमक्ष विचाराधीन अवस्थामा रहेको छ। यसरी नेपाल सरकारबाट यिनै प्रतिवादीहरू समेत उपर उक्त ठगी मुद्दा समेत दायर भै सजाय हुने गरी फैसला

समेत हुँदै आएको तथ्यगत अवस्थालाई दर्शाउँदै त्यसबाट दोहोरो खतराको सिद्धान्त आकर्षित हुने हो वा होइन भन्ने प्रश्न संयुक्त इजलासले उठाएको छ।

६. विवादको विषयवस्तु एउटै रहेको अवस्थामा छुट्टाछुट्टै ऐनअन्तर्गत कसूर गरेको भनी दुई छुट्टाछुट्टै मुद्दा दायर गरिएको र सोअनुरूप अदालतबाट समेत दुवै मुद्दामा प्रतिवादीहरूलाई छुट्टाछुट्टै सजाय हुने ठहरी फैसला भएकोले त्यसरी सजाय गर्ने गरी भएको कार्य संविधानद्वारा फौजदारी न्यायसम्बन्धी हकअन्तर्गत एकै कसूरमा एकपटक भन्दा बढी मुद्दा नचलाइने र सजाय नगरिने भनी प्रत्याभूत गरिएको हक अर्थात् दोहोरो खतराको सिद्धान्तविपरीत हुन गएको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई सो सिद्धान्तअनुरूप न्याय प्रदान गरिनु पर्दछ भन्ने पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको मुख्य पुनरावेदन जिकीर रहेको र पुनरावेदक/प्रतिवादीतर्फका विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकीर रहेको देखिन्छ।

७. प्रतिवादीहरूले जिकीर लिएको दोहोरो खतराको सिद्धान्तले मूलतः उही व्यक्तिका विरुद्धमा उही कसूरमा पहिले नै कारवाही भई सजाय पाइसकेको वा सफाई पाइसकेको अवस्थालाई ईगित गर्दछ। यस आधारमा यो सिद्धान्त पूर्व निर्णयसँग सम्बन्धित देखिन्छ। यो सिद्धान्त आकर्षित हुनका लागि मुख्य रूपमा सक्षम निकायबाट निर्णय भएको हुनुपर्ने, निर्णय अन्तिम भएको हुनुपर्ने र त्यस्तो निर्णय स्वच्छ समेत हुनुपर्ने हुन्छ। यस सम्बन्धमा मुद्दा दायर हुँदा बहाल रहेको नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ को उपधारा (२) मा, “कुनै पनि व्यक्तिउपर अदालतमा त्यसै कसूरमा एक पटकभन्दा बढी मुद्दा चलाइने र सजाय गरिने छैन” भनी गरिएको व्यवस्थालाई हाल बहाल रहेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २४ को उपधारा (६) ले निरन्तरता दिएको छ।

८. यसरी देशको मूल कानूनका रूपमा रहेको संविधानले नै दोहोरो खतराको सिद्धान्तलाई

फौजदारी न्यायको हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको परिप्रेक्ष्यमा त्यसलाई आत्मसात् गरी न्याय निरूपण गरिनु पर्दछ भन्ने कुरामा दुईमत हुन सक्दैन । तर, मुद्दाको विषयवस्तु र समग्र तथ्य समेतको विश्लेषण नगरी सोभै उक्त सिद्धान्त आकर्षित हुने भनी अनुमान गरिनु भने न्यायोचित हुँदैन । मुद्दाका आ-आफ्नै विशिष्टता हुन्छन्, त्यसको विषयवस्तु र तथ्यमा फरक अवस्था विद्यमान हुन सक्ने यथार्थलाई पनि नकार्न सकिँदैन । त्यसैले कुनै पनि कानूनी एवं विधिशास्त्रीय सिद्धान्तलाई अवलम्बन गर्नुअघि सम्बन्धित मुद्दाको तथ्यलाई मनन गर्नुपर्ने हुन्छ । अमुक कानूनी सिद्धान्तलाई आड बनाएर अपराधिक क्रिया गर्ने वा त्यस्तो क्रियामा संलग्न व्यक्तिलाई उन्मुक्ति दिने सोच आफैमा कपटपूर्ण हुन्छ । आफू संलग्न अपराधिक क्रियाको यथार्थबोध नगरी केवल अमुक कानूनी सिद्धान्तको आड लिएर आफ्नो दूषित मनसायअनुसारको क्रिया गर्ने प्रवृत्ति फौजदारी न्याय व्यवस्थाका लागि चुनौतीका रूपमा रहेको हुन्छ । त्यसैले त्यस्तो प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गर्नु पनि फौजदारी कानूनको उद्देश्य रहने गर्दछ । त्यस्ता समस्यालाई सम्बोधन गर्न र त्यस्तो कार्य गर्ने व्यक्तिलाई दण्डित गर्न नसक्ने हो भने समाजमा दण्डहीनताले प्रश्रय पाउने र अन्ततोगत्वा कानूनी शासनको मान्यता शून्यमा परिणत हुन जान्छ । यो संवेदनशीलतालाई न्यायिक निकायले पनि हृदयंगम गर्ने पर्दछ ।

९. यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट दोहोरो खतराको सिद्धान्त आकर्षित हुने हो वा होइन भनी प्रश्न उठाइएको परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत मुद्दाको समग्र तथ्यको विश्लेषण गर्दा ठगी मुद्दामा सबै प्रतिवादीहरूले भूठो कुरालाई सद्दे हो भनी जाहेरवालालाई भुक्यान गफलतमा पारी धोका दिई जग्गा बिक्री गरी सोबापतको १० लाख रुपैयाँ आफूहरूले लिई खाई ठगी गरेको भन्ने आधारमा मुलुकी ऐन, ठगीको महल अन्तर्गतको कसूरमा अभियोग पत्र दायर गरिएको देखिन्छ । आफ्नो

पदीय हैसियतको दुरुपयोग गरी भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ बमोजिम कसूरजन्य कार्य भएको भनी दायर भएको प्रस्तुत मुद्दा र उक्त ठगी मुद्दामा निहित रहेको तथ्यलाई नियाल्दा प्रस्तुत मुद्दामा वास्तविक जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्यायले आफ्नो नामको जग्गा नक्कली जग्गाधनी खडा गरी बिक्री गरिएको र सो कार्यमा मालपोत कार्यालयका कर्मचारीहरू समेत संलग्न भै भ्रष्टाचारजन्य कार्य गरिएको भनी जाहेरी परेको अवस्था छ भने ठगी मुद्दामा त्यसरी नक्कली जग्गाधनीबाट जग्गा खरीद गरी लिने शिवप्रसाद रिजालले कीर्ते नक्कली मानिस खडा गरी नागरिकता, जग्गाधनी प्रमाणपूजा र मोठ सेस्ता समेत सच्याई कीर्ते गरी आफूलाई ठगी गरेकाले कारवाही गरिपाउँ भनी जाहेरी दरखास्त दिई उक्त मुद्दाको उठान भएको देखिन्छ ।

१०. त्यस बाहेक दुबै मुद्दामा पीडित पक्ष फरक फरक रहेका छन् भने भ्रष्टाचार र ठगी मुद्दामा अपराधको प्रकृति र गम्भीरता, त्यसमा हुने सजाय र बिगो, पीडित पक्षलाई प्रदान गरिने उपचारमा पनि फरक फरक अवस्थाको विद्यमानता रहेको छ । दुबै मुद्दा सरकारवादी भै चल्ने भए पनि भ्रष्टाचार मुद्दामा भ्रष्टाचार निवारणसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था आकर्षित हुन्छ भने ठगी मुद्दा, मुलुकी ऐन, ठगीको महल अन्तर्गत पर्दछ । दुई छुट्टाछुट्टै कानूनद्वारा परिभाषित अपराध अन्तर्गत पर्ने कसूरका हकमा ती छुट्टाछुट्टै कानूनद्वारा तोकिएबमोजिम मुद्दा परिचालित हुने अवस्थामा उही व्यक्तिहरूको उही कार्यलाई लिएर दुई अलग मुद्दा चल्न सक्दैन भन्ने आशय दोहोरो खतराको सिद्धान्तको होइन । एउटै तथ्यबाट एक भन्दा बढी कसूर हुन सक्दछन् । यसरी समग्र तथ्य र सम्बद्ध कानूनी व्यवस्था र त्यसले प्रदान गर्ने उपचारको व्यवस्था समेतका आधारमा फरक फरक अवस्थालाई प्रतिनिधित्व गरेको देखिएबाट भ्रष्टाचार मुद्दा र ठगी मुद्दालाई एउटै विषय मान्न मिल्ने देखिएन ।

११. कसैले कानूनद्वारा निषिद्ध आपराधिक कार्य गरेको अवस्थामा त्यस्तो कार्यलाई अलग-अलग कानूनले अलग-अलग अपराध मान्दछ भने त्यसलाई एउटै कसूर मानेर एउटा मात्र कानूनअन्तर्गत कारवाही गर्नुपर्ने भनी सीमित तुल्याउन मिल्ने हुँदैन। उल्लिखित आधारमा नक्कली जग्गाधनी खडा गरी जग्गा बिक्री गर्ने कार्य एउटै देखिए पनि त्यसमा संलग्न व्यक्तिहरू, ती व्यक्तिहरूले निर्वाह गरेको फरक फरक भूमिका र त्यसबाट उत्पन्न परिणाम समेतलाई आधार बनाउँदा भ्रष्टाचार र ठगीको कसूर भएको देखिएको परिप्रेक्ष्यमा ठगी मुद्दामा सजाय भएको भन्ने मात्र आधारमा प्रस्तुत मुद्दामा दोहोरो खतराको सिद्धान्त आकर्षित हुने भनी मान्न र सम्झन मिल्ने अवस्था देखिन आएन। तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूले ठगी मुद्दामा पनि आफूहरूलाई कसूरदार मानी अभियोग लगाइएको र अदालतबाट सजाय समेत भएको अवस्थामा भ्रष्टाचार मुद्दामा समेत अभियोग लगाई सजाय गरिनु न्यायोचित नभएको भनी लिएको जिकीरसँग सहमत हुन सकिएन।

१२. अब, दोस्रो अर्थात् भ्रष्टाचारको कसूरमा बिगो समेतको दावी लिई अभियोग दायर भएको अवस्थामा जरीवानाको सजायसम्म हुने ठहराई बिगोको हकमा ठगी मुद्दाको फैसलाबमोजिम हुने भनी बिगोतर्फ यकीन निर्णय नगरी फैसला गर्न मिल्ने हो या होइन भन्ने संयुक्त इजलासबाट उठाइएको अर्को प्रश्नमा बिचार गर्दा यसअघि गरिएको विश्लेषणबाट ठगी मुद्दा र भ्रष्टाचार मुद्दालाई फरक फरक रूपमा बुझ्नुपर्ने भन्ने निष्कर्षमा पुगिएको भए पनि बिगोको हकमा दुबै मुद्दामा वादी पक्षबाट दावी लिइएको बिगो भने समान रहेको छ। प्रस्तुत मुद्दामा बिगोको दावी लिँदा आधार बनाइएको विषय भनेको कित्ता नं. १२८ को जग्गाका वास्तविक जग्गाधनीलाई जानकारी नै नदिई नक्कली जग्गाधनी खडा गरी उक्त जग्गा बिक्री गरिएको क्रिया नै हो। सो जग्गा त्यसरी बिक्री गर्दा लिखतमा

जनाइएको जग्गाको मूल्यलाई नै प्रस्तुत मुद्दामा समेत बिगोका रूपमा कायम गरिएको छ। ठगी मुद्दामा पनि बिगोको आधार भनेको सोही लिखत मूल्य नै हो। यसरी आपराधिक कार्य अलग-अलग भई अलग-अलग कानूनद्वारा प्रशासित हुने भए पनि ती दुई अलग कसूरमा सम्बन्धित बिगो भने एउटै भएको छ। एउटै रकमलाई अलग-अलग दुई मुद्दामा बिगोका रूपमा राखिएको अवस्थामा दुबै मुद्दाबाट बिगो असूलउपर गरिँदा वास्तविक बिगो भन्दा बढी असूलउपर हुने अवस्था आउँछ।

१३. उपर्युक्त सन्दर्भमा नेपाल सरकार वि. दीपक भट्टराई समेत भएको संवत् २०६२ सालको फौ.पु.ई.नं. ३१ को अवैधरूपमा लकडी ओसार पसार मुद्दामा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट "बिगोबमोजिम जरीवाना हुने भनेकोमा जसले जति बिगो खाएको छ, सो बिगोबमोजिम जरीवाना हुने हुन्छ। यसले यति बिगो लिए खाएको छ भन्ने यकीन नभएको र बिगोबमोजिम जरीवाना गर्नुपर्ने अवस्था भएमा जे जति बिगो हुन्छ, सोलाई दामाशाही गरी सजाय गर्दा फौजदारी न्यायको मकसद पूरा हुन सक्ने नै हुन्छ" भनी सिद्धान्त कायम भएको छ। बिगोको शाब्दिक अर्थ दावी गरेको धनमाल वा त्यसको मोल भन्ने नै हुन्छ। ठगी मुद्दामा र प्रस्तुत भ्रष्टाचार मुद्दामा समेत प्रतिवादीहरूबाट बिगो असूलउपर गरी पीडित पक्षलाई भराउने गरी माग दावी लिइएको छ। ठगी मुद्दामा पीडितका रूपमा रहेका जाहेरवाला शिवप्रसाद रिजालले जग्गा खरीद गर्दा लगानी गरेको रकम आफूले पाउनुपर्ने माग गरेको पाइन्छ। सोही आधारमा लिखत मूल्यलाई आधार बनाएर बिगो कायम गरिएको छ। त्यसै गरी प्रस्तुत मुद्दामा पनि बिगोको आधार सोही लिखत मूल्यलाई आधार बनाइएको छ। प्रस्तुत मुद्दा र ठगी मुद्दामा उनै व्यक्तिहरू संलग्न रहेको र प्रतिवादी कायम गरिएको भए पनि उनीहरूले फरक फरक हैसियतबाट उल्लिखित आपराधिक कार्य गरेको

देखिएको हुँदा फरक फरक अभियोग लगाइएको देखिन्छ। तर बिगोको हकमा भने ठगीको घटनाबाट पीडित भएका व्यक्तिलाई पुगेको हानि र भ्रष्टाचार मुद्दामा भ्रष्टाचारजन्य क्रिया गरिएको भनिएको अङ्क एउटै भएकाले त्यसलाई दुबै मुद्दामा बिगोको रूपमा कायम गरी दुबै मुद्दाबाट असूलउपर गर्दा सो क्रियामा संलग्न व्यक्तिलाई दोहोरो भार पर्ने यथार्थलाई पनि न्यायिक प्रक्रियामा मनन गरिनु पर्दछ।

१४. वास्तविक बिगोभन्दा बढी असूलउपर गर्ने ऐनको मनसाय पनि देखिँदैन। प्रतिवादीहरूले लिएर खाएको बिगो स्पष्ट रूपमा खुलेको अवस्थामा सोबमोजिम नै बिगो असूलउपर गर्ने ऐनको उद्देश्य रहेको देखिन्छ। ठगी मुद्दामा ठगिने व्यक्तिलाई बिगो भराउने कार्यले पीडित व्यक्तिलाई भएको वास्तविक क्षतिबापतको क्षतिपूर्तिको प्रभाव ग्रहण गरेको हुन्छ। तर भ्रष्टाचार मुद्दामा बिगोको सम्बन्ध त्यस्तो कसूरजन्य कार्यबाट राज्यलाई पुगेको हानिसँग मात्र हुँदैन। त्यसले सार्वजनिक सेवामा रहने व्यक्तिको सदाचार, उनीहरूले सार्वजनिक जीवनमा खेल्नुपर्ने भूमिका र उनीहरूले पदीय कर्तव्यको पालनाबाट पुऱ्याउनुपर्ने सेवा समेतका विषयहरू जोडिएर आउँछन्। भ्रष्टाचार मुद्दामा सम्बन्धित व्यक्तिलाई उसको कसूरको मात्राअनुसार सजाय समेत गरिने हुँदा त्यसरी गरिने सजायअन्तर्गत हुने जरीवाना निर्धारणमा बिगोलाई आधार बनाइन्छ। प्रस्तुत मुद्दा निश्चित घटनामा आधारित भएकाले यसमा बिगो कायम गर्नका लागि सोही घटनासँग सम्बन्धित लिखत नै पर्याप्त रहेको छ। तर, सोही लिखत मूल्यलाई आधार बनाएर ठगी मुद्दामा बिगो कायम गरी प्रतिवादीहरूबाट असूलउपर गरी सो रकम ठगीको कसूरबाट पीडित भएका व्यक्तिलाई भराइने हुँदा वास्तविक पीडित व्यक्तिको क्षतिका बारेमा सोही मुद्दाबाट सम्बोधन भैसकेको हुँदा यस मुद्दाबाट पुनः बिगो असूलउपर गरिनु

न्यायोचित हुने देखिँदैन। प्रस्तुत मुद्दामा बिगोलाई केवल कसूरलाई हुने सजाय निर्धारण गर्ने प्रयोजनसम्ममा सीमित गरिनु नै उपयुक्त हुने देखिन्छ। तसर्थ भ्रष्टाचारको कसूरमा बिगो समेतको दावी लिई अभियोग दायर भएको अवस्थामा जरीवानाको सजायसम्म हुने ठहराई बिगोको हकमा ठगी मुद्दाको फैसलाबमोजिम हुने भनी भएको फैसलालाई अन्यथा भन्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन।

१५. संयुक्त इजलासबाट जटिल कानूनी प्रश्न भनी उठाइएका सैद्धान्तिक प्रश्नका बारेमा माथि विवेचना भैसकेको परिप्रेक्ष्यमा अब प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी न्याय निरोपण गरिनुपर्ने भएको छ। त्यसरी न्याय निरोपण गर्दा सो विषय संयुक्त इजलासको क्षेत्राधिकारको विषय मानी संयुक्त इजलासमा नै फिर्ता गरिनुपर्ने हो वा यस इजलासबाट न्याय निरोपण गर्न मिल्ने हो भन्ने प्रश्न उठ्नु स्वाभाविकै हो। सर्वोच्च अदालतसमक्ष आएका मुद्दाहरूमध्ये के कस्ता मुद्दाहरू के कुन इजलासबाट हेरिने भनी स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरिएको छ। यस सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३ मा पूर्ण इजलासबाट हेरिने मुद्दाहरूको विवरण प्रस्तुत गरिएको छ। उक्त नियम ३ को उपनियम (१) को खण्ड (घ) मा उल्लेख भएअनुसार कुनै मुद्दामा समावेश भएको कुनै जटिल कानूनी प्रश्नको निर्णय पूर्ण इजलासबाट हुन उपयुक्त छ भन्ने कुरा सो मुद्दा हेर्ने संयुक्त इजलासलाई लागी सो इजलासले सो कानूनी प्रश्न र पूर्ण इजलासबाट त्यसको निर्णय हुनुपर्ने कारण उल्लेख गरी पूर्ण इजलासमा पेश गर्न आदेश दिएको मुद्दा पूर्ण इजलासबाट न्याय निरोपण गरिने देखिन्छ।

१६. त्यसरी पूर्ण इजलासले आफूसमक्ष कानूनी प्रश्नको निरोपणका लागि आएका मुद्दाको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी न्याय निरोपण गर्न नमिल्ने भनी कानूनले अन्यथा व्यवस्था गरेको छैन। त्यसमा पनि प्रस्तुत मुद्दामा उठेका कानूनी प्रश्नको निरोपण

पछि तथ्यगत प्रश्नमा न्याय निरूपण गर्नका लागि संयुक्त इजलाससमक्ष पठाउँदा पुनः सुनुवाई गरिनुपर्ने कारणले गर्दा अनावश्यक रूपमा लामो अवधि व्यतीत हुन गै शीघ्र न्यायको मान्यतामाथि नै गम्भीर असरपर्ने अवस्था आउने देखिन्छ। मिति २०५६।६।७ मा जाहेरी परी उठान भएको प्रस्तुत मुद्दा यसै लगाउको ठगी मुद्दासँग अन्तर्सम्बन्धित भनी उक्त ठगी मुद्दा मुलतवीमा रहेको कारणले गर्दा लामो अवधिसम्म अनिर्णित अवस्थामा रहन पुगेको देखिन्छ। मुद्दा चल्दाको बखतको कानूनी व्यवस्थाका आधारमा पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा दायर भै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ मा दोस्रो संशोधनपछि विशेष अदालत, काठमाडौंमा सरी आएको कारणले गर्दा पनि लामो अवधि व्यतीत भएको अवस्था छ। यसरी कहिले मुलतवीमा रहेको कारणले त कहिले क्षेत्राधिकारको कारणले गर्दा मुद्दाको कारवाही अनपेक्षित रूपमा लम्बिन गएको अवस्थालाई पनि गम्भीरतापूर्वक ग्रहण गर्नुपर्ने देखिन्छ। पूर्ण इजलास यस्ता मुद्दाको तथ्यगत प्रश्नको निरूपण गर्नका लागि सक्षम रहेको र अधिकारक्षेत्रका दृष्टिले पनि त्यसरी न्याय निरूपण गर्न सकिने नै हुँदा प्रस्तुत मुद्दाको निरूपणमा भएको अति विलम्बको अवस्था समेतलाई दृष्टिगत गरी यो इजलास प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी न्याय निरूपण गर्ने निष्कर्षमा पुगेको छ।

१७. अब, प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यभिन्न प्रवेश गरी अभियोग दावीबमोजिमको कसूरमा प्रतिवादीहरूमध्ये को कसको के कस्तो संलग्नता रहेको छ भन्ने सम्बन्धमा विवेचना गर्नुपर्ने भएको छ। सो सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी बनाइएका र विशेष अदालतबाट सजाय हुने ठहर भएका व्यक्तिहरूमध्ये महेश चापागाई, शकुन्तला चापागाई, गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकप्रताप राणाको मात्र यस अदालतसमक्ष पुनरावेदन पर्न आएको छ। विशेष अदालतबाट

सजाय हुने ठहर भएका व्यक्तिहरूमध्ये बालाकुमारी पोखरेलको मृत्यु भैसकेको मिसिलबाट देखिन्छ भने युवराज पोखरेल, दानबहादुर पोखरेल र उमेशकुमार नेपालको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको छैन। शुरु फैसलाउपर पुनरावेदन नगर्ने व्यक्तिहरूका सम्बन्धमा हेर्दा अदालती बन्दोवस्तको २०५ नं. मा “एकै मुद्दामा हार्ने भ्रगडियामध्ये कसैको पुनरावेदन उजूर परेकोबाट जाँचिँदा इन्साफ वा सजाय उल्टिने भई सो इन्साफ सजाय उल्टाई फैसला गर्दा पुनरावेदन उजूर नदिने भ्रगडियाका हकमासमेत इन्साफ सजाय उल्टिन जाने भयो भने त्यस्तोमा पुनरावेदन उजूर परेको छैन भनी सदर गरिदिनु हुँदैन। पुनरावेदन उजूर नदिनेका हकमा समेत पुनरावेदन उजूर दिने सरह उल्टाई छिनिदिनु पर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ। यो कानूनी व्यवस्थाले पूर्ण न्यायको अवधारणालाई समेटेको र कसूरदार ठहरिएका प्रतिवादीहरूमध्ये सबैको पुनरावेदन नपरी कुनै एक वा केहीको मात्र पुनरावेदन परेको अवस्थामा पनि सबै प्रतिवादीको हकमा विचार गरी न्याय निरूपण गरिनुपर्ने उदात्त मान्यतालाई आत्मसात गरेको पाइन्छ। तर, पुनरावेदन नगर्ने व्यक्तिका हकमा समेत तल्लो अदालतको फैसला उल्टी हुने अवस्थामा मात्र यो कानूनी व्यवस्था आकर्षित हुने देखिन्छ। अपराध नै कायम नहुने अवस्था देखिएमा पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादीलाई पनि सफाई दिन आपत्ति छैन। तर, प्रस्तुत मुद्दामा विद्यमान रहेको तथ्यलाई नियाल्ने हो भने प्रतिवादीमध्येकी बालाकुमारी पोखरेलले आफूलाई रोहिणीकुमारी उपाध्यायका रूपमा प्रस्तुत गरी नक्कली नागरिकता समेत पेश गरी कित्ता नं. १२८ को जग्गाका वास्तविक जग्गाधनी रोहिणीकुमारीको जग्गा अर्कै व्यक्तिलाई हक हस्तान्तरण गरेको भन्ने तथ्य निर्विवाद रूपमा स्थापित भएको देखिन्छ। अर्काका नामको जग्गा बिक्री गर्ने कार्यमा निज बालाकुमारीको भतिजो नाताका युवराज पोखरेलले

तारतम्य मिलाएको भन्ने कुरा निज बालाकुमारी र पवित्रा पोखरेलले ठगी मुद्दामा अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयानबाट स्पष्ट रूपमा देखिएको छ। अर्का प्रतिवादी दानबहादुर पोखरेलले आफूलाई रोहिणीकुमारीका छोरा रामप्रसाद उपाध्याय भनी प्रस्तुत गरी सो अपराधिक कार्यमा सरिक भएको भन्ने कुरा निजकै आमा बालाकुमारी पोखरेल र श्रीमती पवित्रा पोखरेलले ठगी मुद्दामा गरेको बयानबाट खुलेको छ। त्यसै गरी अर्का प्रतिवादी उमेशकुमार नेपालले ठगी मुद्दामा गरेको बयानमा आफूले दिदी शकुन्तला समेतसँगको मिलोमतोमा सो कार्य सम्पन्न भएको भनी सोबापत आफूले समेत रकम लिनु खानु गरेको कुरा स्पष्टसँग बताएका छन्। यसरी यी प्रतिवादीहरू बालाकुमारी पोखरेल, दानबहादुर पोखरेल, युवराज पोखरेल र उमेशकुमार नेपाल समेत संलग्न भई भ्रष्टाचारजन्य क्रिया सम्पन्न भएको देखी निजहरूलाई कसूरदार ठहर गरेको फैसलाउपर निजहरूले पुनरावेदन समेत नगरेको स्थितिमा निजहरूको हकमा अन्तिम भएर रहेको शुरु विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसलाका परिप्रेक्ष्यमा समेत प्रस्तुत मुद्दालाई हेर्नुपर्ने भएको छ।

१८. अब, यस अदालतसमक्ष पुनरावेदन गर्ने प्रतिवादीहरूको संलग्नताका सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादीमध्येका गोपीकृष्ण पराजुली उक्त समयमा मालपोत कार्यालय, मोरङका मालपोत अधिकृत हुन्। निजले नक्कली व्यक्तिलाई रोहिणीकुमारी बनाई दिइएको जग्गाधनी प्रमाणपूजाको प्रतिलिपि र सोही आधारमा राजीनामा समेत पारीत गरिदिएको भन्ने समेतको आधारमा निज गोपीकृष्णले भ्रष्टाचार जन्य कसूर गरेको भनी निजलाई समेत प्रतिवादी बनाई अभियोग पत्र दायर भएको देखिन्छ। अपराधको आरम्भविन्दुका रूपमा रहेको जग्गाधनी प्रमाणपूजाको नक्कल प्राप्त गरी सोही पूजाका आधारमा जग्गा बिक्री गर्ने कार्य भएको हुँदा फोटो टाँसी जग्गाधनी प्रमाणपूजा दिने प्रक्रियामा

यी प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीको संलग्नता छ वा छैन भन्ने तर्फ हेर्दा मिति २०५६।४।२ मा रोहिणीकुमारी उपाध्यायको जग्गाधनी दर्ता प्रमाणपूजाको नक्कल पाउँ भन्ने निवेदन मालपोत कार्यलयमा दर्ता भएको र सो निवेदनमा प्रमुख मालपोत अधिकृतका हैसियतले शशिनारायण दासले तोक लगाएपछि प्रक्रिया अधि बढेको देखिन्छ। सम्बन्धित फाँटबाट सबै विवरण रुजु गरी प्रतिलिपि अधिकृतसमक्ष पेश हुने नियमित प्रशासनिक प्रक्रिया हो। मालपोत अधिकृत निज गोपीकृष्ण पराजुलीसमक्ष यसरी पेश भएको जग्गाधनी प्रमाणपूजाको प्रतिलिपि प्रमाणित गरिदिएको र सोही पूजाका आधारमा मिति २०५६।५।१८ मा र नं. ८७५ को लिखत पारीत भएको कुरामा विवाद छैन। साविकमा जग्गासम्बन्धी विवरणको मोठ सेस्तामा सम्बन्धित जग्गाधनीको फोटो टाँस्ने प्रचलन नरहेको कुरा मालपोत विभागको मिति २०५२।५।१८ को परिपत्रबाट पनि देखिन आउँछ। च.नं. ९३३, मिति २०५२।५।१८ को जग्गाधनी प्रमाणपूजा तथा सेस्तामा फोटो राख्नेसम्बन्धी उक्त परिपत्रमा “जग्गाधनीलाई दिइने जग्गाधनी प्रमाणपूजामा जग्गाधनीको नाम थर, वतनको अतिरिक्त जग्गाधनीको तीनपुस्ते, नागरिकताको विवरण, हालसालै खिचिएको फोटो र सहिछाप नमूना राख्ने र सोहीबमोजिमको विवरण कार्यालयमा रहने सेस्तामा समेत राख्ने व्यवस्था गर्नेनरस्” भनी श्री ५ को सरकार (म.प.) बाट मिति २०५२।२।२२ मा निर्णय भएको भन्ने देखिन्छ। तत्कालीन श्री ५ को सरकार (म.प.) को उक्त निर्णयका आधारमा मालपोत कार्यालय, मोरङलाई सम्बोधन गरी मिति २०५२।५।१८ मा पठाइएको परिपत्रपछि मात्र फोटो टाँस्ने प्रचलन कायम भएको परिप्रेक्ष्यमा मालपोत कार्यालय, मोरङमा रहेको साविक मोठ सेस्तामा वास्तविक जग्गाधनी रोहिणीकुमारीको फोटो टाँसिएको अवस्था देखिँदैन। नक्कली रोहिणीकुमारी बनी जग्गाधनी प्रमाणपूजाको

प्रतिलिपि लिन कारवाही अघि बढाउने बालाकुमारी पोखरेलले रोहिणीकुमारी भनी आफ्नै फोटो टाँस गरी निवेदन दिएको र मोठ स्रेस्तामा समेत निज नक्कली रोहिणीकुमारीकै फोटो टाँसी फाँटबाट प्राप्त भएको मोठ स्रेस्ताका आधारमा मालपोत अधिकृतका हैसियतमा यी प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीले मोठ र निवेदनमा रहेको फोटो भिडाएको र नागरिकताको प्रमाणपत्रमा पनि सोही फोटो रहेको निजको कथन मिसिल संलग्न यी कागजातको अवलोकनबाट विश्वसनीय देखिन्छ ।

१९. त्यसरी सम्बन्धित फाँटबाट प्राप्त भएको विवरणका आधारमा मालपोत कार्यालयको अधिकृत कर्मचारीको हैसियतबाट प्रमाणीकरण गर्ने गरी भएको कार्यमा निजको वदैनियत रहेको वा निजले सो कार्य गरेबापत फाइदा लिए खाएको भन्ने कुरा पनि कहिँ कतैबाट देखिन आएको छैन । सो कार्यमा संलग्न रहेका उमेशकुमार नेपाल र बालाकुमारी पोखरेल समेतले निज गोपीकृष्ण पराजुली समेतको संलग्नतामा सो कार्य सम्पन्न भएको भनी स्पष्ट एवं किटानीसाथ उल्लेख गरेको अवस्था पनि देखिँदैन ।

२०. यस कार्यमा निज गोपीकृष्ण पराजुली कार्यसम्पादनको क्रममा सरिक हुनु निजको पदीय दायित्वअन्तर्गतकै कुरा हो । यस क्रियामा वदैनियतको तत्व रहेको निजले फाइदा उठाएको प्रमाणले पुष्टि नगरेसम्म निजलाई कसूरदार बनाउन मिल्दैन । यी प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीले त्यस्तो वदैनियत राखी कार्य गरेको भन्ने कुरा पुष्टि हुन आएको छैन । निजले जग्गाधनी प्रमाणपूजाको नक्कल प्रमाणित गर्ने वा विवादको जग्गा रजिष्ट्रेशन पारीत गर्ने प्रक्रियामा संलग्न भई यो यस व्यक्तिबाट यो यति रकम लिए खाएको भनी कोही कसैले उजूर गरेको वा पोल गरेको अवस्था पनि विद्यमान छैन । वादी पक्षबाट प्रतिवादी गोपीकृष्ण पराजुलीको संलग्नता स्थापित हुने खालका प्रमाणहरूको प्रस्तुतीकरण र त्यसको पुष्ट्याई नगर्दासम्म केवल अनुमान र

शंकाका भरमा दोषी ठहर्‍याउन फौजदारी न्यायको सिद्धान्तले अनुमति प्रदान गर्दैन । तसर्थ, निज गोपीकृष्ण पराजुलीको संलग्नता पुष्टि नभएको अवस्थामा निजलाई समेत कसूरदार ठहर गरेको विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण देखिन आयो ।

२१. अर्की प्रतिवादी मालपोत कार्यालयकी खरिदार शकुन्तला चापागाईँको हकमा विचार गर्दा निज आफ्नो पदीय जिम्मेवारीमा मात्र सीमित नरही बालाकुमारी पोखरेललाई नक्कली जग्गाधनीका रूपमा प्रस्तुत हुन उत्साहित गरी सहयोग पुऱ्याई कित्ता नं. १२८ को जग्गा बिक्री गर्ने प्रक्रियामा षडयन्त्र गर्नेदेखि कार्य सम्पन्न गर्नेसम्मको कार्यमा नै संलग्न रहेको भन्ने देखिन आएको छ । निज शकुन्तला चापागाईँकै भाई उमेशकुमार नेपाल र नक्कली जग्गाधनी बनेकी बालाकुमारी पोखरेलको बयानमा निज शकुन्तलाको संलग्नताका बारेमा प्रष्ट अभिव्यक्ति पाइन्छ । आपराधिक कार्य सम्पन्न गर्न सम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई जग्गा रजिष्ट्रेशन पारीत गरी बिक्री गर्ने समग्र प्रक्रियाका बारेमा अवगत गराई नक्कली जग्गाधनी र जग्गाधनीको छोरा, बुहारी समेतलाई दुरुत्साहित गर्ने, सिकाउने, अढाउने निजबाट भएको खुल्न आएको छ ।

२२. प्रतिवादीमध्येका उमेशकुमार नेपालले यसै लगाउको ठगी मुद्दामा अदालतसमक्ष उपस्थित भई गरेको बयानमा आफू र शिवप्रसाद रिजाल भई दिदी शकुन्तलाको घरमा गएको र घरमा दिदी र भिनाजु समेत रहेको अवस्थामा चार जना भई बस्दाबस्दै युवराज पोखरेल पनि आई पुगेको भन्ने समेतको विवरण प्रस्तुत गर्दै दिदी, भिनाजु र युवराज पोखरेलको विश्वासमा परी आफू सो कार्यमा संलग्न भएको भनी बताएका छन् भने अर्का प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेलले अनुसन्धानका क्रममा गरेको बयानमा भतिजो युवराज पोखरेलले शकुन्तला चापागाईँको घरमा पटक पटक पुऱ्याएको, मालपोत कार्यालयभित्र एकजना महिला कर्मचारी “मोटी

आइमाई” ले जसले नाम सोधे पनि रोहिणीकुमारी उपाध्याय बताउनु भनी सिकाएको, निजको नाम शकुन्तला चापागाई भन्ने कुरा थाहा पाएको भनी स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरेकी छन्। उक्त वयान व्यहोरालाई प्रमाणहरूको शृंखला, कार्य र परिणामले पुष्टि गरिरहेबाट ती कथनको प्रामाणिक महत्वलाई अदालतले अस्वीकार गर्न मिल्दैन। यसरी निज शकुन्तला चापागाईले आफू कार्यरत कार्यालयसम्बन्धी कामको अनुभव र पदीय जिम्मेवारीको दुरुपयोग गरी वदैनियतपूर्वक एउटा व्यक्तिको नाममा रहेको जग्गा नक्कली जग्गाधनी खडा गरी अर्कै व्यक्तिलाई हक हस्तान्तरण गरी आफूले गैरकानूनी लाभ लिने र वास्तविक जग्गाधनी रोहिणीकुमारी उपाध्यायलाई हानि पुऱ्याउने कार्य गरेको पुष्टि हुन आयो। यस्तो कार्यले राज्य संयन्त्रप्रति सर्वसाधारण जनताको विश्वास गुम्ने र सार्वजनिक पद धारण गरेका राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूको विश्वसनीयता माथि नै आँच पुग्ने हुँदा यस्ता कार्यलाई दण्डनीय मानिएको हो। भ्रष्टाचार निवारण ऐनले यस्तो कार्यलाई दण्डनीय बनाएको छ। तसर्थ, यी प्रतिवादी शकुन्तला चापागाईले भ्रष्टाचार निवारण ऐनअन्तर्गतको कसूर गरेको ठहर गरी निजलाई सजाय गर्ने गरेको विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसला मनासिव नै देखियो।

२३. अर्का प्रतिवादी महेश चापागाईको हकमा हेर्दा निज क्षेत्रीय बाली संरक्षण प्रयोगशाला, विराटनगरमा कार्यरत रहेका भई निजले आफ्नी श्रीमती शकुन्तला चापागाईसँग मिलोमतो गरी मालपोत कार्यालय, मोरङबाट भएको प्रस्तुत मुद्दासँग सम्बन्धित जग्गा बिक्रीको कार्यमा संलग्न रहेको भन्ने अभियोग दावी रहेको देखिन्छ। यी प्रतिवादी आफूले कसूर गरेको कुरामा इन्कार रहनुका साथै जग्गा पारीत भएको दिन आफू अन्यत्र रहेको भनी जिकीर लिए पनि निजको संलग्नताका बारेमा निजका साला नाता पर्ने उमेशकुमार नेपाल र नक्कली जग्गाधनी बन्ने

बालाकुमारी पोखरेलले आफ्नो बयानमा स्पष्टसँग उल्लेख गरेको पाइन्छ।

प्रतिवादीमध्येका उमेशकुमार नेपालले यसै लगाउको ठगी मुद्दामा अदालतसमक्ष उपस्थित भई गरेको वयानमा आफू र शिवप्रसाद रिजाल भई दिदी शकुन्तलाको घरमा गएको र घरमा दिदी र भिनाजु समेत रहेको अवस्थामा चार जना भई बस्दाबस्दै युवराज पोखरेल पनि आई पुगेको भन्ने समेतको विवरण प्रस्तुत गर्दै मालपोत कार्यालयबाट जग्गा पासको काम सकिएपछि दिदी शकुन्तलाले आफूलाई पारिश्रमिकस्वरूप रु. २२,०००/- दिनु भएको, दिदी भिनाजु र युवराज पोखरेलको विश्वासमा परी आफू सो कार्यमा संलग्न भएको भनी बताएका छन्। अर्की प्रतिवादी बालाकुमारी पोखरेलले अनुसन्धानका क्रममा गरेको वयानमा शकुन्तला चापागाईकै श्रीमान महेश चापागाईलाई समेत मालपोत कार्यालयमा चिनेको भनी भनेकी छन्।

२४. इजलाससमक्ष बहसका सिलसिलामा निज तर्फबाट रहनु भएका विद्वान कानून व्यवसायीहरूले उमेशकुमार नेपालले मिति २०५९।९।२६ मा कारागार शाखा, विराटनगरमार्फत पठाएको अदालतमा भएको आफ्नो वयान भूठा हो भन्ने व्यहोराको पत्रलाई पनि प्रमाणमा लिइनु पर्ने भनी जिकीर लिइएको पाइन्छ। तर मौकामा र अदालतमा समेत उपस्थित भै एउटा व्यहोराको वयान दिने, सो वयान व्यहोरालाई कानूनी प्रक्रियाबाटै अन्यथा हो भनी पुष्टि नगरी सामान्य निवेदन प्रेषित गरेर आफ्नो पूर्व वयान व्यहोरालाई अन्यथा भनी उल्लेख गर्दैमा त्यस्तो पछिल्लो अभिव्यक्तिले प्रामाणिक महत्व ग्रहण गर्न सक्दैन। यस्तो सिफारिशी पत्रले कुनै पनि मूल्य राख्दैन। त्यस्ता कानूनले प्रमाणका रूपमा स्वीकार नगरेका र विधिवत मिसिलमा प्रवेश पनि नगरेका मौखिक वा लिखित कथनलाई अदालतले मान्यता दिँदै जाने हो भने न्यायिक प्रक्रिया र मान्यता खण्डित हुन जान्छ र अन्ततः त्यसले कृत्रिम वा काल्पनिक प्रमाण खडा गर्ने प्रवृत्तिलाई प्रोत्साहित गर्दछ।

त्यसैले उमेशकुमार नेपालले पठाएको उक्त निवेदनलाई प्रमाणग्राह्य मान्न मिल्ने देखिएन। सहअभियुक्तको पोल प्रमाण नहुने जिकीर पनि विचारणीय छ। सहअभियुक्तको पोल प्रमाण नै नहुने होइन। अपराध भएको छ, प्रतिलिपि जग्गाधनी प्रमाणपूर्जामा फोटो टाँसिएको व्यक्तिले आफू अपराधमा सावित हुँदै पोल गर्नु र आफूलाई भाई/सालोले आफू अपराधमा सावित हुँदै पोल गर्नुलाई सहअभियुक्तको पोल भनी प्रमाणमा ग्रहण गर्न इन्कार गर्न मिल्दैन। त्यसलाई अस्वीकार गर्न मिल्दैन।

२५. जहाँसम्म निजले घटना भएको दिन आफू अन्यत्र रहेको भनी लिएको जिकीरको सन्दर्भ छ, जग्गा बिक्री गर्ने कार्य मिति २०५६।१।१८ मा सम्पन्न भए पनि सोको प्रबन्ध मिलाउने कार्य भने केही अधिदेखि नै प्रारम्भ भएको भन्ने देखिन्छ। निजको यस अपराधिक कार्यमा संलग्नता उमेशकुमार नेपाल र बालाकुमारी पोखरेलको वयानबाट पनि खुल्न आएको छ। उमेशकुमार नेपालले आफ्नो वयानमा जग्गा खरीद बिक्रीको कुरा हुँदा भिनाजु महेश चापागाईंको पनि उपस्थिति थियो भनी उल्लेख गरेको पाइनुबाट लिखत पारीत भएको दिन आफू अन्यत्र रहेको भन्ने निजको जिकीरले मात्र निजलाई सफाई दिन मिल्ने अवस्था देखिँदैन। तसर्थ, यी प्रतिवादीलाई समेत कसूरदार ठहर गरी सजाय गर्ने गरेको विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला सोहदसम्म मनासिव नै देखिन आयो।

२६. अर्का प्रतिवादी अशोकप्रताप राणाको हकमा विचार गर्दा निजले रोहिणीकुमारी उपाध्यायसँग सोही सम्पत्ति बहालमा लिई बस्दै आएको देखिन्छ। नक्कली जग्गाधनी खडा गरी उक्त जग्गा बिक्री गर्ने कार्यमा निजसमेत संलग्न रहेको भनी भ्रष्टाचारको अभियोग दावी रहेको भए पनि निजको संलग्नता देखिने खालको प्रमाण पेश हुन सकेको पाइँदैन। फगत अभियोग कसैलाई सजाय गर्ने आधार बन्न सक्दैन। निज समेत

संलग्न भै जग्गा बिक्रीको कार्य गरिएको र त्यसबाट निजले लाभ समेत लिएको भनी वादी पक्षले प्रमाण दिन सकेको पाइँदैन। आफैँलाई सम्पत्ति बहालमा दिएका व्यक्तिका विरुद्धमा आफैँलाई समेत असर पर्ने गरी आफूलाई कुनै किसिमको लाभ नहुने कुरामा जग्गा बिक्री गर्ने कार्यमा सहभागी भए होलान् भनी स्वाभाविक रूपमा अनुमान समेत गर्न सकिँदैन। भ्रष्टाचारजस्तो अपराधिक क्रियामा संलग्न रहने व्यक्तिले स्वाभाविक रूपमा आफूले लाभ हासिल गर्ने र अन्य कसैलाई हानि पुऱ्याउने वदनियत राखेको हुन्छ। निज अशोकप्रताप राणाले अभियोग दावीको कार्यमा संलग्न भई यो यस्तो लाभ लिएको भन्ने कसैबाट खुल्न आएको छैन। वादी पक्षबाट नै त्यसको वस्तुनिष्ठ आधार र कारण नै देखाउन सकेको पाइँन्छ। अनुमान र आशंकाका भरमा कसैलाई भ्रष्टाचार जस्तो गम्भीर अपराधमा दोषी ठहर गर्नु न्यायोचित हुँदैन। तसर्थ, निजको संलग्नता स्थापित हुने खालको स्पष्ट प्रमाण वादी पक्षबाट पेश हुन नसकेको हुँदा निजलाई कसूरदार ठहर गरेको हदसम्म शुरु विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला त्रुटिपूर्ण देखिन आयो।

२७. अब, विशेष अदालत काठमाडौंबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन भन्ने अन्तिम प्रश्नमा विचार गर्दा माथि गरिएको विवेचना एवं तथ्यगत विश्लेषण तथा अभियोग दावीको कसूरमा प्रतिवादीहरूको संलग्नताको बारेमा गरिएको विवेचना समेतका आधारमा प्रतिवादीहरूमध्येका गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकप्रताप राणा अभियोग दावीको कसूरमा संलग्न रहेको भन्ने तथ्ययुक्त प्रमाणको अभावमा निजहरूलाई अभियोग दावीबाट सफाई दिनुपर्नेमा निजहरूलाई समेत कसूरदार ठहर गरेको हदसम्म विशेष अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण देखियो। तसर्थ विशेष अदालत काठमाडौंको मिति २०६०।१।२।३ को फैसला केही उल्टी भै प्रतिवादीहरू गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकप्रताप

राणाले सफाइ पाउने र अन्य प्रतिवादीहरूको हकमा उक्त फैसला सदर हुने ठहर्छ । अरुमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि इन्साफ खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम प्रतिवादीहरू मध्येका गोपीकृष्ण पराजुली र अशोकजंग भन्ने अशोकप्रताप राणाले अभियोग दावीबाट सफाई पाउने ठहरेको हुँदा निजहरूलाई कसूरदार ठहर गरी जरीवाना गर्ने गरेको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६०।१।२३ को फैसलाको तपसील खण्ड १ र ४ बमोजिमको लगत कट्टा गरी निजहरूले राखेको धरौटवापतको जेथा जमानतको सम्पत्तिको रोकका फुकुवा गरिदिनु भनी सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउन सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु १

प्रतिवादीहरू शकुन्तला चापागाई र महेश चापागाईका हकमा अभियोग दावीबमोजिमको कसूर गरेको ठहर्नाएको विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला सदर हुने ठहरेको हुँदा उक्त फैसलाको तपसील खण्ड २ र ३ बमोजिमको जरीवाना असूलउपर भएपछि निजहरूले पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको आदेशबमोजिम राखेको धरौटवापतको जेथा जमानतको सम्पत्ति फुकुवा गरिदिनु भनी सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाइदिनु ... २

प्रस्तुत फैसलाको जानकारी वादी नेपाल सरकारलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमबमोजिम गरी बुझाइदिनु .. ३
उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या.भरतराज उप्रेती
न्या.कमलनारायण दास

इति संवत् २०६९ साल भदौ २८ गते रोज ५ शुभम्

निर्णय नं. ८८७५

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ताहिर अली अन्सारी
माननीय न्यायाधीश श्री भरतराज उप्रेती

०६५-WO-०५७०

आदेश मिति: २०६९।४।२३

विषय: उत्प्रेषण परमादेश समेत ।

निवेदक: काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं.९ ओमसाई मार्ग
घर नं.१०६/३२ घर भई नेपाल वायुसेवा
निगममा सिनियर क्याप्टेन पदमा कार्यरत
कुमारप्रसाद पोखरेल

विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल वायुसेवा निगम के.का. समेत

- आफ्नो राजीनामा स्वच्छ नियतले फिर्ता लिएको वा रद्द गरेको वा सो गर्ने प्रयास नगरेको अवस्थामा सो राजीनामा यथास्थितिमा रहिरहेकोले जुनसुकै बेलापनि स्वीकृत हुन सक्ने ।
- राजीनामा दिएको केही निश्चित अवधिभित्र राजीनामा स्वीकृत गर्नुपर्ने र नगरेमा सो राजीनामा आफैँ अस्तित्वहीन हुने अवस्था नभएकाले स्वीकृत गर्नुपर्ने कुनै निश्चित मितिको किटान वा समयसीमाको निर्धारण नभएकोले व्यवस्थापनको इच्छानुसार जहिले पनि स्वीकृत गर्न मिल्ने ।

(प्रकरण नं.९)

- स्वदेशको ध्वजावाहक एयरलाइन्सको स्थायी पाइलट (क्याप्टेन) ले लुकेर विदेशको एयरलाइन्समा सेवा दिनु, त्यहाँ काम गर्नु निजको पदीय आचरण र नैतिकता विपरीतको कार्य हो । नेपाल वायुसेवा

निगमको कर्मचारी सेवा शर्त विनियमावली, २०५८ को पनि विपरीत हो । यस्तो गैरकानूनी काम गर्नेले संविधानबमोजिमको मौलिक हकको प्रचलनको दावी गर्नु कानून र समन्यायलगायत कुनै पनि मापदण्डबाट तर्कसंगत र औचित्यपूर्ण नहुने भएकाले यस्तो गलत प्रवृत्तिलाई न्यायिक संरक्षणबाट प्रोत्साहित गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.११)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू हरिहर दहाल, बद्रीबहादुर कार्की र अधिवक्ता श्री सतीशकृष्ण खरेल

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताहरू दिनमणि पौडेल र नरबहादुर खड्का

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- नेपाल वायुसेवा निगमको कर्मचारी सेवा शर्त विनियमावली, २०५८

आदेश

न्या.ताहिर अली अन्सारी: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ (२) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छ :-

निवेदक करिव २८ वर्षदेखि नेपाल वायुसेवा निगमको सेवामा प्रवेश गरी वरिष्ठ क्याप्टेन पदमा कार्यरत रहेको छ । विगतका केही वर्षमा नेपाल वायुसेवा निगममा विमानहरू घट्टदै गएको र निवेदकले उडान गरी रहेका ठूला विमानहरू उडानको पालो धेरै कम मिल्ने भएको र निगमसँग निवेदक जस्ता पाइलटहरूको सख्या कार्यबोझको तुलानामा धेरै भएको हुनाले यो अवधिको सदुपयोग गर्नका लागि निवेदकले विद्यावारिधि गर्ने र सोका लागि निगमसँग विदाको माग गरेको थिएँ । तर मेरो अध्ययन विदाको विपक्षी निगमले कुनै वास्ता नगरेपछि म निवेदक आफ्नो सञ्चित विदाबाट

केही दिनको विदा समेत लिई आफ्नो पेशागत अनुसन्धान स्वत्प्रायोजित रूपमा गर्ने उद्देश्यले नेपाल बाहिर गएको थिएँ । थप समय राखी मैले अतिरिक्त विदा मांग गरेकोमा मेरो पर्याप्त विदा सञ्चित रहदाँ रहदै पनि मेरो विदा स्वीकृत नगरी मलाई उपस्थित हुन नआएको अवस्थामा कारवाही गर्ने सूचना दिएपछि मिति २०६५।६।७ का दिन मैले आफ्नो चित्त नबुझेको कुरा उल्लेख गरी विना कुनै शर्त स्वीकार गरेमा मञ्जूर हुने गरी राजीनामा लेखी विपक्षी निगमको प्रबन्ध निर्देशकलाई सम्बोधन गरी दिएको थिएँ । तर मेरो उल्लिखित राजीनामा मलाई सनाखत गराउने वा स्वीकृत गर्ने कार्य भएन । उल्टै मिति २०६५।७।७ को मिति राखी हालसम्म निगममा कृको अभाव नै रहेको हुनाले यदि निगमको सेवामा निरन्तरता दिनु चाहनुहुन्छ भने तपाईंले दिएको राजीनामाउपर पुनर्विचार गर्न र विदा नियमित गर्ने सम्बन्धमा अविलम्ब कार्यालयमा उपस्थित हुन सुचित गरिन्छ भनी विपक्षी निर्देशक अपरेसन्सबाट निवेदकलाई पत्र पठाएपछि निवेदकले मिति २०६५।९।८ मा राजीनामा रद्द गरी विदा नियमित गरी भनी दर्खास्त दिएको थिएँ । सो दर्खास्त रीतपूर्वक निगमको प्रधान कार्यालयमा महाप्रबन्धकको कार्यालयमा मिति २०६५।९।८ मा दर्ता रहेको छ ।

यसरी स्वीकृत हुनु पूर्व मैले मेरो राजीनामा रद्द गरिपाऊँ र विदा नियमित गरिपाऊँ भनी दरखास्त गर्दा समेत विदा नियमित गर्नेतर्फ कुनै पहल नभएपछि मिति २०६५।११।११ का दिन निवेदक आफ्नो सेवामा हाजीर भएँ । सिनियर क्याप्टेनहरूको हकमा नियमित हाजीरी गर्नु नपर्ने आफ्नो उपस्थिति जनाएपछि फ्लाईट रोस्टरमा नाम राखेर जनाउ दिने गरिएकोमा उपस्थित भएको लामो समयसम्म पनि फ्लाईट रोस्टरमा नाम राखेको कुनै जानकारी नदिएको र उडानको कुनै जिम्मेवारी नदिएको हुनाले मिति २० मार्च २००९ का दिन विपक्षी निगमको प्रधान कार्यालयमा गई बुभ्दा मेरो मिति २०६५।६।७ को राजीनामालाई म हाजीर हुनुभन्दा २ दिन अगावै

अर्थात् २०६५।११।९ का दिन २०६५।६।७ देखि नै लागू हुने गरी स्वीकृत गरिसकिएको भन्ने व्यहोराको पत्र निवेदकलाई दिइयो । त्यस्तो कामकारवाहीबाट निवेदकलाई नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा १२(३)च १३,१९ ले प्रदान गरेको संवैधानिक हक र नेपाल वायुसेवा निगम कर्मचारी नियमावली, २०५८ को नियम ६६ को (१)(२) र (३) ले प्रदान गरेको कानूनी हकमा आघात पुगेको र त्यस्तो त्रुटिपूर्ण कामकारवाही बढेर गर्नका लागि अन्य कुनै प्रभावकारी उपचार उपलब्ध नभएको हुनाले यो निवेदन गर्न आएको छ ।

राजीनामा कर्मचारीको स्वेच्छामा निर्भर रहने कुरा हो । यसरी राजीनामा स्वीकृत हुनु पूर्व नै मिति २०६५।९।८ मा दिएको निवेदनबाट मिति २०६५।६।७ मा मैले दिएको राजीनामाको मान्यता शून्य भएको कुरामा विवाद छैन । राजीनामा स्वीकृत हुनुभन्दा धेरै अघि नै रद्द गरिसकेको र त्यसमा पनि स्वयं व्यवस्थापनको अनुरोध बमोजिम पुनर्विचार गरी रद्द गरिसकेको राजीनामा स्वीकृतिका लागि पेश गर्ने, स्वीकृत गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने अधिकार विपक्षीहरूलाई छैन । राजीनामा रद्द गरिएको मितिभन्दा करीव ३ महिना अघिदेखि लागू हुने गरी स्वीकृत गरिएको भनिएको मिति भन्दा करीव ५ महिना अघिदेखि लागू हुने गरी स्वीकृत गरिएको छ । त्यति मात्र नभै मिति २०६५।६।७ मा दर्ता गराइएको राजीनामा मिति २०६५।११।९ मा स्वीकृत गरिएकोमा पनि एक महिनाको पूर्व सूचना नदिएको भनी एक महिनाको तलब कटौत गर्ने गरी स्वीकृत गरिएको भनिएको छ । मैले दिएको राजीनामा निःशर्त छ । मैले निगमलाई मेरो सेवाको आवश्यकता नरहेको निष्कर्षमा पुगि यो राजीनामा विना शर्त स्वीकृतको लागि भनी दर्ता गराएको थिएँ ।

उपरोक्त आधारमा विपक्षीहरूले गरेको राजीनामा स्वीकृत गर्ने मिति २०६५।११।९ को पत्र र सो पत्रसँग सम्बन्धित निर्णय कामकारवाही टिप्पणी आदेश नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को

धारा १०७ बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशबाट बढेर गरी मलाई मेरो पदमा हाजीर गराई कानूनबमोजिम पाउने तलब भत्ता दिई काममा लगाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेश लगायतको आदेश जारी गरिपाऊँ भन्ने रिट निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफै वा आफ्नो प्रतिनिधिद्वारा उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीलाई सूचना पठाई दिनु । लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६५।१२।१४ को आदेश ।

लिखित जवाफवाला निगम (शाही) नेपाल वायुसेवा निगम ऐन, २०१९ अन्तर्गत अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक संगठित र स्वशासित संस्था हो । विपक्षी निवेदकले विदा माग गरी निगमले शुरुमा वैशाख १३ गतेदेखि वैशाख ३१, २०६५ सम्मको लागि विदा स्वीकृत गरी विदामा बस्नुभएकोमा घरेलु कारण दर्शाई पुनः तीन महिना विदा थप स्वीकृतको लागि मे १०, २००८ को इमेल मार्फत् अनुरोध गर्नुभएको र सोको प्रत्युत्तरमा दुईवटा जहाज सञ्चालनको लागि ऋको अभाव हुने हुँदा थप विदा स्वीकृत गर्न नसकिने हुनाले स्वीकृत विदापश्चात् कार्यालयमा हाजीर हुन निगमबाट इमेल मार्फत् विपक्षीलाई जानकारी गराइएको थियो । विपक्षी निवेदकले विदालाई अधिकारको रूपमा प्रयोग गर्न खोजिएको देखिन्छ, जवकि विदा अधिकार नभई सुविधा मात्र हो भन्ने कुरामा कुनै विवाद देखिदैन । विपक्षीले विदा स्वीकृतको लागि दिनुभएको निवेदनहरू आवश्यक प्रक्रिया पूरा नभएकोले विदा स्वीकृत हुन नसकेको र निगमको तत्कालीन उडान तालिका र ऋको अभाव हुने देखिएकोले थप विदा स्वीकृत नगरी विपक्षीलाई पटक पटक कार्यालयमा उपस्थित हुन निर्देशन दिइएको थियो ।

विपक्षी निवेदकले मिति २०६५।६।७ मा विनाशर्त तत्काल लागू हुने गरी स्वीकृतिको लागि राजीनामा निगममा पेश गर्नुभएको थियो । निगमले मिति २०६५।७।७ मा पत्र पठाई हाल पनि निगममा कुको अभाव नै रहेको हुँदा यदि निगमको सेवामा निरन्तरता दिन चाहनुहुन्छ भने तपाईंले दिनुभएको राजीनामा उपर पुनर्विचार गर्न र विदा नियमित गर्ने सम्बन्धमा अबिलम्ब कार्यालयमा उपस्थित हुन सूचित गरिन्छ भनी पत्राचार गर्दा समेत विपक्षी निगममा लामो समयसम्म अनुपस्थित रहनुभएको थियो । निगमले पठाएको पत्रको लगभग २ महिनापछि मात्र विपक्षीले राजीनामा पत्र फिर्ता गरिपाऊँ भनी मिति २०६५।९।८ मा निगममा पत्र दर्ता गर्नुभएको र सो बीचको समयमा विपक्षी गैरहाजीर देखिएकोले निगमले निजको राजीनामा स्विकृत गर्नेतर्फ कारवाही बढाउँदै निगमको अर्थ विभागमा निज विपक्षीसँग लेनदेन बाँकी रहेको सम्बन्धमा मिति २०६५।८।१८ मा पत्र लेखेको देखिन्छ । साथै सोही समयमा निजले RAK Airways मा कार्य गरेको विवरण समेत प्राप्त हुन आएको अवस्था छ । विपक्षीले मिति २०६५।६।७ मा तत्काल लागू हुने गरी राजीनामा स्वीकृत गरिपाऊँ भनी दिएको निवेदन अनुरूप नै सोही मितिबाट लागू हुने गरी मिति २०६५।९।९ मा विपक्षी निवेदकको राजीनामा स्वीकृत गरिएको थियो । विपक्षी निवेदकको राजीनामा स्वीकृत भएको २ दिनपछि मात्र मिति २०६५।९।९ मा सेवामा हाजीर भएको भनी विपक्षीले निगममा पत्राचार गरेको देखिन्छ । निज विपक्षीको राजीनामा निगमबाट स्वीकृत भएको थाहा पाएपछि निज विपक्षी निगममा हाजीर हुन आउनु वा पत्राचार गरी हाजीर हुन खोज्नुले विपक्षी सफा हात लिई नआएको भन्ने देखिन्छ ।

निज विपक्षी स्वयमले राजीखुसीसाथ आफ्नो पदबाट राजीनामा गरी यूनाइटेड अरव ईमिरेट्सस्थित RAK Airways मा कप्तान पदमा कार्यरत रहेको कुरा RAK Airways ले नेपाल

नागरिक उड्डयन प्राधिकरणलाई लेखेको सन् १७ अप्रील २००८ को पत्रमा स्पष्ट उल्लेख भएको हुँदा निज विपक्षीले निगमलाई गुमराहमा राखी भुक्याई उच्च शिक्षा र विदाको बहाना बनाई अर्को विमान कम्पनीमा काम गरी पछि उक्त कम्पनीबाट फर्के पछि पुनः निगममा आउन खोज्दा संविधान प्रदत्त स्वतन्त्रताको हकबाट निगमले बञ्चित गर्नु भन्ने मिल्दैन ।

नेपाल वायुसेवा निगम कर्मचारी विनियमावली, २०५८ को नियम ६६ ले राजीनामासम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । जसमा भएका व्यवस्थाहरू निज विपक्षी निवेदकले नै उल्लंघन गरेको देखिन्छ । विपक्षी निवेदक आफैले कर्मचारी विनियमावलीमा भएको व्यवस्थाहरूको उल्लंघन गरी कानूनी हकमा आघात पुगेको भनी लिएको जिकीर कानूनसंगत नभई रिट निवेदन खारेज हुने स्पष्ट छ । रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने नेपाल वायुसेवा निगम कार्यालय समेतको तर्फबाट परेको संयुक्त लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो । रिट निवेदककोतर्फबाट उपस्थित रहनुभएका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरू हरिहर दहाल, बद्रीबहादुर कार्की र अधिवक्ता श्री शतिशकृष्ण खरेलले बहस गर्नुभयो । विपक्षी नेपाल वायुसेवा निगमकोतर्फबाट विद्वान अधिवक्ताहरू श्री दिनमणि पौडेल र नरबहादुर खड्काले बहस गर्नुभयो ।

बहसको प्रारम्भ गर्दै निवेदकतर्फका वरिष्ठ अधिवक्ता र अधिवक्ताहरूले नेपाल वायुसेवा निगम विनियमावली, २०५८ को विनियम ६६ ले राजीनामासम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । जसमा एक महिनापूर्व सूचना दिनुपर्ने र बण्ड गरेको भए सो फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । यसमा राजीनामा फिर्ता गर्न पाउने, नपाउने सनाखत गर्नुपर्ने, नपर्ने सम्बन्धमा केही उल्लेख गरिएको छैन । निवेदकले पदबाट राजीनामा दिएपछि राजीनामा पुनर्विचार गर्न भनी निगम

स्वयंले भने पछि निवेदकले सेवा निरन्तरता गर्न चाहेको कारण मिति २०६५।१।८ मा राजीनामा फिर्ता पाउन निवेदन गरेका छन । २०६५।१।१९ मा मेरो पक्ष निगममा हाजीर हुनगएको अवस्था छ । हाजीर भएपछि दुई दिन अगाडि मिति २०६५।१।१९ मा राजीनामा स्वीकृत भएको भनी पत्र दिइयो । Human Resource Department मा मेरो हाजीरीको पत्र पहिला दर्ता भएको छ भने विपक्षीको राजीनामा स्वीकृत भएको पत्र पछि दर्ता भएको छ । राजीनामा हाम्रो पक्षले स्वेच्छिक रूपमा दिएपछि कानूनले फिर्ता गर्न पाउदैन नभनेसम्म स्वीकृत हुनु अगाडि राजीनामा फिर्ता गर्न पाउँछ । फिर्ता लिइसकेको राजीनामा स्वीकृत गरी अवकाश दिनु गैरकानूनी छ । Rak Airways मा काम गरेको वा नगरेको भन्ने कुरा प्रस्तुत मुद्दामा सान्दर्भिक छैन । सो Airways मा काम गरेको भनी कुनै कारवाही गरिएको अवस्था नभई निवेदकले दिएको राजीनामा विपक्षीकै आग्रहमा पुनर्विचार गरी फिर्ता लिन लिखित निवेदन दिइसकेपछि राजीनामाको निवेदन अस्तित्वहिन भइसकेको छ । यस्तो अवस्थामा राजीनामा स्वीकृत हुने प्रश्न र अवस्था नै छैन । भारतको सर्वोच्च अदालतले पनि राजीनामा दिएपछि सो राजीनामा स्वीकृत हुनुभन्दा पहिला फिर्ता गर्न पाउने गरी Wing Commander विरुद्ध Parthasarathy भएको मुद्दामा बोलेको हुँदा यसमा निवेदकले राजीनामा फिर्ता निवेदन दिइसकेकोले त्यसपछि राजीनामा स्वीकृत भएको हुँदा सो बदर गर्ने गरी रिट जारी गरिपाउँ भन्ने समेत बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी नेपाल वायुसेवा निगमका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरूले यी रिट निवेदकको २०६५।१।१३ देखि २०६५।१।३९ सम्म विदा स्वीकृत भएको हो । त्यसपछि २०६५।२।१ देखि विदा स्वीकृत नगराई गयल परी बस्नुभएको छ । आफ्नो कामबाट महिनासम्म अनुपस्थित रही राजीनामा दिएपछि पनि निगमले निजलाई काम गर्न चाहेमा बोलाएकै

हो । तर निजले अविलम्ब हाजीर नभई पटक पटक पत्राचार मात्र गरेवाट निजले निगममा फर्किन अनिच्छा देखाउनुभएको स्पष्ट छ । लामो समयसम्म विदा नलिई बसेको र निगमलाई जानकारी नदिई विदेश यू.ए.ई स्थित RAK Airways मा काम गरेको जानकारी निगमलाई हुनासाथ निवेदकको राजीनामा स्वीकृतको प्रक्रिया प्रारम्भ भई राजीनामा स्वीकृत भएको हो । यसमा कुनै प्रत्यक्ष कानूनी त्रुटि छैन । निगमले Trained गरेको Pilot लाई निगममा फर्काउने प्रयास असफल भएपछि राजीनामा स्वीकृत भएको हो । राजीनामा स्वीकृत गर्ने निगमको अधिकार हो । निवेदकको कुनै हक हनन नभएकोले निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, यी निवेदक २८ वर्षदेखि नेपाल वायुसेवा निगमको सेवामा कार्यरत रहेको र निगममा कार्यबोझ केही कम भएकोले सो अवधिमा विद्यावारिधि गर्न विदा माग गर्दा नदिएको कारणबाट मिति २०६५।६।७ मा विना कुनै शर्त स्वीकार गरेमा मञ्जूर हुने गरी राजीनामा दिएकोमा विपक्षी निगमको मिति २०६५।७।७ को राजीनामाउपर पुनर्विचार गर्नु भन्ने पत्रलाई आधार मानी मिति २०६५।१।८ मा राजीनामा रद्द गरी विदा नियमित गरिपाउँ भनी दरखास्त दिएको थिएँ । विदा नियमित गर्नेतर्फ कुनै कारवाही नभएपछि मिति २०६५।१।१९ मा निवेदक सेवामा हाजीर भएकोमा मिति २०६५।६।७ को राजीनामालाई नै मिति २०६५।१।१९ मा स्वीकृत गरेकोले ५ महिना अधिदेखि लागू हुने गरी भएको राजीनामा स्वीकृत समेतको कामकारवाही बदर गरी मेरो पदमा हाजीर गराई तलब समेत दिनु भन्ने परमादेश समेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन माग दावी रहेको देखिन्छः

उल्लिखित तथ्यहरूको विवेचना गरी दुवै पक्षका कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस जिकीर सुनी हेर्दा निम्न प्रश्नहरूको निरूपण गर्दै निर्णय गर्नुपर्ने भएको छः

- १) निवेदकले राजीनामा दिएपछि विपक्षी निगमको आग्रहमा राजीनामा फिर्ता गरेको (Withdraw) मा पहिला दिएको राजीनामा स्वीकृत गर्न मिल्ने हो, होइन ?
- २) निवेदकको मागदावीबमोजिम राजीनामा स्वीकृत गरेको विपक्षीको निर्णय बदर गर्ने गरी आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन ?

२. पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, यी निवेदक वायुसेवा निगमको विमान चालक पदमा रही सिनियर क्याप्टेन पदमा मिति २०६५।६।७ मा राजीनामा नदिएसम्म बहाल रहेको भन्नेमा विवाद छैन। निजले मिति २०६५।१।१३ देखि २०६५।१।३१ सम्म स्वीकृत विदामा बसेको भन्नेमा पनि विवाद छैन। तर त्यसपछि यी निवेदकले तीन महिनाको विदा माग गरेकोमा सो विदा स्वीकृत भएको छैन। विदा स्वीकृत नभएमा निगमको काममा फर्की आउनुपर्नेमा नआई मिति २०६५।६।७ मा आफ्नो पदबाट राजीनामा पठाएको देखिन्छ। मिसिल संलन रहेको निजको राजीनामाको प्रतिबाट निज आफ्नो पेशा र स्वास्थ्यलाई ध्यानमा राखी विदेशमै केही समय रही केही महिनाको अन्तरमा स्वास्थ्य परीक्षण गर्ने निर्णय म आफैले गरी अपरेशन विभागमा इमेल,फैक्सद्वारा विदाको लागि पटक पटक निवेदन पठाएको थिएँ भन्ने समेत उल्लेख गरी अस्वस्थ भएको कारणबाट स्वास्थ्य परीक्षण गरी औषधि सेवन गर्नुपर्ने भएकोले विदा माग गरेको भन्ने देखिन आउँछ। त्यसरी माग गरेको विदा स्वीकृत नगरी दिएको भन्ने समेतका कारण दर्शाई विना शर्त तत्काल लागू हुने गरी प्रबन्ध निर्देशक समक्ष उल्लिखित मितिमा राजीनामा दिएको भन्ने देखिन्छ। निवेदकले आफू अध्ययनको लागि विदा माग गरेको भन्ने निवेदन लेखको विपरीत सो पत्रबाट स्वास्थ्य उपचारको लागि भनी विदा माग भएकोमा विदा स्वीकृत नभएको कारणले राजीनामा दिएको भन्ने देखिन आउँछ। साथै मिति २०६५।७।१७ को निगमको पत्रमा पनि यी निवेदकले

अगष्ट २, २००८ मा निगम समक्ष विरामी विदा माग गरी पत्र पठाएको भन्ने देखिएबाट पनि निज विरामी परेको भन्ने आधारमा विदा माग गरेको देखिन आउँछ।

३. यसरी कुनै कारण नदेखाई वा विरामी भएको कारण देखाई विदाको माग गरेको देखिएपनि यी निवेदकले वास्तवमा संयुक्त अरब इमिरेट्स (यू.ए.ई) दुबईको एक निजी हवाई सेवामा सोही अवधीमा अर्थात् १७ अप्रील २००८ (मिति २०६५।१।५) मा RAK Airways मा क्याप्टेन पदमा कार्यरत रहेको भन्ने सो एयरलाइन्सको पत्रबाट देखिन्छ। निजले सो अवधि मे १०,२००८ मा पुनः तीन महिनाको लागि विदा माग गरेको भन्ने पनि निगमको लिखित जवाफबाट देखिन्छ। यसबाट निज निवेदकले आफू कार्यरत रहेको नेपाल वायुसेवा निगमलाई ढाँटी विदेशी एयरलाइन्समा काम गरेको देखिएको छ। यी निवेदकले पहिलो पटक स्वीकृत विदाको अवधि अर्थात् २०६५ वैशाखदेखि नै दुबईको उक्त कम्पनीमा कार्यरत रहेको तथ्य उक्त कम्पनीको १७ अप्रील २००८ को पत्र र नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणको मिति २०६५।१।२० को पत्रबाट समेत पुष्टि भएको छ। यस तथ्यलाई निवेदक स्वयंले खण्डन नगरेको र आज सुनवाईको क्रममा पनि निवेदकका तर्फबाट बहस गर्ने कानून व्यवसायीहरूबाट पनि खण्डन गरेको पाइएन। अपितु: यी निवेदक दुबईको RAK Airways मा काम गरे नगरेको कुरा सान्दर्भिक नरहेको भन्नेसम्म निवेदकतर्फका वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बद्धीबहादुर कार्कीबाट व्यक्त गरिएको विचारबाट पनि उक्त तथ्यको पुष्टि भएको छ।

४. उपलब्ध तथ्यहरूबाट यी निवेदकले नेपाल वायुसेवा निगमसँग विदा माग गर्दै विदेशी हवाई कम्पनीमा काम गरेको पुष्टि भइसकेको छ; जुन आफैमा गैरकानूनी कार्य हो। सोही आधारमा कारवाही नगरिएको भए पनि त्यसको लाभ यी निवेदकले पाउने होइन। यस तथ्यलाई पूरै लोप

गरी यस अदालतलाई पनि ढाँट्ने हिसावले प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको देखिएको छ। आफू विद्यावारिधि -Phd) गर्न विदा माग गर्दा सञ्चित विदा हुदाँहुँदै पनि विदा स्वीकृत नगरेको भन्ने प्रस्तुत निवेदन लेखको व्यहोरा सत्य देखिन आउदैन। निज पी.एच.डी. गर्न नभई नेपाल वायुसेवामा कार्यरत रहदारहँदै लुकि छिपी विदेशी कम्पनी RAK Airways मा काम गरेको देखिनु अत्यन्त गम्भीर कुरा हो। एकै साथ दुई हवाई कम्पनीमा काम गर्न मिल्दैन। त्यसमा पनि यी निवेदक एकैसाथ स्वदेशी नेपाल एयरलाइन्समा र विदेशको RAK Airways मा काम गरेको देखिनु कानूनविपरीत मात्र नभई पदीय आचरण र नैतिकताविपरीतको कार्य पनि हो। यसका साथै निजको कति सञ्चित विदा उपभोग गर्न बाँकी थियो भन्ने कुरा निवेदनमा कतै उल्लेख छैन। कुन देशको कुन विश्वविद्यालयबाट पी.एच.डी. गर्न गएको भन्ने कतै उल्लेख छैन। यसबाट निवेदकले नेपाल वायुसेवा निगम र यस अदालतलाई समेत ढाँटेर यो रिट निवेदन दिएको स्पष्ट देखिएकोछ। आफ्नो अधिकारको खोजी गर्नेले सर्वप्रथम शुद्ध नियत र सफा हातले अदालत प्रवेश गर्नुपर्छ। तर यसको विपरीत यी निवेदकले रिट निवेदनमा झूठा व्यहोरा र गलत तथ्य उल्लेख गरेकोले यी निवेदक सफा हातले अदालतमा प्रवेश गरेको भन्ने देखिन आएन।

५. जे जस्तो कारणबाट भए पनि यी निवेदक आफ्नो कार्यस्थलमा र आफू कार्यरत नेपाल एयरलाइन्सको काममा उपस्थित नभई पटक-पटक विदा माग गरेको भन्ने निजले पेश गरेको राजीनामा र त्यसको जवाफमा विपक्षी निगमले निजलाई पठाएको मिति २०६५।७।१७ को पत्रबाट स्पष्ट हुन आउँछ। निज निवेदक स्वास्थ्यको कारणबाट कार्यालयमा उपस्थित हुन नसकेको भए लागेको रोगको प्रकृति र नेपालमा औषधोपचारको उपलब्धता समेतलाई विचार गरी माननवीयताको आधारमा भए पनि विचार गर्न सकिने कुरा हो। तर अस्वस्थ

भएको कारणबाट निजले विदा माग गरेको भन्ने नभई अध्ययनको लागि विदा माग गरेको भन्ने प्रस्तुत निवेदन लेखमा उल्लेख गरेबाट निवेदकको भनाई स्वतः खण्डित हुन आउँछ। वास्तवमा उक्त दुईमध्ये दुबै वा कुनै एक कारण परी यी निवेदक विदा वसेको वा विदा माग गरेको हुँदै होइन। निजले १० मे, २००८ मा इमेलबाट माग गरेको विदाको सम्बन्धमा दुईवटा जहाज सञ्चालनको लागि कूको अभाव हुँदा थप विदा स्वीकृत गर्न नसकिने हुनाले स्वीकृत विदापश्चात\ कार्यालयमा हाजीर हुन जानकारी गराएको भन्ने नेपाल वायुसेवा निगमको मिति २०६५।७।१७ का पत्रबाट देखिन्छ। यसपछि पनि यी निवेदक आफ्नो काममा फर्केको नदेखिएबाट निज निगमको आफ्नो सेवालालाई जिम्मेवारीपूर्वक निरन्तरता दिन इच्छुक रहेको भन्ने देखिन आएन। विदा कुनै अधिकारको कुरा नभएर कार्यालयको कार्यसम्पादनमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी प्रदान गर्न सकिने सुविधासम्म हो भन्ने कुरामा कुनै द्विविधा छैन। यस कुरालाई यी निवेदकले बुझेकै हुनुपर्छ।

६. माथि विवेचना गरिएको तथ्यगत पृष्ठभूमिमा निवेदकले विदा स्वीकृत नभएको र तलब रोकका गर्न लागेको भन्ने समेत उल्लेख गरी मिति २०६५।६।७ मा नेपाल वायु सेवा निगम समक्ष राजीनामा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ। सो राजीनामाको जवाफमा मिति २०६५।७।१७ गते यदि निगमको सेवा निरन्तरता दिन चाहनु हुन्छ भने तपाईंले दिनुभएको राजीनामाउपर पुनर्विचार गर्न र विदा नियमित गर्ने सम्बन्धमा अविलम्ब कार्यालयमा उपस्थित हुन सूचित गरिन्छ भनी निगमको तर्फबाट यी निवेदकलाई पत्र पठाएको देखिन्छ। अविलम्ब उपस्थित हुन भनी पठाइएको पत्रको जवाफमा यी निवेदक निगममा गएको देखिएन। नेपाल वायुसेवा निगमले विदा स्वीकृत नगरी अविलम्ब बोलाएको दुई महिनापछि निजले अनेक शर्त राख्दै मिति २०६५।६।७ को राजीनामा फिर्ता लिन इच्छा व्यक्त गर्दै निगमलाई मैले निगमको

सेवालाई निरन्तरता दिने निर्णय गरेकोले सो राजीनामा पत्रलाई रद्द गरी विदा नियमित गर्ने स्वीकृति दिनुहुन अनुरोध गर्दछु भनी निगमसमक्ष मिति २०६५।१।८ मा निवेदन पठाएकोसम्म देखिन आउँछ। निगम समक्ष आफै उपस्थित भएको होइन। यी निवेदकले राजीनामा फिर्ता पाउँ भनी दिएको उल्लिखित मिति २०६५।१।८ को निवेदनको करीव दुई महिनापछि मात्र यी निवेदक मिति २०६५।१।१९ मा निगममा हाजीर हुन गएको भन्ने देखिन्छ।

७. यसरी यी निवेदकले मिति २०६५।६।७ मा दिएको राजीनामा स्वीकृत नहुँदा पुनर्बिचारको लागि निगमले निवेदकलाई २०६५।७।७ मा पत्र लेखेपछि सोको आदर गर्दै आफ्नो उक्त राजीनामा फिर्ता लिएको वा आफ्नो काममा फर्की आएको होइन। नेपाल वायु सेवा निगमको मिति २०६५।७।७ को पत्रलाई निगमको सेवामा रहँदै विदेशको अर्कै एयरलाइन्सको सेवालाई पनि निरन्तरता दिने माध्यमसम्म बनाएको देखिन्छ। अन्यथा नेपाल वायुसेवा निगमको सेवालाई मात्र स्वीकार गरी आफ्नो राजीनामा फिर्ता लिन चाहेको भए उक्त पत्र प्राप्त गरे पछि तत्काल मिति २०६५।६।७ को राजीनामा फिर्ता लिन र आफू निगमको सेवा गर्न तयार रहेको भनी आफै निगममा उपस्थित हुनुपर्ने थियो। निगमले मिति २०६५।७।७ को पत्रबाट अविलम्ब बोलाएको छ। अविलम्बको अर्थ यी निवेदकले अनिश्चितकालसम्म जहिलेसुकै राजीनामा फिर्ता लिन वा काममा फर्कन सक्ने भन्ने होइन। “अविलम्ब” को अर्थ तत्काल अर्थात् भोलिपल्टै वा बढीमा सात दिनको अवधिलाई लिन सकिन्छ।

८. यी निवेदकले मिति २०६५।१।८ मा केही शर्त राखी मिति २०६५।६।७ को राजीनामा रद्द गरिपाउँ भनी निवेदनसम्म दिएको अवस्था छ। सो निवेदनसँगै आफू आफ्नो काममा हाजीर नभई मिति २०६५।१।१९ मा मात्र उपस्थित भई निवेदन दिएको पाइन्छ। सोही अवधिमा यी निवेदकले निगमसँग लुकाएको तथ्य अर्थात् निज यू.ए.ई.को

RAK Airways मा काम गरेको जानकारी निगमलाई प्राप्त भएपछि यी निवेदकले पुनः नेपाल वायुसेवा निगमको सेवामा फर्किने अपेक्षा, अवस्था र सम्भावना समाप्त भएकोले निवेदकको २०६५।६।७ को राजीनामा मिति २०६५।१।१९ मा निगमबाट स्वीकृत भएको देखिन्छ। यसरी यी निवेदकले दिएको राजीनामा निजले रद्द गरेको वा फिर्ता लिएको नभई गैरकानूनी ढंगले अन्यत्र काम गर्दै निगममा पनि आफ्नो सेवाको अस्तित्वलाई जोगाई राख्न दोहोरो आर्थिक लाभ लिने प्रयाससम्म गरेको देखिन्छ। यसरी छलकपटपूर्ण व्यवहार गर्नेको हकमा निवेदकतर्फका विद्वान कानून व्यवसायहरूले प्रस्तुत गर्नुभएको भारतीय सर्वोच्च अदालतको नजीर त्यहाँ पनि लागू नहुने र यो रिट निवेदकको हकमा अनुनयात्मक (Persuasive Force) को रूपमा पनि आकर्षित हुन सक्ने अवस्था छैन।

९. माथिका प्रकरणहरूमा विवेचना गरिएको तथ्य र प्रमाणको सन्दर्भमा हेर्दा यी निवेदकले दिएको मिति २०६५।६।७ को राजीनामा निजले स्वच्छ नियतले फिर्ता लिएको वा रद्द गरेको वा सो गर्ने प्रयास गरेको देखिएको छैन। यस्तो अवस्थामा सो राजीनामा यथास्थितिमा रही रहेकोले जुनसुकै बेलापनि स्वीकृत हुन सक्ने हो। राजीनामा दिएको केही निश्चित अवधिभित्र राजीनामा स्वीकृत गर्नुपर्ने र नगरेमा सो राजीनामा आफै अस्तित्वहीन हुने अवस्था छैन। स्वीकृत गर्नुपर्ने कुनै निश्चित मितिको कितान वा समय सीमाको निर्धारण विपक्षी नेपाल वायुसेवा निगमको कर्मचारी नियमावलीमा भएको देखिँदैन। व्यवस्थापनको इच्छानुसार जहिले पनि स्वीकृत गर्न मिल्ने देखिन्छ। यसबाट मिति २०६५।६।७ मा दिएको राजीनामा सोही मितिबाटै लागू हुने गरी मिति २०६५।१।१९ मा स्वीकृत गरिएको कार्यलाई कानूनी त्रुटिपूर्ण वा अनाधिकृत भन्न मिल्ने देखिएन।

१०. अब निवेदकको माग बमोजिम आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन भनी विचार गर्दा यी निवेदकले मिति २०६५।६।७ मा आफ्नो पदबाट दिएको राजीनामा सोही मितिदेखि लागू हुने गरी

२०६५।११।१९ मा स्वीकृत भइसकेको छ। सो राजीनामा अधिकारप्राप्त नभएको व्यक्तिले स्वीकृत गरेको भन्ने जिकीर पनि छैन। सो राजीनामा फिर्ता लिएको भनिए पनि विधिवत् फिर्ता लिएको नदेखिएको र निजले स्वच्छाले दिएको राजीनामा निगमले नै अविलम्ब हाजीर हुन आएमा पुनर्विचार हुन सक्ने भनी गरेको निर्देशबमोजिम यी निवेदक अविलम्ब हाजीर हुन नगएबाट राजीनामा स्वीकृत भएको कार्य कानूनप्रतिकूल नभएको भनी पहिलो प्रश्नको निरोपणको सन्दर्भमा सविस्तार विवेचना गरिसकिएको छ।

११. यी निवेदकले सफा हात र स्वच्छ नियतले अदालत प्रवेश नगरको भन्ने पनि माथिको प्रकरणमा उल्लेख गरिसकिएको छ। यसरी छलछाम गरी वास्तविकता लुकाई आउने कसैलाई पनि यस अदालतले असाधारण अधिकारक्षेत्र प्रयोग गरी मद्दत गर्न सक्ने अवस्था हुँदैन। अधिकारको खोजी गर्नेले आफ्नो कर्तव्य निश्चितरूपले पूरा गर्नुपर्छ। आफ्नो कर्तव्य पूरा नगर्नेले अधिकारको खोजी गर्न पाउने पनि होइन। स्वदेशको ध्वजावाहक एयरलाइन्सको स्थायी पाइलट (क्याप्टेन) ले लुकेर विदेशको एयरलाइन्समा सेवा दिनु, त्यहाँ काम गर्नु निजको पदीय आचरण र नैतिकता विपरीतको कार्य हो। नेपाल वायुसेवा निगमको कर्मचारी सेवा शर्त विनियमावली, २०५८ को पनि विपरीत हो। यस्तो गैरकानूनी काम गर्नेले संविधानबमोजिमको मौलिक हकको प्रचलनको दावी गर्नु कानून र समन्याय लगायत कुनै पनि मापदण्डबाट तर्कसंगत र औचित्यपूर्ण देखिन आउँदैन। यस्तो अवस्थामा यी निवेदकको दावी निराधार र निरर्थक देखिन्छ। यस्तो गलत प्रवृत्तिलाई न्यायिक संरक्षणबाट प्रोत्साहित गर्न मिल्दैन।

१२. आफ्नो व्यवहार र आचरणबाट यी निवेदकले विपक्षी नेपाल वायुसेवा निगमप्रति जिम्मेवार र इमानदार रहेको भन्ने पनि देखिन आएको छैन। विद्यावारिधि गर्न निगमसँग विदा माग गरेको भनी भ्रुठा व्यहोरा उल्लेख गरी यी

निवेदक यस अदालतमा प्रवेश गरेको देखिन्छ। विदा स्वीकृत नगराई आफूखुशी वाहिर गएर बसेको मात्र नभई अनुपस्थित रहेको सोही अवधिमा अन्यत्र यी निवेदकले सेवा गरेको देखिएबाट निगमको कामकारवाहीमा प्रतिकूल असर पुग्न गएको अवस्था पनि गम्भीररूपमा विचारणीय रहेको छ। यसरी निगमको सांगठनिक कामकारवाहीमा र निगमले प्रदान गर्ने सेवामा समेत प्रतिकूल प्रभाव पर्न सक्ने कुरा समेतलाई विचार गरी निवेदकले स्वच्छाले दिएको राजीनामा स्वीकृत गरिएबाट यी निवेदकको कुनै संवैधानिक र कानूनी हकहितमा प्रतिकूल असर परेको भन्ने देखिन आएको छैन। यी निवेदकलाई निजले अन्यत्र काम गरेको कारण कारवाही नगरिएकोले अन्यत्र काम गरेको कुरा असान्दर्भिक छ र राजीनामा फिर्ता लिएपछि स्वीकृत गर्न नमिल्ने भन्ने निवेदकतर्फका विद्वान वरिष्ठ अधिवक्ताहरूको बहस जिकीर पनि तर्कसंगत देखिन नआएकोले सोसँग सहमत हुन सकिने।

१३. तसर्थ माथि उल्लिखित आधार र कारणबाट यी निवेदकले नेपाल वायुसेवा निगमसमक्ष दिएको मिति २०६५।६।७ को राजीनामा सोही मितिदेखि लागू हुने गरी मिति २०६५।११।१९ मा स्वीकृत भएबाट यी निवेदकको कुनै संवैधानिक वा कानूनी हकमा प्रतिकूल असर नपरेकोले सो बदर गर्ने गरी निवेदकको माग बमोजिम रिट जारी गर्नुपर्ने अवस्था रहेन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार वुभाई दिनु।

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या.भरतराज उप्रेती

इति संवत् २०६९ साल साउन २३ गते रोज ३ शुभम्
इजलास अधिकृत : चुरामन खड्का

निर्णय नं. ८८७६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
०६९-WH-००११
आदेश मिति: २०६९।१।१३।४
विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक: जिल्ला भापा, तोपगाछी गा.वि.स. वडा
नं. ८ घर भई हाल कारागार कार्यालय,
जगन्नाथदेवल काठमाडौंमा थुनामा रहेको
सुरेन्द्रप्रसाद पौडेलको हकमा दाजु टीकाराम
पौडेल

विरुद्ध

विपक्षी: कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवल, काठमाडौं
समेत

- प्रत्यक्ष एवं गम्भीर कानूनी त्रुटि गरी थुनामा राखिएको अवस्थामा पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकार कायमै छ भनी अदालतको असाधारण क्षेत्राधिकारअन्तर्गत उपचार प्रदान नगरिंदा थुनामा बस्नै नपर्ने अवधिसम्म व्यक्ति थुनामा रहिरहने र साधारण उपचारअन्तर्गत पुनरावेदकीय रोहबाट फैसला हुँदासम्म गैरकानूनी थुनामै बस्नुपर्ने भै गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गर्ने प्रयोजनको लागि जारी गरिने बन्दीप्रत्यक्षीकरण नै प्रभावहीन हुने हुनाले पनि प्रत्यक्षतः गम्भीर कानूनी त्रुटि देखिएको अवस्थामा अन्य वैकल्पिक उपचारको ब्यवस्था भए पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको संरक्षणको लागि असाधारण क्षेत्राधिकारअन्तर्गतको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको माध्यमबाट उपचार प्रदान गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.३)

- दण्ड सजायको महलको १० नं. र ४१ नं. को कानूनी ब्यवस्थाअनुसार ठगीको ४ नं. अनुसार एक वर्ष कैद र नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१(३) अनुसार एक वर्ष कैद हुने भए पनि एउटा कलमको मात्रै एक वर्ष कैद ठेक्नु पर्नेमा दुवै कलमको जोडी दुई वर्ष कैद म्याद ठेक्नु कानूनको गम्भीर त्रुटि मान्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं.५)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताहरू लभप्रसाद
मैनाली र लेखनाथ भट्टराई

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता विनोद
पोखरेल

अवलम्बित नजीर: नेकाप २०४८, नि.नं. ४२७२,
पृष्ठ १२४

सम्बद्ध कानून:

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(२), ३२, १०७(२)
- मुलुकी ऐन, ठगीको महलको १, २ र ४ नं.
- नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१(३)
- दण्डसजायको महलको १० र ४१ नं.

आदेश

न्या.गिरीश चन्द्र लाल: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अन्तर्गत यस अदालतमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं यस अदालतको आदेश यस प्रकार छ :-

म निवेदकको सहोदर भाई सुरेन्द्रप्रसाद पौडेललाई महानगरीय प्रहरी वृत्त बालाजु काठमाडौंले मिति २०६७।१०।१३ मा पक्राउ गरी निजउपर मुलुकी ऐन, ठगीको महलको १ र २ नं. बमोजिमको कसूरमा ४ नं. बमोजिमको सजाय साथै नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१(३) को कसूरमा सोही दफा बमोजिमको सजायको माग दावी लिई ठगी तथा नागरिकता कीर्ते मुद्दाको अभियोग पत्र काठमाडौं

जिल्ला अदालतमा दायर भएकोमा मिति २०६९।३।२६ मा फैसला भयो ।

उपरोक्त बमोजिमको फैसलाको ठहर खण्डमा निज सुरेन्द्रप्रसाद पौडेललाई मुलुकी ऐन, ठगीको ४ नं. बमोजिम १ वर्ष कैद र रु.१,१६,८८१।- जरीवाना तथा नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१(३) बमोजिम १ वर्ष कैद र रु.२०,०००।- जरीवाना हुने ठहर भएको रहेछ ।

मेरो भाई सुरेन्द्रप्रसाद पौडेलले फैसला भएको मितिसम्ममा १(एक) वर्ष ५(पाँच) महिना १४ (चौध) दिन र आजका मितिसम्ममा १(एक) वर्ष ६(छ) महिना १९(उन्नाईस) दिन कैद भुक्तान गरिसकको छ । मुलुकी ऐन, दण्डसजायको महलको १० नं. मा ऐनमा पटक वा खत खाप्नु भन्ने लेखिएको बाहेक एकै कागजका मुद्दामा दुई वा सो भन्दा बढी ऐन लगाई खत पटक खापी सजाय गर्नु परेमा कैद हुने कलममा जुन ऐनको ठूलो सजाय छ सोही ऐनले मात्र सजाय गर्नुपर्छ । अरु ऐनको खत खाप्नु हुँदैन । जरीवानाको सजाय पाउनेमा सबै ऐनको खत खापी सजाय गर्नु पर्छ । जरीवानाको र कैदको सजाय हुनेमा दुवै कलमको ठूलो सजायको मात्र दुवै कुराको सजाय गर्नु पर्छ भन्ने र सोही महलको ४१ नं. मा एकै मानिसलाई एकै वा धेरै मुद्दाको धेरै कलमको कैद ठेक्नु परेमा जुन कलममा कैदको सबभन्दा ठूलो हद छ सो हद ननाघ्ने गरी एकै वा धेरै मुद्दामा एकै वा धेरै कलममा गरी कैद ठेक्नु पर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था छ ।

सो व्यवस्थाअनुसार र फैसलाको ठहर खण्ड बमोजिम फैसला गर्दाकै मितिमा एक वर्ष कैद र जरीवाना बापत हुने रु.१,१६,८८१।- (एक लाख सोह्र हजार आठ सय एकासी रुपैया) मा एक वर्ष भन्दा बढी कैद बसेको अवधि बापतको रकम घटाई हुन आउने रकम जरीवानाबापत तिरेर पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन पत्र दायर गरी कैद मुक्त हुन पाउनु पर्ने थियो । सोही कारणले म निवेदकले सम्बन्धित जिल्ला अदालत, तहसील शाखा र पुनरावेदन अदालत, पाटनमा

गई उक्त फैसला देखाई बुभ्दा फैसलाको तपसील खण्डमा मुलुकी ऐन, दण्डसजायको १० नं. र ४१ नं. को विपरीत प्रतिवादी सुरेन्द्रप्रसाद पौडेल र सुस्मिता चेम्जोङ्गलाई जनही २(दुई) वर्ष कैद र रु.१,३६,८८१।- (एक लाख छत्तीस हजार आठ सय एकासी रुपैया) जरीवाना हुने व्यहोरा उल्लेख गरिएको कारण उक्त व्यहोरा संशोधन नहुँदासम्म (२) दुई वर्ष कैदको लगत तोकिने, दुई वर्ष नै कैद भुक्तान नहुँदासम्म जरीवाना तिरेर वा धरौटी वा जेथा जमानत राखेर समेत छूट पूर्जा बनाउन नमिल्ने भन्ने जानकारी गराइएकोले ठहर खण्ड र प्रचलित कानूनको विपरीत तपसील खण्डमा परेको व्यहोरा सच्याउन काठमाडौं जिल्ला अदालतमा फैसला संशोधनको लागि निवेदन पेश गरेकोमा फैसलाको ठहर खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम तपसील खण्डमा उल्लिखित व्यहोरा मिलेकै देखिँदा निवेदकको निवेदन माग बमोजिम फैसला संशोधन गरिरहन परेन भन्ने आदेश मिति २०६९।४।२४ मा भयो ।

यसरी म निवेदकको सहोदर भाई सुरेन्द्रप्रसाद पौडेललाई प्रचलित कानूनी व्यवस्था बमोजिम तोकिएको जरीवाना बापतको रकम बुभाई वा पुनरावेदन गरी नगद धरौटी वा जेथा जमानत राखे फैसलापश्चात् तत्कालै कैद मुक्त गराउन खोजेकोमा तपसील खण्डको उक्त व्यहोराको कारण दुई वर्ष कैद भुक्तान नभई निज कैदमुक्त हुन नपाउने भई गैरकानूनी रूपमा थुनामा रही रहनु पर्ने अवस्था भयो । प्रचलित कानूनबमोजिमको जरीवाना तिरे वा पुनरावेदन गरी जरीवानाबापत धरौट वा जेथा जमानत राख्दा कैद मुक्त हुने भए जुनसुकै बखत वा यसै सम्मानीत अदालतमानै पनि जरीवानाबापतको धरौट वा जेथा जमानत राख्न बुभाउन तयार छौं ।

उपर्युक्त बमोजिम काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६९।३।२६ को फैसलाको तपसील खण्डमा उल्लिखित प्रतिवादी सुरेन्द्रप्रसाद पौडेल र सुस्मिता चेम्जोङ्गलाई जनही २(दुई) वर्ष

कैद र रु.१,३६,८८१।- (एक लाख छत्तीस हजार आठ सय एकासी रुपैया) जरीवाना हुने भन्ने समेतको गैरकानूनी व्यहोरा र सो व्यहोरालाई संशोधन गरिरहन परेन भन्ने समेतको २०६९।४।२४ को गैरकानूनी आदेशले संविधानको धारा १२, १३ र २४ समेतले प्रदान गरेको मौलिक हक तथा मुलुकी ऐन, दण्डसजायको १० र ४१ नं. समेतले प्रदान गरेको कानूनी हकको उल्लंघन भएको हुँदा उपरोक्त अनुसार गैरकानूनी फैसला व्यहोरा र आदेशलाई सच्याई प्रचलित कानूनबमोजिम नगर्दै जरीवाना वा धरौट वा जेथा जमानत लिई निज सुरेन्द्रप्रसाद पौडेललाई अविलम्ब थुनाबाट मुक्त गर्नु गराउनु भनी संविधानको धारा ३२ र १०७(२) समेत बमोजिम विपक्षीहरूका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायतका अन्य उपयुक्त जो चाहिने आज्ञा आदेश पूर्जा जारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी गरी बन्दीलाई थुनाबाट किन मुक्त गर्नु नपर्ने हो ? थुनाबाट मुक्त गर्नु नपर्ने कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले ३ दिनभित्र सम्बन्धित २०६७ स.फौ.नं. १७३० को ठगी तथा नागरिकता अपराधसम्बन्धी मुद्दाको मिसिल साथ राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत् लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूको नाउँमा सूचना पठाई सोको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई नियमबमोजिम पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६९।५।१९ को आदेश ।

विपक्षीको निवेदन माग दावीबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन पर्ने होइन । निवेदक सुरेन्द्रप्रसाद पौडेलले जाहेरवाली मनसरा बुढाको नामको नेपाली नागरिकताको भूठा प्रमाणपत्र बनाई ठगी गरेको कुरा प्रस्तुत ठगी तथा नागरिकता कीर्ते मुद्दामा स्थापित भई मिति २०६९।३।२६ मा निज सुरेन्द्रप्रसाद पौडेललाई

२(दुई) वर्ष कैद र रु.१,३६,८८१।- जरीवाना हुने ठहरी कानूनबमोजिम नै यस अदालतबाट फैसला भएको हो । सो फैसलाउपर चित्त नबुझे कानूनबमोजिम निज प्रतिवादीलाई पुनरावेदन गर्न पाउने अधिकार रहे भएकै पाइन्छ । बैकल्पिक उपचार हुँदा हुँदै रिट क्षेत्राधिकार आकर्षित हुने पनि होइन । फैसलाको तपसील खण्ड समेत राय ठहरअनुसार नै लेखिएको हुँदा विपक्षीले उठाएको मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको १० नं. र ४१ नं. प्रतिकूल हुने गरी कैद तोकिएको नहुँदा सो दावी समेत भूठा तथा कपोलकल्पित रहेको छ । निज प्रतिवादी सुरेन्द्रप्रसाद पौडेललाई फैसलाबमोजिम ठहरेको कैद र जरीवाना नै यस अदालतको तहसील शाखाको ल.न.१०२०४ मिति २०६९।४।२६ मा लगत कसी कारागार कार्यालय समेतमा जानकारी पठाइएको हुँदा सबै कार्य कानूनअनुसार नै भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुन सादर अनुरोध छ भन्ने समेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालत र ऐ. को तहसील शाखाको संयुक्त लिखित जवाफ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको च.नं. ३६४५ फौ.नं. १७३० मिति २०६७।११।१२ मा ठगी तथा नागरिकता कीर्ते मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्न पठाएको पत्र अनुसार सुरेन्द्रप्रसाद पौडेललाई मिति २०६७।११।९ देखी यस कार्यालयमा थुनामा राखिएको छ । कारागार ऐन, २०१९ (संशोधन सहित) को दफा ४ बमोजिम अधिकारप्राप्त निकाय तथा अधिकारीबाट थुनामा राख्ने आदेश बमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवलको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री लभप्रसाद मैनाली र श्री लेखनाथ भट्टराईले निवेदकलाई ठगी र नागरिकता कीर्ते गरेको भन्ने अभियोगमा एउटा मुद्दा चलाएको र फैसला

हुँदा दुबै अभियोगमा एक-एक वर्ष कैद हुने ठहर गरी दुई वर्ष कैद ठेक्ने भनी फैसलाको तपसील खण्डमा उल्लेख गरिएको छ । दुई वटा अभियोगको कैद खापी सजाय तोक्नु दण्ड सजायको १० र ४१ नं. को कानूनी व्यवस्थाविपरीत छ । प्रत्यक्षतः कानूनको उल्लंघन गरी वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण भएको छ । यो Issue पुनरावेदनसँग सम्बन्धित छैन, स्वतन्त्रतासँग सम्बन्धित छ । यस्तो स्थितिमा पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकार तथा पुनरावेदन गर्ने म्याद बाँकी रहेको वा नरहेको भन्ने कुराले अर्थ राख्दैन । बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो । विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री विनोद पोखरेलले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट जारी हुन थुना गैरकानूनी हुनुपर्छ । Conditional रूपमा यो आदेश जारी हुँदैन । प्रस्तुत रिट निवेदनमा जरीवाना धरौट राख्ने लगायतका Condition छन् । यहाँ दण्ड सजायको ३८ नं. पनि आकर्षित हुन्छ । तत्कालै निवेदकले भने जस्तो बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने अवस्था छैन । रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

दुबै तर्फबाट उपस्थित विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी निर्णयतर्फ विचार गर्दा देहायका प्रश्नहरूको निरूपण गर्नुपर्ने देखिन आयो:

- (क) जिल्ला अदालतको फैसलाअनुसार सजाय सम्बन्धमा पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकार भए पनि बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटको माध्यमबाट हेर्न मिल्छ मिल्दैन ?
- (ख) निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन ?

रिट निवेदन हेर्दा निवेदकलाई मुलुकी ऐन, ठगीको महलको १, २ र ४ नं. तथा नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१(३) बमोजिमको अभियोग दावी भएकोमा ठगीको कसूरमा एक वर्ष

कैद र रु.१,१६,८८१।- जरीवाना तथा नागरिकता कीर्ततर्फ थप एक वर्ष कैद र रु.२०,०००।- जरीवाना हुने ठहर गरी उक्त फैसलाको तपसील खण्डमा दुबै कसूरको कैद जोडी दुई वर्ष कैद म्याद ठेक्ने व्यहोरा उल्लेख गरिएकोमा दण्ड सजायको १० र ४१ नं. अनुसार एक वर्ष मात्रै कैद ठेक्नु पर्नेमा सो ऐनको व्यवस्था विपरीत हुने गरी कैद म्याद ठेकी एक वर्ष कैद भुक्तान भैसकेपछि पनि थुनामा राखेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य रिट निवेदन दावी देखिन्छ ।

तत्सम्बन्धमा हेर्दा निवेदक सुरेन्द्रप्रसाद पौडेललाई प्रतिवादी बनाई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दायर भएको संवत् २०६७ सालको स.फौ.नं. १७३० को ठगी तथा नागरिकता कीर्त मुद्दामा निज माथि मुलुकी ऐन, ठगीको महलको १, २ र ४ नं. एवं नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१ (३) अन्तर्गतको अभियोग दावीबमोजिम निवेदकलाई ठगीको ४ नं. अनुसार एक वर्ष कैद र नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१(३) बमोजिम थप कैद भनी एक वर्ष कैद सजाय हुने भनी मिति २०६१।३।२६ मा फैसला भएको र सो फैसलाको तपसील खण्डमा सो अनुसार दुई वर्ष कैद हुने भनी लेखिएको पाइयो ।

उक्त मिति २०६१।३।२६ को फैसला संशोधन गरिपाउँ भनी यी निवेदकले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा दिएको निवेदनमा फैसलाको ठहर खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम तपसील खण्डमा उल्लिखित व्यहोरा मिलेको देखिँदा फैसला संशोधन गरिरहनु परेन भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६१।४।२४ मा आदेश भएको देखिन्छ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला संशोधन गर्न नमिल्ने भन्ने आदेश भएपश्चात् मुलुकी ऐन, दण्डसजायको महलको १० नं. तथा ४१ नं. को विपरीत हुने गरी कैद वर्ष दुई हुने भनी गरेकोमा फैसला त्रुटिपूर्ण भै सो त्रुटिपूर्ण फैसलाका आधारमा कैदमा राखेको भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको

आदेशको माग गरी प्रस्तुत रिट निवेदन परेको देखियो ।

२. पहिलो प्रश्न अर्थात् फैसलाअनुसार तो किएको कैदको सजायको सम्बन्धमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटको माध्यमबाट हेर्न मिल्ने नमिल्ने के रहेछ भन्ने सन्दर्भमा विचार गर्दा वैयक्तिक स्वतन्त्रतालाई मौलिक हकको रूपमा उल्लेख गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(२) ले कानूनबमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण नगरिने कुराको ग्यारेन्टी गरेको पाइन्छ । त्यसकारण कुनै व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण कानूनबमोजिम बाहेक हुन नसक्ने र कानून भन्दा बाहेक गरी कसैको व्यक्तिगत स्वतन्त्रता अपहरण हुने अवस्थामा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ मा उपचारको हक भनी व्यवस्था भै धारा १०७(२) मा “यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ । सो प्रयोजनको लागि पूर्ण रूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छा लगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ भनी स्पष्ट उल्लेख भएकोले सो प्रयोजनको लागि पूर्ण रूपमा न्याय गर्न र उपचार दिन सर्वोच्च अदालतले आफ्नो असाधारण अधिकारक्षेत्र प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसकारण निवेदकलाई गैरकानूनी रूपमा वा प्रत्यक्ष देखिने गरी कानूनको गलत

प्रयोग गरी कैदमा राखिएको अर्थात् निजको वैयक्तिक स्वतन्त्रता कानूनबमोजिम बाहेक हुने गरी अपहरण भएको छ भन्ने निवेदकलाई यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र गुहार्न आउने अधिकार हुन्छ र यस अदालतले पनि उपचार दिनुपर्छ भन्ने कुरामा दुइमत हुन सक्दैन ।

३. अतएव: प्रत्यक्ष एवं गम्भीर कानूनी त्रुटि गरी थुनामा राखिएको अवस्थामा पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकार कायमै छ भनी अदालतको असाधारण क्षेत्राधिकारअन्तर्गत उपचार प्रदान नगरिँदा थुनामा बस्ने नपर्ने अवधिसम्म व्यक्ति थुनामा रही रहने र साधारण उपचार अन्तर्गत पुनरावेदकीय रोहबाट फैसला हुँदासम्म गैरकानूनी थुनामै बस्नुपर्नेभै गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गर्ने प्रयोजनको लागि जारी गरिने बन्दीप्रत्यक्षीकरण नै प्रभावहीन हुने हुनाले पनि प्रत्यक्षतः गम्भीर कानूनी त्रुटि देखिएको अवस्थामा अन्य वैकल्पिक उपचारको व्यवस्था भए पनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको संरक्षणको लागि असाधारण क्षेत्राधिकार अन्तर्गतको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको माध्यमबाट उपचार प्रदान गर्नु पर्छ ।

मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलको १० नं. हेर्दा ऐनमा पटक वा खत खाप्नु भन्ने लेखिएको बाहेक एकै कागजका मुद्दामा दुई वा सो भन्दा बढी ऐन लगाई खत पटक खापी सजाय गर्नु परेमा कैद हुने कलममा जुन ऐनको ठूलो सजाय छ सोही ऐनले मात्र सजाय गर्नु पर्छ । अरु ऐनको खत खाप्नु हुँदैन । जरीवानाको सजाय पाउनेमा सबै ऐनको खत खापी सजाय गर्नु पर्छ । जरीवानाको र कैदको सजाय हुनेमा दुवै कलमको ठूलो सजायको मात्र दुवै कुराको सजाय गर्नु पर्छ भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ ।

त्यस्तै दण्ड सजायको महलको ४१ नं. अध्ययन गर्दा एकै मानिसलाई एकै वा धेरै मुद्दाको धेरै कलमको कैद ठेक्नु परेमा जुन कलममा कैद सजाय सबभन्दा ठूलो छ सो हद ननाघ्ने गरी एकै वा धेरै मुद्दामा एकै वा धेरै कलममा गरी कैद ठेक्नु पर्छ । धेरै

कलमको कैदको हद बराबर हुन आयो भने सो मध्ये एक कलमको कैद ठेक्नु पर्छ। अरु कलमका हकमा फैसला, कैदी पुर्जा, कैद ठेक्ने कितावमा सम्म खुलाउनु पर्छ। भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ।

४. उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार यी निवेदकलाई ठगी र नागरिकता कीर्ते गरी दुई वटा कसूरको अभियोग लगाई मुद्दा दायर भएपछि दुवै अभियोगमा एक-एक वर्ष कैदको सजाय हुने ठहर गरी फैसला भए पनि दुईवटै कसूर र अभियोगको एउटै मुद्दा भए पछि उक्त फैसलाको तपसील खण्डमा कानूनी प्रावधानसहितको स्पष्ट व्यहोरा उल्लेख गरी उपर्युक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार कैद ठेक्नु पर्नेमा दुईवटै कसूरको दुवै कलमको कैद जोडी दुई वर्ष ठेकी कैदमा राखेको देखिन आयो।

५. प्रस्तुत रिट निवेदनका सन्दर्भमा हेर्दा दण्ड सजायको महलको १० नं. र ४१ नं. को कानूनी व्यवस्था अनुसार ठगीको ४ नं. अनुसार एक वर्ष कैद र नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१(३) अनुसार एक वर्ष कैद हुने भए पनि एउटा कलमको मात्रै एक वर्ष कैद ठेक्नु पर्नेमा दुवै कलमको जोडी दुई वर्ष कैद म्याद ठेक्नु कानूनको गम्भीर त्रुटि मान्नु पर्ने हुन्छ। यस्तो स्थितिमा सो फैसलाउपर पुनरावेदन गर्न सक्ने अवस्था बाँकी रहेकै भए पनि गैरकानूनी रूपले कैदको सजाय तोकी हुने नसक्ने बढी अवधि कैदमा राख्ने कार्य गैरकानूनी भएको कुरा प्रारम्भिक रूपले नै स्पष्ट (Prima facie clear) भएको सन्दर्भमा कुनै व्यक्तिको स्वतन्त्रताको हक जस्तो नैसर्गिक मौलिक हकको सम्बन्धमा अदालत मौन बस्ने कुरा हुन सक्दैन। यस्तै सन्दर्भमा यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तहरू हेर्दा "एकै मानिसलाई एक भन्दा बढी मुद्दामा कैदको म्याद ठेक्नु पर्ने भयो भने जुन कलममा ठूलो हद छ सोही हद नपुगेसम्म कैद गर्नु पर्ने, अरु कैदको सजाय गाभिन जाने र धेरै कलमको कैद बराबर हुन आएमा कुनै एक कलमको कैद गर्नु पर्ने" (भुलासदा मुसहर वि. विध्वंसात्मक अपराध सम्बन्धी अदालत काठमाडौंसमेत) भनी नैकाप २०४८, नि.नं. ४२७२, पृष्ठ १२४ मा उल्लेख भै नजीरको रूपमा

रहेको पाइएको स्थितिमा काठमाडौं जिल्ला अदालतले माथि उल्लेख गरिएअनुसारको ठगीको अभियोगमा ठगीको ४ नं. अनुसार एक वर्ष कैद हुने ठहर गरेपछि सोही मुद्दामा नागरिकता कीर्ते गरेको भन्ने अभियोगमा थप एकवर्ष कैद गर्ने भनी ठहर फैसला गरेपनि दण्ड सजायको १० र ४१ नं. को कानूनी व्यवस्थाअनुसार एउटा कलमको मात्र कैद म्याद ठेक्नु पर्नेमा तपसील खण्डमा दुवै अभियोगको सजाय खापी दुई वर्ष कैद गर्ने भनी उल्लेख गरेको कार्य यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त तथा मुलुकी ऐन, दण्डसजायको महलको १० र ४१ नं. विपरीत भई उक्त फैसला मा Absolute error of Law देखिन आएको छ।

६. अब माग बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७ (२) अनुसार संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अवस्थामा आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवादको टुंगो लगाउने असाधारण अधिकार यस अदालतलाई भएको र सो प्रयोजनको लागि पूर्णरूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न यस अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरणलगायतका जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। उक्त संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार प्रस्तुत बन्दीप्रत्यक्षीकरणको निवेदनका माध्यमबाट उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्ने कुरामा विवाद रहेन।

७. अतएव: यसमा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।३।२६ मा स.फौ.नं. १७३० को ठगी तथा नागरिकता कीर्ते मुद्दामा प्रतिवादी रहेको निवेदकलाई ठगीको ४ नं. अनुसार १ वर्ष कैद गरी नागरिकता कीर्ते सम्बन्धमा समेत सोही मुद्दामा नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा २१(३) बमोजिम थप एक वर्ष कैद गर्ने भनी

फैसलाको ठहर खण्डमा भएको उल्लेख एवम् सोहीअनुसार तपसील खण्डमा २ वर्ष कैद हुने भनी उल्लिखित भएको प्रत्यक्ष रूपले (Prima-facie) मुलुकी ऐन दण्ड सजायको १० नं. एवम् ४१ नं. को कानूनी व्यवस्थाविपरीत रहेको र सो फैसलामा प्रत्यक्ष कानूनी त्रुटि (Absolute error of law) भएको देखियो । निवेदकलाई दुबै कसूरबापत भएको कैदको सजाय अलग-अलग भुक्तान गर्न पर्ने नभई एकै पटक भुक्तान हुने अर्थात् एक वर्षमा मात्र भुक्तान हुने स्पष्ट देखिएकोले एवम् सो अनुसार हुने कैदको सजाय निवेदकले भुक्तान गरिसकेको समेतले निजलाई यो भन्दा बढी कैद भुक्तान गर्नुपर्ने नहुँदा कैदको सजाय बापत निज थुनामा बसी रहनु पर्ने देखिएन । तसर्थ उक्त फैसलाअनुसार हुने ठहर भएको रु.१,३६,८८१-जरीवाना निजले फैसलाअनुसार नगदै भुक्तान गरेमा निज थुना मुक्त हुने गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरण जारी हुनुको साथै निजले पुनरावेदन गर्न चाहेको अवस्थामा कानूनबमोजिम नगद वा जमानत दिई पुनरावेदन गरेमा कानूनबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरी निजको पुनरावेदन समेत दर्ता गर्नु गराउनु भनी निवेदन माग बमोजिम नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १०७(२) अनुसार बन्दीप्रत्यक्षीकरण एवम् माथि उल्लेख भएअनुसारको उपयुक्त आदेश जारी गरी दिइएको छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०६९ साल भदौ १३ गते रोज ४ शुभम्
इजलास अधिकृत : ऋषिराम आचार्य

निर्णय नं. ८८७७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय
०६८-WO-०१४२
आदेश मिति: २०६९/११/८/२

विषय:- उत्प्रेषण समेत ।

निवेदक: महोत्तरी जिल्ला, नैन्ही गा.वि.स.वडा नं.
४ घर भई अञ्चल सशस्त्र प्रहरी गुल्म
बागमतीमा प्रहरी जवान पदमा कार्यरत
रहेका बखत प्रहरी सेबाबाट हटाइएका
मृत्युञ्जयराज पाण्डेय

विरुद्ध

विपक्षी: मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय, हेटौँडा, मकवानपुर
समेत

- कसैबाट कुनै कसूर भएकै अवस्थामा पनि कानूनले अख्तियारी दिएको अधिकारी वा निकायले मात्र कसूरदार ठहर गरी सजाय गर्न सक्दछ । कानूनद्वारा अख्तियार प्राप्त नगरेको व्यक्ति वा निकायले नोकरीबाट हटाउने निर्णय गरेकोलाई विधिवत् छ भनी भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ३)

- अधिकारक्षेत्रको अभावको कारण उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने स्थितिमा त्यस्तो अनधिकृत व्यक्तिले निर्णयमा मिति उल्लेख गर्नु गरेन, प्रतिवादको मौका दियो दिएन र त्यस्तो मौका दिनुपर्ने हो होइन भन्ने यावत कार्यविधिगत प्रश्नतर्फ प्रवेश गरिरहनु पर्ने ।
- न्याय निरोपण गर्ने सिलसिलामा न्यायसम्पादनकै प्रयोजनका लागि विवादमा

उठेका लिखत दस्तावेज, तथ्यगत प्रश्न र कानूनी प्रश्नको विश्लेषण गरिन्छ । न्यायसम्पादनको प्रयोजनार्थ जति विश्लेषण र व्याख्या गर्नुपर्ने हुन्छ त्यतिमै न्यायसम्पादन गर्ने कार्य स्वयम् नियन्त्रित हुनुपर्दछ । आवश्यकता भन्दा वढी सबै विषयमा विश्लेषण गर्नु वाञ्छनीय नहुने ।

(प्रकरण नं.५)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ताद्वय हरी उप्रेती र जगन्नाथ महतो सिंह

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता कृष्णजीवी घिमिरे

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ९(३)
- प्रहरी नियमवली, २०४९ को नियम ९३ को देहाय (१) देखि (११),

आदेश

न्या.वैद्यनाथ उपाध्याय: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७ (२) बमोजिम यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनसहितका सम्पूर्ण कागजातहरूको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :-

म निवेदक मिति २०६३।४।२१ मा नेपाल प्रहरी जवान पदमा स्थायी नियुक्ति पाई सेवा प्रवेश गरेदेखि राष्ट्र र जनताको सेवा निरन्तर गर्दै आफ्नो विभागीय आदेश एवं नीति निर्देशनअनुरूप जिम्मेवारी पूरा गर्दै आएको थिएँ । यसै बीचमा मेरो बृद्ध हजुरआमा सिकिस्त विरामी भएको खबर टेलिफोनबाट सुन्दा मिति २०६५।१।३० मा म निवेदक तत्कालै २।३ दिनेको आउट क्या.वि.विदा माग गरी नदिएकोले अपर्भट घरतर्फ हिड्ने परिस्थिति आईपरेकोले घरमा आएको थिएँ । घरमा आउने वित्तिकै हजुरआमा सिकिस्त विरामी भएकोले उपचारको निम्ति

डाक्टरलाई लिनु जानु परेकोले सोही क्रममा बाटोमा मिति २०६५।१।२।२ गते मोटरसाइकल दुर्घटना भई मेरो दायाँ खुट्टा (घुँडाको जोर्नी) भाँचिएकोले जनकपुर अञ्चल अस्पतालका सर्जरी विभाग (हाड जोर्नी, नसा रोग विशेषज्ञ) डा.अनीलकुमार ठाकुरको जनकपुर स्थित क्लिनिकमा उपचार गराउँदा बेडरेष्टमा बस्न सल्लाह दिएकोले मिति २०६५।१।२।२ गतेदेखि मिति २०६६।३।२ सम्म उपचारमा नै थिएँ । उपचारबाट घर फर्की आउँदा मलाई नोकरीबाट हटाइएको सूचना मेरो घरमा आमालाई २०६६।२।२० मा बुझाएको पत्र हेर्दा अञ्चल सशस्त्र प्रहरी गुल्म बागमती दरवन्दीका प्र.ज.मृत्युञ्जयराज पाण्डेय मिति २०६५।१।३० गतेदेखि कसैलाई नसोधी आफूखुशी गैरहाजीर रहेकोले प्रहरी टोली खटि गई खोज तलास गर्दा फेला नपरेकोले अ.वं. ११० नं. बमोजिमको म्याद सूचना टाँस गरी सोको रीतपूर्वकको मुचुल्का प्र.चौ. नैन्हीको च.नं. ७३ मिति २०६५।१।२।१२ को पत्र साथ पठाइसकेको भनी जि.प्र.कार्यालय महोत्तरीको सि.नं. ३७३ को सञ्चार प्राप्त हुँदासम्म हाजीर हुन नआई दिन ६३ गैरकानूनी रहेको देखिएकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९(२)(ग) बमोजिमको कार्यविधि पूरा गरी ऐ.नियमावलीको नियम ९३(२)(ख) ले ८४ को देहाय (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाई दिने भनी यस कार्यालयबाट निर्णय गरिएको हुँदा अभिलेखमा आवश्यक व्यहोरा जनाई दिन हुन निर्णय पर्चा समेत पठाएको भन्ने मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय, हेटौडाका प्रहरी उपरीक्षकको मिति २०६६।१।३१ को हस्ताक्षरित पत्र र निर्णय मिति उल्लेख नै नभएको निर्णय पर्चाबाट सेवा निवृत्त हुन पुगेको हुँ । यसरी सेवा हटाउने उपर मैले म्यादभित्रै मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालयका प्रहरी नायव महानिरीक्षकसमक्ष पुनरावेदन गरेको र सो पुनरावेदनउपर सुनुवाई हुँदा प्रहरी नायव

महानिरीक्षकबाट पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकीर खारेज हुने ठहर्छ भन्ने मिति २०६६।३।१५ मा निर्णय भएको भन्ने व्यहोराको पत्र मिति २०६६।४।७ मा प्राप्त भई हेर्दा थाहा जानकारी हुन आएकोले साह्रै अन्यायमा परी न्यायिक उपचारको निमित्त सम्मानीत अदालत समक्ष प्रस्तुत रिट निवेदन लिई उपस्थित भएको छु । अतः सम्मानीत अदालतबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम असाधारण अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरी विपक्षीहरूबाट भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने निर्णय र मिति २०६६।१।३१ को पत्र तथा म निवेदकको पुनरावेदन उपर मिति २०६६।३।१५ मा भएको पुनरावेदन खारेज गर्ने निर्णय र सो निर्णयबमोजिमको मिति २०६६।३।१५ को पत्रलगायत मलाई प्रतिकूल असर पार्ने विपक्षीहरूको यावत् काम करवाही र निर्णयलाई उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकलाई पूर्ववत रूपमा सेवामा बहाल गराई सेवाबाट हटाइएको मिति देखि पुनर्वहाली भएको मितिको बीचको अवधिको तलब भत्तालगायत अन्य सुविधा समेत दिनु दिलाउनु भन्ने परमादेशलगायत जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरी न्याय पाऊँ भन्ने निवेदन दावी ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र सम्बन्धित मिसिलसाथ राखी महान्यायधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई दिनु । लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेश गर्नु । साथै निवेदकलाई नोकरीबाट हटाइएको कारवाही सम्बन्धी सक्कल फायल पेशीका दिन महान्यायधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् भिकाउनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६६।४।३२ को आदेश ।

हजुरआमाको उपचारको लागि घर गएपश्चात् विरामीलाई चिकित्सकसमक्ष उपचारको लागि लैजानु पर्नेमा आफू मात्रै घुम्ने नियतले हिडी मोटरसाइकल दुर्घटनामा परेको देखिएको र दुर्घटनामा नै परेको भए तत्काल प्राथमिक उपचारपश्चात् नजिकको प्रहरी कार्यालयमा वा आफू कार्यरत रहेको कार्यालयमा जानकारी गराइएको कुनै प्रमाणहरू संलग्न नहुनुका साथै त्यतिका लामो समयसम्म उपचारमा रहन पर्ने भए नेपाल प्रहरीको सुविधा सम्पन्न अस्पताल हुँदाहुँदै पनि सोतर्फ उपचार गराउन नजानु र साधारणतयाः सरकारी जनकपुर अस्पताल समेतमा नगई एक जना चिकित्सक रहेको मेडिसिन सेण्टरमा उपचार गराएबाट नै निवेदक मनोमानी ढंगले आफूखुशी गैरहाजीर रहेको प्रष्ट देखिएको हुँदा पहिलो शुरु निर्णय र सोही निर्णयलाई सदर गर्ने गरी भएको निर्णय समेत नियम सम्मत नै भएको हुँदा रिट निवेदन कानूनसम्मत देखिदैन । निजले यस कार्यालयबाट मिति २०६६।०१।३१ गते भएको निर्णयउपर चित्त नबुझी ऐनको म्याद भित्रै मिति २०६६।०३।१६ गते पुनरावेदन दर्तापश्चात् पुनरावेदन सुन्ने अधिकारी समक्ष आफू अन्यायमा परेको सम्बन्धमा प्रमाण सहित स्वयम् उपस्थित नहुनुका साथै कुनै पनि माध्यमबाट सम्पर्क नगरी सम्पर्कविहीन रही आफ्नो पेशाप्रति उदासीन भएको स्पष्ट नै देखिएकोले व्यक्तिगत स्वार्थको लागि सम्मानीत अदालत समेतलाई भ्रम सिर्जना हुने खालका काल्पनिक कुराहरू प्रस्तुत गरी उत्प्रेषणयुक्त परमादेश लगायत जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरी पूर्ण न्यायपाऊँ भनी पेश गरेको उक्त निवेदनमा उल्लिखित व्यहोराहरू तथ्यहिन भएकोले यस कार्यालयका प्रहरी उपरीक्षकलगायत यस कार्यालय तथा यस कार्यालयका प्रमुख समेतलाई विपक्षी बनाई दिएको निवेदन पत्र खारेज गरिपाऊँ भन्ने मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय हेटौँडा, ऐ.का नायव प्रहरी महानिरीक्षक र प्रहरी उपरीक्षक समेतको लिखित जवाफ ।

हजुरआमाको उपचारको लागि डाक्टरलाई लिन जानु परेकोले मिति २०६५।१२।०२ गते बाटोमा मोटरसाइकल दुर्घटना परेकोले दाँया खुट्टा (घुँडाको जोर्नी) भाँचिएकोले जनकपुर अञ्चल अस्पतालमा उपचार गरी बसे र म अ.स.स.प्र.गुल्म पनौती काभ्रेमा कार्यरत रहँदा मलाई अञ्चल प्रहरी कार्यालय बागमतीका प्रहरी उपरीक्षकबाट नोकरीबाट हटाउने कानूनी व्यवस्था रहेकोमा उक्त कार्यालयको प्रहरी उपरीक्षकले नोकरीबाट नहटाई मध्यक्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय हेटौँडाको प्रहरी उपरीक्षकले नोकरीबाट हटाउने निर्णय गरेकोले अधिकारक्षेत्र भन्दा बाहिरको निकाय एवं अधिकारीले निर्णय गरेको जिकीर गरेको सन्दर्भमा विपक्षी रिट निवेदक मिति २०६५।११।३० गतेबाट कोही कसैलाई नसोधी आफू कार्यरत रहेको कार्यालय अ.स.प्र.गुल्म बागमतीबाट भागी गएको र अ.स.स.प्र.गुल्म बागमतीबाट स्थायी घर बतन जिल्ला प्रहरी कार्यालय महोत्तरीमा खोजतलासको लागि पत्राचार गरी उक्त कार्यालयअन्तर्गत प्रहरी चौकी नैनीबाट निजको सम्बन्धित स्थायी बतन नैनही गा.वि.स. ४ मा प्रहरी अधिकृतसहितको डोर खटी गई खोजतलास गर्दा समेत फेला नपरेकोले मुलुकी ऐन, अ.व. ११० नं. बमोजिमको म्याद सूचना विपक्षी रिट निवेदकको घर ठेगानामा टाँस गरी मुचुल्का प्राप्त भई सक्दा समेत सम्पर्कमा नआई सम्बन्धित कार्यालयमा समेत हाजीर हुन नगई आफूखुशी भागि गई मनासिव कारण नभई वा विदा नलिई लामो समयसम्म कार्यालयमा गैरहाजीर रहने कार्य गरेको हुँदा निजबाट संगठनमा कामकाज लिन बाधा पर्ने र अन्य प्रहरी कर्मचारीहरू समेतमा नकारात्मक प्रभाव पर्न जाने भएकोले कारवाहीको क्रममा तत्काल यस कार्यालयमा अधिकारप्राप्त अधिकारी प्रहरी उपरीक्षक कार्यरत नरहेको अवस्था भएकोले अधिकारप्राप्त अधिकारी भएको मजकुर कार्यालयबाटै प्र.नि. २०४९ (संशोधनसहित) को परिच्छेद ९ को नियम ८८ को (भ) अनुसारको कसूरमा ऐ. नियमावलीको नियम ९३ को उप

नियम २ (ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सोही नियमावलीको नियम ८४ को (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी मजकुर मध्य क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय हेटौँडाको च.नं. ३०६३ मिति २०६६।०१।३१ गतेको पत्रले ऐ.मितिबाट लागू हुने गरी नोकरीबाट हटाइएको देखिन्छ। विपक्षी रिट निवेदकले सरासर भूठा र कपोलकल्पित व्यहोरा उल्लेख गरी यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने अञ्चल प्रहरी कार्यालय बागमतीका प्रहरी वरिष्ठ उपरीक्षकको लिखित जवाफ।

प्र. ज. मृत्युञ्जयराज पाण्डेय मिति २०६५।११।३० देखि कसैलाई नसोधी आफूखुशी गैरहाजीर रहेकोमा प्रहरी टोली खटी गई खोजतलास गर्दा पनि निज फेला नपरेकोले निजको नाउँमा मुलुकी ऐन अ.व. ११० नं. बमोजिमको म्याद सूचना टाँस गर्दा पनि निज ६३ दिनसम्म हाजीर हुन नआई गैरहाजीर रहेका थिए। यसरी कसैलाई नसोधी आफूखुशी गैरहाजीर रहेका रिट निवेदकलाई प्रहरी नियमावली २०४९ (संशोधन सहितको) परिच्छेद ९ को नियम ८८ को देहाय (भ) बमोजिमको कसूरमा ऐ.नियम ८९ को उपनियम (२),(ग) बमोजिमको कार्यविधि पुरा गरी ऐ. नियमावलीको नियम ९३ को उपनियम (२) (ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी सोही नियमावलीको नियम ८४ को देहाय (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी सेवाबाट हटाउने निर्णय गरिएको हो। यसरी कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट भएको मिति २०६६।१।३१ को निर्णय र सोलाई सदर गरेको मिति २०६८।३।१५ को निर्णय न्यायसंगत नै भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन पत्र खारेज गरिपाउँ भन्ने अञ्चल सशस्त्र प्रहरी गुल्म बागमती, काभ्रेको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको निवेदन सहितका सम्पूर्ण मिसिल कागजातहरूको

अध्ययन गरियो । निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री हरि उप्रेती र श्री जग्गनाथ महतो सिंहले निवेदकको हजुरआमा सिकिस्त विरामी भई २, ३ दिन घर जाँदा अचानक आफैँ दुर्घटनामा परी घुँडाको जोर्नी भाँचिएकोले उपचार गराउदा गराउदै विपक्षी मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय हेटौँडाका प्रहरी उपरीक्षकको मिति २०६६।१।३१ को पत्रले निवेदकलाई प्रहरी सेवाबाट हटाइएको हुँदा सो विरुद्ध सोही प्रहरी कार्यालयका प्रहरी नायव महानिरीक्षक समक्ष पुनरावेदन लिई जाँदा मिति २०६८।३।१५ मा शुरुकै निर्णय सदर भएको देखिन्छ । निवेदक अञ्चल सशस्त्र प्रहरी गुल्म बागमतीमा कार्यरत प्रहरी जवान पदमा कार्यरत व्यक्ति भएकोले निजलाई जागीरबाट हटाउँदा सोही कार्यालयका प्रहरी उपरीक्षकले निर्णय गर्नुपर्नेमा क्षेत्राधिकार भन्दा बाहिर गई हटाइएको सो निर्णय कानूनविपरीत हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकको सेवा जोडी पूर्ववत् सेवा सुविधा समेत दिलाई पाऊँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

त्यसैगरी विपक्षी कार्यालय समेतको तर्फबाट उपस्थित सहन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णजीवी घिमिरेले रिट निवेदक मिति २०६५।१।३० देखि कसैलाई नसोध्ने ६३ दिन गैरहाजीर रहेको र सेवाप्रति उदासित रहेको देखिँदा निजलाई अ.व.११० नं. बमोजिम म्याद सूचना दिदा समेत सेवामा नफर्केको कारणले कानूनबमोजिमको सम्पूर्ण कार्यविधि पूरा गरी निजलाई सेवाबाट हटाइएको हो । प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३ को उपनियम (२) (ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी प्रहरी उपरीक्षकले सेवाबाट निवेदकलाई हटाएको हुँदा कानूनबमोजिम भएको निर्णयमा माग बमोजिमको रिट जारी हुन नसक्ने हुँदा खारेज गरिपाऊँ भनी बहस जिकीर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपर्युक्त विद्वान कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकीर समेत सुनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा माग बमोजिमको रिट जारी हुन सक्ने हो होइन ? भन्ने सम्बन्धमा ठहर निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मलाई विपक्षीहरूबाट भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी गरेको निर्णय एवं पत्र र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरी मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालयका प्रहरी नायव महानिरीक्षकबाट भएको निर्णय एवं पत्र गैरकानूनी भएकोले निवेदन दावीअनुसारको रिट जारी गरिपाऊँ भन्ने निवेदन दावी हेर्दा प्रहरी ऐनको दफा ९(३) मा “राजपत्राङ्कित प्रहरी अधिकृतलाई नेपाल सरकारले र अन्य मातहत दर्जाका अधिकृत र जवानलाई *तोकिए बमोजिम* प्रहरी महानिरीक्षक, प्रहरी अतिरिक्त, महानिरीक्षक, प्रहरी नायव महानिरीक्षक वा अञ्चल प्रहरी उपरीक्षकले बर्खास्त गर्न, सेवाबाट हटाउन, दर्जा वा तलब घटाउन वा अरु सजाय गर्न सक्नेछ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको देखिन्छ । यसरी अधिकृत र जवानहरूलाई नोकरीबाट हटाउन सक्ने अख्तियारी सम्म तोकिएबमोजिमको अधिकारीबाट हुने भनी सोहीअनुरूप प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३ को देहाय (१) देखि (११) सम्म उक्त कार्यार्थ तोकिने कार्य भएको देखिन्छ, नियम ९३ को देहाय (२) को (ख) मा प्रहरी जवानलाई नोकरीबाट हटाउने वा बर्खास्त गर्ने अख्तियारी सम्बन्धित प्रहरी उपरीक्षकलाई तोकिएको पाइयो । सो अनुरूप सजाय भएकोमा पुनरावेदन सुन्ने अख्तियारी सम्बन्धित प्रहरी नायव महानिरीक्षकलाई तोकिएको देखिन्छ । सो अनुरूप निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने कार्य भएको हो होइन भनी विचार गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

३. निवेदक प्रहरी जवान पदमा कार्यरत रहेको देखिन्छ । प्रहरी नियमावलीको नियम ९३ (२) (ख) मा प्रहरी जवानलाई नोकरीबाट हटाउन सजाय गर्ने अधिकारीमा सम्बन्धित प्रहरी उपरीक्षकलाई तोकिएको देखियो । निवेदक अञ्चल सशस्त्र प्रहरी गुल्म बागमतीमा प्रहरी जवान पदमा कार्यरत प्रहरी जवान भएकोले सोही बागमती अञ्चल सशस्त्र प्रहरी गुल्म, प्रहरी कार्यालय बागमतीअन्तर्गतको

प्रहरी उपरीक्षकले निवेदलाई उक्त सजाय गर्न सक्ने देखिन्छ । तर सो अनुरूप प्रहरी उपरीक्षकबाट निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने कार्य नभई असम्बन्धित मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय हेटौडाका प्रहरी उपरीक्षकले निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने सजाय गरेको देखियो । कसैबाट कुनै कसूर भएकै अवस्थामा पनि कानूनले अख्तियारी दिएको अधिकारी वा निकायले मात्र कसूरदार ठहर गरी सजाय गर्न सक्दछ । कानूनद्वारा अख्तियार प्राप्त नगरेको व्यक्ति वा निकायले निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने निर्णय गरेकोलाई विधिवत छ भनी भन्न मिल्दैन ।

४. यसरी निवेदक कार्यरत रहेको अञ्चल सशस्त्र प्रहरी कार्यालय बागमतीको प्रहरी उपरीक्षकले निवेदकलाई कारवाही गरी पदबाट हटाउन सक्नेमा अर्कै मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय हेटौडाको प्रहरी उपरीक्षकबाट निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी भएको आदेश निर्णय क्षेत्राधिकारको आधारबाट नै त्रुटिपूर्ण रहेको देखियो । यस्तो त्रुटिपूर्ण कार्य विरुद्ध रिट निवेदन परेकोबाट सो यथावत् कायम रहन सक्ने अवस्था देखिदैन । निवेदकलाई पदबाट हटाउने निर्णय आदेश समेतका कामकारवाही उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर हुने देखियो ।

५. निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने निर्णय अधिकारक्षेत्रको अभावको कारण उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने स्थितिमा त्यस्तो अनधिकृत व्यक्तिले निर्णयमा मिति उल्लेख गर्नु गरेन, निवेदकलाई प्रतिवादको मौका दियो दिएन र त्यस्तो मौका दिनु पर्ने हो होइन भन्ने यावत् कार्यविधिगत प्रश्नतर्फ प्रवेश गरिरहनु पर्दैन । निवेदकले आफ्नो निवेदनमा आफ्नो हक प्रचलन र उपचार प्राप्त गर्न विभिन्न प्रमाण र कानूनी प्रश्नको आधार लिएको हुन्छ । न्याय निरोपण गर्ने सिलसिलामा न्यायसम्पादन कै प्रयोजनका लागि विवादमा उठेका लिखत दस्तावेज, तथ्यगत प्रश्न र कानूनी प्रश्नको विश्लेषण गरिन्छ । न्यायसम्पादनको प्रयोजनार्थ जति विश्लेषण र व्याख्या गर्नुपर्ने हुन्छ त्यतिमै न्यायसम्पादन गर्ने कार्य स्वयम् नियन्त्रित हुनुपर्दछ ।

आवश्यकता भन्दा बढी सबै विषयमा विश्लेषण गर्नु वाञ्छनीय हुदैन । त्यसकारण अधिकारक्षेत्रात्मक त्रुटिको कारणबाट रिट निवेदन जारी भई निवेदकले उपचार पाउने अवस्था भैसकेपछि निवेदकले उठाएका अन्य कार्यविधिगत प्रश्नतर्फ प्रवेश गरिरहनु परेन ।

६. अतएव: निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने कार्य त्रुटिपूर्ण भएको र त्रुटिपूर्ण आदेश निर्णय कायम रहन नसक्ने अवस्था भई सकेको यस अवस्थामा रिट निवेदकले उठाएका प्रतिवादका मौकालगायतका अन्य प्रश्नहरूमा रिट निवेदकले उपचार पाउने अवस्था भैसकेकोले अन्यथा रूपमा प्रवेश गरी रहनु पर्ने आवश्यकता परेन । तसर्थ विपक्षीहरूबाट भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने मिति २०६६।१।३१ को निर्णय र पत्र तथा निवेदकको पुनरावेदनउपर मिति २०६८।३।१५ मा भएको पुनरावेदन खारेज गर्ने मध्यक्षेत्र प्रहरी कार्यालय हेटौडाको निर्णय र सो निर्णयबमोजिमको मिति २०६८।३।१५ को पत्रलगायत निवेदकलाई प्रतिकूल असर पार्ने विपक्षीहरूको कामकारवाही र निर्णयलाई उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी दिएको छ ।

७. अब निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने निर्णय कामकारवाही बदर भएकोले निजको बहाली कायमै रहिरहेको हुँदा निजले ऐन कानूनबमोजिम प्राप्त गर्ने तलब भत्तालगायत अन्य सुविधा समेत निवेदकलाई दिनु दिलाउनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश समेत जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् विपक्षीहरूलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा मेरो सहमती छ ।

न्या.सुशीला कार्की
इति संवत् २०६९ साल भदौ १८ गते रोज २ शुभम्
इजलास अधिकृत:- परशुराम भट्टराई

निर्णय नं. ८८७८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री तर्कराज भट्ट
२०६६-CR- ०६६७
फैसला मिति: २०६९।१।१९।३

मुद्दा:- जवरजस्ती करणी ।

पुनरावेदक वादी: जिल्ला भापा, दमक न.पा.वडा
नं.४ बस्ने नाम परिवर्तित B देवीको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्था प्रतिवादी: जिल्ला भापा दमक न.पा.वा.नं.१४
बस्ने नैनबहादुर तिवारीको छोरा चन्द्रप्रसाद
तिवारी भन्ने चन्द्रबहादुर तिवारी

शुरु फैसला गर्ने :-

मा.जि.न्या.श्री अवधविहारीप्रसाद सिन्हा

पुनरावेदन फैसला गर्ने :-

मा.न्या.श्री पुरुषोत्तम पराजुली

मा.न्या.श्री पुरुषोत्तम भण्डारी

- जाहेरवालीको किटानी जाहेरी र पीडिताले मौकामा गरेको कागज तथा वस्तुस्थिति मुचुल्काका व्यक्तिहरूले गरेको कागज तथा चिकित्सकीय प्रतिवेदनको प्रतिकूल हुने गरी जवरजस्ती करणीको वारदात नै भएको होइन भनी निष्कर्षमा पुग्न न्यायोचित नहुने ।
- प्रतिवादीको अदालतको इन्कारी बयानको विरुद्धमा प्रमाण यथेष्ट मौजूद रहेको अवस्थामा अदालतको इन्कारी बयान मात्र निर्दोषिता सावित हुने एकमात्र आधार हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं.७)

- जवरजस्ती करणीको वारदातको पहिलो कडी भनेको स्वयं पीडित हो र यी पीडितालाई प्रत्यक्ष र जीवित प्रमाण मान्नुपर्ने हुन्छ भने पीडितको शारीरिक परीक्षण अर्को कडी मान्नु पर्ने ।
- अदालतमा इन्कारी हुनुलाई मात्र निर्दोषिता ठहर हुने आधार बन्न सक्दैन । अपराधीले सदैव पीडितको घरायसी आर्थिक अवस्थाको फाइदा उठाई प्रभावमा पार्न सक्ने र पीडितको सामाजिक अवस्था कमजोर भएको फाइदा लिन सो अवस्था मूल्याङ्कन गरी त्यसको मूल्य तिर्न उत्सुक रहिरहने हुँदा जाहेरी ढिला परेको रहेछ भन्दैमा भैरहेको अपराधलाई खण्डित गर्न खोज्ने प्रतिवादीका गलत मार्गहरूलाई अदालतले केलाउने प्रयास गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.१०)

- म्याद तामेल हुँदा वेपत्ते भई नेपालको राष्ट्रिय पत्रिकामा म्याद तामेलको सूचना जारी हुँदा समेत अदालतसमक्ष उपस्थित भई आफ्नो निर्दोषिता पुष्टि गर्न नसकेको र न्यायिक प्रक्रियामा सहयोग पुऱ्याएको समेत नदेखिँदा निजको अदालतको इन्कारी बयान, जाहेरवाला र पीडितको अदालतको Hostile बकपत्रलाई मात्र आधार लिएर अभियोग दावीबाट सफाई दिँदै जाने हो भने समाजमा अपराधले प्रश्रय पाउने र दण्डहीनताको स्थिति सिर्जना हुन जाने ।
- पीडितको अदालतसमक्षको इन्कारी बकपत्रलाई स्वयं प्रतिवादीकै अदालतको बयान पीडितको शारीरिक परीक्षण प्रतिवेदन तथा मिसिल संलग्न अरु प्रमाणले खण्डन गरी सकेको अवस्था हुँदा वारदात घटनाप्रति अनभिज्ञता प्रकट गरी भएको बकपत्रलाई विश्वासनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्नु न्योयोचित नहुने ।

(प्रकरण नं.११)

पुनरावेदक वादी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता
ठोकप्रसाद शिवाकोटी
प्रत्यर्थी प्रतिवादी तर्फबाट:
अवलम्बित नजीर:
सम्बद्ध कानून:

- जवरजस्ती करणीको ३(२) र १० नं.

फैसला

न्या.तर्कराज भट्ट: न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र परी दायर हुन आएको मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ:-

यसमा यस अदालतबाट मिति २०६४।१।१०३ (नेकाप २०६४, अङ्क ९, नि.नं.७८८०, पृ.१२०८) मा जारी भएको विशेष प्रकृतिमा मुद्दाहरूको कारवाहीमा पक्षहरूको गोपनीयता कायम राख्ने निर्देशिका, २०६४ को दफा ३(१) बमोजिम जाहेरवाला, पीडित र पीडितको आमाको नाम परिवर्तन गरी निजहरूको वास्तविक नाम सिलबन्दी गरी मिसिल सामेल गरिएको छ। सो शिलबन्दी खाम फैसलाको अभिन्न अंग मानी अ.व. २१ बमोजिम तायदाती फारमको कहिल्यै नसडाउने महलमा उल्लेख गरी अभिलेख राख्नु।

मिति २०६३।१।१९ गते २०:३० बजेको समयमा जिल्ला भ्वापा दमक -१४ स्थित पूर्वमा ध्रुव खतिवडाको घर, पश्चिममा इट्टाभट्टा जाने कच्ची बाटो, उत्तरमा शिव राईको घर, दक्षिणमा रामदेव भट्टराईको घर, यति चार किल्ला भित्र प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद भन्ने चन्द्रबहादुर तिवारीको टिनको छाना सेन्टरवेरा गरेको दुई तले घरको मुनि तलामा प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद तिवारीले पीडित c कुमारीलाई दक्षिण सिरानी, उत्तर गोड्यान पारी डर धाक, धम्की, करकाप पारी जवरजस्ती करणी गरेको भन्ने घटनास्थल मुचुल्का।

मेरो छोरी वर्ष १३ की c कुमारी र प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद भन्ने चन्द्रबहादुर तिवारीको झड्केलो छोरी अन्जली राई एउटै स्कूलमा पढ्ने

साथी हुँदा निजहरू कहिले हाम्रो घरमा, कहिले प्रतिवादीको घरमा पढ्न गई एकै ठाउँमा सुत्ने गर्दथे। मिति २०६३।१।१९ गते बेलुकी खाना खाई अ कुमारी र अन्जली निज प्रतिवादीकै घरमा थिए। घरमा गै टि.भी. हेदै गर्दा मेरी छोरीलाई पिसाब लागी पिसाब गर्न भनी सो घरको तलामुनि भरी घरदेखि बाहिर सिँडी नजिकै बाटाको छेउमा गई पिसाब गर्दै गर्दा मेरो छोरी तल भरेको थाहा पाई प्रतिवादी समेत अरुले थाहा नपाउने गरी तल भरी पिसाब फेर्दै गरेको मेरो छोरीको मुख थुनी बोल्न कराउन नदिई डर धाकमा पारी निजको घरमुनि भान्सा कोठामा लगेर सो स्थानमा विछ्याएको गुन्डीमा लडाई जवरजस्ती करणी गरी सकेपछि हल्ला गरिस् भने तेरो बेइज्जत हुन्छ, भनी डर त्रास देखाएको कारण चुपचाप माथि गई साथीसँग सुती भोलि घर आएर केही नभनी बसेकी, छोरी ज्यादै डराउने चिन्तित भई रहने, टोलाई रहने जस्तो देखी मैले सोधपुछ गर्दा मिति २०६३।१।२२ गते मात्र उक्त कुरा भनेकी हुँदा मेरी छोरीलाई जवरजस्ती करणी गर्ने प्रतिवादीलाई कारवाही गरिपाऊँ भन्ने जाहेरी दरखास्त।

जिल्ला भ्वापा, दमक १४ बस्ने चन्द्रप्रसाद तिवारीको झड्केली छोरी अन्जली राई र म एउटै स्कूलमा पढ्ने भएकोले मिति २०६३।१।१९ गते अन्जली मेरो घरमा आई आज दुवै जना मेरैमा पढौंला भनी हाम्रो घरमा आएकी हुँदा म पनि मेरो किताब बोकी अन्जलीको घरमा गई हामी दुवै जना एकछिन पढ्यौं। त्यसपछि म लगायत अन्जली समेत भई टि.भी. सिरीयल हेर्दै गर्दा मलाई पिसाब लागी पिसाब फेर्न भनी तल भरी घर छेउ नजिकै बाटोमा पिसाब फेर्दै गर्दा चन्द्रप्रसाद तिवारीले एककासी पछाडिबाट मेरो मुख थुनी मलाई बोल्न कराउन नदिई बोलिस् भने मारी दिन्छु भनी डर त्रास देखाई हिँड भन्दै तलमुनि भान्सा कोठामा त्यहाँ विछ्याएको गुन्डीमा लडाई रु.१००।- दिन्छु भन्दै बोल्न कराउन नदिई मेरो जामा कटु खोली

उसको पेन्ट खोली मेरो मुखमा कपडा राखी हातले थिची निजको उत्तेजित लिङ्ग मेरो योनीभिन्न पसाई जवर्जस्तीसँग करणी गरी निजको वीर्य स्खलन गरेको भन्ने व्यहोराको पीडित c कुमारीको घटना विवरण कागज ।

पीडित c कुमारीको योनीभिन्नको हाइमन तथा जाली च्यातिएको छ । महिनावारी भएको ५ दिन भएको छ । योनी सुन्निएको वा योनी वरपर चोटपटक डाम छैन भन्ने मेची अञ्चल अस्पतालबाट भएको पीडिताको शारीरिक परीक्षण प्रतिवेदन ।

जिल्ला भापा दमक न.पा.वडा नं.१४ बस्ने B देवीको छोरी अ कुमारीको यस विद्यालयको रेकर्डअनुसार निजको जन्म मिति २०५०।०९।२७ मा भएको अभिलेखबाट देखिएको भन्ने श्री पशुपति संस्कृत मा.वि.दमकको पत्र ।

हस्तबहादुर उर्जी लिम्बूको नातिनी, धनबहादुर उर्जी लिम्बूको छोरी अ कुमारी लिम्बूको जन्म मिति २०५०।०९।२७ मा भएको भन्ने स्थानिय पञ्जिकाधिकारीको कार्यालय, महाभाराको मिति २०५५।१२।१७ को जन्म दर्ता प्रमाण पत्रको प्रतिलिपि ।

भापा दमक -१४ बस्ने B देवीको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद तिवारी भएको जवर्जस्ती करणी मुद्दामा फरार रहेको प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद तिवारीलाई निजको घर गाउँ तथा लुकी छिपी बस्न सक्ने संभावित स्थानहरूमा खोज तलास गर्दा फेला नपरेको भन्ने प्रहरी हवलदार बेचन सार्कीको प्रतिवेदन ।

जिल्ला भापा, दमक १४ बस्ने B देवीको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद तिवारी भएको जवर्जस्ती करणी मुद्दामा फरार रहेको प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद तिवारीको बुबाको नाम नैनबहादुर तिवारी, बाजेको नाम खुल्न नसकेको, मेची न.पा.१ मा निजको जेठी श्रीमतीको नाममा घर जग्गा छ भन्ने खुलेको, के कति छ भन्ने खुल्न नआएको, दमक -१४ स्थित सुकुम्वासी टोलमा सेन्टर बेरा टिनको छाना भएको ऐलानी जग्गामा घर भएको, निजको नाममा जग्गा तथा अचल

सम्पत्ति छ, छैन भन्ने, खुल्न नआएको र निजलाई खोज तलास गर्दा फेला नपरेको भन्ने प्र.ज.नन्दराज घिमिरेको प्रतिवेदन ।

म रिक्सा चालक हुँदा प्रायः घर बाहिरनै हुन्छु । मेरो नाबालक छोरी वर्ष १३ की c कुमारीलाई मिति २०६३।१।१९ गते राति प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद तिवारीले मेरी छोरी निजको घरमा सुत्न गएको अवस्थामा पिसाब फेर्न घर बाहिर बाटोमा आई पिसाब गर्दै गर्दा मुख थुनी डर त्रास देखाई निजकै घरको तलामुनि भान्सा कोठामा लगी जवर्जस्ती करणी गरेको र छोरीले डरले कसैलाई नभनेको भन्ने समेत व्यहोराको पीडित अ कुमारीको बुबा धनबहादुर उर्जी लिम्बुले गरेको घटना विवरण कागज ।

भापा दमक १४ बस्ने चन्द्रप्रसाद तिवारीले c कुमारीलाई सधैं पैसा दिने गरेको कुरामा श्रीमान् श्रीमती बीच घर भगडा भई छिमेकीहरूले थाहा पाई सविता पुरी समेतका महिलाहरू भेला भई c कुमारीलाई सोधपुछ गर्दा मिति २०६३।१।१९ गते चन्द्रप्रसाद तिवारीको घरमा निजकै भड्केली छोरी अन्जली राईसँग सुत्न गएको अवस्थामा पिसाब फेर्न घरबाट तल भरी बाटोमा पिसाब गर्दै गरेको अवस्थामा चन्द्रप्रसाद तिवारीले मुख थुनी डरत्रास देखाई निजकै घरको तलामुनि भान्सा कोठामा लगी जवर्जस्ती करणी गरेको कुरा आमाले थाहा पाए पिटनु हुन्छ भन्ने डरले कसैलाई नभनेको भन्ने कुरा पीडिता c कुमारीले सबैसामु भनेपछि थाहा पाएको हो । गाउँमा करणी भएको हल्ला चलेपछि निज चन्द्रप्रसाद तिवारी गाउँ घरबाट भागेका छन् । निज भागेको देख्दा निजले पीडितलाई जवर्जस्ती करणी गरेकोमा विश्वास लाग्यो । निजलाई कानूनबमोजिम कारवाही होस् भन्ने समेत व्यहोराको एकै मिलान हुने गरी लक्ष्मी सुब्बा समेतले लेखाई दिएको बस्तुस्थिति मुचुल्का ।

मिसिल संलग्न सबुत प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद तिवारीले पीडितालाई जवर्जस्ती करणी गरेको कुरा पुष्टि हुन आएकोले

प्रतिवादीले मुलुकी ऐन जवर्जस्ती करणीको महलको १ नं. तथा ३ (२) नं. अनुसार कसूर गरेको हुँदा निजलाई सोही महलको ३(२) नं. अनुसार सजाय हुनुको साथै प्रतिवादीबाट पीडितलाई ऐ.ऐनको ऐ.महलको दफा १० नं. अनुसार क्षतिपूर्ति समेत भराईपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको अभियोग माग दावी ।

मिति २०६३।१।१९ गते अ कुमारी मेरो छोरीसँग मेरो घरमा पढ्न भनी आएकी र म टि.भी.हेरी बसी रहेको ठाउँमा निज c कुमारी पनि टि.भी. हेर्न आएकीले मलाई खै के भयो भयो मैले अ कुमारीको स्तन समाती निजलाई करणी गर्न देउ, म तिमीलाई रु.१००।- दिन्छु सम्म भनेको थिए । सोही बखत मेरी श्रीमती कोठामा आएकीले c कुमारी उठी आफ्नो घरतर्फ गईन । मैले अ कुमारीलाई करणी गर्न देउसम्म भनेको हो । करणी गरेको होइन भन्ने समेत व्यहोराको प्रतिवादीले अदालतमा उपस्थित भई गरेको बयान ।

पछि बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाल प्रतिवादीलाई अ.व.११८ (२) नं. बमोजिम थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भन्ने शुरु अदालतको आदेश ।

मिति २०६३।१।१९ गते राती म मेरै बहिनी सुस्मिता सुब्बासँग आफ्नै घरमा सुतेकी थिए । जाहेरीको बारेमा मलाई थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको पीडिता c कुमारीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

म पढ्न लेख्न जान्दिन । प्रहरीले के कागजमा सही गराए थाहा भएन । छोरीलाई प्रतिवादीले करणी गरेको बारे केही थाहा छैन भन्ने समेत व्यहोराको जाहेरवाला B देवीले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

यसमा जाहेरवाली र पीडिताले कसूर गरेको तथ्य स्थापित गराउन नसकी प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी बकपत्र गरेको, प्रतिवादीले केवल करणी गर्ने प्रस्ताव राखेको, प्रतिवादीको बयानको आधारले र १९ गते भएको घटनामा २६ गते जाहेरी परी

कारवाही भएको मौकाको घटना विवरण कागजका व्यक्तिहरूको भनाई तथा पीडिताको मौकाको कागज समर्थित नभएको हुँदा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १८ ले प्रमाणिक महत्व नराख्ने हुँदा प्रतिवादी उपरको कसूर स्थापित नभई प्रतिवादीले सफाइ पाउने ठहर्छ भन्ने शुरु भ्रपा जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६४।१।१९ को फैसला ।

पीडिताले मौकामा कागज गर्दा प्रतिवादीले निजलाई मुखमा कपडा राखी बोल्न कराउन नदिई योनीभिन्न लिङ्ग पसाई जवर्जस्ती करणी गरी वीर्य स्वलन भएपछि अर्को कोठामा गई सुतेको भनी उल्लेख गरेको एवं शारीरिक जाँचमा पीडिताको हाइमेन च्यातिएको भन्ने देखिएकोबाट, प्रतिवादी घटना पछि गाउँमा नहुनु पीडितालाई रु.१००।- दिई करणी गर्न मागेको देखिएका अवस्थामा प्रतिवादीलाई सफाइ दिने ठहर भएको शुरु अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो बदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय गरिपाऊँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत इलाममा परेको पुनरावेदन ।

प्रतिवादी स्वयंले आफ्नो बयानमा करणीको आशयले पीडिताको स्तन समातेको कुरामा सावित भै स.ज.४ र ८ मा बयान गरेको देखिन्छ । आफू उपर त्यसरी प्रतिवादीबाट यौन दुर्व्यवहार भएको कारणबाट तत्काल उठेको रिसको आवेगमा आई पीडिताले घटना विवरण कागज गरिदिएकी र सोही व्यहोराको जाहेरी परेको भए पनि दमक नगरपालिकाको एकै वडामा बस्ने पीडिताको परिवार र प्रतिवादीको परिवारपछि समझदारीमा आई जाहेरवाली समेतले अदालतमा जवर्जस्ती करणी नभएको वास्तविक व्यहोरा दर्शिन गरी बकी लेखाईदिएको हुनसक्ने अवस्था देखिँदा प्रतिवादीले दावीको कसूर गरेको भन्ने पुष्टि हुन आएन । यसर्थ प्रतिवादीले पीडितालाई जवर्जस्ती करणी गरेको भन्ने नदेखिँदा प्रतिवादीले आरोपित कसूरबाट सफाइ पाउने ठहराई भएको शुरु भ्रपा जिल्ला अदालतको मिति २०६४।१।१९ को फैसला मिलेकै हुँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने

पुनरावेदन अदालत इलामको मिति २०६५।८।२६ को फैसला ।

अपराधीलाई बचाउने नियतले स्वयं पीडित लगायत मैले बयान दिन सक्ने स्थितिलाई ध्यानमा राखी न्यायकर्ताले निर्णय गर्दा कसैले सफाइ दिने बयान दिँदा अभियुक्तलाई निरपराध ठहर गर्नुपर्ने वा कसैले अभियुक्त विरुद्ध बयान दिँदा अपराधी ठहरिने पर्ने भन्न सकिन्छ । जाहेरी ढिला परेको, करणी गरेको होइन भनी जाहेरवाला तथा पीडितले गरेको बकपत्र समेतको आधारमा सफाइ दिने ठहर्‍याएको शुरु भापा जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत इलामको फैसला न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(ख) को त्रुटि विद्यमान रहेको हुँदा प्रतिवादीलाई शुरु अभियोग मागदावीबमोजिम सजाय गरिपाऊँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको मुद्दा दोहोर्‍याई हेरिपाऊँ भन्ने निवेदन ।

यसमा, प्रतिवादीको अदालतको बयानमा रु.१००।- दिन्छु करणी गर्न देउ भनेकोसम्म हुँ भनी बयान गरेको र पीडितको मौकाको किटानी कागज समेतको परिप्रेक्ष्यमा प्रतिवादीलाई सफाइ दिएको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा जवर्जस्ती करणीको ५ नं. र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को व्याख्यात्मक त्रुटि देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ । नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।१।१५ को आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदनको रूपमा दर्ता भएको देखिन्छ ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन पत्र सहितका सम्पूर्ण कागजात अध्ययन गरियो । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री ठोकप्रसाद शिवाकोटीले प्रतिवादीले पीडितलाई मुख थुनी

बोल्न नदिई बोले मारी दिने धम्की दिई पैसा दिन्छु भनी स्तन माडी जवर्जस्ती करणी गरेको, प्रतिवादीले जवर्जस्ती करणी गरेको कारण पीडिताको हाइमेन च्यातिएको भन्ने स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएकोले करणीको कसूर पुष्टि भैरहेको अवस्थामा प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबमोजिम सजाय हुनुपर्नेमा सफाइ दिने ठहराएको पुनरावेदन अदालत इलामको फैसला उल्टी भई प्रतिवादीलाई अभियोग दावीअनुसार सजाय हुनुपर्दछ भनी बहस गर्नुभयो ।

उपरोक्त विद्वान सहन्यायाधिवक्ताको बहस समेत सुनी इन्साफतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत इलामबाट भएको फैसला मिलेको छ छैन ? र पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन जिकीर पुग्न सक्ने हो होइन ? भन्ने विषयमा ठहर निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

तत्सम्बन्धमा हेर्दा प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद भन्ने चन्द्रबहादुर तिवारीले पीडिता वर्ष १३ की परिवर्तित नाम c कुमारीलाई जवर्जस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएकोले मुलुकी ऐन जवर्जस्ती करणीको १ र ३(२) नं. को कसूरमा ऐ.३(२) नं. अनुसार सजाय भई ऐ.महलको १० नं. अनुसार पीडितालाई क्षतिपूर्ति दिलाई पाऊँ भन्ने अभियोग दावी भएकोमा दावीको कसूरबाट प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी भएको शुरुको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत इलामको फैसलाउपर चित्त नबुझी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रतिवादीलाई दावीबमोजिम सजाय गरिपाऊँ भनी यस अदालतमा पुनरावेदन दायर भई निर्णयार्थ पेश भएको देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, पीडिता c कुमारीलाई प्रतिवादीले मिति २०६३।१।१९ गते रातको समयमा आफ्नै घरको तलामुनिको भान्सा कोठामा लगी जवर्जस्ती करणी गरेको भन्ने जाहेरी दरखास्त परी अनुसन्धान प्रारम्भ भएको प्रस्तुत मुद्दामा पीडिताले मौकामा गरेको घटना विवरण कागजमा मिति २०६३।१।१९ गते बेलुकी प्रतिवादी चन्द्रबहादुर

तिवारीकी भडुकेली छोरी अञ्जली राईले एकलै सुत्न डरलाग्छ सँगै सुतौं भनी मलाई बोलाई लगी एकछिन पढिसकेपछि अञ्जली समेत भई टि.भी. सिरियल हेर्दै गर्दा मलाई पिसाब लागि घरछेउ बाटोमा पिसाब फेर्न बसिरहको अवस्थामा अञ्जलीका बाबुले पछाडिबाट मेरो मुख थुनी बोल्न कराउन नदिई डर त्रास देखाई आफ्नो घरको तलामुनि भान्सा कोठामा लगी गुन्द्रीमा लडाई रु.१०००- दिन्छु भनी मेरो मुखमा कपडा राखी हातले थिची बोल्न कराउन नदिई करणी गरे भनी लेखाईदिएको देखिन्छ ।

३. प्रतिवादीले अदालतमा आई बयान गर्दा २०६३।१।१९ गते साँझ ८ कुमारी छोरी अञ्जली राईसँग पढ्न मेरो घरमा आएकीमा मैले करणी गर्न देउ भनी लुगा बाहिरैबाट निजको स्तन समातेको, माडेकोसम्म हो, त्यतिबेला नै श्रीमती कोठामा आइपुगेकाले ८ कुमारी पनि उठी आफ्नो घरमा गएको हुन् भन्ने तथ्य समेतलाई प्रतिवादीले स्वीकार गरी बयान गरेका छन् । तर जवरजस्ती करणी गरेको होइन भनी लेखाईदिएको देखिन्छ । पीडिताको शारीरिक परीक्षण गर्दा निजको योनीभिन्नको हाइमन तथा जाली च्यातिएको भन्ने देखिन्छ । पिडीता र जाहेरवालीले अदालतमा घटनाको सम्बन्धमा इन्कार गरेतापनि प्रतिवादीले पीडिता तथा जाहेरवालीलाई डरत्रास वा अनुचित प्रभावमा पारी भूठा बकपत्र गर्न नसक्ने अवस्था विद्यमान हुन नसक्ने भन्ने अवस्था तर्फ अदालतले अनुमान गर्न सक्दछ । प्रतिवादी स्वयंले आफ्नो बयानमा १३ वर्षकी पीडितालाई करणीको आशयले निजको स्तन समातेको कुरामा सावित भै आफ्नो अदालत समक्षको बयानको स.ज.४ र ८ मा बयान गरेको देखिन्छ । निज पीडिताको कन्याजाली च्यातिएको भन्ने डाक्टरको प्रतिवेदनलाई प्रतिवादीले अन्यथा भन्न सकेको छैन ।

४. प्रतिवादी आरोपित कसूरमा अदालतमा इन्कार रहेपनि अन्य स्वतन्त्र प्रमाणले कसूर स्थापित हुन्छ हुँदैन ? यी प्रतिवादी वास्तवमा निर्दोष हुन वा

दोषी हुन् ? पुनरावेदन अदालतले जवरजस्ती करणीको अपराधबाट प्रतिवादीलाई सफाई दिएको मिलेको छ छैन ? सो कुराको प्राप्त प्रमाणको विश्लेषण गरी विवादको निरोपण गर्नुपर्ने देखिएको छ । प्रतिवादी आरोपित कसूरमा अदालतमा इन्कार रहेपनि पीडितलाई रु.१०००- दिन्छु भनी प्रलोभनमा पारेर घरभित्र भान्साको गुन्द्रीमा सुत्न लगाई निजले लगाएको जामा कट्टु समेत खोली दिई आफ्नो पाइन्ट खोली पीडिताको मुखमा कपडा राखी हातले थिची उत्तेजित लिङ्ग निजको योनीमा घर्षण गराई योनीभिन्न हाली करणी गरी वीर्य स्वलन गरेपछि पीडितलाई ललाई फर्काई तेरो गाउँमा बेइज्जत हुन्छ भनेर प्रतिवादीले भनेको अवस्था पीडितको मौकाको बयानबाट देखिन्छ एवं पीडितको हाइमन कन्याजाली च्यातिएको भन्ने शारीरिक परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको हुँदा करणीको वारदात भएको तथ्यमा विवाद भएन ।

५. जवरजस्ती करणीको वारदात स्थापित हुन प्रमाणको पहिलो कडी स्वयंम पीडितको बनाई र दोस्रो पीडितको शारीरिक परीक्षण नै हो । यी दुई प्रमाणको संयोजनद्वारा नै जवरजस्ती करणी भएको हो होइन भन्ने तथ्यको निरोपण हुन सक्दछ । पीडितले मौकामा गरेको कागजमा मिति २०६३।१।१९ गते राति १०:३० बजेको समयमा निज प्रतिवादी पिसाब फेरिराखेको ठाउँमा आयो । आफ्नो घरको भान्सा कोठामा मलाई समाती मुख थुनी लगी मैले भनेको मान रु.१०००- रुपैयाँ दिन्छु भनी निजले मैले लगाएको जामा र कट्टु खोली दियो । निजले पनि आफूले लगाएको पाइन्ट खोली मेरो योनीमा निजको लिङ्ग ल्याई जोडी करणी गर्‍यो मलाई कसैलाई नभन गाउँमा तेरो बेइज्जत हुन्छ भनी डर देखायो । निजले मलाई रु.१०००- दिने प्रलोभनमा डरत्रास देखाई जवरजस्ती करणी गरेको हो भनी मौकामा किटानी साथ लेखाएको पाइन्छ ।

६. यी पीडित १३ वर्षकी नाबालिका रहेकी छिन् । अति कलिलो उमेरका बालबालिकामा कुनै

जालभेल, छलकपट वा बनावटी कुरा गर्ने स्वभाव हुँदैन र त्यस्ता बनावटी कुरा गर्न पनि जानेका हुँदैनन् । तिनीहरूमा रहेको आत्मैदेखिको निष्कलंक मानवीय स्वभावले गर्दा जे घटना घटेको छ सो उजागर मात्र गर्दछन् । त्यसरी उजागर गरिएको घटनाको तथ्य वास्तविकतामा अडेको हुन्छ । “ निजले पनि आफूले लगाएको पाइन्ट खोली मेरो योनीमा निजको लिङ्ग पसाइ जवर्जस्ती करणी गरी वीर्य स्वलन गरेको हो भन्ने लेखाई नै स्वाभाविक वास्तविकतामा अडेको छ । वारदात नघटेको भए एक अन्जान नाबालिकाले यी प्रतिवादीउपर करणी भएको अवस्था दर्शाई दोष लगाउने अरु कारण देखिन आएन । प्रतिवादीले कसूर नगरेको भए किन प्रतिवादी उपर आरोप लाग्यो र निज मौकामा न्यायिक प्रक्रियामा सहयोग नगरी फरार रह्यो । सो बारे प्रतिवादीले अन्यत्रको जिकीर लिन सकेको देखिदैन । त्यसकारण प्रतिवादीको अदालतको इन्कारी बयान विश्वासलायक मान्न सकिदैन । प्रमाणको अर्को कडी भनेको पीडितको शारीरिक परीक्षण हो । शारीरिक परीक्षणबाट पीडिताको योनीको हाइमन एवं कन्याजाली च्यातिएको भन्ने देखिन्छ । सो शारीरिक अवस्था अन्य कारणबाट भएको भन्ने पनि मिसिलबाट देखिन आएको छैन । यस्तो स्थितिमा प्रतिवादी आरोपित कसूरमा इन्कारी रहनु मात्र निर्दोषिता ठहर हुने आधार बन्न सक्दैन ।

७. यसरी जाहेरवालीको किटानी जाहेरी र पीडिताले मौकामा गरेको कागज तथा वस्तुस्थिति मुचुल्काका व्यक्तिहरूले गरेको कागज तथा चिकित्सकीय प्रतिवेदनको प्रतिकूल हुने गरी जवर्जस्ती करणीको वारदात नै भएको होइन भनी निष्कर्षमा पुग्नु न्यायोचित हुँदैन । त्यसकारण प्रतिवादीको अदालतको इन्कारी बयानको विरुद्धमा प्रमाण यथेष्ट मौजूद रहेको अवस्थामा अदालतको इन्कारी बयान मात्र निर्दोषिता सावित हुने एकमात्र आधार हुन सक्दैन ।

८. अव, के कस्तो अवस्थामा जवर्जस्ती करणी गरेको ठहरिने भन्ने सम्बन्धमा जवर्जस्ती

करणीको महलको १ नं. मा भएको कानूनी व्यवस्था हेर्दा “ कसैले कुनै महिलालाई निजको मञ्जूरी नलिई करणी गरेमा वा सोह्र वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई निजको मञ्जूरी लिई वा नलिई करणी गरेमा निजले जवर्जस्ती करणी गरेको ठहर्छ” भनी निम्न व्यवस्था उल्लेख गरिएको छ:

- (क) डर, त्रास, धाक देखाई वा करकाप, अनुचित प्रभाव, भुक्त्यानमा पारी वा जोर जुलुम गरी वा अपहरण गरी वा शरीर बन्धक राखी लिएको मञ्जूरीलाई मञ्जूरी मानिने छैन ।
- (ख) होस ठेगानमा नरहेको अवस्थामा लिएको मञ्जूरीलाई मञ्जूरी मानिने छैन ।
- (ग) योनीमा लिङ्ग केही मात्र प्रवेश भएको रहेछ भने पनि यस नम्बरको प्रयोजनको लागि करणी गरेको मानिनेछ” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । सोह्र वर्ष मुनिकी बालिका वा कुनै स्वास्नी मानिसलाई उसको मञ्जूरी लिई वा नलिई जुनसुकै व्यहोरासँग करणी गरेपनि जवर्जस्ती करणी गरेको मानिने भन्ने उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार यि पीडिता १३ वर्षकी नाबालिकाको हकमा निजको मञ्जूरीबाट करणी भएको अवस्थामा पनि जवर्जस्ती करणीको परिभाषाभिन्न पर्न आउने देखिन्छ ।

८. पीडितको शारीरिक परीक्षण प्रतिवेदनबाट पीडितको हाइमन एवं कन्याजाली च्यातिएको भन्ने उल्लेख भएको अवस्थामा जवर्जस्ती करणी भएको हो होइन भनी थप प्रमाणको आवश्यकता र विश्लेषण गरिरहनु पर्ने आवश्यकता देखिदैन । एक १३ वर्षीय अवोध नाबालिकाले आफूमाथि भएको क्रूर अमानवीय अपराधको बारेमा घटनाको यथार्थ चित्रण गरी भएको घटना उल्लेख गरी लेखाएकी, निज पीडितको भनाई अन्य स्वतन्त्र प्रमाणहरूले पुष्टि गरेको अवस्थामा यी प्रतिवादी निर्दोष रहेछन् भनी मान्न मिलेन ।

९. यस प्रकार यी प्रतिवादी प्रस्तुत अपराधको अनुसन्धान हुँदा मौकामा फरार रहेको देखिन्छ। पछि अदालतमा हाजीर भई बयान गर्दा वारदात घटेको भनिएको राति पीडित आफ्नो घरमा छोरीसँग पढ्न आएको, त्यसवेला पीडिताले टि.भी. हेरिरहेको अवस्थामा करणी गर्न देउ भनी निजको छाती सुम्सुमाएको समयमा आफ्नी श्रीमती आएकोले C कुमारी उठी गएको हुन्, तर करणी नगरेको भनी घटनालाई आंशिक स्वीकार गरेको पाइन्छ। १३ वर्षकी एक नाबालिका छोरीकी साथी छोरी समानकी पीडितलाई रातको समयमा छाती मात्र सुम्सुमाएको हो तर करणी गरेको होइन भन्ने प्रतिवादीको अदालतको बयान आफैमा पत्यारलायक देखिन आएन।

१०. यस वारदातमा पनि शुरुमा रु.१००।-दिन्छु भनेको, जवर्जस्ती करणी गर्दा पीडिताको मुखमा कपडा कोची मुख थुनेको, कसैलाई भनेमा तेरो वेइज्जत हुन्छ भनी धम्की दिएको देखिन्छ। जवर्जस्ती करणीको वारदातको पहिलो कडी भनेको स्वयं पीडित हो र यी पीडितालाई यस मुद्दामा प्रत्यक्ष र जीवित प्रमाण मान्नुपर्ने हुन्छ भने अर्को कडी पीडितको शारीरिक परीक्षण मान्नु पर्ने हुन्छ। यसमा वारदातमा पीडितले मौकामा कागज गर्दा वारदातको सन्दर्भमा सम्पूर्ण वर्णन लेखाएकी र करणी भएको पुष्टि निजको शारीरिक परीक्षण गर्ने डाक्टरि प्रतिवेदनबाट देखिन्छ। प्रतिवादीले अदालतमा इन्कारी हुनुलाई मात्र निर्दोषिता ठहर हुने आधार बन्न सक्दैन। किनकी यी प्रतिवादी विद्यालयको शिक्षक रहेका र करणीपश्चात् पनि पीडिता निज प्रतिवादीकी छोरीसँगै सुतेकी देखिन्छ। साथै अपराधीले सदैव पीडितको घरायसी आर्थिक अवस्थाको फाइदा उठाई प्रभावमा पार्न सक्ने र पीडितको सामाजिक अवस्था कमजोर भएको फाइदा लिन सो अवस्था मूल्याङ्कन गरी त्यसको मूल्य तिर्न उत्सुक रहिरहने हुँदा जाहेरी ढिला परेको रहेछ भन्दैमा भैरहेको अपराधलाई खण्डित

गर्न खोज्ने प्रतिवादीका गलत मार्गहरूलाई अदालतले केलाउने प्रयास गर्नुपर्ने नै हुन्छ।

११. यसकारण किटानी जाहेरी, पीडितको मौकाको कागज, जाहेरवाला र मौकामा बुभिएका व्यक्तिको भनाई, पीडितको शारीरिक परीक्षण, प्रतिवादीको अदालतमा भएको आंशिक साविती बयानलगायतका मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट र यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्‍याउने निस्सा प्रदान भएपश्चात् प्रतिवादीलाई अदालतबाट दुइपटक म्याद तामेल हुँदा वेपत्ते भई नेपालको राष्ट्रिय पत्रिका गोरखापत्रमा मिति २०६८।१।७ मा म्याद तामेलको सूचना जारी हुँदा समेत प्रतिवादी अदालत समक्ष उपस्थित भई आफ्नो निर्दोषिता पुष्टि गर्न नसकेको र न्यायिक प्रक्रियामा सहयोग पुर्‍याएको समेत नदेखिँदा निजको अदालतको इन्कारी बयान, जाहेरवाला र पीडितको अदालतको Hostile बकपत्रलाई मात्र आधार लिएर प्रतिवादीलाई अभियोग दावीबाट सफाइ दिदै जाने हो भने समाजमा अपराधले प्रश्रय पाउने र दण्डहिनताको स्थिति सिर्जना हुन जाने देखिन्छ। जहाँसम्म पीडितको अदालत समक्षको इन्कारी बकपत्रको प्रश्न छ, त्यसलाई स्वयं प्रतिवादीकै अदालतको बयान पीडितको शारीरिक परीक्षण प्रतिवेदन तथा मिसिल संलग्न अरु प्रमाणले खण्डन गरी सकेको अवस्था देखिनाले वारदात घटनाप्रति अनभिज्ञता प्रकट गरी भएको त्यस्तो बकपत्रलाई विश्वासनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्नु न्योयोचित देखिन आएन।

१२. जवर्जस्ती करणीको अपराध एक गम्भीर अमानविय अपराध हो। यसमगस पीडितले सदैव मानसिक र सामाजिक तनाव व्यहोर्नुपर्ने र पीडितको मानवीय संवेदनशिलतामा ठूलो क्षति पुग्न जाने हुँदा अनुसन्धानमा संलग्न सबै निकायहरू बहुते चनाखो हुनुपर्ने देखिन्छ। कामवासनाको पूर्तिबाट तत्काल प्राप्त हुने आनन्दका लागि प्रतिवादीले अनेकौं उपायहरू अवलम्बन गर्ने गरेको पाइन्छ। पीडितलाई अनेक मनोवैज्ञानिक प्रभावहरू

पारेको हुन सक्दछ। यसबाट पीडितको स्वतन्त्र मानवीय अस्तित्व, मान, सम्मान र उसको व्यक्तिगत एवं सामाजिक अस्मिता लुटिएको हुन्छ र उसको स्वतन्त्र अस्तित्व नै खण्डित भएको हुन्छ।

१३. तसर्थ, माथि उल्लिखित आधार, कारण र प्रमाणबाट अभियोग मागदावीबमोजिम प्रत्यर्थी प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद भन्ने चन्द्रबहादुर तिवारीले पीडित c कुमारीलाई मुलुकी ऐन जवरजस्ती करणीको १ नं. विपरीत जवरजस्ती करणीको कसूर गरेको र वारदात हुँदाका अवस्थामा पीडिताको उमेर १३ वर्ष मात्र रहेको देखिँदा निज प्रतिवादीलाई ऐ.को ३(२) नं.बमोजिम ८ वर्ष कैद सजाय हुने र ऐ.१० नं. बमोजिम प्रतिवादीबाट पीडितालाई रु १,००,०००।- (अक्षेरुपी एकलाख) क्षतिपूर्ति भराई दिने भनी ठहर गर्नुपर्नेमा सो नगरी जवरजस्ती करणीको अभियोग दावीबाट प्रतिवादीले सफाई पाउने ठहर्‍याएको शुरु भापा जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत इलामको मिति २०६५।८।२६ गतेको फैसला उल्टी भई प्रतिवादीलाई ८ वर्ष कैद र प्रतिवादीबाट पीडितालाई रु.एक लाख रुपैयाँ (१,००,०००।-) क्षतिपूर्ति भराई दिने ठहर्‍छ। अरुमा तपसीलबमोजिम गर्नु ।

तपसील

माथि ठहर खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम पुनरावेदन अदालत इलामबाट भएको फैसला उल्टी भई प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद भन्ने चन्द्रबहादुर तिवारीलाई ८ (आठ वर्ष) कैद हुने र प्रतिवादीबाट पीडितलाई रु.एक लाख (१,००,०००।-) क्षतिपूर्ति भराई दिने ठहरेकोले सोको लगत कसी असूलउपर गर्नु साथै प्रतिवादी शुरु अदालतको थुनछेक आदेशानुसार मिति २०६४।५।२४ देखि ०६४।११।१९सम्म ५ महिना २५ दिन कैद बसेको देखिँदा निज प्रतिवादीलाई सो थुना कट्टा गरी वाँकी ७ वर्ष ६ महिना ५ दिन थुनाको लगत कस्नु भनी शुरु भापा जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु १

पीडित c कुमारीलाई प्रतिवादी चन्द्रप्रसाद भन्ने चन्द्रबहादुर तिवारीबाट निजको चल अचल सम्पत्ति नेपाल अधिराज्य भर कहाँ के कति छ यकीन गरी सो रोक्का राखी कानूनको रीत पुर्‍याई प्रतिवादीको श्रीसम्पत्तिबाट पीडितलाई कुनै दै दस्तूर नलिई एकलाख रकम क्षतिपूर्तिस्वरुप भराई दिनु भनी भापा जिल्ला अदालतमा लेखी पठाईदिनु -२ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ---३

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.सुशीला कार्की

इति संवत् २०६९ साल भदौ १९ गते रोज ३ शुभम्
इजलास अधिकृत:- परशुराम भट्टराई

निर्णय नं. ८८७९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
२०६६-WO-११९९
आदेश मिति: २०६९।५।२४।१

विषय : उत्प्रेषणयुक्त परमादेश समेत ।

निवेदक: जिल्ला मोरङ्ग, विराटनगर
उपमहानगरपालिका वडा नं. २०, रानी
स्थित श्री दि जुद्ध म्याच फ्याक्ट्री
(विराटनगर) लिमिटेडको तर्फबाट
अख्तियार प्राप्त सुरेन्द्रलाल सुवाल
विरुद्ध
विपक्षी प्रत्यर्थी: श्रम अदालत समेत

- कानूनद्वारा व्यवस्थित अधिकारको सम्बन्धमा व्यवस्थापन हस्तान्तरण भएकै नाताबाट वा व्यवस्थापन हस्तान्तरण गर्दा गरिएको करार कागजबाट उन्मुक्ति हुने अवस्था नरहने ।

(प्रकरण नं.७)

- पाउनु पर्ने पारिश्रमिकलगायतका कानूनद्वारा निर्धारण सुविधाहरू माग गर्ने कानूनी अधिकार मजदुरमा रहेको तथा कम्पनीलाई कामदार आवश्यक नभएको भनी आफैले अवकाश नै दिइसकेपछि निजहरूलाई भुक्तान गर्नुपर्ने दायित्वबाट कुनै पनि बहानामा पन्छन नमिले ।

(प्रकरण नं.८)

- श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७९ को विषय कारखाना सञ्चालन हुँदाहुँदैको अवस्थामा विवाद सिर्जना भई विवाद समाधान गर्न भएको सम्झौतासँग सम्बन्धित रहेको र उक्त दफामा कामदार वा कर्मचारी तथा व्यवस्थापकको बीचमा उत्पन्न विवादको टुङ्गो लगाउन गरिएको सम्झौता सम्बन्धित पक्षको निमित्त कानून सरह मानिने छ र सो सम्झौता श्रम कार्यालयमा दर्ता गर्नुपर्ने छ भन्ने उल्लेख भएको अवस्थामा सम्झौता विवाद नै नभई कारखाना सुचारु गर्ने सम्बन्धमा भएको स्वामित्व र व्यवस्थापनसम्बन्धी सम्झौता भएकोले नियमित रूपमा अवकाश पाएका कर्मचारीको हकमा सो सम्झौताको व्यवस्था लागू हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं.१०)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता खम्मबहादुर खाती
प्रत्यर्थी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता विनोदकुमार
पोखरेल
अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- श्रम ऐन, २०४८ को दफा ८, २५(१), ६०, ७९
- करार ऐन, २०५६ को दफा १३

आदेश

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र रही दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यस प्रकार छ :-

सलाई उद्योग पुनः सञ्चालन गर्नको लागि जीर्ण र रुग्ण अवस्थामा रहेको दि जुद्ध म्याच फ्याक्ट्री (विराटनगर) लिमिटेड उद्योगलाई जिवन्तता दिने मनसायले व्यवस्थापक, कामदार कर्मचारी समेतको पूर्ण सहयोगको भावनाले श्रम ऐन, २०४८ को दफा १५ बमोजिम कामदार कर्मचारीहरू अवकाश प्राप्त गर्ने अवस्थामा श्रम नियमावली, २०५० को नियम २३ बमोजिम उपदान शीर्षकमा प्राप्त गर्नुपर्ने रकम एकमुष्ट भुक्तानी गर्न सक्ने अवस्था कम्पनीको नभएकोले मिति २०६१।१०।२७ को सम्झौताको बुँदा नं. ५ मा अनुदानबापत प्राप्त गर्ने एकमुष्ट रकमलाई कामदार कर्मचारीले बहाल रहेको अवस्थामा खाईपाई आएको पारिश्रमिकको २० प्रतिशत रकम निजको सम्पूर्ण हिसाब चुक्ता नहुञ्जेलसम्मको लागि ३ वर्षभित्र भुक्तानी गर्ने सम्झौता भएको र यस कम्पनीले अन्य बाँकी हिसाब किताब निजहरूलाई दिनुपर्ने अवस्था समेत नभए नरहेको प्रष्ट छ । विपक्षीहरू मध्ये कामदारहरूले प्राप्त गर्नुपर्ने रकमसहित बुँदा नं. ५ मा उल्लेख भई सम्झौताबमोजिम दुवै पक्षले अक्षरसः पालन गर्ने सम्झौता र सहमति विपरीत विपक्षीहरूले पारिश्रमिक सेवा सुविधा जे जुन प्राप्त गर्नुपर्ने हो सो समेत प्राप्त गरी सकेको अवस्थामा पुनः सम्झौता पत्रविपरीत हुने गरी उद्योग व्यवस्थापन पक्षले

२० प्रतिशत भत्ता सुविधा नदिएको अवस्थामा मात्र सोउपर जान पाउनेमा सोको विपरीत श्रम ऐन, २०४८ को दफा २५(१)(२) बमोजिम दावी नै गर्न नपाउने अवस्थामा विपक्षीहरूको निवेदन लिई श्रम कार्यालय विराटनगरले गलत आधार प्रमाण र श्रम ऐनको दफा २५(१)(२) र ७९(१)(२) प्रत्यक्ष उल्लंघन हुने गरी गरेको मिति २०५३।१।२९ को श्रम कार्यालय विराटनगरको निर्णय र उक्त निर्णयउपर परेको पुनरावेदनमा श्रम अदालतको मिति २०६५।१०।१५ को फैसलाबाट केही उल्टीसम्म मात्र गरी भएको फैसलाबाट मेरो संवैधानिक एवं कानूनी हकको उल्लंघन भएकोले उक्त हकको प्रचलनको लागि अन्य वैकल्पिक उपचारको बाटो नभएकोले उल्लिखित निर्णय र फैसला उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी संवैधानिक एवं कानूनी हकको प्रचलन गराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, यो आदेशको जानकारी पाएको मितिले बाटाको म्याद बाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी निवेदन र आदेशको एक एक प्रति प्रतिलिपी समेत संलग्न गरी विपक्षीहरूको नाममा सूचना पठाई लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।२।३० को आदेश ।

श्रम कार्यालय कोशी अञ्चल विराटनगरको मिति २०६३।१।२९ को निर्णयउपर पर्न आएको पुनरावेदन उपर श्रम कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्त एवं संविधानको भावनाअनुरूप फैसला भएको हो । उक्त फैसलाबाट रिट निवेदकको कानूनी एवं संवैधानिक हकमा आघात पुगेको अवस्था समेत नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको श्रम अदालत काठमाडौंको लिखित जवाफ ।

हामी लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ताहरू दि जुद्ध मैच फ्याक्ट्रीको मजदुर कर्मचारी र शेयरवाला मालिक पनि हौं । विपक्षी रिट निवेदकले ११ बुँदे सम्झौता गरी उद्योग सञ्चालन गर्ने तथा उहाँले हाम्रो ५१.३७ प्रतिशत शेयर लिँदा हाम्रो स्वामित्वको रकम दिने र मजदुरले श्रम ऐन नियमअनुसार पाउने तलब भत्तालगायतका रकम दिने शर्त राखी सम्झौता भएकोमा सो सम्झौताबमोजिम तलब भत्ता सुविधा दिनुको साटो अदालतलाई समेत गुमराहमा राखी उल्टै रिट निवेदन दिएको हुँदा उक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको कार्तिक महतो, फूल भा, ढोकाई मण्डलको संयुक्त लिखित जवाफ ।

दि जुद्ध म्याच फ्याक्ट्री (विराटनगर) लि. का शालीराम सुवेदी समेत २६ जना कामदार कर्मचारीहरूले आफूहरूलाई उद्योग व्यवस्थापनले २०६२ साल साउन र भदौ महिनामा अवकाश दिएको, तर सञ्चयकोष, उपदान, विविध बाँकी रकम र अन्य सुविधा समेत नदिएको हुँदा दिलाई पाऊँ भनी श्रम ऐन, २०४८ को दफा २५(१) अनुसार मिति २०६२।७।१३ मा निवेदन दिएकोले सोउपर छानवीन गरी श्रम ऐन, २०४८ को दफा २५(३) अनुसार कार्यालयले मिति २०६३।१।२९ मा निर्णय गरेको हो । प्रचलित श्रम ऐन र नियमको परिधिभित्र रही निर्णय गरेको हुँदा रिट निवेदन बदर भागी हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत श्रम कार्यालय कोशी अञ्चल विराटनगरको लिखित जवाफ ।

अन्य प्रत्यर्थीहरूले म्यादभित्र लिखित जवाफ नफिराई म्यादै गुजारी बसेको मिसिलबाट देखिएको ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदक दि जुद्ध म्याच फ्याक्ट्रीको तर्फबाट रहनु भएका विद्वान अधिवक्ता श्री खम्मबहादुर खातीले दि जुद्ध म्याच फ्याक्ट्रीका मजदुरहरूको नाममा

रहेको ५१.३७ प्रतिशत शेयर मेरो पक्ष सुरेन्द्र लाल सुवालले खरीद गर्ने र फ्याक्ट्री सञ्चालनको लागि विभिन्न १३ वटा बुँदाहरू राखी मिति २०६१।१०।२७ मा दुवै पक्षबीच करार गरिएको हो । बुँदा नं. ५ मा फ्याक्ट्रीको लागि आवश्यक नभएका कर्मचारीहरूलाई कमशः अवकाश दिने र अवकाशपश्चात् प्राप्त गर्ने एकमुष्ट रकम फ्याक्ट्रीको आर्थिक अवस्था राम्रो नरहेको हुँदा तत्काललाई कामदार कर्मचारीले बहाल रहेको अवस्थामा खाईपाई आएको पारिश्रमिकको २० प्रतिशत रकम निजको सम्पूर्ण हिसाब चुक्ता नहुञ्जेलसम्मको लागि प्रदान गरी ३ वर्षभित्र भुक्तानी गर्ने गरी सम्झौता भएको र कम्पनीको तर्फबाट अन्य बाँकी हिसाब किताब निजहरूलाई दिनुपर्ने अवस्था समेत नभए नरहेको प्रष्ट छ । यस्तो अवस्थामा दुवै पक्षले अक्षरसः पालन गर्ने सम्झौता र सहमतिविपरीत विपक्षीहरूले पारिश्रमिक सेवा सुविधा जे जुन प्राप्त गर्नुपर्ने हो सो समेत प्राप्त गरी सकेको अवस्थामा पुनः सम्झौता पत्रविपरीत हुने गरी उद्योग व्यवस्थापन पक्षले २० प्रतिशत भत्ता सुविधा नदिएको अवस्थामा मात्र सोउपर जान पाउनेमा सोको विपरीत श्रम ऐन, २०४८ को दफा २५(१)(२) बमोजिम दावी नै गर्न नपाउने अवस्थामा विपक्षीहरूको निवेदन लिई श्रम कार्यालय विराटनगरले गलत आधार प्रमाण र श्रम ऐनको दफा २५(१)(२) र ७९(१)(२) को प्रत्यक्ष उल्लंघन हुने गरी गरेको मिति २०५३।१।२९ को श्रम कार्यालय विराटनगरको निर्णय र उक्त निर्णयउपर परेको पुनरावेदनमा श्रम अदालतको मिति २०६५।१०।१५ को फैसलाबाट मेरो संवैधानिक एवं कानूनी हकको उल्लंघन भएकोले उक्त निर्णय र फैसला उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

प्रत्यर्था श्रम अदालत समेतको तर्फबाट रहनु भएका महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका सह-न्यायाधिवक्ता श्री विनोदकुमार पोखरेलले

व्यवस्थापन पक्षले पाउने सुविधा मजदुरलाई प्रत्याभूति नगराएमा मजदुर कर्मचारीहरूले श्रम ऐन, २०४८ को दफा २५ को (१) बमोजिम श्रम कार्यालयमा निवेदन दिन सक्ने र सो दफाबमोजिम श्रम कार्यालयबाट निर्णय हुने कानूनी व्यवस्थाबमोजिम नै अधिकार र कर्तव्य ग्रहण गरी श्रम कार्यालय विराटनगरबाट निर्णय भएको छ । उक्त निर्णयउपर चित्त नबुझाई व्यवस्थापन पक्षले ऐ. ऐनको दफा ६० बमोजिम श्रम अदालत काठमाडौंमा पुनरावेदन गरेको हुँदा तह-तहबाट कानूनबमोजिम प्राप्त क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी भएको निर्णयबाट निवेदकको कुनै पनि अधिकारमा आघात पुगेको छैन । मिति २०६१।१०।२७ मा गरिएको सम्झौता कागजमा उल्लेख गरिएका प्रावधानहरू श्रम ऐन, २०४८ द्वारा प्रत्याभूति भएका अधिकारहरू नियन्त्रण गर्ने गरी राखिएको हुँदा करार ऐन, २०५६ को दफा १३ बमोजिम बदर हुने करारका रुपमा रहेको हुँदा त्यस्तो प्रावधानलाई आधार लिई प्रस्तुत भएको निवेदन जिकीर स्वाभावतः मान्न मिल्दैन । तसर्थ हचुवा किसिमबाट स्पष्ट मागदावी समेत नरहेको रिट निवेदनमा कानूनबमोजिम गठित निकाय अर्थात् श्रम कार्यालयले कानूनको रीत पुऱ्याई गरेको निर्णयउपर चित्त नबुझी श्रम अदालत काठमाडौंमा पुनरावेदन परी फैसला समेत भै सकेको अवस्थाबाट निवेदकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकमा आघात भएको मान्न मिल्ने अवस्था नभएकोले रिट खारेज हुनुपर्छ भनी गर्नुभएको बहस समेत सुनियो ।

दुवैपक्षको तर्फबाट प्रस्तुत भएको बहस समेत सुनी आज निर्णय सुनाउन तारिख तोकिएको प्रस्तुत मुद्दामा पक्ष विपक्षका कानून व्यवसायीहरूले प्रस्तुत गर्नु भएको उपरोक्त तर्कपूर्ण बहस जिकीर मनन गरी पेश भएको लिखित बहसनोट तथा श्रम अदालत तथा श्रम कार्यालय कोशी विराटनगरको मिसिल कागजात अध्ययन गरी हेर्दा प्रमुख रुपमा निम्न प्रश्नहरूमा केन्द्रित रही निर्णय निरूपण गर्नुपर्ने देखियो:

- (१) अवकाश प्राप्त मजदुरको निवेदन ग्रहण गर्ने अधिकार श्रम कार्यालय विराटनगरलाई छ कि छैन ?
- (२) दि जुद्ध म्याच फ्याक्ट्रीको ५१.३७ प्रतिशत शेयर ग्रहण गरी सञ्चालित भई आएको फ्याक्ट्रीलाई मजदुर कर्मचारी कम्पनीबाट मिति २०६१।१०।२७ मा करार गरी निवेदक सुरेन्द्रलाल सुवाललाई हस्तान्तरण गरेको पत्रबाट मजदुरको कानूनी हक नियन्त्रण हुन सक्दछ कि सक्दैन ?
- (३) श्रम ऐन, २०४८ द्वारा प्रत्याभूति भएको अधिकार मिति २०६१।१०।२७ मा भएको करारद्वारा नियन्त्रण वा निष्क्रिय गर्न सकिन्छ कि सकिँदैन ?
- (४) सुरेन्द्रलाल सुवालले सञ्चालन जिम्मा लिएपछि अवकाश भएका मजदुरहरूले श्रम ऐनद्वारा प्रत्याभूति गरिएको तलब लगायत अन्य सुविधा समेत माग गर्ने अधिकार कानूनतः राख्दछन कि राख्दैनन् ?
- (५) दि जुद्ध म्याच फ्याक्ट्री विराटनगरमा कार्यरत मजदुरहरूले पाउनु पर्ने पारिश्रमिक लगायतका सुविधा सम्बन्धमा श्रम ऐन, २०४८ ले के कस्तो कानूनी अधिकारहरू प्रदान गरेको छ ?
- (६) श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७९ प्रस्तुत विवादको विषयसंग सम्बन्धित छ कि छैन ?
- (७) श्रम कार्यालय विराटनगर तथा श्रम अदालत काठमाडौं समेतबाट भएको फैसलाउपर उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको आदेश जारी हुनुपर्ने अवस्था छ कि छैन ?

२. पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएका जिकरीबाट मिति २०६१।१०।२७ को व्यवस्थापन हस्तान्तरणसम्बन्धी करार कागजबाट व्यवस्थापन जिम्मा लिई काम गर्दै रहेको अवस्थामा अवकाश दिइएका मजदुर कर्मचारीहरूलाई माग अनुसारको रकम दिनु नपर्ने

भनी जिकीर लिएको पाइन्छ। यस अवस्थामा व्यवस्थापन पक्षबाट मजदुरहरूले पाउने सुविधा उनीहरूलाई प्रत्याभूति नगराएमा मजदुर कर्मचारीहरूले श्रम ऐन, २०४८ को दफा २५ को (१) बमोजिम श्रम कार्यालयमा निवेदन दिन सक्ने र सो दफाबमोजिम श्रम कार्यालयबाट निर्णय हुने कानूनी व्यवस्थाबमोजिम नै अधिकार र कर्तव्य ग्रहण गरी श्रम कार्यालय विराटनगरबाट निर्णय भएको छ। उक्त निर्णयउपर चित्त नबुझाई व्यवस्थापन पक्षले ऐ. ऐनको दफा ६० बमोजिम श्रम अदालत काठमाडौंमा पुनरावेदन गरेकोमा उक्त अदालतले हर्जाना समेत भराउनु पर्ने गरी भएको शुरु निर्णय केही उल्टी गरी मजदुर कर्मचारीले पाउनु पर्ने पारिश्रमिकको सम्बन्धमा शुरु निर्णय सदर गरेको अवस्था छ।

३. तह-तहबाट कानूनबमोजिम प्राप्त क्षेत्राधिकार ग्रहण गरी भएको निर्णयबाट निवेदकको कुनै पनि अधिकारमा आघात पुगेको छैन। त्यसमा पनि श्रम कार्यालय एवं श्रम अदालतले प्रस्तुत विवादको विषयमा निर्णय गर्ने अधिकार ग्रहण गर्दैनन् भनी निवेदकको रिट निवेदनमा जिकीर समेत रहेको छैन। तसर्थ तत्तत् निकायबाट भएका निर्णय र फैसला कानूनसम्मत रहेको मान्नुपर्ने नै देखियो।

४. दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, निवेदक सुरेन्द्रलाल सुवाल र मजदुर कर्मचारी कम्पनीबीच भएको हस्तान्तरण कागजबाट मजदुरको कानूनी हक नियन्त्रण हुन सक्ने अवस्था रहेको छैन। मजदुरको पारिश्रमिक र सुविधाको सम्बन्धमा भएको कानूनी व्यवस्था सम्बन्धमा माथि उल्लिखित (ख) मा विवचेना गरिसकिएको छ। तथापि रिट निवेदनमा उल्लेख गरिएको मिति २०६१।१०।२७ को सहमति पत्रको बुँदा नं. ५ मा निम्नबमोजिमको व्यवस्था गरिएको पाइन्छ :-

१. आवश्यकता भन्दा बढी र असक्त कामदारलाई फैक्ट्रीको हालको नियमअनुसार अवकाश दिने।

२. अवकाश पाएका कामदार कर्मचारीलाई निजले हाल खाईपाई आएको पारिश्रमिकको २० प्रतिशत रकम निजको सम्पूर्ण हिसाब चुक्ता नहुञ्जेलसम्म भत्ता स्वरूप उपलब्ध गराउने । कारखाना सञ्चालन भएपछि क्षमता अनुसार अवकाश दिने बढीमा ३ वर्षसम्म पूरा गर्ने ।
३. स्वेच्छिक राजीनामा दिने व्यक्तिहरूको राजीनामा स्वीकृत गर्ने नगर्ने अधिकार व्यवस्थापनमा रहनेछ । स्वीकृत भएमा हिसाब दिने प्रक्रिया निजहरू सरहने रहने छ ।

५. उल्लिखित व्यवस्थाबाट कारखानामा कार्यरत मजदुरहरूले पाउने पारिश्रमिकलगायतका सुविधाहरू नपाउने भनी कहिं कतै उल्लेख भएको देखिँदैन । त्यसमा पनि उक्त सहमति दस्तावेजको प्रस्ताव नं. २ मा हालसम्म यस फैक्ट्रीले बहन गर्नु परेको कम्पनीको मूल अभिलेखमा नियमबमोजिम उल्लेख भएको सम्पूर्ण दायित्व जुद्ध म्याच फैक्ट्रीले नै व्यहोर्नु पर्ने छ र अनुकूल व्यवस्थाअनुसार भुक्तानी गर्दै बढीमा चार वर्ष सम्म चुक्ता गर्ने भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । तसर्थ बुँदा नं. २ एवं ५ का व्यवस्थाहरूलाई श्रम ऐन, २०४८ को दफा २२ को दायित्वसम्बन्धी व्यवस्थासँग छुट्याई हेर्न मिल्ने अवस्था रहँदैन । अतः मिति २०६१।१०।२७ गतेका दिन निवेदकलाई स्वामित्व हस्तान्तरण गर्ने गरी भएको कागजले मजदुरको कानूनी हक नियन्त्रण हुने अवस्था रहेको मान्न मिल्ने देखिएन ।

६. तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ८ मा कारखानाको स्वामित्वमा भएको परिवर्तनले त्यस्तो कारखानामा कार्यरत कर्मचारीको सेवा र शर्तमा प्रतिकूल असर पारिएको मानिने छैन भनी व्यवस्था गरिएको छ । यसै गरी दफा २२ मा प्रतिष्ठानको कामदार वा कर्मचारीले पाउने पारिश्रमिक, भत्ता र सुविधा दिने दायित्व सम्बन्धित व्यवस्थापकको हुनेछ भनी व्यवस्थापक माथि कानूनी कर्तव्य तोकिएको पाइन्छ । कामदारले

पाउने पारिश्रमिकको सन्दर्भमा ऐ ऐनको परिच्छेद ४ एवं श्रम नियमावली, २०५० को परिच्छेद ३ मा उल्लेख भई कामदार श्रमिकहरूले पारिश्रमिक, क्षतिपूर्ति, उपदान, सञ्चयकोष एवं औषधि उपचारलगायतका सुविधा प्राप्त गर्ने गरी कानूनी अधिकारहरू प्रत्याभूति गरिएको छ ।

७. यसरी कानूनद्वारा व्यवस्थित अधिकारको सम्बन्धमा व्यवस्थापन हस्तान्तरण भएकै नाताबाट वा व्यवस्थापन हस्तान्तरण गर्दा गरिएको मिति २०६१।१०।२७ को करार कागजबाट उन्मुक्ति हुने अवस्था रहँदैन । मिति २०६१।१०।२७ मा ऋणीको रूपमा कागज गर्ने दिवाकर ठाकुर लगायतका एघार जना मजदुर बाहेक अन्य मजदुरको हकमा कानूनी अधिकार नियन्त्रण गर्ने अधिकार यी ऋणीहरूमा कानूनतः प्रत्याभूति भएको मान्न सकिँदैन । मिति २०६१।१०।२७ मा गरिएको सम्झौता कागजमा उल्लेख गरिएका श्रम ऐन, २०४८ द्वारा प्रत्याभूति भएका अधिकारहरू नियन्त्रण गर्ने गरी राखिएका प्रावधानहरू करार ऐन, २०५६ को दफा १३ बमोजिम बदर हुने करारका रूपमा रहेको मान्नुपर्ने हुँदा त्यस्तो बदरयोग्य प्रावधानलाई आधार लिई प्रस्तुत भएको निवेदनलाई मौलिक हक हनन् भएको भनी स्वाभाविक रूपमा ग्रहण गर्न मिल्ने ।

८. चौथो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, सुरेन्द्रलाल सुवालले मिति २०६१।१०।२७ को कागजबाट दि जुद्ध म्याच फैक्ट्री व्यवस्थापन समेत जिम्मा लिएपछि त्यहाँ कार्यरत मजदुरहरूको सम्बन्धमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ८ ले स्वामित्वमा भएको परिवर्तनले कार्यरत कर्मचारीको सेवा, सुविधा र शर्तमा प्रतिकूल असर पारेको मानिने छैन भनी उल्लेख गर्दै दफा २२ ले कामदार वा कर्मचारीले पाउने पारिश्रमिक भत्ता र सुविधा दिने दायित्व सम्बन्धित व्यवस्थापकको हुने छ भनी व्यवस्था गरेकोबाट सुरेन्द्रलाल सुवालले व्यवस्थापन जिम्मा लिईसकेपछि पारिश्रमिक लगायतको दायित्व पूरा गर्ने कर्तव्य निजउपर रहेको छ । पाउनुपर्ने पारिश्रमिकलगायतका कानूनद्वारा निर्धारण सुविधाहरू माग गर्ने कानूनी अधिकार

मजदुरमा रहेको देखिन्छ। त्यसमा पनि कम्पनीलाई कामदार आवश्यक नभएको भनी आफैले अवकाशनै दिईसकेपछि निजहरूलाई भुक्तान गर्नुपर्ने दायित्वबाट कुनै पनि बहानामा पन्छन मिल्ने हुँदैन।

९. पाँचौँ प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, श्रम ऐन, २०४८ को परिच्छेद ४ मा कारखानामा कार्यरत कामदार वा कर्मचारीहरूले प्राप्त गर्ने पारिश्रमिक, महंगी भत्ता र सुविधाको सन्दर्भमा व्यवस्था गरिएको पाईन्छ। उक्त परिच्छेदको दफा २१क मा वार्षिक तलब वृद्धि र दफा २२ मा पारिश्रमिक भत्ता र सुविधाको भुक्तानी दिने दायित्व सम्बन्धित व्यवस्थापकको हुने भन्ने व्यवस्था गरिएको छ। साथै दफा २४ मा लागेको जरीवाना, गैरहाजीर, नोक्सानी, सुविधा दिएबापत कट्टी गर्नुपर्ने रकम, पेशकी वा बढी पारिश्रमिक दिएकोमा, निलम्बन भएको अवधिबापतको कट्टी रकम, आयकर वा अरु कुनै कर, अड्डा वा अदालतको आदेशबमोजिम कट्टी गर्नुपर्ने रकम वाहेक अन्य कुनै पनि रकम पारिश्रमिकबाट कट्टी गर्न प्रतिबन्ध गरिएको पाइन्छ। प्रचलित कानूनबमोजिम कट्टी गर्नु परेमा उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाविपरीत ऐनको दफा २२ बमोजिम पारिश्रमिक भत्ता र सुविधा दिने दायित्व तोकिएको व्यवस्थापकले पारिश्रमिकलगायतका सुविधा कट्टी गर्न मिल्ने देखिँदैन।

१०. छैठौँ प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७९ को विषय कारखाना सञ्चालन हुँदाहुँदैको अवस्थामा विवाद सिर्जना भई विवाद समाधान गर्न भएको सम्झौतासँग सम्बन्धित रहेको र उक्त दफामा कामदार वा कर्मचारी तथा व्यवस्थापकको बीचमा उत्पन्न विवादको टुङ्गो लगाउन गरिएको सम्झौता सम्बन्धित पक्षको निमित्त कानून सरह मानिने छ, र सो सम्झौता श्रम कार्यालयमा दर्ता गर्नुपर्ने छ, भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ। प्रस्तुत सम्झौता विवाद नै नभई कारखाना सुचारु गर्ने सम्बन्धमा भएको स्वामित्व र व्यवस्थापनसम्बन्धी सम्झौता भएकोले नियमित रूपमा अवकाश पाएका कर्मचारीको हकमा सो सम्झौताको व्यवस्था लागू हुन सक्ने देखिएन।

११. सातौँ प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, कारखानामा काम गर्ने मजदुर कर्मचारीले पाउने पारिश्रमिकलगायतका सुविधाहरू कानूनी अधिकारको रूपमा रहेकोमा विवाद भएन। मजदुरहरूको उक्त अधिकार निजहरू कार्यरत कारखानाको व्यवस्थापन पक्षले प्रत्याभूति नगरेमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा २५ बमोजिम उपचार खोज्ने अधिकार निजहरूमा रहेको र उपचारार्थ पर्न आएको उजुरी एवं निवेदनग्रहण गरी सम्बन्धित श्रम कार्यालय, कोशी अञ्चल, विराटनगर एवं श्रम अदालत काठमाडौँबाट भएका निर्णय एवं फैसला कानूनबमोजिम नै भएको मान्नुपर्ने देखियो। निवेदकले सो नियमित उपचारको मार्ग अवलम्बन गरिसकेको र सो सम्बन्धमा उक्त फैसलाबाट के कुन संवैधानिक अधिकार उल्लंघन भयो भनी खुलाउन समेत सकेको पाइएन। तसर्थ हचुवा किसिमबाट स्पष्ट मागदावी समेत नरहेको अवस्थामा कानूनबमोजिम गठित सम्बन्धित निकाय अर्थात् श्रम कार्यालयले कानूनको रीत पुऱ्याई गरेको निर्णयउपर चित्त नबुझी श्रम अदालत काठमाडौँमा पुनरावेदन परी फैसला समेत भैसकेको अवस्थाबाट निवेदकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकमा आघात भएको मान्न मिल्ने अवस्था देखिएन।

१२. अतः माथि उल्लिखित आधार कारणहरूबाट श्रम कार्यालय विराटनगरबाट मिति २०६३।१।२१ मा भएको निर्णय एवं श्रम अदालत काठमाडौँबाट मिति २०६५।१०।१५ मा भएको फैसलाबाट निवेदकको संविधानप्रदत्त कुनै पनि मौलिक हक अधिकारमा आघात परेको नदेखिँदा रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु। उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.सुशीला कार्की
इति संवत् २०६९ भदौ २४ गते रोज १ शुभम्
इजलास अधिकृत: ईश्वर पराजुली

निर्णय नं. ८८८०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
०६९-WH-०००९
आदेश मिति: २०६९/६/२८/१

विषय :- बन्दीप्रत्यक्षीकरण ।

निवेदक: सप्तरी जिल्ला, राजविराज नगरपालिका वडा नं. ४ स्थायी घर भई भ्नापामा घर भाडामा लिई बस्दै आउनु भएका हाल महानगरीय प्रहरी परिसर कार्यालय, हनुमान ढोकामा थुनामा रहेका वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्णको हकमा निजको सम्धी नाता पर्ने भोजपुर जिल्ला, लेखक गाउँ विकास समिति वडा नं. ४ बस्ने टंकप्रसाद लुईटेल विरुद्ध

विपक्षी: महानगरीय प्रहरी परिसर समेत

- पक्राउ गर्दाको अवस्थाको थुना कानूनविपरीत भए पनि बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने/ नहुने सम्बन्धमा सुनुवाई भएको अवस्थामा थुनिएका व्यक्तिहरूको थुना वैध रहेको देखिएमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुन नसक्ने ।
- गैरकानूनी रूपमा थुनिएको अवस्थामा यस्तो अवस्था ठहर्‍यो भने सम्बन्धित कर्मचारीलाई कारवाही हुने र क्षतिपूर्ति पाउने समेतका अवस्था वेग्लै हुन् । ती आज बन्दीप्रत्यक्षीकरण जारी गर्ने वा नगर्ने भन्ने सन्दर्भमा विचारणीय हुन नसक्ने ।
- अदालतको आदेशद्वारा थुनिएका अवस्थालाई न्यायिक हिरासत मान्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं.५)

निवेदकका तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता शालिकराम आचार्य

विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता विनोद पोखरेल

अवलम्बित नजीर:

- नेकाप २०४९, वैशाख, नि.नं. ४४५०, पृ. ३१
- सम्बद्ध कानून:
 - अ.बं. ११८(२)

आदेश

न्या.प्रकाश वस्ती: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ एवम् धारा १०७(२) बमोजिम यस अदालतमा पर्ने आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवम् आदेश निम्नानुसार रहेको छ :-

म रिट निवेदकको सम्धी सम्धिनी नाता पर्ने वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्ण सप्तरी जिल्ला राजविराजमा स्थायी घर भई भ्नापा जिल्लाको भद्रपुरमा घर भाडामा लिई बसोबास गर्दै आउनु भएको थियो । मिति २०६९/०३/२७ गते साँझको समयमा निजलाई प्रहरीले बस्दै आएको ठाउँ भद्रपुरबाट पक्राई ल्याएको रहेछ । सो कुराको जानकारी अन्य आफन्तहरूले समेत भ्नापा जिल्लाका सबैजसो प्रहरी कार्यालयमा बुझ्दै जाँदा हामीले पक्राई ल्याइने भन्ने जवाफ पाएपछि खोज्दै जाने क्रममा निजहरूलाई काठमाडौं महानगरीय प्रहरी परिसरको कार्यालय, हनुमान ढोकामा थुनामा राखेको कुरा मैले थाहा पाएँ । प्रहरी परिसर हनुमान ढोकामा के कुन कारणले उहाँहरूलाई पक्राई ल्याइने भनी बुझ्दा विपक्षी युवराज घिमिरे र कुमार के.सी. को उजुरी जाहेरीले केही सार्वजनिक अपराध गरेको कसूरमा पक्राई ल्याइने, निजहरूलाई हाल जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट म्याद थप भई थुनामा राखेको भन्ने कुरा मलाई जानकारी गराइयो । म निवेदक मिति २०६९/४/१७ गते निजहरू दुवै जनालाई भेट्न प्रहरी परिसर, हनुमान ढोकामा जाँदा आफूहरूले कुनै किसिमको कसूर अपराध

नगरेको, कुमार के.सी. र हामीहरूका बीचमा मोरङ्ग जिल्ला अदालतमा गाली बेइज्जती मुद्दा चलिरहेकोले उक्त रिसइवी साधन अन्य विपक्षीहरू समेतको साथ सहयोगले मलाई पत्नी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको हो भन्ने जानकारी निजहरूले मलाई बताउनु भयो । विपक्षी महानगरीय प्रहरी परिसरको कार्यालयले विपक्षी कुमार के.सी. र युवराज घिमिरेको व्यक्तिगत पहुँचको आधारमा निज विपक्षीहरू युवराज घिमिरे र कुमार के.सी. ले रकम दिएको मेरो सम्वन्धी सम्वन्धी वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्णले रकम लिएको भन्ने व्यहोराको गैरकानूनी रूपमा कागजहरू लेखाई डर धाक त्रास देखाई निजहरूलाई जबरजस्ती सहिष्णुप गर्न दवाव दिइरहेको भन्ने कुरा समेत मलाई सम्वन्धी सम्वन्धीले जानकारी गराउनु भएको छ ।

विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा उपस्थित गराउँदा मेरो सम्वन्धी सम्वन्धीले उल्लिखित व्यहोराको जानकारी गराउँदा गराउँदै पनि विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले उक्त गैरकानूनी कामकारवाहीलाई समर्थन हुने गरी थुनामा राख्न म्याद थप गरी गैरकानूनी थुनामा पठाएकोले निजहरूलाई मारपीट गरी विपक्षी प्रहरी परिसरको सहयोगमा विपक्षीहरू कुमार के.सी. र युवराज घिमिरेले अन्य कुनै प्रकारको कागजहरू खडा गरी ल्याप्चे सहिष्णुप गर्न लगाई भूठा मुद्दामा फसाई लामो समयसम्म थुनामा राख्ने प्रयास गरिरहेको कुरा स्पष्ट हुन गएको छ । निजहरूलाई भापा भद्रपुरको घर डेराबाट पक्राउ गरिएको हो । निजहरूले केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐन, २०२७ अन्तर्गतको कुनै पनि कसूर अपराध गरेको अवस्था छैन । विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले आफ्नो इलाकाभन्दा बाहिर शान्तिपूर्ण रूपले बसोवास गरिरहेका व्यक्तिहरूलाई पक्राउ गरी विनाकारण सार्वजनिक अपराध मुद्दा दायर गरी कारवाही गर्न कानूनले मिल्दैन । मेरा निज सम्वन्धी सम्वन्धीलाई गैरकानूनी रूपमा विनावारेन्ट भापाबाट पक्राउ गरी प्रहरी परिसर काठमाडौँमा ल्याइएको

विपक्षीहरूको कामकारवाही केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐन, २०२७ को प्रतिकूल हुनुको साथै गैरकानूनी भएकोले गैरकानूनी थुनाबाट निजहरूलाई मुक्त गरी पाउनका लागि सम्मानीत अदालतको शरणमा आएको छ । अतः विपक्षीहरूको उक्त कामकारवाहीबाट निज मेरा सम्वन्धी वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र सम्वन्धी कल्पना कर्णको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३, १९, २४, २६ द्वारा प्रदत्त संविधानिक हक तथा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३ र ६ द्वारा प्रदत्त कानूनी हकमा आघात पुग्न गएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरण लगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश पूर्जा जारी गरी गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गराई पाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्णको हकमा निजको सम्वन्धी नाता पर्ने भोजपुरका टंकप्रसाद लुईटेलले यस अदालतमा दायर गर्नु भएको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गरी बन्दीहरूलाई थुनाबाट किन मुक्त गर्नु नपर्ने हो, थुनाबाट मुक्त गर्नु नपर्ने कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक ३ दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६९।४।२३ को आदेश ।

निज वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्णको हकमा केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा महानगरीय प्रहरी परिसर हनुमानढोकाबाट अनुसन्धान भई वारदात मिति २०६९।४।३ बाट लागू हुने गरी ३५ दिन हदम्याद दिएको हो । उक्त अवधिमा अनुसन्धान कार्य नसकेको हुँदा मिति २०६९।४।१० बाट लागू हुने गरी दोस्रो पटक ७ दिन र मिति २०६९।४।१७ बाट लागू हुने गरी तेस्रो पटक ७ दिन म्याद थप भएको थियो । प्रतिवादीहरूले मिति २०६९।४।३ गते का.जि.का.म.न.पा. बानेश्वरस्थित सार्वजनिक स्थलमा होहल्ला गरी सुरक्षाकर्मीलाई समेत गालीगलौज गरी अशान्ति फैलाएको भन्ने प्रहरी प्रतिवेदन र ठगी गरेको विषयमा हामीलाई सोधपुछ

गर्ने क्रममा प्रहरीसंग विवाद भै पक्राउ परेको भन्ने प्रतिवादीहरूको अनुसन्धानको क्रममा भएको वयान समेतको आधारमा केही सार्वजनिक अपराध र सजाय ऐन, २०२७ को दफा २(क)(ज) बमोजिमको कसूरमा दफा ६(१) बमोजिम सजाय मागदावी लिई मिति २०६९।४।२४ मा अभियोग पत्र पेश भई यस कार्यालयमा वयान गर्दा राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागको जागीर लगाई दिन्छु भनी ठगी गरेको आरोपमा पक्राउ गरेको हो भनी प्रतिवादी वैद्यनाथप्रसाद कर्णले वयान गरेको समेतको आधारमा यस कार्यालयबाट थुनछेक आदेश हुँदा मुलुकी ऐन अ.व. ११८(५) बमोजिम प्रतिवादीहरू वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्णबाट जनही २७,०००।- धरौटी माग गरेकोमा धरौटी दिन नसकी अ.व. ११८(८) बमोजिम मिति २०६९।४।२४ मा कारागार कार्यालय जग्गनाथ देवल काठमाडौँमा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्न पठाइएको हुँदा निवेदकलाई गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेको नभई कानूनी रूपमा अनुसन्धान भई मुद्दा दायर भई कानूनबमोजिम थुनामा रहेको हुँदा रिट जारी हुनुपर्ने होइन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदक वैद्यनाथ कर्ण र निजको श्रीमती कल्पना कर्णले मेरो चिनजानको मानिस राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागमा छन्, जागीर लगाई दिन्छु तर पैसा लाग्छ भनी युवराज न्यौपाने समेतका पाँच जना व्यक्तिहरूबाट रू. २२,००,०००।- रकम लिइसकेपछि निजहरूलाई भुक्त्याई गफलतमा पारी ठगी गरेकोले कानूनबमोजिम गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको यस कार्यालयमा जाहेरी पर्न आएकोले निज रिट निवेदकहरू जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँको आदेशले थुनामा रहेको हुँदा थुनाबाट फिकी वयान गराउन आदेश पाऊँ भनी लेखापढी भएकोमा निज दुवैजनाले मिति २०६९।४।३० गते मागबमोजिमको धरौटी राखी छुटेकोले प्रस्तुत

ठगी मुद्दामा अनुसन्धान गर्न यस परिसरमा दाखिला भएकोमा निज विपक्षी रिट निवेदकहरू मध्ये वैद्यनाथ कर्णको वयान गर्नेसम्मको अनुसन्धान कार्य भएको, अर्का विपक्षी कल्पना कर्णको वयान कार्यलगायतको अनुसन्धान कार्य बाँकी हुँदा सरकारी मुद्दा सम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(२) बमोजिम मिति २०६९।४।३० गतेबाट लागू हुने गरी प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति पाऊँ भनी काठमाडौँ जिल्ला अदालतसमक्ष मिसिल पेश गरी ऐ. को दफा १५(४) बमोजिम प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति प्रदान भई प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान कार्य जारी नै रहेको छ । प्रस्तुत ठगी मुद्दामा अनुसन्धान कार्यलाई प्रभाव पार्ने गरी भूठा व्यहोरा उल्लेख गरी यस परिसर समेतलाई विपक्षी बनाई दिनु भएको रिट निवेदन बदरभागी भएकोले खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको महानगरीय प्रहरी परिसर कार्यालय, हनुमान ढोकाको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री शालिकराम आचार्यले प्रस्तुत मुद्दामा गैरकानूनी रूपमा राखिएका वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्ण भापा भद्रपुरमा बस्दै आउन भएकोमा निजहरूलाई मिति २०६९।३।२७ गते साँझ प्रहरीले पक्राउ गरेको हो । निजहरूको खोजतलास गर्दै जाँदा गैरकानूनी रूपमा थुनिएका व्यक्तिहरूका सन्धी यी निवेदकले निजहरूलाई महानगरीय प्रहरी परिसर कार्यालय, हनुमान ढोकामा थुनामा राखेको अवस्थामा फेला पार्नु भएको हो । विपक्षी कुमार के.सी. र युवराज घिमिरेको व्यक्तिगत पहुँचको आधारमा निजहरूले रकम लिएको भन्ने गैरकानूनी कागज गराइएको छ । विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले आफ्नो क्षेत्राधिकार बाहिर गई सार्वजनिक अपराधको मुद्दामा थुन्नको लागि म्याद थप गर्ने र थुनछेक गर्ने कार्य समेत गरेको छ । यी निवेदकका सन्धी सन्धिनीले केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐन, २०२७ ले

निषेध गरेको कुनै पनि कार्य गर्नु भएको छैन । कसैसँग लेनदेन गरेको वा भएको भन्ने कागज जवर्जस्ती बनाएको आधारमा वैयक्तिक स्वतन्त्रता अपहरण गर्न नपाइने संवैधानिक संरक्षण भएको अवस्थामा यी थुनिएका व्यक्तिहरूको थुना स्वतः गैरकानूनी छ । भाषामा पक्राउ गरिएका व्यक्तिलाई काठमाडौँ ल्याई हनुमान ढोकामा थुनामा राखी जवर्जस्ती कागज गर्न लगाई सार्वजनिक अपराध र ठगी मुद्दा खडा गरेको आधारमा वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट बञ्चित गर्ने हो भने न्याय प्रणालीप्रतिको विश्वास रहँदैन । पक्राउको अवस्थाको पक्राउ नै अवैध छ । कानूनको उचित प्रक्रियाको पालना गरिएको छैन । पक्राउ गरिसकेपछि परेको जाहेरीको आधारमा खडा गरिएको ठगी मुद्दा प्रायोजित जस्तो भएको छ । यस्तो अवस्थामा यी थुनिएका व्यक्तिहरूको थुना गैरकानूनी तथा संविधानले सुरक्षित गरेको स्वतन्त्रताको हकविपरीत भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निजहरूलाई थुना मुक्त गर्नुपर्दछ भन्ने समेत बहस जिकीर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री विनोद पोखरेलले थुनामा रहेका वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्णले राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागमा जागीर लगाई दिने भनी विभिन्न व्यक्तिहरूबाट रकम असूली ठगी गरेकोले कारवाही गरिपाउँ भनी पीडितको जाहेरी परेकोले अनुसन्धान गरी निजहरू उपर काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा ठगी मुद्दाको अभियोग पत्र दायर भई सो अदालतबाट मिति २०६९।१।२८ मा थुनछेक आदेश हुँदा प्रतिवादी वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्णलाई अ.व. ११८ (२) बमोजिम थुनामा राख्ने आदेश भएकोले यी व्यक्तिहरूको थुनालाई गैरकानूनी थुना भन्न मिल्दैन । उक्त आदेशउपर अ.व. १७ नं. बमोजिम बेरितको आदेश बदर गरिपाउँ भनी पुनरावेदन अदालत पाटनमा परेको निवेदनमा सो अदालतबाट शुरूको थुनछेक आदेशलाई नै सदर गर्ने गरी आदेश समेत भएको छ । ठगी मुद्दा दायर हुनुपूर्व यी व्यक्तिहरूलाई

सार्वजनिक अपराधको मुद्दामा थुनामा राखिएको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा अम्बरबहादुर गुरूङ्ग विरूद्ध त्रि.वि. भन्सार कार्यालय समेत भएको मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्तअनुसार निजहरू हालको थुना वैध भएपछि मागबमोजिमको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनसक्ने अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्ने समेत बहस जिकीर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल अध्ययन गरी दुवै पक्षबाट प्रस्तुत भएका बहस जिकीर समेत सुनी विचार गर्दा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्ण भाषा जिल्लाको भद्रपुरमा बसोबास गर्दै आएको अवस्थामा निजहरूलाई मिति २०६९।०३।२७ मा भद्रपुरबाट पक्राउ गरिएकोले निजहरूलाई खोज्दै जाने क्रममा काठमाडौँ महानगरीय प्रहरी परिसरको कार्यालय, हनुमान ढोकामा थुनामा राखेको पाइयो । निजहरूलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट म्याद थप भई थुनामा राखेको भन्ने कुरा जानकारी गराइयो । निजहरू दुवै जनालाई भेट्न जाँदा आफूहरूले कुनै किसिमको कसूर अपराध नगरेको, कुमार के.सी. र हामीहरूका बीचमा मोरङ्ग जिल्ला अदालतमा गाली बेइज्जती मुद्दा चलिरहेकोले उक्त रिसइवी साधन मलाई पत्नी थुनामा राखेको हो भन्ने जानकारी गराउनु भयो । विपक्षीहरू युवराज घिमिरे र कुमार के.सी. ले रकम दिएको निजहरूले रकम लिएको भन्ने व्यहोराको गैरकानूनी रूपमा कागजहरू लेखाई डर धाक त्रास देखाई निजहरूलाई जवर्जस्ती सहिछाप गर्न दवाव दिइरहेको भन्ने कुरा समेत निजहरूले जानकारी गराउँदागाराउँदै पनि जिल्ला प्रशासन कार्यालयले म्याद थप गरी गैरकानूनी थुनामा पठाएको छ । निजहरूलाई गैरकानूनी रूपमा विनावारेन्ट भाषाबाट पक्राउ गरी प्रहरी परिसर काठमाडौँमा ल्याई गैरकानूनी थुनामा राखिएकोले थुनाबाट मुक्त गर्न बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी

हुनु पर्दछ भन्ने मुख्य रिट निवेदन दावी रहेको देखिन्छ ।

३. वैद्यनाथप्रसाद कर्ण र कल्पना कर्णले राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागमा जागीर लगाई दिन्छु भनी युवराज न्यौपाने समेतका पाँच जना व्यक्तिहरूबाट रू.२२,००,०००/- रकम लिई ठगी गरेकोले कानूनबमोजिम गरिपाऊँ भनी जाहेरी पर्न आएको र निजहरू जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँको आदेशले थुनामा रही मिति २०६९।४।३० गते मागबमोजिमको धरौटी राखी छुटेकोले प्रस्तुत ठगी मुद्दामा अनुसन्धान गर्न यस परिसरमा दाखिला भएकोमा अनुसन्धान कार्य बाँकी हुँदा मिति २०६९।४।३० गतेबाट लागू हुने गरी प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति माग गरी काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट प्रहरी हिरासतमा राख्ने अनुमति प्रदान भई प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान कार्य जारी रहेकोले भन्ने विपक्षीको लिखित जवाफ रहेको छ ।

४. प्रस्तुत रिट निवेदनमा गैरकानूनी थुनामा राखिएको भनी जिकीर लिइएका वैद्यनाथ कर्ण र कल्पना कर्णउपर काठमाडौँ जिल्ला अदालतमा ठगी मुद्दा दायर भई कारवाहीरत् अवस्थामा रहेको देखिन्छ । उक्त मुद्दामा सो अदालतबाट मिति २०६९।५।२८ मा थुनछेक आदेश हुँदा यी प्रतिवादीहरूलाई पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी अ.वं. ११८ नं. को देहाय २ बमोजिम थुनामा राखी पुर्पक्ष गर्नु भनी आदेश भएको देखिन्छ । उक्त आदेशउपर परेको अ.वं. १७ नं. बमोजिमको निवेदनमा पुनरावेदन अदालत पाटनले सो आदेशलाई सदर गर्ने गरी आदेश गरेको देखिन आउँछ । यसबाट यी व्यक्तिहरूको थुना अदालतबाट मुद्दाको कारवाहीको सिलसिलामा भएको आदेशबमोजिमको देखिन आयो ।

५. प्रस्तुत रिट निवेदनमा यी थुनिएका व्यक्तिहरूको पक्राउ कानूनविपरीत रहेको, निजहरूले सार्वजनिक अपराध नगरेको अवस्थामा निजहरू उपर कानूनविपरीत मुद्दा दायर गरिएको, भद्रपुर

भापामा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूलाई सोही ठाउँमा पक्राउ गरी काठमाडौँ ल्याई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँले केही सार्वजनिक अपराध मुद्दामा थुनछेक र कारवाही गरेको गैरकानूनी भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी जिकीर लिएको देखिन्छ । सो जिकीरतर्फ विचार गर्दा पक्राउ गर्दाको अवस्थाको थुना कानूनविपरीत भए पनि बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने/नहुने सम्बन्धमा सुनुवाई भएको अवस्थामा थुनिएका व्यक्तिहरूको थुना वैध रहेको देखिएमा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनसक्ने देखिन आउँदैन । पहिले गैरकानूनी रूपमा थुनिएको अवस्थामा यस्तो अवस्था ठहर्‍यो भने सम्बन्धित कर्मचारीलाई कारवाही हुने र क्षतिपूर्ति पाउने समेतका अवस्था वेग्लै हुन् । ती आज बन्दीप्रत्यक्षीकरण जारी गर्ने वा नगर्ने भन्ने सन्दर्भमा विचारणीय हुन सक्दैनन् । अदालतको आदेशद्वारा थुनिएको अवस्थालाई न्यायिक हिरासत मान्नु पर्दछ । प्रस्तुत रिट निवेदनमा अ.वं. ११८(२) को प्रयोग गरी जिल्ला तथा पुनरावेदन अदालतले गरेका थुनछेक आदेशको रीत वेरीत परीक्षण गर्न सकिने स्थिति छैन । निवेदकले यी आदेशलाई चुनौती दिएर प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको होइन । निवेदकहरूलाई भापाबाट काठमाडौँमा ल्याई जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौँको आदेशानुसार सार्वजनिक अपराधको अभियोगमा थुनामा राखिने कारवाहीको परीक्षण गरी कुनै आदेश जारी गरेर ठगी मुद्दामा अदालतहरूबाट भएका आदेश बदर गर्न सकिँदैन । अदालतले निष्प्रयोजित आदेश जारी गर्दैन ।

६. यस सन्दर्भमा नेकाप २०४९ वैशाख, नि.नं. ४४५०, पृष्ठ ३१ मा प्रकाशित अम्बरबहादुर गुरूड विरूद्ध त्रि.वि. सुरक्षा प्रहरी गार्ड कार्यालय गौचरण समेत भएको बन्दीप्रत्यक्षीकरण मुद्दामा "जुन बखतमा थुनाको वैधताको परीक्षण भइरहेको छ सो समयमा थुना कानूनी देखिन आउँछ भने बन्दी प्रत्यक्षीकरणको रिट जारी गर्न नमिल्ने ।

गिरफ्तार गर्दाको अवस्थामा गैरकानूनी रूपले थुनिएको भए पनि रिट निवेदनको सुनुवाई हुँदा कानूनबमोजिम मुद्दा चलाई अदालतको आदेशानुसार थुनामा रहेको स्थितिमा पूर्वअवैधतालाई आधार बनाई निजउपर अदालतमा कानूनबमोजिम चलिरहेको मुद्दामा अनुकूल वा प्रतिकूल असर पर्ने गरी रिट जारी गर्न नमिल्ने। बन्दीप्रत्यक्षीकरणको सर्वमान्य अर्थ र उद्देश्य दुवैको दृष्टिबाट पूर्वअवैधता (Past or antecedent illegality) बन्दी मुक्तिको आधार हुन्छ भनी मान्न उपयुक्त नहुने" भनी यस अदालतबाट सिद्धान्त कायम भएको पाइन्छ।

७. प्रस्तुत मुद्दामा बन्दीहरूको हालको थुना मुद्दाको कारवाहीको सिलसिलामा अदालतको थुनछेक आदेशबमोजिमको भई वैध देखिएको र पक्राउ गर्दाको अवस्थाको निजहरूको थुना अवैध हो भन्ने जिकीर तर्फ सो अवैधता बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने आधार हुन नसक्ने भन्ने सिद्धान्त कायम रहेकोले निजहरूलाई पक्राउ गर्दाको अवस्थामा निजहरूको थुना वैध थियो/थिएन भनी विचार गरिरहनु पर्ने अवस्था देखिन आएन। यसबाट बन्दीहरूको हालको थुना वैध देखिएकाले सो थुनालाई अन्यथा गरी रहनुपर्ने अवस्था देखिन आएन।

तसर्थ, उल्लिखित विवेचित आधार र कारणबाट रिट निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्थाको विद्यमानता नदेखिएकाले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा म सहमत छु।

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०६९ साल असोज २८ गते रोज १ शुभम्-
इजलास अधिकृत :- श्रीप्रकाश उप्रेती

निर्णय नं. ८८८१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
०६५-WO-०२२१
आदेश मिति: २०६९/१२/२१

विषय : उत्प्रेषण/परमादेश।

निवेदक: जिल्ला गोरखा, पृथ्वीनारायण नगरपालिका
वडा नं. ४ पदेलथोक बस्ने मंगलबहादुर
थापा

विरूद्ध

विपक्षी: गृह मन्त्रालय समेत

- विधायिकाको विवेकअनुसार निर्माण भएको कानूनको प्रयोग सो कानून निर्माण गर्दा विधायिकाद्वारा अपेक्षा गरेअनुरूप नै हुनुपर्ने र सोको अन्तिम परीक्षण गर्ने संवैधानिक दायित्व यस अदालतलाई प्रदान गरी असाधारण अधिकारक्षेत्रसमेतको सुनिश्चित व्यवस्था भएको अवस्थामा कानूनको त्रुटिलाई अनदेखा (Overlook) गर्नु मनासिब नहुने।

(प्रकरण नं.५)

- कानूनी त्रुटिको प्रश्न पुनरावेदन पत्रमा वा यस अदालतमा दायर गरिएको रिट निवेदनमा उल्लेख नगरेको वा नउठाइएको भन्ने मात्र आधारमा विशुद्ध कानूनी प्रश्नका हकमा यस अदालतले विचार गर्न नसक्ने भन्न नमिल्ने।
- अधिकारक्षेत्र र विधिसम्मत प्रक्रियाका प्रश्न तथ्यका नभई कानूनी प्रश्न हुन्। कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रियाको परिपालना नगरी कुनै पनि व्यक्तिको हक अपहरण गर्न नसकिने।

- निर्णय कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रियाअनुसार नभएको प्रथमदृष्टिमा देखिन्छ भने यो प्रश्न निवेदकले पुनरावेदन पत्र वा रिट निवेदनमा उल्लेख नगरेको भन्दैमा गैरकानूनी निर्णयले स्वतः वैधता वा कानूनसम्मत निर्णयको रूप ग्रहण गर्न सक्ने ।

(प्रकरण नं.६)

- चुनौती दिइएको निर्णयको परीक्षण गर्दा विचारणीय कानूनी प्रश्नका हकमा निवेदनमा नलेखिएको भन्ने मात्र आधारमा सो प्रश्नमा प्रवेश गर्न मिल्दैन भन्न कानूनसंगत नहुने ।

(प्रकरण नं.७)

निवेदक तर्फबाट: विद्वान अधिवक्तहरू इन्द्र खरेल, चन्द्रकान्त ज्ञवाली र सन्तोष राना मगर
विपक्षी तर्फबाट: विद्वान सहन्यायाधिवक्ता महेश शर्मा पौडेल

अवलम्बित नजीर:

■ नेकाप २०५०, असार, नि.नं. ४७०८, पृ. १३३
सम्बद्ध कानून:

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२)
- प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ९(४), ११(१)
- प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(ड), ८४(छ), ९३(२)(ख), ८८(ड)

आदेश

न्या.प्रकाश वस्ती: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र धारा १०७(२) बमोजिम यस अदालतमा दायर हुन आएको प्रस्तुत रिटको सक्षिप्त तथ्य एवम् आदेश निम्नानुसार रहेको छ :-

म निवेदक मिति २०५८।६।१५ को नेपाल सरकारको निर्णयअनुसार नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयअन्तर्गत लमजुङ्ग जिल्लाको बाहुनडाँडा प्रहरी चौकीमा नियुक्ति पाई अविच्छिन्न रूपमा सरकारले लगाएको काममा अनुसशासित तवरले

इमानदारिताकासाथ काम गरी आएको एक कर्मठ प्रहरी जवान हुँ । कारागार शाखा कपिलवस्तुमा आफ्नो नियमित ड्यूटी पूरा गरी आएको स्थितिमा म निवेदकलाई मिति २०६३।५।७ गते राति १२ बजेदेखि ऐ. ८ गते बिहान ३ बजेसम्मको तौलिहवाको कारागारको उत्तरतर्फको पोष्ट नं. ३ मा कारागार सुरक्षार्थ सुरक्षा गार्डको रूपमा ड्यूटीमा खटाइएको थियो । ड्यूटी सुकबहादुर गुरूङ्गसँग बुझेको थिएँ । राति ३ बजे प्रहरी हवलदार रविशंकर मिश्रले ७ बजेदेखि ३ बजेसम्मको समयमा कैदी तथा बन्दीहरू चेकजाँच गर्दा ठीक हालतमा भएको जानकारी भयो भनी मेरो ड्यूटी बुझारथ गरी ३ बजेपछाडि निवेदकलाई पालो दिन आउने प्र.ज. कुमार रानालाई हातहतियार गोलिगठ्ठा बुझाई ड्यूटीफ्री भएको थिएँ । यस्तो स्थितिमा छानवीन समितिले उक्त दिन राति १२ बजेदेखि ३ बजेसम्म पोष्ट ड्यूटी बस्ने म निवेदक समेतलाई प्रहरी नियमावलीअनुसार विभागीय कारवाही गर्नुपर्ने र अन्य ६ जनालाई सामान्य विभागीय कारवाही गर्नुपर्ने देखिन्छ भन्ने सिफारिश गरेको आधारमा निवेदकलाई स्पष्टीकरण लिने काम भयो । मिति २०६३।६।२६ गते प्रहरी उपरीक्षकबाट कारागार सुरक्षा गार्डजस्तो संवेदनशील स्थानमा त्रुटिरहित ढंगबाट दुरूस्त हालतमा ड्यूटी गर्नुपर्नेमा सो नगरी आफू खटिएको ड्यूटीमा पूर्ण चनाखो भई इमानदारीपूर्वक काम नगरी काममा पूर्ण लापरवाही रही आफ्नो पदीय जिम्मेवारीअनुसार आचरण नगरेकोले प्रहरी नियमावली, २०४९ को (संशोधन सहित) को परिच्छेद ९ को नियम ८८(ड) अनुसार आफ्नो पदको जिम्मेवारीअनुसार आचरण नगर्ने प्रहरी कर्मचारीलाई नोकरीबाट हटाउने बर्खास्त गर्न सकिने भनी उल्लेख भएकोले निज प्र.ज. मंगलबहादुर थापालाई नोकरीबाट हटाउन उचित देखिएकोले ऐ. नियमावलीको नियम ८८ को देहाय (ड) को कसूरमा ऐ. नियमावलीको नियम ९३(२)(ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ऐ. नियमावलीको नियम ८४ को देहाय (छ) बमोजिम निज प्र.ज. मंगलबहादुर थापालाई आजैका मितिबाट लागू हुने

गरी भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने निर्णय भयो ।

शुरू प्रहरी उपरीक्षकबाट भएको नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने निर्णय उल्टी गरी नोकरी कायम गरी सेवा गर्ने मौका प्रदान गरिपाउँ भनी उक्त निर्णयउपर मिति २०६३।७।२२ मा पुनरावेदन दर्ता गराएको थिएँ । मिति २०६५।४।३० मा विपक्षी क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखराका प्रहरी नायव महानिरीक्षकबाट शुरू कारवाही निर्णय नै मनासिब र न्यायसंगत भएको भनी निर्णय भएको रहेछ । उक्त मिति २०६५।४।३० मा प्रहरी नायव महानिरीक्षकबाट मिति २०६३।६।२६ को नोकरीबाट हटाउने गरी भएको शुरू कारवाही नै मनासिब र न्यायसंगत भनी शुरू सदर गर्ने गरी भएको निर्णयबाट मेरो नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च) द्वारा प्रदत्त पेशा रोजगार गर्ने स्वतन्त्रता, धारा १३ द्वारा प्रदत्त समानताको हक, धारा १८ द्वारा प्रदत्त काम गर्ने अधिकारको हक तथा प्रहरी नियमावली, २०४९ को (साँतौँ संसोधन), २०५७ को नियम ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ८९ का कानूनी हकको समेत घोर उल्लंघन भएकोले उक्त नोकरीबाट हटाउने निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी पुनर्बहाली गर्ने परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतमा पर्न आएको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादाबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाउनु भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६५।७।११ को आदेश ।

निवेदक तत्काल प्रहरी जवान पदमा प्रहरी चौकी घन्चौरा कपिलवस्तु दरबन्दी भई कारागार सुरक्षा गार्ड कपिलवस्तुमा कार्यरत् रहेका बखत उक्त कारागारमा रहेका कैदीहरूमध्ये छ जना कैदीहरू मिति २०६३।५।७ गते राति सुरुङ्ग खनी भागेको भन्ने सम्बन्धमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय कपिलवस्तुका सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारीको

संयोजकत्वमा गठित छानबीन समितिको सिफारिशअनुसार निजलाई प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८ को देहाय (ड) को कसूरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४(छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने भनी जिल्ला प्रहरी कार्यालय कपिलवस्तुबाट मिति २०६३।६।२६ मा निर्णय भएको हो । उक्त निर्णयमा निवेदकले क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखरामा पेश गरेको पुनरावेदनमा कारवाही हुँदा मिति २०६३।६।२६ को निर्णय सदर हुने ठहरी मिति २०६५।४।३० मा निर्णय भइसकेकोले उक्त निर्णय ऐन, नियमावलीबमोजिम भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

मिति २०६३।५।७ गते राति १२ बजेदेखि ३ बजेसम्मका लागि भू.पू. प्र.ज. मंगलबहादुर थापालाई कारागार सुरक्षा गार्डको उत्तरतर्फ पोष्ट नं. ३ डियूटी तोकिएको अवधिमा नै विभिन्न मुद्दामा सजाय भोगिरहेका छ जना कैदीहरू उक्त पोष्ट र सोही दिशाको पोष्ट नं. ४ को कारागारभित्रको जमिनी ईलाकालाई उल्लिखित अभियुक्तहरूले सुरुङ्ग खनी सुरुङ्गबाट भागी फरार हुन सफल भएकाले निज मंगलबहादुर थापाले दिइएको निर्देशन एवं आफ्नो पदीय दायित्व कर्तव्यलाई अक्षरशः पालना नगरी आफ्नो पेशागत सेवा दिने कार्यमा सन्तोषजनक कार्य गरेको नदेखिएको तथा उक्त स्थानको सुरक्षा व्यवस्थामा प्रभावित भएको देखिएकोले आफ्नो सत्य तथ्य व्यहोरा उल्लेख गरी घटनाको बारेमा सफाई पेश गर्ने मनासिब मौका दिएकोमा निजले पेश गरेको स्पष्टीकरण जवाफ सन्तोषजनक नभएकोले निजलाई प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाही गरिएको हुँदा यस कार्यालय समेतलाई विपक्षी बनाई परेको उत्प्रेषण रिट मुद्दा खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय कपिलवस्तुको लिखित जवाफ ।

मिति २०६३।५।७ गते राति १२ बजेदेखि भोलिपल्ट ३ बजेसम्म कारागारको सुरक्षा पोष्ट नं. ३

मा ड्यूटी रहेको भनी स्वयंले स्वीकार गरेको अवस्था र तत्काल कारागारबाट फरार भई पुनः दाखेल भएका अतीश राई समेतका अभियुक्तले गरेको बयान कागजअनुसार मिति २०६३।५।८ गते २.४५ बजे भाग्न सफल भएको भनी उल्लेख गरेबाट सो अवधिमा सजग र सर्तकतापूर्वक ड्यूटी नगरेकै कारणबाट कैदी भाग्न उम्कन सफल भएको तथ्य पुष्टि हुन आएकोले निजले ईमानदारीपूर्वक कर्तव्यपालना नगरेको देखिन्छ। मिति २०६३।५।७ गते राति कपिलवस्तु कारागारबाट कैदी भागेको घटनाका सम्बन्धमा गठित छानबीन समितिको प्रतिवेदनअनुसार ड्यूटीमा रहेको प्रहरी कर्मचारीहरूले आफ्नो पदीय दायित्वअनुसार आचरण नगरी लापरवाही गर्नाले कैदीहरू भाग्न सफल भएको हुँदा तत्काल पोष्ट नं. ३ र ४ मा ड्यूटीमा खटिएका प्रहरी जवान मंगलबहादुर थापा समेतलाई प्रहरी नियमावलीले निर्दिष्ट गरेको कार्यविधिवमोजिम अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट नोकरीबाट हटाउने निर्णय भएको र सो निर्णयका विरुद्ध परेको पुनरावेदनमा कारवाही हुँदा शुरू निर्णयलाई सदर गर्ने भनी पुनरावेदकीय निर्णय भएको हो। कसूरको प्रकृतिअनुसार सजाय भएको हुँदा यसबाट निवेदकले रिट निवेदनमा उल्लेख गरेअनुसारको नेपालको अन्तरिम संविधान तथा कुनै पनि ऐन नियमविपरीतको कार्य यस कार्यालयबाट नभएको हुँदा विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको पश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखराको लिखित जवाफ।

निवेदकको कुनै पनि हक अधिकार हनन हुने कार्य यस मन्त्रालयले गरेको छैन। निवेदक स्वयंमले नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको निर्णयले हक अधिकारमा आघात पुग्ने कार्य भएको भनी कहीं कतै उल्लेख गर्नु भएमधस्को छैन। यस्तो विषयमा यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने नै होइन। निवेदक प्रहरी सेवामा रहेको राष्ट्रसेवक कर्मचारी भएकोले निजले पालना गर्नुपर्ने आचरण सम्बन्धमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ७९ र नियम ८० मा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था

गरिएको छ। कानूनले तोकेको आचरण पूरा नगरेमा उक्त नियमावलीको नियम ८८ बमोजिम नोकरीबाट हटाउने वा बर्खास्त गर्ने व्यवस्था भएको र नियम ९३ को उपनियम (२) को खण्ड (ख) मा तोकिएको अधिकारीले नियम ८४ को खण्ड (छ) बमोजिमको कारवाही गर्नसक्ने कानूनी व्यवस्थाअनुसार नै कारवाही भएको र उक्त कारवाहीउपर नियम ९४ बमोजिम पुनरावेदन परी पुरावेदन तहबाट समेत कारवाहीको अन्तिम टुङ्गो लागिसकेको छ। यसरी कानूनबमोजिम भएको कारवाहीलाई अन्यथा भन्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराको नेपाल सरकार गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम पेशी सूचीमा यस इजलाससमक्ष पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्तहरू श्री इन्द्र खरेल, श्री चन्द्रकान्त ज्ञवाली र श्री सन्तोष राना मगरले रिट निवेदनलाई सेवाबाट हटाउने निर्णय गर्दा लिइएका आधारहरू वस्तुनिष्ठ रूपमा प्रमाणित छैनन्। यी निवेदकले आफ्नो ड्यूटी आफूभन्दा पछिको ड्यूटी गर्ने प्रहरी कर्मचारीलाई बुझाई सकेपछि मात्र कैदीहरू भागेको अवस्था छ। माग गरिएको स्पष्टीकरणको जवाफमा यी निवेदकले सबै व्यहोरा उल्लेख गरी दिएको स्पष्टीकरण जवाफको उचित मूल्याङ्कन भएको छैन। यी निवेदक प्रहरी जवान भएकोले निजलाई स्पष्टीकरण सोध्ने र सरकारी सेवाबाट भविष्यमा अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउन सजाय गर्ने अधिकार प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३(२)(ख) अनुसार सम्बन्धित प्रहरी उपरीक्षकलाई छ। तर, यी निवेदकलाई मिति २०६३।६।६ र मिति २०६३।६।२२ मा सजाय प्रस्ताव गरी सोधिएका स्पष्टीकरणहरू अधिकारक्षेत्र नै नभएका प्रहरी निरीक्षकले सोधेको र निजले ती स्पष्टीकरण जवाफसहित कारवाहीको लागि सिफारिश गरेको आधारमा प्रहरी उपरीक्षकले मिति २०६३।६।२६ मा यी निवेदकलाई भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी

नोकरीबाट हटाउने निर्णय गरेको हुँदा उक्त निर्णय कानूनविपरीत छ। सजाय गर्ने अधिकारीले आफैँ स्पष्टीकरण सोधी सजाय गर्न सक्नेमा सो व्यवस्थाको प्रत्यक्ष उल्लंघन भएको हुँदा यी निवेदकलाई सेवाबाट हटाउने गरी भएको उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निजलाई पूर्ववत् सेवामा बहाली गर्नु भनी परमादेश समेत जारी हुनुपर्छ भन्ने समेत बहस जिकीर प्रस्तुत गर्नुभयो।

विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायाधिवक्ता श्री महेश शर्मा पौडेलले निवेदक ड्यूटीमा रहेको अवस्थामा निजको लापरवाहीले गर्दा कपिलवस्तु कारागारका छ जना कैदी थुनुवाहरू सुरुङ्ग खनी भागेकोले निजलाई प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाही गरिएको हो। कारागारबाट कैदी भागेको सम्बन्धमा सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारीको संयोजकत्वमा गठित समितिले विस्तृत छानबीन गरी दिएको प्रतिवेदनको आधारमा कारवाही गरिएको छ। यी निवेदकलाई स्पष्टीकरण सोधी सफाइको मौका दिई अधिकारप्राप्त सम्बन्धित प्रहरी उपरीक्षकले प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम नै सजायको निर्णय गरेको हुँदा उक्त सजाय गर्ने निर्णयलाई कानूनविपरीत भन्न मिल्दैन। अधिकारप्राप्त अधिकारबाट स्पष्टीकरण नसोधी अधिकारविहीन व्यक्तिले स्पष्टीकरण सोधेको भन्ने विषय उक्त सोवाबाट हटाउने निर्णयउपर पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखरामा यी निवेदकले गरेको पुनरावेदनमा उठाइएको छैन। प्रस्तुत रिट निवेदनमा पनि उक्त विषय उठाइएको छैन। हाल आएर कानून व्यवसायीले बहसको क्रममा उठाइएको प्रश्नको आधारमा उक्त विषय विचारणीय हुन सक्दैन। सम्बन्धित ऐन नियमले तोकेको कर्तव्य पूरा नगरेको स्पष्ट देखिएको अवस्थामा छानबीन गरी अधिकारप्राप्त पदाधिकारीले सजायको निर्णय गरेको र सो निर्णय पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकारबाट समेत सदर भएको अवस्थामा रिट क्षेत्राधिकारबाट बदर गर्नु उपयुक्त पनि नहुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भन्ने समेत बहस जिकीर प्रस्तुत गर्नुभयो।

प्रस्तुत रिट निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी दुवैतर्फबाट प्रस्तुत भएका बहस जिकीर सुनी विचार गर्दा रिट निवेदनको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यी रिट निवेदक प्रहरी जवान पदमा बहाल रही कपिलवस्तुमा कारागार सुरक्षाको लागि खटिएको अवस्थामा २०६३।५।७ गते राति छ जना कैदीहरू भागेकोमा निजउपर कारवाही गर्ने सन्दर्भमा प्रहरी निरीक्षक प्रेमबहादुर सिंह पौडेलले मिति २०६३।६।६ मा स्पष्टीकरण सोधेको पाइन्छ। यी निवेदकले सो पत्रको स्पष्टीकरण जवाफ मिति २०६३।६।७ मा पेश गरेको देखिन आउँछ। निजले स्पष्टीकरण २०६३।६।७ मा पेश गरेपछि पुनः मिति २०६३।६।२२ मा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(ड) को कसूरमा सोही नियमावलीको नियम ८४ (छ) अनुसार किन कारवाही नगर्ने भनी प्रहरी निरीक्षक प्रेमबहादुर सिंह पौडेलले नै अर्को स्पष्टीकरण सोधेको पाइन्छ। यी निवेदकले उक्त दोस्रो स्पष्टीकरण सोधिएको पत्रको जवाफ मिति २०६३।६।२३ मा पेश गरेपछि सोही मितिमा प्रहरी निरीक्षक प्रेमबहादुर सिंह पौडेलले प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३ को उपनियम (२) को देहाय (ख) मा प्रहरी जवानलाई भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउनेसम्बन्धी कारवाही गर्न आफ्नो (प्रहरी निरीक्षक पदको) अधिकारक्षेत्रभित्र नपर्ने भन्दै यी निवेदक समेतलाई थप कारवाही गर्न निजले सिफारिश गरेको देखिन्छ। प्रहरी निरीक्षक प्रेमबहादुर सिंह पौडेलको उक्त सिफारिश प्रतिवेदनको आधारमा प्रहरी उपरीक्षक जयबहादुर चन्दले मिति २०६३।६।२६ मा यी निवेदकलाई सोही स्पष्टीकरणको आधारमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(ड) को कसूरमा नियम ८४(छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने गरी निर्णय गएको देखिन आउँछ।

३. यी निवेदकले आफूलाई सेवाबाट हटाउने गरी भएको मिति २०६३।६।२६ को निर्णयउपर

पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालयमा पुनरावेदन गर्दा र यस अदालतमा रिट निवेदन गर्दा आफूलाई सोधिएको स्पष्टीकरण अधिकारक्षेत्रविहीन पदाधिकारीबाट सोधिएको र सोही आधारमा सेवाबाट हटाउने निर्णय भएकोले सो बदर हुनुपर्छ भनी जिकीर लिएको देखिँदैन । तर निजका कानून व्यवसायीले यस अदालतमा सुनुवाईको क्रममा बहस गर्दा सो जिकीर लिनु भएकोले विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान सहन्यायधिवक्ताले उक्त जिकीर पुनरावेदन पत्र र रिट निवेदनमा उल्लेख नगरिएको अवस्थामा रिट निवेदनको सुनुवाईको क्रममा मात्र उठाउन पाइँदैन भनी जिकीर लिनु भएकोले सर्वप्रथम सो सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

४. उक्त प्रारम्भिक प्रश्नतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदन नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) का आधारमा यस अदालतमा दायर भएको देखिन्छ । उक्त धारामा यस संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनको लागि वा सार्वजनिक हक वा सरोकारको कुनै विवादमा समावेश भएको कुनै संवैधानिक वा कानूनी प्रश्नको निरूपणको लागि आवश्यक र उपयुक्त आदेश जारी गरी त्यस्तो हकको प्रचलन गराउने वा विवाद टुङ्गो लगाउने असाधारण अधिकार सर्वोच्च अदालतलाई हुनेछ । सो प्रयोजनको लागि पूर्ण रूपमा न्याय गरी उचित उपचार प्रदान गर्न सर्वोच्च अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरण, परमादेश, उत्प्रेषण, प्रतिषेध, अधिकारपृच्छालगायत जुनसुकै उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ, भन्ने संवैधानिक व्यवस्था भएको पाइन्छ । उक्त संवैधानिक व्यवस्थाबाट यो अदालतलाई पूर्ण न्याय प्रदान गर्नको लागि असाधारण अधिकारप्राप्त छ ।

५. यसका अतिरिक्त कानूनको पालना गर्नु सबैको कर्तव्य हो र यसमा पनि सार्वजनिक

अधिकारको प्रयोग गर्ने प्रत्येक पदाधिकारीले आफ्नो कामकारवाही कानूनको दायराभित्र रही सम्पादन गर्नुपर्ने कुरामा विवाद हुन सक्दैन । यस अदालतमा सुनुवाईको क्रममा कानूनको प्रत्यक्ष त्रुटि वा कानूनको देखादेखी त्रुटि वा कानूनको गम्भीर त्रुटि गरेको इजलासले देखेमा वा इजलासको जानकारीमा आएको अवस्थामा त्यस्तो त्रुटिलाई इजलासले अनदेखा गर्न सक्दैन र गर्नु पनि हुँदैन । विधायिकाको विवेकअनुसार निर्माण भएको कानूनको प्रयोग सो कानून निर्माण गर्दा विधायिकाद्वारा अपेक्षा गरेअनुरूप नै हुनुपर्ने र सोको अन्तिम परीक्षण गर्ने संवैधानिक दायित्व यस अदालतलाई प्रदान गरी असाधारण अधिकारक्षेत्र समेतको सुनिश्चित व्यवस्था भएको अवस्थामा कानूनको त्रुटिलाई अनदेखा (Overlook) गर्नु मनासिब हुँदैन ।

६. तसर्थ, कानूनी त्रुटिको प्रश्न पुनरावेदन पत्रमा वा यस अदालतमा दायर गरिएको रिट निवेदनमा उल्लेख नगरेको वा नउठाइएको भन्ने मात्र आधारमा विशुद्ध कानूनी प्रश्नका हकमा यस अदालतले विचार गर्न नसक्ने भन्न मिल्ने देखिएन । मूलतः रिट निवेदनमा बदर गर्न माग गरिएको अवकाश निर्णयको कानूनी वैधताको परीक्षण यस अदालतबाट हुने हो । अधिकारक्षेत्र र विधिसम्मत प्रक्रियाका प्रश्न तथ्यका नभई कानूनी प्रश्न हुन् । कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रियाको परिपालना नगरी कुनै पनि व्यक्तिको हक अपहरण गर्न सकिँदैन । निर्णय कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रियाअनुसार नभएको प्रथम दृष्टिमा देखिन्छ, भने यो प्रश्न निवेदकले पुनरावेदन पत्र वा रिट निवेदनमा उल्लेख नगरेको भन्दैमा गैरकानूनी निर्णयले स्वतः वैधता वा कानूनसम्मत निर्णयको रूप ग्रहण गर्न सक्दैन ।

७. उत्प्रेषणको रिटका माध्यमले चुनौती दिइएको निर्णयको वैधताको परीक्षण गर्दा त्यस्तो निर्णय कानूनको कसीमा वैध नदेखिएमा बदर घोषित गरी शून्यीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । कानूनद्वारा स्पष्टीकरण सोध्नुपर्ने पदाधिकारीले स्पष्टीकरण नसोधेको, स्पष्टीकरण सोध्न कानूनद्वारा अख्तियारी नपाएको

पदाधिकारीले स्पष्टीकरण सोधेको र उक्त पदाधिकारीले निर्णय गर्ने अधिकार आफूलाई नभएको महसूस गरी कानूनद्वारा निर्णय गर्ने अख्तियारी पाएको पदाधिकारीसमक्ष निर्णयार्थ पठाइएको अवस्था प्रस्तुत विवादमा देखिएको छ। निर्णय गर्दा निर्णयकर्ताले आफ्नै न्यायिक मन प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। न्यायिक मन प्रयोग गरे वा नगरेको प्रश्न सो निर्णय गर्दा अवलम्बन गरिएको कार्यविधिसँग पनि सम्बन्धित हुन्छ। तसर्थ, चुनौती दिइएको निर्णयको परीक्षण गर्दा विचारणीय कानूनी प्रश्नका हकमा रिट निवेदनमा नलेखिएको भन्ने मात्र आधारमा सो प्रश्नमा प्रवेश गर्न मिल्दैन भन्ने कानूनसंगत हुँदैन।

८. अब यी रिट निवेदकलाई सोधिएका स्पष्टीकरण र सोको आधारमा भएको सेवाबाट हटाउने निर्णयको वैधताको सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखिन आयो। सो सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ९(४) मा मातहत दर्जाका प्रहरी कर्मचारीले आफ्नो कर्तव्य पालन गर्दा असावधानी वा लापरवाही गरेमा वा कुनै कर्तव्य पालन गर्नबाट बच्नको लागि आफूले केही गरी सो कर्तव्य पालन गर्न अयोग्य भएमा वा अनुशासन भंग गरेमा वा अन्यथा अनुचित आचारण गरेमा निजलाई तोकिएको अधिकृतले बर्खास्त गर्न, सेवाबाट हटाउन, दर्जा वा तलव घटाउन वा आवश्यक सम्भन्धे तोकिएबमोजिम देहायको सजाय गर्न सक्नेछ, भन्ने व्यवस्था गरी देहायमा (क) एक महिनाको तलबसम्म जरीवाना गर्ने, (ख) सजायको कवाज, थप गार्ड वा फयाटिग (शारीरिक थकाई हुने) वा अरू ड्यूटी गराई वा नगराई १५ दिनसम्म क्वार्टरमा नजरबन्द राख्ने, तर यो खण्डमा लेखिएको सजाय कुनै अधिकृतलाई दिन सकिने छैन र (ग) महत्वपूर्ण जिम्मेवारीको पदबाट हटाउने वा विशेष तलव भत्ता पाएको भिक्ने, भन्ने कानूनी व्यवस्था गरिएको पाइन्छ। सो ऐनको दफा ११(१) मा दफा ९ बमोजिम विभागीय सजाय गर्ने अधिकारीले कुनै प्रहरी कर्मचारीलाई बर्खास्त गर्ने, सेवाबाट हटाउने, दर्जा वा तलव घटाउने आदेश दिँदा सो गर्नाको

आधारसहितको अभियोग, सो बारे जाँचवृत्त गरेको व्यहोरा, निजलाई सफाइको मौका दिइएकोमा निजको सफाइको जिकीर र सो जिकीरबमोजिम थप केही बुझिएको भए सो समेत बारे आफ्नो ठहर लेखी र सफाइको मौका नदिएकोमा सो दिन मनासिव नपरेको अवस्था देखाई व्यहोरा खुलाईएको पर्चा समेत खडा गरी सही गरी मिसिल सामेल राख्नुपर्दछ, भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। उक्त ऐनको दफा ११क मा यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियमबमोजिम विभागीय कारवाही र सजाय गर्ने अधिकार नियममा तोकिएको अवस्थामा सोहीबमोजिम र त्यसरी नतोकिएकोमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी गठन गरेको समितिलाई हुनेछ, भन्ने व्यवस्था गरिएको पाइन्छ।

९. उल्लिखित प्रहरी ऐन, २०१२ मा भएका कानूनी प्रावधानहरूबाट सो ऐनको दफा ९(४) बमोजिम प्रहरी कर्मचारीलाई तोकिएको प्रहरी अधिकृतले बर्खास्त गर्ने वा सेवाबाट हटाउने समेतको सजाय गर्न सक्ने र दफा ११(१) बमोजिम प्रहरी कर्मचारीको सम्बन्धमा विभागीय कारवाही र सजाय गर्दा सजाय गर्ने अधिकारीले नै आधारसहित अभियोग लगाई स्पष्टीकरणसमेत माग गर्नुपर्ने गरी कानूनी व्यवस्था भएको पाइन्छ। सजाय गर्ने अधिकारी तोकिएको अवस्थामा स्पष्ट कार्यविधि निर्धारण गरेको पाइन्छ।

१०. उक्त ऐनको दफा ११क को प्रयोजनको लागि सो ऐनअन्तर्गत बनेको प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३ मा सजायको किसिम, सजाय दिने अधिकारी, पुनरावेदन सुन्ने अधिकारी तोकिएको पाइन्छ। यी निवेदक प्रहरी जवान भएकोले निजको हकमा उक्त नियमावलीको नियम ९३(२)(ख) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने वा भविष्यमा सरकारी नोकरीको निमित्त सामान्यतया अयोग्य ठहरिने गरी नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने अधिकार प्रहरी उपरीक्षकलाई भएको देखिन्छ। यसरी उल्लिखित प्रहरी ऐन र नियमावलीले निवेदकको दर्जाको प्रहरी कर्मचारीलाई

प्रहरी उपरीक्षकस्तरको प्रहरी अधिकृतलाई मात्र आधारसहित अभियोग लगाई स्पष्टीकरण माग गर्ने र सो स्पष्टीकरण चित्त बुझ्दो नभए सजाय समेत प्रस्ताव गरी नोकरीबाट हटाउनेसम्मको सजाय गर्न सक्ने अधिकार भएको देखिन्छ ।

११. यस्तै प्रकृतिको पासाङ्ग शेर्पा विरूद्ध अञ्चल प्रहरी कार्यालय राजविराज समेत भएको नैकाप २०५०, असार, निर्णय नं. ४७०८, पृष्ठ १३३ मा प्रकाशित उत्प्रेषणमिश्रित परमादेश समेतको रिट निवेदनमा यस अदालतबाट प्रहरी हवलदारलाई नियुक्ति गर्ने, नोकरीबाट हटाउने र सजाय दिन पाउने अधिकार प्रहरी ऐन, प्रहरी नियमावलीले प्रहरी उपरीक्षकलाई प्रष्ट रूपमा तोकिएकोमा अख्तियार नपाएको प्रहरी निरीक्षक र प्रहरी नायव उपरीक्षकद्वारा निवेदकसँग विभागीय कारवाहीको लागि स्पष्टीकरण माग गरिएको कानूनबमोजिम भएको नदेखिने भन्ने सिद्धान्त कायम भएको पाइन्छ । यसै गरी यस अदालतबाट मिति २०६७।६।१२ मा फैसला भएको रविशंकर मिश्र विरूद्ध पश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, पोखरा समेत भएको २०६५-WO-०१२४ नं. को उत्प्रेषणयुक्त परमादेश विषयको रिट निवेदनमा यस अदालतबाट रिट निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने अख्तियारीप्राप्त नभएका प्रहरी निरीक्षकबाट स्पष्टीकरण सोधी सोही स्पष्टीकरणलाई आधार मानी प्रहरी उपरीक्षकबाट निज निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी भएको मिति २०६३।६।२६ को निर्णय र त्यसलाई सदर गरेको मिति २०६५।४।३० को निर्णयसमेत प्रहरी ऐन, २०१२ तथा प्रहरी नियमावली, २०४९ समेतको प्रतिकूल देखिएकाले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ ।

१२. प्रस्तुत मुद्दामा यी निवेदकलाई प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८(ड) बमोजिम आफ्नो पदको जिम्मेवारीअनुसार आचरण नगरेको भन्ने कसूरमा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४(छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने

निर्णय भएको देखिन्छ । तर, यी निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउनुपूर्व प्रहरी ऐन, २०१२ को दफा ९(४) बमोजिमको सजायको लागि सोही ऐनको दफा ११(१) बमोजिम सजाय गर्ने अधिकारीले नै सम्बन्धित प्रहरी कर्मचारीसँग आधारसहितको अभियोगको उल्लेख गरी स्पष्टीकरण सोध्नु पर्ने कानूनी व्यवस्थाबमोजिम प्रहरी उपरीक्षकबाट यी निवेदकसँग स्पष्टीकरण माग गरेको देखिदैन । प्रहरी निरीक्षकलाई प्रहरी जवान पदमा कार्यरत् यी निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने समेतको कारवाही गर्ने अधिकार नभएको अवस्थामा निजले निवेदकलाई सोधेको स्पष्टीकरणको आधारमा प्रहरी उपरीक्षकले नोकरीबाट हटाउन निर्णय गरेको देखिन आएकोले सो निर्णयलाई उल्लिखित कानूनी व्यवस्था तथा प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको आधारमा कानूनसम्मत् मान्न मिल्ने देखिएन ।

१३. तसर्थ, उल्लिखित आधार र कारणबाट यी निवेदकलाई प्रहरी निरीक्षकबाट सोधिएको स्पष्टीकरणको आधारमा प्रहरी उपरीक्षकबाट नोकरीबाट हटाउने गरी भएको मिति २०६३।६।२६ को निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने मिति २०६५।४।३० को पश्चिम क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय पोखराको निर्णय प्रहरी ऐन, २०१२ तथा प्रहरी नियमावली, २०४९ मा उल्लिखित कानूनी व्यवस्था तथा यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त समेतको प्रतिकूल देखिएकाले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिदिएको छ । उक्त निर्णय बदर भएकाले अब निवेदकलाई निवेदन मागबमोजिम पूर्ववत् सेवामा बहाल गर्नु भनी परमादेश समेत जारी हुने ठहर्छ । यो आदेशको जानकारी विपक्षीलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु । उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. प्रा. डा. भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०६९ साल असोज २८ गते रोज १ शुभम्
इजलास अधिकृत : श्रीप्रकाश उप्रेती

निर्णय नं. ८८८२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाश वस्ती
माननीय न्यायाधीश प्रा.डा.श्री भरतबहादुर कार्की
रिट नं. ०६८-WO-०४९३
फैसला मिति: २०६९।१।१९।३

मुद्दा :- उत्प्रेषणयुक्त परमादेश समेत ।

निवेदक: ललितपुर जिल्ला, ललितपुर
उपमहानगरपालिका वडा नं. १४ स्थित
नेपाल महिला उत्थान केन्द्र ललितपुरको
तर्फबाट अख्तियारप्राप्त उपाध्यक्ष तथा
कार्यकारिणी सदस्य बटुकृष्ण कार्की समेत
विरुद्ध

विपक्षी: पाल्पा जिल्ला, तानसेन न.पा. वडा नं ४
बस्ने चन्द्रलालको छोरा सुदीप पौडेल समेत

- कुटपीट गरेको भनी स्वीकार गरेको अवस्थामा घा जाँच भएन भनेर कुटपीट नभएको अर्थ गर्नु अनुचित र आग्रहयुक्त हुने ।

(प्रकरण नं.३)

- स्पष्टीकरण सोध्दा कानूनको दफाकै उल्लेखन आवश्यक पर्दैन । कानूनमा भएको व्यहोराको उल्लेखन भएमा सो दफा लेखिए सरहकै अवस्था मान्नु पर्ने .
- कानूनद्वारा निषेधित कार्य गर्ने छूट कसैलाई हुँदैन । सम्बन्धित श्रमिक कर्मचारीले आरोपित कार्य गऱ्यो गरेन र गरेको भए विधिसम्मत\ प्रक्रियाअनुसार कारवाहीको उठान भए भएनन् र कानूनले तोकेको सजाय भयो वा भएन न्यायिक अधिकारीले हेर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.६)

- आफैले कुटपीट गरेको भनी लगाएको आरोप स्वीकार गरेको र कुटपीट गरेको तथ्य प्रमाणित भई कुटपीटको कार्य श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(क) को दायरा (Ambit) भित्र पर्ने अवस्थामा व्यवस्थापकले त्यस्तो कर्मचारीलाई सेवाबाट हटाउनु पूर्व सोधिएको स्पष्टीकरणमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१ को खण्ड (क) को कसूर गरी खराब आचरण गरेको भन्ने सो दफामा उल्लिखित शब्द जस्ताको तस्तै स्पष्टीकरणमा उल्लेख नगरिएको र दफा ५३(१) बमोजिम अभियोग र सजाय नकिटिएको भन्न न्यायोचित र विवेकसम्मत नहुने ।

(प्रकरण नं.७)

निवेदकहरूका तर्फबाट: विद्वान अधिवक्ता श्री
श्यामनारायण श्रेष्ठ
विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री
रमेश वडाल

अवलम्बित नजीर:

सम्बद्ध कानून:

- श्रम ऐन, २०४८ को दफा दफा ५०(घ), ५१, ५१(क), ५२, ५२(४), ५३(१)

फैसला

न्या.प्रकाश वस्ती: नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) अन्तर्गत यस अदालतमा दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यस प्रकार छ :-

नेपाल महिला उत्थान केन्द्र ललितपुरले प्रत्यर्थी सामाजिक परिचालक सुदीप पौडेललाई तामाघाट शाखाबाट दोलालघाट शाखामा २०६५।१।१९ देखि लागू हुने गरी सरुवा गरिएको थियो । निज सरुवा भएको शाखामा नगएकोले २०६५।१।१७ मा कार्यकारी प्रमुखले सरुवा भएको शाखामा नगई गैरहाजीर हुनुको कारण बारे स्पष्टीकरण सोधी

मिति २०६५।१।१४ मा नसिहतको सजाय समेत दिएको थियो । त्यसपछि यी विपक्षीले तामाघाट कार्यालयमा कार्यरत् पूजा गिरीलाई कुटपीट गरी जीउधन क्षति गर्ने धम्की समेत दिएको रहेछ । सो घटनापछि पूजा गिरीले जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेमा उजुरी दिएको बुझिन आएकोले यथार्थ बुझी प्रतिवेदन पेश गर्न प्रवन्धक सुमन महर्जन समेतलाई तोकेको थियो ।

निज सुमन महर्जनले यी विपक्षी सुदीप पौडेलले कुटपीटको घटना घटाएकोले पूजा गिरीले प्रहरीमा उजुरी गरेको भनी उजुरीको प्रतिलिपि समेत राखी प्रतिवेदन दिएकोले सो विषयमा मिति २०६५।१।०।२० मा ७ दिनभित्र स्पष्टीकरण पेश गर्नु भनी स्पष्टीकरण सोधिएकोमा सुदीप पौडेलले २०६५।१।०।२४ मा पूजा गिरीलाई एक भापड हिकाएको भनी स्पष्टीकरण पेश गरेकोले निजलाई २०६५।१।०।२६ को कार्यकारिणी समितिको बैठकको निर्णयको आधारमा २०६५।१।०।२८ मा सेवाबाट हटाइएको थियो । अवकाश पछि यी विपक्षीले सञ्चयकोष तथा औषधि उपचारको रकम पाउन माग गरेकोले कार्यालयमा बोलाउँदा विपक्षी सुदीप पौडेल समेतले राजेश्वर अधिकारीलाई सांघातीक हमला गरी कार्यालयका भौतिक सामग्रीमा समेत क्षति पुऱ्याएकोले जिल्ला प्रशासन कार्यालय ललितपुरले निजको हकमा केही सार्वजनिक (अपराध र सजाय) ऐनअनुसार रु.२,५००।-जरीवाना हुने भनी गरेको निर्णय अन्तिम भएर बसेको छ ।

श्रम अदालतले महिला कर्मचारीउपरको हातपात जस्तो वारदात संवेदनशील घटनाको रुपमा लिनुपर्ने भनी स्वीकार गरेको छ । तर, सोही कुटपीटबाट उठान भएको प्रस्तुत विवादमा जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेले २०६५।१।२० को घटनाउपर सोही दिन उजुरी परेकोले दुवै पक्षलाई भिकाई मिलापत्रको लागि वार्ता गराएको भन्ने व्यहोराले पठाएको जवाफलाई विपक्षी श्रम अदालतले प्रमाणमा नलिई २०६८।४।१८ मा विपक्षी

सुदीप पौडेललाई हटाउने गरी गरेको निर्णय बदर गरेको छ । त्यस्तो घटनामा संलग्नलाई दिइने सजाय भनेकै दफा ५१(क) को कसूरमा दफा ५२(४) बमोजिम सेवाबाट हटाउने नै हो । एउटा सहकर्मीले अर्को सहकर्मीलाई कार्यालय समयमै कुटपीट गरी मिलापत्रमार्फत् विवाद अगाडि नबढाउन दवाव दिई रहेको र कुटपीट गरेको स्वीकार गरिरहेको अवस्थामा घा जाँच केश फाराम नभएको भनी कुटपीटको घटना नै नभएको अर्थ लाग्ने गरी श्रम अदालतबाट विपक्षीलाई उन्मुक्ति दिइएको छ ।

श्रम अदालतले पीडित पूजा गिरीले विपक्षी सुदीप पौडेललाई कुटपीटमा कारवाही गरिपाउँ भनी व्यवस्थापनसमक्ष निवेदन नदिएको भन्ने आधार लिएको सम्बन्धमा व्यवस्थापनले त्यस्तो कर्मचारीलाई विभागीय कारवाहीसम्म गर्न सक्ने हो । तर, फौजदारी प्रकृतिको घटनामा छानबीन गर्ने निकाय प्रहरी कार्यालय हो । जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेमा उजुरी परी मिलापत्रको लागि छलफल पनि भएको छ । पछि नोकरी छोडी पूजा गिरी हिँडेपछि निजसँग सम्पर्क नभएको हुँदा श्रम अदालतमा उपस्थित गराउन नसकिएको हो । कस्तो घाउ चोटपटक भएकोलाई कुटपीट भएको मान्ने र कस्तोसम्म भएकोलाई नमान्ने भन्ने सम्बन्धमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(क) ले केही उल्लेख नगरी मात्र प्रतिष्ठानको क्षेत्रभित्र हुलदंगा, तोडफोड वा कुटपीट गरेमा खराब आचरण मानिने भन्ने उल्लेख छ । ठूलो घाउ चोटपटक नै लाग्नु पर्ने र अस्पतालबाट घाउ केश फाराम भरेकै हुनुपर्ने अनिवार्य गरेको छैन । तर, पनि घाउ चोटपटक देखेकैले विपक्षीउपर उक्त प्रहरी कार्यालयले कारवाही प्रक्रिया अगाडि बढाएको हो । अतः विपक्षी सुदीप पौडेलले पूजा गिरीलाई कुटपीट गरेको कुरा निजले पेश गरेको स्पष्टीकरण, श्रम अदालतसमक्षको पुनरावेदन, सुमन महर्जनको प्रतिवेदन र जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेले मिलापत्रको लागि वार्ता गराएको भनी पठाएको

जवाफबाट समर्थित भएकोले सो सम्बन्धमा स्पष्टीकरण सोधी सेवाबाट हटाएको कार्यमा कुनै कानूनी त्रुटि नभएको हुँदा श्रम अदालतले २०६८।४।१८ मा गरेको फैसला कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी तत्काल अन्तरिम आदेश र पछि उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी परमादेश समेतको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु नपर्ने आधार र कारण भए १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाउनु । साथै अन्तरिम आदेशको मागको सम्बन्धमा विचार गर्दा श्रम अदालतको मिति २०६८।४।१८ को फैसला कार्यान्वयन भएमा यो रिट निवेदन प्रयोजनहीन हुन गई निवेदकलाई अपूरणीय क्षति हुने अवस्था देखिएकोले यस रिट निवेदनको अन्तिम निर्णय नहुँदासम्म श्रम अदालत काठमाडौँबाट मिति २०६८।४।१८ मा भएको फैसला कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ भन्ने समेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०६८।८।१ को आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दामा वरदात स्थापित भएको र खराब आचरण गरेको उल्लेख गरी सजाय प्रस्तावित गरिएको भएता पनि विपक्षी सुदीप पौडेललाई निर्देशक वेलुमाया मगरले स्पष्टीकरण लिएको, कार्यकारिणी समितिले सजाय गर्ने निर्णय गरेकोले स्पष्टीकरण लिने र सजाय गर्ने व्यवस्थापक फरक-फरक भई सक्षम अधिकारी भएको देखिन आएन । स्पष्टीकरण माग गर्ने निर्देशकलाई व्यवस्थापकको अख्तियारी भए नभएको स्पष्ट नभएको, पूजा गिरी माथि हातपात गरेको भन्ने अन्य सबूद प्रमाणबाट समर्थित नभएको, स्पष्टीकरणमा सजाय प्रस्तावित नगरिएको र पीडितको उजूरी नभई लामो समयपश्चात् अर्को व्यक्तिले सुनी सुनाइएका आधारमा परेको निवेदनका आधारमा सेवाबाट वर्खास्त गरेको देखिँदा त्यस्तो कार्यले कानूनी मान्यता नपाउने हुँदा मिति २०६५।१०।२६ को कार्यकारिणी

समितिको निर्णयलगायत सम्पूर्ण कामकारवाही बदर गरी सुदीप पौडेललाई साविकको पदमा पुनर्वहाली गर्ने गरी यस अदालतबाट २०६८।४।१८ मा भएको फैसलामा कानूनको त्रुटि नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराबाट विपक्षी श्रम अदालतबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

मिति २०६५।१९।१९ गतेका दिन राति पूजा गिरीले मदिरा सेवन गरी अश्लील शब्द प्रयोग गरी अवाञ्छित व्यवहार गरेकोले मैले त्यसको प्रतिवाद गरेको हो । मलाई सेवाबाट हटाउने प्रयोजनको लागि स्पष्टीकरण सोध्ने र अवकाश दिने कार्य बेलुमाया मगरबाट भएको छ भन्ने नियुक्ति शुभलक्ष्मी जोशीबाट भएको छ । त्यसमा पनि स्पष्टीकरण माग्दा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१ को कुन खराब आचरण गरेबापत दफा ५२ को सजाय प्रस्तावित गरिएको हो सो कुरा नखुलाई गैरकानूनी तरिकाले अवकाश दिएको हुँदा श्रम अदालतको फैसला मनासिव नै भएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी सुदीप पौडेलको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

श्रम अदालतबाट मिति २०६८।४।१८ मा भएको फैसला कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी त्यहाँ अदालतबाट आदेश भएको अवस्थामा यस कार्यालयबाट कुनै कारवाही नहुने भई विपक्षी बनाएको कार्यको औचित्य नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने समेत व्यहोराको विपक्षी बागमती अञ्चल, श्रम कार्यालयको तर्फबाट पेश भएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सूचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी निवेदकहरूका तर्फबाट विद्वान अधिवक्ता श्री श्यामनारायण श्रेष्ठले प्रस्तुत विवादमा विपक्षी सुदीप पौडेलले नेपाल महिला उत्थान केन्द्रको कर्मचारी रहेको अवस्थामा सोही संस्थाकी कर्मचारी

पूजा गिरीलाई कुटपीट गरेको थाहा जानकारी भएपछि सो सम्बन्धमा के भएको भनी ७ दिनभित्र लिखित रूपमा जवाफ पेश गर्न स्पष्टीकरण माग गरेकोमा निज सुदीप पौडेलले आफूले पूजा गिरीलाई कुटपीट गरेको भनी स्पष्टीकरण पेश गरेको र त्यस्तो कर्मचारीलाई श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(क) को खराब आचरणअन्तर्गत दफा ५२(४) बमोजिम व्यवस्थापकले सेवाबाट हटाउन सक्ने व्यवस्था भएको हुँदा हटाएको हो । कानूनबमोजिमको कार्यविधि नअपनाई सेवाबाट अवकाश गरेको भए त्यस्तो निर्णय वा कामकारवाही बदर हुने हो । तर, कानूनबमोजिमको कार्यविधि पुऱ्याई भएको निर्णय तथा कामकारवाही बदर हुने होइन । विपक्षीले श्रम अदालतमा पेश गरेको पुनरावेदनमा समेत पूजा गिरीलाई कुटपीट गरेको व्यहोरा उल्लेख गरेको अवस्थामा स्पष्टीकरण पत्रमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१ को कुन-कुन खराब आचरण गरेको उल्लेख नगरेको र दफा ५२ बमोजिम कुन सजाय गर्ने हो प्रस्तावित नगरिएको, घा जाँच नगराएको, कारवाही गरी पाउन प्रतिवेदन नदिएको भन्ने आधार देखाई खराब आचरण गर्ने कर्मचारीलाई पुनर्वहाली गराउने ठहऱ्याई श्रम अदालतले गरेको फैसला श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(क) को प्रतिकूल छ । सेवाबाट हटाउने प्रयोजनको लागि कुटपीटको कार्यलाई दफा ५१(क) ले खराब आचरण मानेको छ । श्रम अदालतले मुख्य आधार बनाएको स्पष्टीकरण पत्रको सम्बन्धमा प्रस्तुत विवादको उठान कुटपीटबाट भएको, कुटपीटको सम्बन्धमा नै स्पष्टीकरण सोधिएको, निजले पनि पूजा गिरीलाई कुटपीट गरेको भनी स्पष्टीकरण पेश गरेकोबाट निजले खराब आचरण गरेको तथ्य स्पष्ट भएको छ । विपक्षी सुदीप पौडेलले आफूले कुटपीट गरेको होइन भनी भन्न नसकेको कुरा पनि स्थापित भैसकेको छ । यस अदालतमा पेश गरेको लिखित जवाफमा पनि कुटपीट गरेको स्वीकार गरेको छ । श्रम ऐनको दफा ५१(क) ले

कुटपीटमा चोटपटक हुनुपर्ने र घाउ केश फाराम गर्नुपर्ने अनिवार्य शर्त गरेको छैन । साथै कारवाही गरिपाऊँ भनी व्यवस्थापकसमक्ष निवेदन दिनुपर्ने पनि होइन । यसरी विपक्षीलाई हटाउने भनी भएका सबै कामकारवाहीलाई हेर्दा कानूनको रीत पुगेकै देखिँदा श्रम अदालतको फैसला बदर हुनुपर्दछ भन्ने व्यहोराले बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी सुदीप पौडेलको तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ता श्री रमेश वडालले मेरो पक्षलाई खराब आचरण गरेको भनी सोधिएको स्पष्टीकरणमा बेलुमाया मगरले हस्ताक्षर गरेको छ । तर निजको नियुक्ति शुभलक्ष्मी जोशीबाट भएको छ । यस्तो कारवाही जसले नियुक्ति दिएको छ, उसैले स्पष्टीकरण सोध्नु पर्दछ । यसरी सेवाबाट हटाउने र स्पष्टीकरण सोध्ने काम गैर व्यवस्थापकबाट भई अवकाश दिएको कार्य श्रम ऐन, २०४८ को दफा २(च), दफा ५०, ५१ र ५२ को विपरीत छ । त्यसै गरी सोधिएको स्पष्टीकरणमा ऐनको दफा ५१ को कुन आचरणबापत दफा ५२ को कुन सजाय प्रस्तावित गरिएको हो, सो कुरा स्पष्टीकरणमा नखुलाएबाट दफा ५३ को कार्यविधि पूरा नगरेको पनि स्पष्ट छ । पूजा गिरीलाई चोटपटक हुने गरी कुटपीट गरेको भए घा जाँच प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने थियो । तर, प्रतिवेदन पेश नगरी आफू समेत अदालतमा उपस्थित भई सुदीप पौडेलको कसूर प्रमाणित गराउन नसकेको अवस्थामा श्रम अदालतले गरेको फैसला मिलेकै हुँदा यथावत रहने गरी प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाऊँ भन्ने समेत व्यहोराले बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुवै तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताले उपरोक्तबमोजिम गर्नु भएको बहस समेत सुनी श्रम अदालतले मिति २०६८।४।१८ मा गरेको फैसला उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा नेपाल महिला उत्थान केन्द्रले विपक्षी सुदीप पौडेललाई सेवाबाट

हटाउँदा सोधिएको स्पष्टीकरणमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१ को कुन कुन कसूर गरी खराब आचरण गरेकोले सोही ऐनको दफा ५२ को कुन सजाय हुने भन्ने कुरा प्रस्तावित नभएको, घा जाँच समेत नगराई श्रम ऐनले तोकेको कार्यविधि अवलम्बन नगरी सुदीप पौडेललाई सेवाबाट हटाउने गरी भएको निर्णय तथा सोसँग सम्बन्धित कामकारवाहीमा गम्भीर कानूनी त्रुटि देखिएकोले सो निर्णय समेत बदर हुने ठहर्‍याई २०६८।४।१८ मा विपक्षी श्रम अदालतबाट भएको फैसला बदर गरी पाउन प्रस्तुत रिट निवेदन दायर भएको देखिन्छ। नेपाल महिला उत्थान केन्द्रले विपक्षी सुदीप पौडेललाई उक्त केन्द्रमा कार्यरत् समयमा तामाघाट शाखामा कार्यरत् सहकर्मी पूजा गिरीलाई कार्यालय हाताभित्रै कुटपीट गरेकोले सो कार्य खराब आचरणअन्तर्गत पर्ने भनी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५२(४) बमोजिम २०६५।१०।२८ मा अवकाश दिएको देखिन्छ। विपक्षी सुदीप पौडेललाई सेवाबाट हटाउनु पूर्व मिति २०६५।१०।२० मा सोधिएको स्पष्टीकरणमा तपाइले तामाघाट शाखाकी प्रशिक्षार्थी फिल्ड सहायक पूजा गिरीलाई २०६५।१०।२० गतेका दिन अश्लील शब्द प्रयोग गर्दै कुटपीट गरेको र कुटपीटबाट निज पूजा गिरीको मुखमा नीलडाम पारेको, पीडित पूजा गिरीले तपाइउपर प्रहरीमा उजुरी गरेकोले तपाइ प्रहरीबाट हुने कारवाहीबाट बच्न लुकी-लुकी बस्नु भएको र ऐ.२१ गते प्रहरीमा मिलापत्र गर्ने भनी माफी समेत माग्नु भएको यस्तो अवस्थामा तपाइको सेवा रही रहँदा संस्थाको र अन्य कर्मचारीको छवीमा धक्का पर्ने देखिँदा तपाइले आचरण भंग गरेको छैन भन्ने कुनै आधार छ- भने सो समेतको उल्लेख गरी ७ दिनभित्र स्पष्टीकरण पेश गर्नु होला भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ भने विपक्षी सुदीप पौडेलले मिति २०६५।१०।२४ मा आफूले पूजा गिरीलाई हिर्काएको (कुटपीट गरेको) व्यहोरा प्रष्ट शब्दमा स्वीकारी स्पष्टीकरण पेश गरेको देखिन्छ।

३. यसरी विपक्षी सुदीप पौडेल नेपाल महिला उत्थान केन्द्रको कर्मचारी रहँदा सहकर्मी पूजा गिरीलाई कुटपीट गरेको भनी नेपाल महिला उत्थान केन्द्रमा पेश गरेको स्पष्टीकरण, श्रम अदालतमा पेश गरेको पुनरावेदन पत्र र यस अदालतमा पेश गरेको लिखित जवाफमा समेत स्वीकार गरेबाट यी विपक्षी सुदीप पौडेलले पूजा गिरीलाई कुटपीट गरेको कुरामा विवाद देखिएन। यस्तो अवस्थामा घा जाँच भएन भनेर कुटपीट नभएको अर्थ गर्नु अनुचित र आग्रहयुक्त हो।

४. कार्यालय क्षेत्रभित्र सहकर्मीलाई कुटपीट गरेको तथ्य स्थापित भएको अवस्थामा कुटपीट गर्ने कर्मचारीलाई सेवाबाट हटाउन सक्ने नसक्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१ को खण्ड (क) समेतमा वर्णित खराब आचरण गर्ने कर्मचारीलाई व्यवस्थापकले ऐ. ऐनको दफा ५२(४) बमोजिम दफा ५० को खण्ड (घ) मा व्यवस्थित सेवाबाट हटाउनेसम्मको सजाय गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। दफा ५१ को खण्ड (क) ले सेवाबाट हटाउनेसम्मको सजाय गर्ने प्रयोजनको लागि अन्य कुराको अतिरिक्त कार्यालय क्षेत्रभित्र कुटपीट गर्ने कर्मचारीको कार्यलाई खराब आचरण मानेको देखिन्छ। तर, श्रम अदालतले कुटपीट गरी खराब आचरण गरेको सम्बन्धमा विपक्षी सुदीप पौडेललाई नेपाल महिला उत्थान केन्द्रबाट सोधिएको स्पष्टीकरणमा दफा ५२(४) को सजाय गर्दा दफा ५१ को कुन-कुन खराब आचरण गरेको भन्ने कुरा उल्लेख नगरेको भन्दै मिति २०६५।१०।२० मा सोधिएको स्पष्टीकरणको व्यहोरालाई मुख्य आधार लिई सेवाबाट हटाउने गरी गरेको निर्णय बदर गरी विपक्षी सुदीप पौडेललाई पुनर्वहाली गराउनु भनी फैसला गरेको कुरा मिसिल संलग्न २०६८।४।१८ को सो अदालतको फैसलाबाट देखिन्छ।

५. स्पष्टीकरण सजाय गर्नुपूर्व सोधिने अनिवार्य कानूनले निर्धारण गरेको शर्त हो। स्पष्टीकरण नसोधी गरिने सजायले कानूनी मान्यता

पाउन सक्दैन । यस सन्दर्भमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५३(१) मा खराब आचरण गर्ने कर्मचारीलाई स्पष्टीकरण पेश गर्ने सात दिनको समय दिनुपर्नेछ भन्ने समेतको व्यवस्था गरेको पाइन्छ । प्रस्तुत विवाद विपक्षी सुदीप पौडेलले पूजा गिरीलाई कुटपीट गरेको जरियाबाट उठान भएको देखिन आयो । निजले कुटपीट गरेकै कारणले निजलाई कुटपीटकै सम्बन्धमा २०६५।१०।२० गते ७ दिनको समय दिई स्पष्टीकरण पेश गर्न नेपाल महिला उत्थान केन्द्रले सुदीप पौडेललाई पत्राचार गरेको देखिन्छ । त्यसपछि विपक्षी सुदीप पौडेलले पनि सोही सम्बन्धमा २०६५।१०।२४ गते स्पष्टीकरण पेश गरेको देखिन्छ । विपक्षी सुदीप पौडेलबाट स्पष्टीकरण पेश भएपछि नेपाल महिला उत्थान केन्द्रले सो स्पष्टीकरणमा उल्लिखित कुटपीट गरेको भनी उल्लिखित व्यहोरालाई खराब आचरणभित्र पर्ने भनी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५२(४) बमोजिम सेवाबाट अवकाश दिएको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न २०६५।१०।२८ को पत्र व्यहोराबाट देखिन आयो ।

६. स्पष्टीकरण सोध्दा कानूनको दफाकै उल्लेखन आवश्यक पर्दैन । कानूनमा भएको व्यहोराको उल्लेखन भएमा सो दफा लेखिए सरहकै अवस्था मान्नु पर्ने हुन्छ । स्पष्टीकरण सोधिनुको तात्पर्य सम्बन्धित व्यक्तिलाई निज विरुद्धको आरोपको जानकारी दिई सो विषयमा निजका आफ्ना बनाई राख्न दिनु हो । यो कानूनी प्रक्रिया र कार्यविधि निवेदकबाट पूर्णरूपले पालन भएको पाइन्छ । साथै सहकर्मी कर्मचारीलाई कुटपीट गर्नु खराब आचरण हो भन्ने कुरा कानूनद्वारा नै स्थापित छ र यस्तो खराब आचरणको परिणाम सेवाबाट अवकाश हो भन्ने पनि कानूनमा नै उल्लिखित छ । सेवा विधिशास्त्रले कर्मचारीको हक हित केवल कानूनको परिधिभित्र रहे गरेका कार्यका हकमा सुरक्षित गरेको छ । कानूनद्वारा निषेधित कार्य गर्ने छूट कसैलाई हुँदैन । सम्बन्धित श्रमिक कर्मचारीले आरोपित कार्य गर्नु गरेन र गरेको भए विधिसम्मत प्रक्रिया अनुसार कारवाहीको उठान भए भएन र कानूनले

तोकेको सजाय भयो वा भएन न्यायिक अधिकारीले हेर्ने कुरा यति हो ।

७. यसरी पूजा गिरीलाई विपक्षी सुदीप पौडेलले आफैले कुटपीट गरेको भनी नेपाल महिला उत्थान केन्द्रले लगाएको आरोप स्वीकार गरेको र कुटपीट गरेको तथ्य प्रमाणित भई कुटपीटको कार्य श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(क) को दायरा - Ambit भित्र पर्ने देखिन आयो । यस्तो अवस्थामा व्यवस्थापकले त्यस्तो कर्मचारीलाई सेवाबाट हटाउनु पूर्व सोधिएको स्पष्टीकरणमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१ को खण्ड (क) को कसूर गरी खराब आचरण गरेको भन्ने सो दफामा उल्लिखित शब्द जस्ताको तस्तै स्पष्टीकरणमा उल्लेख नगरिएको र दफा ५३(१) बमोजिम अभियोग र सजाय नकिटिएको भन्न न्यायोचित र विवेकसम्मत हुने देखिन आएन ।

८. पीडित पूजा गिरीको शरीरको घा जाँच केश फाराम नगराएकोले पनि सुदीप पौडेलउपर नेपाल महिला उत्थान केन्द्रले लगाएको आरोप प्रमाणित नहुने भनी श्रम अदालतको फैसलामा उल्लेख भएको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा विचार गर्दा कुटपीटको घटना भए लगत्तै पूजा गिरीले विपक्षी सुदीप पौडेललाई कारवाही गरी पाउँन जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकमा मिति २०६५।११।२० मा जाहेरी दिएको कुरा निवेदन व्यहोरामा उल्लेख भएको देखिएकोमा सो कुरा जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकको मिति २०६७।३।७, च.नं. ४८८६ को पत्र व्यहोरामा पनि पूजा गिरीले सुदीप पौडेलउपर कारवाही गरी पाउँन निवेदन दिएको भनी व्यहोरा उल्लेख गरी पत्राचार गरेको देखिन आएको पनि निवेदन व्यहोरा समर्थित भएको देखिनुको साथै यी विपक्षीले २०६५।१०।२४ गते पेश गरेको स्पष्टीकरण व्यहोरा, श्रम अदालतमा पेश गरेको पुनरावेदन पत्र र यस अदालतमा पेश गरेको लिखित जवाफमा पूजा गिरीलाई हिकाएको (कुटपीट गरेको) भनी आफैले स्वीकार गरेको अवस्थामा पीडकको घा जाँच प्रतिवेदन हुनुपर्ने आवश्यकता देखिँदैन । त्यसमा

पनि श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१ को खण्ड (क) मा कुटपीटको घटना स्थापित हुन घा जाँच प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था भएको पनि देखिँदैन ।

९. विपक्षी सुदीप पौडेललाई ७ दिनको म्याद दिएर स्पष्टीकरण सोधेको र निजले सो ७ दिन भित्रै अर्थात् २०६५।१०।२४ मा नै स्पष्टीकरण पेश गरेको देखिँदा निजले कानूनबमोजिमको प्रतिवादको मौका पनि पाएको देखिन्छ । यसबाट नेपाल महिला उत्थान केन्द्रले कानूनबमोजिमको कार्यविधि पूरा नगरेको भन्न मिल्ने अवस्था पनि आएन ।

१०. अतः विपक्षी सुदीप पौडेलले सहकर्मी पूजा गिरीलाई कुटपीट गरेको तथ्य आफैँले स्वीकार गरेको, श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(क) बमोजिम कार्यालय क्षेत्रभित्र भएको कुटपीट खराब आचरणमा पर्ने, खराब आचरण गर्ने कामदार वा कर्मचारीलाई व्यवस्थापकले स्पष्टीकरण सोधी सेवाबाट हटाउनेसम्मको सजाय गर्न सक्ने, स्पष्टीकरणमा ऐनमा उल्लेख भएकै भाषा वा शब्द जस्ताको तस्तै उल्लेख गर्नु आवश्यक नपर्ने, अवकाश दिएको

कार्यमा कानूनको त्रुटि नदेखिएको र कुटपीट गरेको तथ्य स्थापित भैसकेपछि, घा जाँच गराई रहनु नपर्ने समेतका आधार र कारणबाट नेपाल महिला उत्थान केन्द्रका अधिकारप्राप्त अधिकारीले विपक्षी सुदीप पौडेललाई कानूनबमोजिम सेवाबाट अवकाश दिने गरी मिति २०६५।१०।२८ मा गरिएको सजाय विपक्षी श्रम अदालतले २०६८।४।१८ मा बदर हुने ठहर्‍याएको फैसला उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्‍छ । प्रस्तुत आदेशको प्रमाणित प्रतिलिपि विपक्षीहरूको जानकारीको लागि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा म सहमत छु ।

न्या.प्रा.डा.भरतबहादुर कार्की

इति संवत् २०६९ साल भदौ १९ गते रोज ३ शुभम्
इजलास अधिकृतः भीमबहादुर निरौला

